

A KATONAI BIZTONSÁGI HIVATAL TUDOMÁNYOS TANÁCSÁNAK KIADVÁNYA

A TARTALOMBÓL

A titkos információszerzés néhány elméleti kérdése
A migráció biztonsági aspektusai
A Budapesten élő külföldiek
A biztonsági vezető és a helyi biztonsági felügyelet
működésének új jogszabályi háttere
Dél-Afrikai zsákutca: pillanatfelvétel
A tengeri hatalom geopolitikája és a somáliai
kalózok
A NATO szerepe a kalózok elleni küzdelemben
Bűnügyi helyzet sajátosságai, az ENSZ grúziai rendőri
missziójában
Esetek a katonai elhárítás történetéből

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bizottság elnöke: Domján László

Bizottság tagjai:

Dr. Izsa Jenő PhD

Dr. Kobilka István a KBH TT titkára, PhD
Ledács Kiss Jenő

Felelős kiadó: Domján László
Az MK KBH főigazgatója

Főszerkesztő: Ledács Kiss Jenő

Tördelő szerkesztő: Juth Marianna

Székhely: Budapest

ISSN: 1785-1181

Postacím: MK KBH Tudományos Tanács
1885 Budapest, Pf.: 25.
Telefon: 236-5111/ 24-190, 31-423 mellék

A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

- Elsősorban a honvédelemmel, ezen belül a nemzetbiztonsággal összefüggő kérdéseket feldolgozó, elemző írásokat várunk. A kéziratokat másfeles sortávolsággal, gépelve - elektronikusan is - kérjük a TT titkárához vagy az SZB valamelyik tagjához eljuttatni a szerző neve, beosztása, rendfokozata, lakcíme és telefonszáma feltüntetésével.

- A cikk, tanulmány, írás terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy ívet (21-23 gépelt oldal).

- A közlésre nem kerülő cikkeket nem őrizzük meg, de a szerző kérésére visszaküldjük.

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
<i>ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK</i>	
Dr. Rácz Lajos	
A titkos információszerzés néhány elméleti kérdése	5
Pap Norbert	
Az albán szállásterület biztonságpolitikai helyzetét befolyásoló földrajzi tényezők	33
Laufer Balázs	
A migráció biztonsági aspektusai és annak jogszabályi háttere	54
<i>AKTUÁLIS</i>	
Récsei Mihály	
A biztonsági vezető és a helyi biztonsági felügyelet működésének új jogszabályi háttere	67
Balázs Judit	
Dél-Afrikai zsákutca: pillanatfelvétel	78
<i>KONZULTÁCIÓ</i>	
L. Rédei Mária	
A Budapesten élő külföldiek	88
Zachar Zalán	
A tengeri hatalom geopolitikája és a szomáliai kalózok	103
Uri László	
Bűnügyi helyzet sajátosságai, az ENSZ grúziai rendőri missziójában	115
<i>DOKTORANDUSZOK FÓRUMA</i>	
Besenyő János	
Csád gazdasági élete.....	126
Deák Gabriella	
Az Ogadeni háború (1977-1978)	154
Ladányi Éva	

A Közel-Kelet keresztény egyházai II. rész	166
	Oldal
Győri-Barcsa Andrea	
A NATO szerepe a kalózkodás elleni küzdelemben	170
Burik Mónika	
A Public Private Partnership modell alkalmazásának szükségessége	179
<i>TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL</i>	
Izsa Jenő	
Esetek a katonai elhárítás történetéből – írásban elkövetett izgatás nyomozása.....	185
Jagadics Péter	
A Horthy-hadsereg Nemzetvédelmi Szolgálatára	191
Szabó Ervin Antal	
<i>Vázlatok az orosz hírszerzés történetéből</i> A „papírgyár”	206
<i>HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK</i>	
Szabó Ervin Antal	
<i>Összeállítás a külföldi sajtó nemzetbiztonsági kérdéseket érintő cikkeiből</i>	
Ukrajna elnökének adminisztrációja a KGB archívumok titkosításának eloldását tervezi.....	215
FSZB – az új nemesség, amely nem volt.....	216
Contents	218
<i>SZERZŐINK</i>	221

ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK

RÁCZ LAJOS

A TITKOS INFORMÁCIÓSZERZÉS NÉHÁNY ELMÉLETI KÉRDÉSE

Bevezetés

A nemzetbiztonsági tanulmányok (*national security studies* vagy *intelligence studies*) központi területe a titkos információszerzés elmélete és gyakorlati módszertana. A magyar nemzetbiztonsági szolgálatok feladatai között a törvényben az első helyen szerepel: „A nemzetbiztonsági szolgálatok rendeltetése, hogy az e törvényben meghatározott feladatok elvégzésével, a nyílt és a titkos információgyűjtés eszközrendszerével elősegítsék a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítését, ezáltal közreműködjenek az ország szuverenitásának biztosításában és alkotmányos rendjének védelmében.”¹

Nyílt információgyűjtést nagyon sok más szervezet és egyén is folytat. A titkos információszerzés viszont (jogi értelemben) kifejezetten a nemzetbiztonsági szolgálatok (és korlátozott mértékben egyes rendvédelmi szervek és az ügyészség) specifikuma, a nemzetbiztonsági szféra tevékenységének megkülönböztető sajátossága, „alfája és ómegája”, és – szakmai szempontból – különösen annak számít a nyílt és a titkos információk együttes, integrált feldolgozása. A bűnüldöző szervek szintén folytatnak nyílt és titkos nyomozást, azonban az igazságszolgáltatás előtt végül minden információ nyílt lesz. A „titkos bizonyíték” létezése a bírói gyakorlatban eleve kizárt. Az ítéletet (büntetést) mindenképpen nyilvánosan meg kell indokolni, a bizonyítottságot kétséget kizáróan alá kell támasztani, a tényeket és azok értelmezését, a következtetésekhez és a jogi minősítéshez vezető gondolatmenetet hozzáférhetővé kell tenni. Az igazság, a társadalom jogi és erkölcsi értékítélete minden esetben „közhírré tétetik”, mert csak így lehet elkerülni az önkényesség vádját, a hatóságba vetett bizalom elvesztését.

A nemzetbiztonsági szférában kicsit más a helyzet. A nemzetbiztonság a közösség létfontosságú érdekeivel, a nemzet, az ország, az állam önrendelkezésével, szuverenitásával, területi egységével, alkotmányos rendjével van szoros összefüggésben. A szolgálatok feladata a helyes döntéshez szükséges információk megszerzése a köz érdekében, ha kell, akár az egyéni szabadságjogok, az információs önrendelkezés – lehetőség szerint minimális, vagy a célokkal és lehetőségekkel összhangban arányos – sérelme mellett is. Az igazságszolgáltatási szférában a bűnösség kimondásához – az ártatlanság vélelme elvének alapján –

¹ 1995. évi CXXV. sz. tv.

minden kétséget kizáró bírói meggyőződés, bizonyítottság szükséges; az állami vezetőnek, döntéshozónak azonban akkor is elhatározásra kell jutnia, akkor is felelősséget kell vállalnia, ha a döntéshez nem áll rendelkezésre minden információ, ha az ismeretek hiányosak, ha a helyzet bizonytalan vagy kockázatos. A kockázatot semmiképpen sem lehet elkerülni, de ésszerű mértékre lehet redukálni, és ebben a nemzetbiztonsági szolgálatok által megszerzett titkos információk kulcsszerepet játszhatnak.

A feladatok között ez is szerepel: „felderíti és elhárítja”. A fenyegetések, veszélyek, kockázatok és kihívások kezelése, az ellenséges, ártó szándékú, vagy egyszerűen csak káros törekvések, következmények elhárítása – szükséghelyzetben, vagy akár megelőző célzattal – akkor is kötelező, ha az intézkedést kiváltó, a gyanúra, sejtésre, meggyőződésre okot adó értesülés, információ nem szolgáltat elegendő alapot a büntető eljáráshoz, az igazságszolgáltatás jogállami gépezetének beindításához, vagy – *horribile dictu* – a nyilvánosság elé tárása (illetéktelenek tudomására hozása) nem volna célszerű, meggátolná az eredményességet. Sok esetben mind az információszerzést, mind pedig az elhárítás érdekében teendő intézkedéseket titokban kell tartani, ha a *célszerűség*, az *eredményesség* és a *hatékonyság* elveinek is meg akarunk felelni. Különösen így van ez a nemzetközi és a transznacionális kapcsolatok területén, ahol – adott esetben – állami szerv áll szemben állami szervekkel, titkosszolgálat a titkosszolgálattal, szervezett bűnözői vagy terrorista csoport az elhárítással, és nem mindenki tartja be a nemzetközi jogot, de megfelelő szerződés és főleg bizalom hiányában erre nem is kötelezi semmi.

A szervezett bűnözői körök, a terroristák, az ellenérdekelt titkosszolgálatok, a szemben álló országok, nem kormányzati szervezetek, hatalmi érdekkörök tevékenységüket, képességeiket és szándékaikat leplezni próbálják, konspirált módszerekkel készítik elő akcióikat és azok előkészítése, támogatása és biztosítása céljából maguk is titkos információszerzést folytatnak. Az *egyenlő fegyverek elve* magától értetődően nem csak arra vonatkozik, hogy az államhatalom nem élhet vissza erejével az állampolgárral szemben, hanem arra is, hogy a közösségnek – más eszköz híján – joga van az ellenséges, ártó szándékú, leplezett tevékenységek felderítése és elhárítása céljából „a kutyaharapást szőrével gyógyítani”, azaz a titkos információszerzés állami erő- és eszközrendszerét, módszereit védelmi és érdekérvényesítési, hírszerzési, elhárítási, rendészeti, bűnüldözési, -megelőzési, és megszakítási célból alkalmazni.

Alapfogalmak

A *titkos információszerzés* fogalma alá tartozik tágabb értelemben minden olyan megismerő tevékenység, amelyik titkos információk megszerzésére irányul, vagy bármilyen információt titkos módszerekkel szerez meg.

Mi a titkos információ? Olyan ismeret, ami csak egy adott személyi kör számára áll rendelkezésre, és amit azok, akik a birtokában vannak, igyekeznek

kisajátítani, mások számára hozzáférhetetlenné tenni (különböző titokvédelmi rendszabályok alkalmazásával). Az információt birtokló, azt a saját céljai érdekében felhasználni kívánó csoport szempontjából a „kívülállók” illetéktelennek számítanak, nem jogosultak az adott információ megismerésére és felhasználására.

A titkos információszerzés szűkebb értelemben a különböző jogszabályokban szereplő titkos információgyűjtő és titkos adatszerző tevékenységeket foglalja magában. A rendőrségi, az ügyészségi, a Vám- és Pénzügyőrségről szóló és a büntetőeljárás törvényben a titkos információgyűjtés a nyomozást megelőző, a titkos adatszerzés pedig a nyomozati szakaszban folytatott felderítő tevékenység. Ezt a megkülönböztetést a nemzetbiztonsági törvény is alkalmazza, azzal a megkötéssel, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatoknak nincs nyomozati jogkörük, ezért titkos adatszerző tevékenységet – a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat kivételével – nem folytathatnak.

A felderítés általában véve az érintett tudta nélkül és akarata ellenére folytatott gyakorlati ténymegismerő tevékenység, amely többnyire kényszerintézkedésekkel jár együtt. Ezek a kényszerintézkedések irányulhatnak az információ megszerzését gátolni kívánó akarat megtörésére, az ellentevékenység leküzdésére (például a rendőrségi őrizetbe vétel, kihallgatás, a hadügyben a harcfelderítés) vagy a szemben álló fél tudatlanságban tartására, félrevezetésére.

A felderítés – jogszerű körülmények között – az állami hatóságok monopóliuma, közülük is elsősorban az ügyészség, a rendészeti szervek, a katonaság és a nemzetbiztonsági szolgálatok privilégiuma, és egyben kötelessége, amelynek alkalmazása meghatározott célokhoz rendelt, és törvényi feltételekhez kötött. Felderítő tevékenységet bűnüldözési és bűnmegelőzési, igazságszolgáltatási, rendészeti, katonai (harcászati, hadműveleti, hadászati) és nemzetbiztonsági (felderítési, hírszerzési és elhárítási, valamint alkotmányvédelmi) célból, az adott szféra sajátosságainak megfelelően lehet és kell végezni.

A szűkebb értelemben vett katonai (hadműveleti-harcászati) felderítés háborús tevékenység, amellyel békében a katonai kiképzés keretében kell elsősorban foglalkozni. A katonai, rendőri és egyéb felderítő tevékenységek módszertana több-kevesebb hasonlóságot mutat, a különbség a célokban, a jogi keretekben és a speciális szakmai sajátosságokban, szervezeti hagyományokban és kultúrában jelentkezik.

A nemzetbiztonság szempontjából definíciószerűen: A felderítés (hírszerzés) az illetékes szolgálatok zömében titkos (és részben nyílt) módszerekkel végrehajtott megismerő tevékenysége, amely nemzetbiztonsági veszélyforrások és kockázati tényezők feltárására irányul. **A felderítés (hírszerzés) tehát cél (ami más stratégiai, nemzetbiztonsági célokhoz képest alárendelt), a titkos információszerzés pedig eszköz jellegű kategória.**

Ebből a hierarchikus fogalmi viszonyból fejtjük vissza a titkos információszerzés meghatározását: **A titkos információszerzés a nemzetbiztonsági ve-**

szélyforrások és kockázati tényezők felderítésének speciális módszere, amit az illetékes szolgálatok feladataik végrehajtása érdekében – szükség esetén – alkalmaznak.

Honnan lehet elsajátítani a titkos információszerzésre vonatkozó szükséges tudnivalókat?

Azoknak, akik végrehajtói szinten a bűnüldöző hatóságok, a fegyveres erők és testületek vagy a nemzetbiztonsági szolgálatok munkatársaként a gyakorlatban ezzel foglalkoznak, a szervezetüknél folytatott kiképzés (speciális szakmai tanfolyamok) keretében kell elsajátítaniuk a gyakorlati alkalmazáshoz szükséges ismereteket. Azoknak, akik ellenőrző, felügyeleti, vezetői, szervezői, irányítói, döntéshozói vagy döntéstámogatási feladatkörökben, tudományos igényességgel, egyetemi színvonalon, a hivatalosan elismert nemzetbiztonsági szakértővé váláshoz szükséges ismereteket kívánják megtanulni, a nemzetbiztonsági alap- és mesterfokú (illetve doktori, PhD) képzésben kell részt venniük, az ott előírt elméleti (és részben gyakorlati) képzési követelményeknek kell eleget tenniük. Ennek keretében természetesen szükséges a tananyag elsajátításához a kötelező és az ajánlott irodalom minél alaposabb ismerete, kritikai feldolgozása és alkotó felhasználási készségének kifejlesztése, továbbá az önálló problémafelvetéshez és -megoldáshoz nélkülözhetetlen kutatási kompetenciák kifejlesztése.

Az egyetemi képzésben az előadások jegyzetein és az egyéb segédanyagokon kívül elengedhetetlen a vonatkozó jogszabályok, mindenekelőtt a nemzetbiztonsági törvény titkos információgyűjtésről, a büntetőeljárás törvény bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzésről, a rendőrségi törvény titkos információgyűjtésről szóló fejezetének alapos ismerete és helyes értelmezése, valamint a magyar és idegen nyelvű nyílt szakirodalom tanulmányozása és kritikai feldolgozása. Magyar nyelven a nemzetbiztonsági szolgálatok honlapjain, a kutatóhelyek szakkönyvtáraiban vagy az interneten is fellelhető folyóiratokban (*Felderítő Szemle*, a Katonai Biztonsági Hivatal *Szakmai Szemléje*) lehet a témába vágó szakcikkeket találni.² Kiváló, szakmailag is értékes fejtegetések találhatók Christopher Felix (James McCargar) *A titkos háború* című könyvében (Európa Könyvkiadó, 1993). Külön fejezetben foglalkozik a titkos információszerzéssel Bócz-Finszter: *Kriminalisztika joghallgatóknak* (Közlöny Kiadó, 2008) és Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban* (Dialóg, 2006) c. műve. E fejezetek elolvasása mindenképpen ajánlott, még ha elsősorban jogi (és részben kriminalisztikai), nem pedig kifejezetten hírszerzési-elhárítási szempontból közelítik is meg a témát.

A definíciók, a tevékenységformák leírása és értelmezésük, a hozzájuk fűzött kommentárok talán sokak számára meglepő nyíltsággal tárgyalnak olyan kérdéseket, amelyekről a laikus olvasó esetleg úgy vélné, hogy a titkosszolgálata-

² pl. Hetessy Zsolt: *A büntetőeljárás szükségtelen eleme: a célhoz kötött bizonyíték elve* http://www.nbsz.gov.hu/docs/A_be_szuksegtelen_eleme.pdf

tok módszertanának féltve őrzött titkai közé tartoznak. Valóban lehet találkozni olyan véleményekkel, hogy ezen ismeretek közzététele, de főleg egyetemi oktatása veszélyeket rejthet magában. Az igazság azonban az, hogy a hírszerzés és az elhárítás módszerei már visszavonhatatlanul kikerültek a nyitott társadalomba. Ebben szerepet játszott a 20. századi illegális pártok és mozgalmak konspiratív tevékenysége, a titkosrendőrségek ellenük folytatott harca, a világháborúkban a kémkedésbe és elhárításba tömegesen bevont állampolgárok, az ellenállók és a biztonsági szolgálatok párviadala, a gyarmati országok felszabadító mozgalmi, a hidegháborús vetélkedés és a diktatúrák elnyomó apparátusának tevékenysége stb.

Az előző rendszer hibáinak és bűneinek feltárására irányuló történészi kutatások az állambiztonsági szolgálatok módszertanának számos – ideológiától független – mozzanatát tárták fel. A napjaink – csak helyeselhető – jogállami törekvéseiből született politikai, történelmi, jogi és más szakmai nyílt kiadványok ugyanakkor aprólékosan részletezik a jelenkori nemzetbiztonsági szolgálatok által törvényesen, bírói és igazságügyminiszteri engedély nélkül vagy csak annak birtokában végezhető titkosszolgálati tevékenységeket. Akkurátusan taglalják a bűnügyi és a rendészeti felderítés eljárásait, alkalmazási feltételeit, középpontba állítják az egyén információs önrendelkezésének és alkotmányos jogainak szempontjait, az államhatalom önkényével szembeni védekezési lehetőségeit, megismertetik a kapcsolódó tudnivalókat a társadalommal és a jogász szakmával, valamint a rendőri és nemzetbiztonsági szervek állományával, de az érdeklődő „laikus” közvéleménnyel is. Körülbelül olyan ez, mint amikor valaki elmegy egy küzdősport-tanfolyamra, és balesetvédelmi, valamint etikai megfontolásokból először a verseny- és edzés-szabályokat tanítják meg neki, külön kiemelve azt, hogy – a testi épség védelme, a sérülések megelőzése érdekében – mit nem szabad. Innen aztán egyből tudni lehet, hogy melyek azok a tiltott technikák, amelyek alkalmazásával a legnagyobb kárt tudja okozni az esetleg rosszindulatú utcai harcos, aki az edzésen szerzett tudását nem a *fair play* szabályai szerint, és nem a sportpályán szándékozik próbára tenni.

Ugyanakkor az is méltányolandó, hogy a társadalomnak és az egyénnek, mindenekelőtt a törvényesség és a szakszerűség megítélésére hivatott intézményeken (parlamentari bizottságokon, irányító szerveken) keresztül – nem megfélemlítve a sajtó és a tömegkommunikáció szerepéről sem – meghatározott mélységben **joga van tudni, hogy az állam az ő nevében és az ő érdekében mit tesz.**

Milyen módszerekkel védjük a biztonságot? A törvényeket tiszteletben nem tartó, rosszindulatú egyének és szervezetek (bűnözői körök, terroristák, idegen titkosszolgálatok) hogyan veszélyeztethetik a személyek és a közösségek információs önrendelkezését, és az állam ezeket a törekvéseket miképpen hárítja el, ehhez milyen tevételes segítséget és erkölcsi támogatást igényelhet a civil társadalomtól, az állampolgároktól?

Melyek a titkos információszerzésre felhatalmazott

szervezetek?

Magyarországon – a különböző szervezeti törvények, a büntetőeljárás és a nemzetbiztonsági törvény szerint – több mint 10 különböző szervezet folytathat titkos információszerzést.³

Nyomozati jogkörrel felruházott az Országos Rendőr Főkapitányság, a Repülőtéri Rendőr Igazgatóság, a Nemzeti Nyomozó Iroda és a Vám- és Pénzügyőrség. Ezek a szervezetek tehát úgynevezett titkos adatszerzést folytathatnak.

Nincs nyomozati jogköre a nemzetbiztonsági szolgálatoknak, ők tehát – a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat kivételével – csak titkos információgyűjtést folytathatnak a rájuk vonatkozó törvények szerint (az NBSZ pedig bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzést is, a nyomozati szervek vagy a nemzetbiztonsági szolgálatok felkérésére).

Külön kategóriát képvisel az ügyészség, amely nyomozhat is (és annak keretében titkos adatszerzést folytathat), de nyomozás-felügyeleti jogköre is van.

A magyar szabályozástól eltérő külföldi nemzeti megoldások is léteznek. Az Egyesült Államokban például legalább 16 szövetségi szintű szervezet alkotja az úgynevezett „hírszerző közösséget”, amelynek intézményei (köztük például a külügy-, az energiaügyi és a pénzügyminisztérium is) – körülírt hatáskörben – hírszerzési (felderítési) céllal nyílt és/vagy titkos adatszerzést és információgyűjtést folytathatnak.

Milyen szempontok szerint csoportosíthatjuk a felderítő rendszerek fő jellemzőit?

Bócz-Finszter (2008) a titkos információgyűjtés „elemei” között a következőket sorolja fel: cél, tárgy, alany, mód. A továbbiakban ezt a gondolatmenetet követem, de az általuk hangsúlyozott jogi szemléletmód helyett igyekszem a szakmai megfontolásokat előtérbe állítani.

A felderítés célja

A felderítés – célja szerint – lehet bűnüldözési, bűnmegszakítási, bűnmegelőzési, igazságszolgáltatási és rendészeti, továbbá nemzetbiztonsági (azon belül hírszerző és/vagy elhárító, katonai és/vagy civil, valamint alkotmányvédelmi) tevékenység.

A *bűnüldözési célú felderítés* – a nyílt és a titkos nyomozás – a bűncselekmény elkövetőjének kilétét (valamint hollétét) és a jogi minősítés szempontjából releváns tényezőket (súlyosbító, enyhítő, mentő körülményeket) igyekszik megállapítani. Az igazságszolgáltatási célú felderítés még ennél is tágabb kategória, pl. a sértett kártalanításához szükséges tényismeret megszerzése is ide tartozhat („Hol van az elrabolt pénz?”).

³ A folyamatban lévő szervezet-alapítások vitatható jogi konstrukciói (kormányrendelettel történő létrehozás) miatt pontos szám közlését nem kockáztatom meg. R.L. megjegyzése

A *rendészeti felderítés* a közrend megzavarására alkalmas, a közbiztonságot veszélyeztető tényezők és azok feltételrendszerének feltárására irányul, a jogellenes cselekmények megelőzése és a megszakítása céljából. A rendészeti felderítés tipikus végrehajtási módja az őrzővizsgálat, a megfigyelés, a bűnügyi statisztikák elemzése, a társadalmi kapcsolatok kikérdezése, a társszervekkel folytatott együttműködés stb.

Az igazságszolgáltatási és a rendészeti felderítés az ügyészség és a rendészeti szervek feladata, ezzel szemben a nemzetbiztonsági célú felderítés – magától értetődően – a nemzetbiztonsági (speciális) szolgálatok hatásköre.

A *nemzetbiztonsági célú felderítés* (hírszerzés) az ország (nemzet, állam) biztonságát érintő külső és belső veszélyek, fenyegetések, kockázatok, kihívások és az érdekérvényesítési lehetőségek feltárására irányul, a kormányzati döntések információs támogatása céljából. A nemzetbiztonsági célú felderítésen belül külön feladatkört képvisel az ún. *elhárítás*, ami az idegen titkosszolgálatok és más – a nemzetbiztonságot és az alkotmányos rendet potenciálisan vagy ténylegesen fenyegető – szervezetek és egyének leplezett szándékainak, képességeinek és konkrét tevékenységének megismerését célozza, a megelőzés és a megszakítás (megakadályozás) érdekében.

A felderítés konkrét *bűnüldözési célja*⁴ bizonyítási eszközöknek a biztosítása és mindazoknak a bizonyítási forrásoknak a feltárása, amelyekből a büntető eljárásban jogszerűen felhasználható bizonyítékok meríthetők, és ennek eredményeként az állam büntető igénye az igazságszolgáltatás előtt elbírálható.

A felderítés konkrét *rendészeti célja* olyan információk megszerzése, amelyek segítségével a bűncselekmények megelőzése, megszakítása és bizonyítása az arra legalkalmasabb erővel, eszközökkel és módszerekkel a legrövidebb idő alatt, minimális legitim erőszakkal (csak a legszükségesebb kényszerintézkedések alkalmazásával) és maximális hatékonysággal biztosítható.⁵

A felderítés konkrét *elhárítási célja* olyan információk megszerzése, amelyek segítségével a nemzetbiztonságot veszélyeztető (állam elleni) cselekmények megelőzése, megszakítása és/vagy büntetőeljárás alá vonása az arra legalkalmasabb erővel, eszközökkel és módszerekkel, a kellő időben, az információs önrendelkezési jog minimális sérelmével (csak a szükséges és arányos titkos információgyűjtési módszerek alkalmazásával) és maximális hatékonysággal biztosítható.

A felderítés konkrét *hírszerzési célja* olyan információk megszerzése, amelyek segítségével a nemzet biztonságát érintő veszélyek előrejelzése, az érdekérvényesítést befolyásoló kockázati tényezők feltárása a döntéshozatal támogatása céljából az arra legalkalmasabb erővel, eszközökkel és módszerekkel, a kellő időben, az információs önrendelkezési jog és a *nemzetközi kapcsolatok mi-*

⁴ Bócz-Finszter (2008): *Kriminalisztika joghallgatóknak*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó

⁵ Uo.

nimális sérelmével (csak a szükséges és arányos titkos információgyűjtési módszerek alkalmazásával) és maximális hatékonysággal biztosítható.

A titkos információszerzés egyéb (nem felderítési) céljai

A cél és az eléréséhez vezető eszközök (módszerek) dialektikájának kérdése a filozófia és a szaktudományok örök problematikája. A felderítés valaminek (például általában a tudásbővítésnek, konkrétan a bűnüldözésnek vagy a nemzetbiztonsági érdek védelmének) az eszköze, de ugyanakkor önmagában is jelentős cél, amelyet meghatározott módszerekkel, eszközökkel lehet előmozdítani. **A célok és az eszközök hierarchiát alkotnak, minden szint az alatta lévőhöz képest cél, a felette lévőhöz képest eszköz.** Prioritási sorrendet kell felállítani, máskülönben elvesz a stratégiai mérce, a tevékenységek öncélúvá – és a fő célkitűzés szempontjából – kontraproduktívvá válhatnak. A helyzetet bonyolítja, hogy az egyes szintek között átfedések, keresztirányú és horizontális kapcsolatok, kölcsönös függőségek, visszacsatolási rendszerek is léteznek. A titkos információszerzés társadalmi környezetét az emberek közötti anyagi és szellemi (információs) viszonyok összetettsége, bonyolultsága és közvetettsége (áttételes hatásmechanizmusai) jellemzik, amelyekben önmagukra visszaható folyamatok is jelentős szerepet játszanak.

Ilyen – a felderítés eredeti célján (új információk beszerzése, ellenőrzése, rögzítése, elemzése, értékelése stb.) túlmutató – műveleti cél lehet magának a felderítő tevékenységnek (*intelligence operation*) az információs támogatása (*operational intelligence*), kedvező körülményeinek kialakítása, titokban tartása, leplezése (rejtés, fedés, álcázás, félrevezetés), a módszerek védelme (konspiráció), vagy az információ konvertálása, transzformációja (átalakítása) valamilyen más dimenzióba, például politikai, gazdasági, szervezeti hatalommá, katonai műveletek támogató erőforrásává, titkos hadviselés feltételeit biztosító tényezővé. Ezeknek a közvetett, járulékos céloknak a megvalósítása és támogatása szintén csak olyan információk birtokában lehetséges, amelyeket titokban szereztek meg, és a birtoklásukat valamint a felhasználásukat is titokban tartják. Ellenkező esetben ugyanis a szemben álló fél megakadályozhatja törekvéseink kivitelezését terveinek megváltoztatásával, vagy éppen a mi terveink megghiúsításával, tevékenységünk leplezésével és akadályozásával, rendelkezésre álló erőinek és eszközeinek hatékony alkalmazásával, gyengeségeink, sebezhetőségünk kihasználásával stb.

A felderítés rendeltetésének effajta átértelmezése – különösen, ha öncélúvá válik, és az információ felhasználását maga a hírszerző (elhárító) szolgálat határozhatja meg – természetesen további súlyos szakmai és etikai dilemmákat vet fel, amelyeket nem lehet a „szőnyeg alá söpörni”. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a felderítés által támogatandó célok közé beemelt operatív akciók, nyílt vagy titkos politikai és diplomáciai, katonai és egyéb műveletek maguk is egy felettük álló stratégiai cél elérésének eszközei.

A felderítés tárgya

A felderítés tárgya a bűnüldözési, bűnmegelőzési, igazságszolgáltatási, rendészeti, nemzetbiztonsági szempontból releváns *információ*, amely csak speciális (részben vagy egészében leplezett) módszerekkel szerezhető meg, és amely lehetőleg tervezhetően, szakszerűen, időszzerűen és gazdaságosan (racionálisan) tehető hozzáférhetővé. Maga a tevékenység közvetlenül nem az információra irányul (hiszen az egy absztrakt fogalmi, tartalmi, eszmei természetű valami), hanem az információhordozó tárgyra vagy személyre („forrásra”), tehát – praktikus felfogásban – ezt tekintjük a felderítés tárgyának, pontosabban a felderítés „cél tárgyának”, amelyre az információszerző műveletek – a releváns információ megszerzésének érdekében – összpontosulnak.

A felderítés tervezésének alap-összetevői

A felderítés tervezése a veszélytényezők, fenyegetések, kockázatok és kihívások, illetve érdekérvényesítési lehetőségek létezésének alapos (tényekkel alátámasztott) gyanújából, vagy – annak hiányában – a rá vonatkozó jelzésértékű utalás (pl. egy adott sebezhetőség felismerése, vagy egy közvetett értesülés, hír stb.) alapján megfogalmazott sejtésből, veszélyeztetettség-érzésből indul ki.

A nemzetbiztonsági szolgálatok, a felderítő, információs és biztonsági (elhárító) „hivatalok” – rendeltetésükből adódóan – akkor is kötelesek hírszerzést (közvetett felismerési jelekre és értelmezési támpontokra irányított kutatást, adatgyűjtést) folytatni, ha konkrét veszélyhelyzetre, kockázati tényezőre, képességre, szándéokra vagy tevékenységekre utaló jelzés nincs a birtokukban (ami azért elég ritkán fordul elő). Ennek a tevékenységnek a mértéke és iránya nem jogi, hanem politikai kérdés, ami költségvetési, pénzügyi, anyagi-technikai és személyi erő és eszköz-ráfordításokban, feladatszabásokban jut kifejezésre, és a kormányzat nemzetbiztonsági előrejelzéseken, felderítő prognózisokon alapuló veszélyeztetettség-érzésével van elsősorban összefüggésben. A szolgálatokkal szemben természetesen jogos elvárás, hogy elemző-értékelő jelentéseik valóság-hű képet fessenek a döntéshozók számára.

A gyanú, a sejtés, vagy egyszerűen a „kötelező éberség” képezi tehát azt a kiinduló pontot, ami a vizsgálat vagy a kutatás alapja. A helyzetre vonatkozó ismeretek áttekintése és rendezése alapján meg kell állapítanunk, hogy mi az, amit tudunk, mi az, amit nem tudunk, és mit kell tudnunk ahhoz, hogy a gyanút vagy a sejtést beigazoljuk, avagy megcáfoljuk, elvessük. Fel kell kutatni a hiányzó ismeretek forrását, és a releváns (a döntés szempontjából fontos) adatokat, információkat meg kell szerezni (speciális, a szakmai, jogi és egyéb követelményeknek megfelelő módszerekkel), majd – elemzésüket és értékelésüket követően – a problémamegoldásra „kihegyezve” kell őket alkalmazni (célszerűen felhasználni a döntéstámogatásra és a veszélyek elhárításához).

A rendelkezésre álló rész-információk alapján megfogalmazott gyanú vagy sejtés, illetve veszélyeztetettség-érzés *verziók* formájában (mint múltbeli

és jövőbeli lehetőségek, cselekvési változatok) képezi a bizonyítás (és cáfolat) vagy a valószínűsítés (verifikálás, hipotézis-ellenőrzés) kiindulópontját.

Az adatszerzés és az információgyűjtés (a felderítés) a verziók szempontjából releváns, ámde még ismeretlen tényezők feltárására, megismerésére irányul. Ehhez meg kell határozni a szükséges és egyben a feltételekkel összhangban lévő (adekvát) felderítési erők, eszközök és módszerek alkalmazásának mértékét.

A folyamatok és tevékenységek visszacsatolási mechanizmusok közvetítésével ciklikusan ismétlődő, egyben előrehaladó sorozatában új feltételek megfogalmazásán és ellenőrzésén keresztül a helyzetértékelés fokozatosan finomodik, és a megszerzett értesülések implicit (benne foglalt) információtartalmának kinyerése, feldolgozása révén *prognózis* (előrejelzés) képében kerül megfogalmazásra mint a felderítés produktuma (*finished intelligence*), hírszerző jelentés.

A felderítés szakszerűségének kritériumai

A felderítők, hírszerzők speciális szaktudással rendelkeznek, ami tevékenységük hatékonyságának záloga. Ez a speciális szaktudás a titkos információgyűjtés célirányosságában, szervezettségében, jogszerűségében, mindenoldalú feltételeinek biztosításában, erőinek, eszközeinek és módszereinek szakavatott használatában és a megszerzett információk felderítő műveleti célokra történő felhasználásában mutatkozik meg (az elemző-értékelő, döntéstámogató szaktudás összetevőiről máshol szólnunk részletesebben).

Mindennapi élete során a legtöbb ember kerülhet olyan helyzetbe, amikor alakoskodásra, félrevezetésre, lopakodásra, rejtőzködésre, „puhatolózásra”, figyelésre, füllentésre, „legendázásra”, cselvetésre stb. kényszerül. Ismert mondás: „A hazug embert hamarabb utoléri, mint a sánta kutyát”. Ez valóban igaz a laikus amatőrre, aki a titkos információgyűjtés egyes mozzanatait elszigetelten, külön-külön, alkalomszerűen, ad hoc, impulzív módon, tervszerűtlenül, átgondolatlanul, fegyelmetlenül és főleg: önös érdekeire koncentrálva, szűklátókörűen, haszonlesően, elbizakodottan, óvatlanul, rosszindulatúan hajtja végre. A profi hírszerzőt azonban megkülönbözteti a céltudatosság, az elkötelezettség, a stratégiai és a taktikai eszközök és módszerek rendezettsége, a tervezés és a végrehajtás egysége, a jól felépített konspiráció, a fegyelem és nem utolsósorban a szervezettség és a biztonság.

A szakszerűség legfontosabb kritériuma a különféle titkos információgyűjtő módszerek sokaságából történő és a helyzethez igazodó adekvát választás, a különböző felderítési cselekmények taktikai és stratégiai összhangjának megteremtése egy egységes, úgynevezett *módszertani verzió* keretében, amelyen belül a cselekmények egyidejű vagy egymást követő végrehajtása egy hatékony kombinációt képez. A hírszerző művelet ilyen kombinációkból felépülő integrált egység, ami a tárgyára (a releváns információt hordozó forrásra) összpontosít. A

műveletek sorozatának kombinációiból (vagy a kombinációk sorozatából) épül fel a *játszma*, ami a legmagasabb, stratégiai szintű módszertani verzió.

A módszertani verzió részét képezhetik például a következő egyszerű és összetett műveletek kombinációi (a teljesség igénye nélkül): külső engedély nélkül alkalmazható adat- és információszerzés, nyilvántartások ellenőrzése, környezettanulmány készítése, személyek tanulmányozása, beszerzés, személyes találkozó, beszámoltatás, rejtett összeköttetés fenntartása, aktív és passzív fedőintézkedések, legendázás, álcázás, megtévesztés, félrevezetés, csapda alkalmazása, ürügyre hivatkozás, technikai adatszerzés és -rögzítés, szervezetbe beépülés, számítástechnikai rendszerbe történő rejtett behatolás, levéllenőrzés, telefonlehallgatás, álló és mozgó megfigyelés, követés, ellenfigyelés stb.

A szakszerűség további kritériuma a tevékenység titkosságának biztosítása a szigorú *konspiráció* (rejtés, fedés, álcázás, megtévesztés, félrevezetés, dezinformáció stb.) révén, amit magas fokú szervezettség és fegyelem támaszt alá. A konspiráció a tevékenység hatékony végrehajtásának előfeltétele és egyben biztonságának legfontosabb összetevője. A személyi, tárgyi (fizikai), információs és műveleti biztonságot aktív biztosítással (pl. „ellenfigyeléssel”) és passzív biztonsági, titokvédelmi, megelőző, elhárítási intézkedésekkel egyaránt garantálni kell.

A szakszerűség további fontos tényezője az *ellenőrizhetőség*. Ennek legfontosabb feltétele a cselekmények, operatív mozzanatok dokumentálása, valamint az események utólagos elemzése és kiértékelése, az esetlegesen elkövetett hibák feltárása, várható negatív következményeik kiküszöbölése, a mindenkori „operatív helyzet” folyamatos értékelése, a „gördülő tervezés” megvalósítása, a potenciális veszélytényezők felismerése és kiküszöbölése. Az ellenőrzés a visszaélések, sőt az esetleges árulás felfedésében is kulcsfontosságú, de a fő szerepe – a végrehajtó állomány szempontjából – mégsem ez, hanem az egyes látszólag elszigetelt cselekmények közötti rejtett összefüggések folyamatos tisztázása, objektív értékelése, a feladatszabás, a szervezhetőség, a vezethetőség, a biztonság és a hatékonyság feltételeinek megteremtése.

Van azonban olyan nézet is, hogy a *dokumentálás* a hírszerző legnagyobb ellensége, hiszen a dokumentum – ha az ellenséges elhárítás hozzáfér – részletes és alapos bizonyítékokat szolgáltat a hírszerző tevékenységről, a végrehajtó állományról és a módszerekről, egyben megteremtheti az ellenérdekelt fél bűnüldöző vagy elhárító szervei számára a beavatkozás lehetőségét, adott esetben félrevezető játszmák indításának feltételeit is. Ugyanakkor azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a források hitelességének és az információ megbízhatóságának megítéléséhez (adott esetben az ellenfél által indított játszmák leleplezéséhez is) elengedhetetlenül hozzá tartozik a megszerzés körülményeinek ismerete is. Ezeknek a „dokumentáláshoz” (azaz rögzítéséhez, elemzéséhez-értékeléséhez és felhasználásához) szükséges a feldolgozó központba való továbbításuk, lehetőleg az információval együtt (vagy a mellett). A már továbbított informáci-

ót és metainformációt viszont nem kell tovább őrizgetni (a megszerzés helyéhez közel), különösen, ha a biztonságos tárolás feltételei nem állnak rendelkezésre.

Fentiekből következően a szakszerűség kiemelkedően fontos összetevője, megkerülhetetlen követelménye ezért a személyes és a személytelen, azon belül a technikai *összeköttetés* biztonsága (rejtettség, lehallgatás elleni védelem, rejtjelezés stb.) amelynek hiányában az értékes információk nem jutnak el időben és biztonságosan a címzethez, vagy illetéktelenek tudomására juthatnak, esetleg torzulhatnak, vagy idegen behatásnak (zavarásnak, hamisításnak) lehetnek kitéve. **Az összeköttetés biztonságának nélkülözhetetlen alapfeltétele a végrehajtó állomány és a központi szervek közötti kommunikáció rejtettsége és fedettsége, azaz a jelek és jelzések olyan rendszerének kialakítása és működtetése, amely a kívülálló számára nem nyilvánvaló, sőt észrevehetetlen (azaz nem ad okot gyanúra vagy sejtésre), a műveletben résztvevő állomány számára viszont egyértelmű jelentése van.** Például, ha az ügynök olyan összekötővel hajt végre találkoztót, akit személyesen nem ismer, akkor felismerési jelekben is meg kell állapodni (a veszélyjelzések mellett). A bal kézben tartott újság nem biztos, hogy jó felismerési jel (mert más is tarthat újságot a bal kezében, azaz a jel nem feltétlenül egyértelmű), mint ahogy a „Van önnek fehér elefántja?” című kérdéssel kezdődő jelszóváltás sem az, mert a kívülállók részéről szükségtelen figyelmet kelt.

Ahhoz, hogy a tevékenységet szakszerűnek nevezhessük, még mindenképpen meg kell felelni az időszerűség, a célszerűség, a törvényesség és a gazdaságosság, valamint az ésszerűség (racionalitás) követelményének is. Ezekről az elvekről – és néhány másikról is – később még lesz szó.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a szakszerűséghez nem mindig elegendő, ha a felderítő (hírszerző) mereven tartja magát a „bemagolt” szabályrendszerhez, hanem szükség lehet arra is, hogy önálló döntéseket hozzon a sokszor ellentmondó követelmények közötti célszerű választás megtételével, vagy egyensúlyuk megteremtésével. Az esetlegesen elkövetett hibák következményei súlyosak lehetnek, azonban ha egyértelműen az előírások be nem tartásából következtek, azért a hírszerző jogilag is felelőssé tehető (míg a szabályok ésszerűen rugalmas értelmezésének elmulasztásáért a szakmai hozzáértése vonható kétségbe).

A „felderítési csapda”

A politikatudományból jól ismert „biztonsági dilemma” nemzetbiztonsági szférában jelentkező megfelelője a „felderítési csapda”.

Mint ismeretes, a biztonsági dilemma annak az ellentmondásnak a megnyilvánulása a fegyverkezés területén, miszerint a potenciális ellenséggel szembeni erőfölény a béke és biztonság záloga, ezért a szemben álló felek fegyverkezési versenybe bonyolódnak, egyre nagyobb erőforrásokat kötnek le, minél erősebbnek látszanak, annál nagyobb fenyegetést képviselnek a másik fél szemé-

ben, azaz minél erősebbek, annál kevésbé vannak biztonságban, mert nem bíznak meg egymásban, és a veszélyérzetük egyre csak fokozódik. Végül annyira „belelovallják magukat” a kölcsönös fenyegetésbe, hogy a növekvő feszültség miatt egy ártatlan esemény is fegyveres konfliktus kiváltója lehet, de az erejüket meghaladó túlfegyverkezés miatt egyébként is összeomlik a gazdaságuk és a társadalmuk.

A felderítési csapda – a biztonsági dilemma analóg párjaként – abból az ellentmondásból eredeztethető, hogy a nemzetbiztonságot, az alkotmányos, demokratikus rendet, a jogállamiságot olyan eszközökkel kell szavatolni, amelyek maguk is sérthetik az alapvető emberi jogokat, különösen az információs önrendelkezés, a személyes adatok kezelése, a magánszféra bizalmassága, a közérdekű adatok nyilvánossága, az emberi méltóság elveit. A terrorizmus ellen a leghatékonyabban a „hírszerzés vezette műveletekkel”, a titkos adatszerzésre és információgyűjtésre alapozott elhárítással lehet fellépni, és ezeknek az intézkedéseknek a túlhajszolt alkalmazásával éppen azok az alkotmányos alapértékek, szabadságjogok sérülnek, amelyeket a nemzetbiztonsági szolgálatoknak védelmezniük kell. Ezt a „csapdát” csak a szükségesség, az arányosság és a hatékonyság elveinek kiegyensúlyozott gyakorlati megvalósítása révén lehet elkerülni, más-különben a demokratikus társadalmak az anarchia és a rendőrállam között lesznek kénytelenek választani.

A hírszerző és elhárító szolgálatok részéről éppúgy önmérsékletre van szükség, mint a civil társadalom részéről. A szolgálatok nem túlozhatják el küldetésük fontosságát, a társadalom pedig – az egyéni szabadságjogokhoz való abszolút ragaszkodás jegyében – nem korlátozhatja a szolgálatokat abban, hogy a kötelességüket teljesítsék. A korlátlan cselekvési szabadság – bárki is tartson rá igényt – csak illúzió, amit keserű kiábrándulás követ. Mint Voltaire mondja: „Aki abszurdításokban hisz, az atrocitásokat követ el”.

Tilos a felderítést politikai vagy gazdasági részérdekek szolgálatába állítani, szervezeti érdekeknek alárendelni! Ugyanakkor tudomásul kell venni, hogy a nemzetbiztonság olyan nyomós közérdek (sőt társadalmi érték), ami adott esetben még az alkotmányos szabadságjogok korlátozása árán is megvédendő.

A felderítés alanya

A felderítés alanya a titkos információgyűjtésre felhatalmazott szervezet, és annak hivatásos munkatársa.

A felderítés hivatásos munkatársa különleges követelményeket támasztó közszolgálatot lát el, fontos és bizalmas munkakört tölt be. A felderítés (titkos adatszerzés és információgyűjtés) tanítható és tanulható, felsőfokú szakirányú végzettséget igénylő szakma, amit tudományos igényességgel (egyetemi színvonalon) lehet és kell művelni.

A felderítés módja

A felderítés módja alatt annak erőit, eszközeit, módszereit és eljárásait értjük.

A felderítés erői közé tartozik annak alanya (a szervezet hivatásos munkatársa) és a vele együttműködő személy vagy szervezet.

A felderítés eszközeit tárgyak és helyszínek adják.⁶ Ennek értelmében felderítési eszköz például a „lehallgató”, kép- és hangrögzítő és -továbbító, adatgyűjtő és -rögzítő, kommunikációs, számítógépes, informatikai, elektronikai jelző, álcázó berendezés, közlekedési és szállító jármű, a titkos találkozóhely, a konspirált lakás, a rejtekhely, a „postaláda” stb.

A felderítés módszere keretében tárgyalandók

– A titkos információgyűjtő tevékenységek taktikai alkalmazásának helye, idő, sorrend, hatástényező stb. szerint jellemezhető sajátosságai.

– Az információk megszerzését célzó és a tevékenység feltételeit megteremtő konkrét felderítési és biztosító, támogató cselekmények (például titkos megfigyelés, kikérdezés, kapcsolattartás, fedés, legendázás, csapdaállítás, rejtés, álcázás, beépülés, beszerzés, lehallgatás, adatbányászat, nyilvántartások lekérdezése, elektronikus behatolás stb.) kombinációi, a belőlük felépített összetett műveletek és játszmák.

– A felderítés eljárásai, ami alatt az erők, eszközök, módszerek alkalmazásának jogszabályokban, belső utasításokban, szakmai hagyományokban megtestesülő, részben előírt, részben a körülményekhez igazítva alkotó módon megvalósított rendjét értjük.

A felderítés módja tehát mindezek (az erők, eszközök, módszerek, eljárások) integrált, egységes rendszere.

A rendőrségi és más szervezeti törvényekben szereplő felderítő tevékenységek

Titkos információgyűjtés – az eljárás nyomozást megelőző szakaszában folytatott felderítő tevékenység;

Titkos adatszerzés – az eljárás nyomozási szakaszában folytatott felderítő tevékenység;

Puhatolás – a források (személyek) olyan kikérdezése, amelyben a nyomozó (felderítő) a szolgálathoz tartozása tényét és az érdeklődés célját nem fedi fel az adatszolgáltató előtt;

Fedés – a szolgálathoz tartozás tényét és a felderítő tevékenységet leplező aktív intézkedés;

Megfigyelés (titkos megfigyelés) – közvetlen, vizuális vagy akusztikus információgyűjtés a „tárgy” (személyi adatforrás) tudta nélkül;

⁶ Bócz-Finszter (2008): *Kriminalisztika joghallgatóknak*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó

Adatrögzítés – Személyes adatnak az érintett tudta nélkül való elhelyezése tároló rendszerben;

Csapda – mesterségesen kialakított, megtévesztő helyzet, amelyben a célszemély viselkedésével elárulja tényleges szándékait, törekvéseit, tárgyi vagy logikai bizonyítékot szolgáltat maga ellen;

Mintavásárlás – az áru valódi természetének megismerését szolgáló olyan csereügylet, amelyben a vásárló szerepét játszó személy nem fedi fel a szolgáltatáshoz tartozását;

Álvásárlás – színlelt vásárlás, amely az eladó megtévesztésével a tényleges (feltételezhetően bűnös) szándékok kiderítését, az illegális ügylet leleplezését szolgálja;

Bizalmi vásárlás – olyan csereügylet, amit a fedett nyomozó a vásárló szerepében, bűncselekmény látszatát keltve hajt végre az eladó bizalmának megnyerése érdekében;

Ellenőrzött szállítás – olyan (feltételezetten jogellenes) áruszállítás, amelynek végrehajtásában „beépített” fedett nyomozó (informátor, bizalmi személy, más együttműködő) vesz részt, és folyamatos kapcsolattartás révén a szolgálat figyelemmel kísérheti az áru útját, így a jogellenes tevékenységekben részt vevő személyeket azonosítani tudja;

Beépülés – a fedett nyomozó látszólag a bűnszervezet „rendes” tagjává válik a belső információk megszerzése érdekében;

Potenciális sértett helyettesítése – a potenciális sértett (például védett személy) szerepének „eljátszása” fedett nyomozóval, az ellene feltételezhetően tervezett bűncselekmény elkövetőinek megtévesztése és leleplezése céljából (a „csapda” különleges esete: „csalétek”).

Az alkalmazható módszerek körén belül külső (bírói vagy igazságügyi miniszteri engedélyhez kötött:

- lakás titkos átkutatása, az észleltelek rögzítése;
- a lakásban történtek technikai megfigyelése, rögzítése;
- levél, egyéb postai küldemény felbontása, tartalmának rögzítése;
- telefonbeszélgetés lehallgatása, rögzítése.

Az engedély 90 napra szól, és szükség esetén – ha az előírt feltételek fennállnak – meghosszabbítható.

A rendőrségi törvényben szereplő titkos együttműködő személy és szervezeti kategóriák

Informátor

Bizalmi személy

Titkosan együttműködő más személy
Együttműködő jogi személyek
Jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek

A *fedett nyomozó* a (bűnügyi) felderítés alanya, hivatásos munkatárs, az együttműködőkhöz hasonlóan a felderítés erőinek része. A köznyelvben nagyon sokszor – helytelenül – a nemzetbiztonsági szférában folytatott titkos információszerző tevékenységek alanyát (a hírszerző tisztet) és az együttműködő személyeket (függetlenül attól, hogy „informátor”, „bizalmi személy” vagy „titkosan együttműködő más személy”) egyszerűen az *ügynök* névvel illetik.

A nemzetbiztonsági törvény külön említi a *külföldi titkosszolgálatot*, mint olyan szervezetet, amellyel együttműködést lehet folytatni.

A titkos együttműködés, kapcsolattartás, forráshasznosítás, vezetés és irányítás stb. konkrét módszertanát a vonatkozó törvények – érthető okokból – nem részletezik, annak csak a szakmailag is értelmezendő jogi kereteit szabják meg.

Melyek a titkos együttműködés legelterjedtebb formái?

Titkos együttműködést a felderítés alanya (aktora, végrehajtója, kivitelezője, cselekvő megvalósítója) egyénnel és/vagy szervezetekkel folytathat.

Az egyénnel (természetes személyekkel) az együttműködésről meg kell állapodni. A megállapodás – akár írásban, akár szóban kötötték – mindkét felet kötelező speciális szerződéses (jog)viszonyt hoz létre közöttük. Ez tulajdonképpen egy „kvázi” munkaszerződés (vagy legalábbis munkavégzésre irányuló megállapodás), amiben az együttműködő személy vállalja, hogy ellenszolgáltatás fejében a megbízó érdekében többé-kevésbé meghatározott tevékenységet folytat. A megállapodás elengedhetetlen része a *titoktartási kötelezettségvállalás*, és a szerződés teljesítéséért adható juttatás, valamint az esetleges megszegésért kilátásba helyezett hátrányos következmények.

Az együttműködési megállapodás – ami lehet formális vagy informális (ún. *gentlemen's agreement*) – megkötésének különleges esete a kémregényekből és a szakirodalomból is ismert *beszervezés*. A többi titkos együttműködő személyhez hasonlóan, **a beszerzett egyén nem lesz a nemzetbiztonsági szolgálatnak sem hivatásos, sem közalkalmazotti státusú munkatársa, hanem egy olyan „külső bedolgozó”, akit a szolgálat műveleti központja személyes vagy személytelen, közvetlen vagy közvetett, de minden esetben rejtett vagy álcázott, leplezett kapcsolatokon keresztül, szervezett és irányított módon, rendszeresen foglalkoztat.**

Mint minden szerződés, ez is szabad alku tárgya, és a felek kölcsönös érdekelttségétől függ, hogy a megállapodás létrejön-e. A munkavégzéséért járó ellenszolgáltatás lehet pénzbeli juttatás vagy egyéb jogszerűen adható előny, beleértve a korábbi cselekmények miatti büntetőjogi következmények elmaradását is (*vádalku*). Természetesen előfordulhat az is, hogy az együttműködésre valaki önként, ellenszolgáltatás nélkül, hazafias vagy más indítékból hajlandó, sőt ő

kezdeményezi. Mivel különleges körülmények közötti munkavégzésről, olyan feladat-végrehajtásról van szó, amely akár kockázatos, veszélyes is lehet, az együttműködés mindkét részről a vállalt kötelezettségek jóhiszemű és szakszerű teljesítését igényli. Ettől függ a műveletek biztonsága és a szolgálatok „jó híre”, erkölcsi „renoméja”, szakmai elismertsége, társadalmi megbecsültsége, ami meghatározó lehet a jövőbeni kapcsolatépítési lehetőségek és a potenciális célszemélyek együttműködési hajlandósága szempontjából.

Az együttműködő nemcsak természetes személy, hanem úgynevezett jogi személy, hivatalos, gazdasági vagy egyéb szervezet is lehet. Az államigazgatási szerveket Magyarországon (is) törvény kötelezi a nemzetbiztonsági szolgálatokkal folytatott együttműködésre és a titoktartásra, a jogszabályok adta keretek között (pl. megkeresésekre válaszolás, adatszolgáltatás, adattároló rendszerekben fedőadat, jelzések elhelyezése stb.).

A szolgálat érdekében előfordulhat, hogy valamely „civil” szervezetnél a hivatásos munkatárs fedőbeosztásban munkaviszonyt létesíthet. Erről rendszert az érintett civil szervezetnél legfeljebb egy-két magas szintű vezető tud.

A törvény értelmében a szolgálatok jogosultak *fedőszervezet* létrehozására is. A fedőszervezet olyan intézmény, amelyet kifejezetten abból a célból hoznak létre, hogy a leplezett tevékenységet folytató nemzetbiztonsági szolgálatra és a számára feladatot szabó kormányzatra ne lehessen visszakövetkeztetni. Ennek érdekében az adott titkos tevékenység és a kormány (intézmény) közötti kapcsolatot álcázzák. A fedőszervezet – mint arra a nemzetközi gyakorlat számos történelmi példát ismer – lehet politikai mozgalom, ifjúsági szervezet, vallási csoport, oktatási intézmény, alapítvány, egyesület, gazdasági társaság stb.

A *frontszervezet* ezzel szemben nemcsak a kormány vagy a nemzetbiztonsági szolgálat hírszerzésben való érintettségét „fedezi”, hanem a hírszerzésen túlmenő, rejtett műveleti célokat is követ, például, amikor egy környezetvédelmi csoportot vagy egy állatvédő egyesületet csak azért hoznak létre, hogy a piaci versenytársakat tönkre tegyék, vagy amikor látszólag független emberjogi szervezetek a politikai határok, nagyhatalmi befolyási övezetek megváltoztatása érdekében munkálkodnak. A frontszervezetet nem feltétlenül a titkosszolgálat alapítja, de az ellenőrzést különböző módszerekkel (beépülés, közvetlen vagy közvetett befolyásolás) átveszi felette, tevékenységét rejtetten manipulálja. Frontszervezetek létrehozása és működtetése a magyar törvények betűjével és szellemével nem fér össze.⁷

A titkos együttműködés különleges esetének számít, amikor valakinek a telefonját az ő írásbeli kérésére hallgatják le. Az írásbeli kérelem egyértelműen a megállapodási (szerződés-kötési) szándékra utal, és megalapozhatja az együttműködést a titkosszolgálattal. A telefon (vagy más távközlési, kommunikációs) be rendezés használója nyilván azért kéri a lehallgatást, mert telefonon fenyegetik, vagy más, ellene irányuló bűncselekmény elkövetésére használják a készüléket.

---

⁷ A fedő- és frontszervezetekről részletesebben lásd McCargar (1993) megfelelő fejezeteit.

Itt jegyzendő meg, hogy ha a tulajdonos a „saját szakállára” készítene felvételt a telefonbeszélgetéseiről (a beszélgetőpartner tudta és beleegyezése nélkül), akkor azzal ő is jogszabálysértést követne el. Mi több: ha megvesztegetésről, kábítószervásárlásról, kémkedésről, beszerzésről vagy más bűncselekményről készülne rejtett kép- vagy hangfelvétel az illetékes szolgálatok bevonása nélkül, akkor utólag már nehéz lenne bizonyítani, hogy a készítő szándéka az igazságszolgáltatás segítése, nem pedig a felvétel zsarolásra történő felhasználása vagy a felelősségre vonás alóli kibúvás volt abban a reményben, hogy lebukás esetén a felvételt az ő jószándékának és a másik kizárólagos bűnösségének bizonyítékaként fogják értelmezni.

Sajnálatos, hogy a magánbeszélgetéseknek a résztvevők engedélye hiányában (akarataik ellenére és tudomásuk nélkül) történő rögzítése és a felvételek nyilvánosságra hozatala a magyar közéletben jogkövetkezmények nélküli, elterjedt jelenséggé vált, miközben ha nemzetbiztonsági szolgálat munkatársa szolgálati tevékenysége keretében követne el ilyent jogszabályi feltételek (külső engedély) hiányában, akkor büntetőjogi felelősség is terhelné. Véleményem szerint az „amatőr nyomozóktól”, „önkéntes titkos felderítőktől” is meg kellene követelni, hogy mielőtt politikai, gazdasági, és egyéb hírszerzési akciókat kezdeményeznek (nemegyszer megvesztegetések, zsarolások stb. aktív résztvevőiként), egyeztessenek az illetékes szervekkel, és vonják be azokat „játsszmáikba”.

A szervezetekkel folytatott titkos együttműködésnek része a különböző nyilvántartásokban fedőadat, jelzés elhelyezése a nemzetbiztonsági szolgálat igényei szerint, illetve a nyilvántartásokból, valamint a kommunikációs rendszerekből adatok, információk, közlemények tartalmának átadása a szolgálatok részére. Ide tartozik az interneten vagy más számítástechnikai úton történő levelezés (e-mail) során keletkezett adatok és információk megismerése és felhasználása. Az informatika rohamos fejlődésével megnyíló lehetőségek (és a hozzájuk tartozó veszélyek, fenyegetések, kockázatok és kihívások) bővülése megelőzi a titkos információgyűjtés jogi szabályozásának korszerűsítését, de sokszor a titkosszolgálati (különösen az elhárító) munka módszertani eljárásainak szakmai megalapozását is.

Az internetes szabadságjogok határtalan érvényesíthetőségét szorgalmazó civil törekvésekkel szemben felvethető, hogy az önmérsékletre való hajlandóság hiányában a világhálón elhelyezett tartalmak és technikai megoldások egyéni, közösségi és országos – sőt akár globális nemzetközi – érdekeket veszélyeztethetnek, ezért nemzetbiztonsági megfontolásokból ebben a szférában is szükségessé válhat az alapvetőnek tekintett egyéni emberi szabadságjogok, azon belül az információs önrendelkezés korlátozása. A ló túlsó oldalára azonban itt sem tanácsos átesni, egyik fél részéről sem.

Az egyéni és a közösségi érdekek közötti egyensúlyról

A nemzetbiztonság a közösségi értékek hierarchiájában prioritást élvez az egyéni vagy csoport-érdekeltségekkel szemben, ez azonban nem ruházza fel kor-

látlan jogosítványokkal a szolgálatokat. Mindenekelőtt: az „állambiztonságra” hivatkozva sem lehet átlépni semmilyen körülmények között azokat az abszolút korlátokat, amelyek szigorúan tiltják az emberi élet kioltását a törvényben meghatározott rendkívüli, konkrét és közvetlen veszélyhelyzetek feltétlenül szükséges elhárításának esetét kivéve. Az absztrakt, feltételezett, lehetségesnek tartott vagy valószínűsített, áttételesen kikövetkeztetett fenyegetés, veszélyhelyzet ehhez nem ad elégséges alapot. Ugyanakkor – meghatározott esetekben – a nemzetbiztonsági szolgálat hivatásos munkatársa a végszükség és az önvédelem körén kívül is használhat löfegyvert, például államtitok jogellenes és erőszakos megszerzésének megakadályozására, ha a megkezdett vagy nyilvánvalóan küszöbön álló cselekmény végrehajtása közvetlenül és súlyosan veszélyeztetné azokat a honvédelmi, nemzetbiztonsági vagy egyéb „államérdekeket”, amelyek oltalmazása egyébként is a szolgálatok kötelessége, és más mód az elhárításra nem kínálkozik.

A nemzetbiztonsági (hírszerzési, elhárítási) információ megszerzésének tiltott módszerei közé tartozik a kínzás, és általában minden olyan fizikai vagy lelki nyomás alkalmazása a potenciális információforrásra (személyre), ami az emberi méltóság és más alapvető jogok sérelmével járna. A kínzással kicsikart információ különben is használhatatlan, egyrészt azért, mert jogellenes, ezért büntetőeljárásban nem vehető figyelembe, másrészt azért, mert a hírszerzési szakmai értéke, hitelt érdemlősége – az inkvizíció történelmi tapasztalatai szerint is – többnyire a nullával egyenértékű. A kínzás tilalma azonban nem jelenti a nyomásgyakorlás törvényes módszereinek mellőzési kényszerét, például azt, hogy a szolgálattal való jóhiszemű együttműködés megtagadásának a célszemélyt érintő jogszerű hátrányos következményeit (súlyos büntetés, kedvezmény-megvonás stb.) nem ismertethetnénk az érintettel.

A polgárokat természetesen védeni kell a potenciális állami, hatósági, hivatali önkénnyel, túlkapasokkal, visszaélésekkel szemben. Ugyanakkor az állampolgárok közösségét meg kell védeni az egyének, és főleg a rossz szándékú hazai és külföldi szervezetek (például szervezett bűnözői körök, idegen titkoszolgálatok) ártó szándékaival, törekvéseivel szemben is. Ezért egyensúlyt kell teremteni az egyéni szabadságjogok érvényesíthetősége és a közösségi érdekek védelme céljából szükséges intézkedések korlátozó, kényszerítő hatása között, a konkrét helyzetmegítélés alapján, a jogi előírások követésével (például az engedélyhez kötött titkos információgyűjtő módszerek alkalmazása törvényi feltételeinek betartásával).

Az alkotmányos alapértékek közötti rangsorolás elveivel a bíróságok is tisztában vannak. A nyomós honvédelmi és nemzetbiztonsági érdek például megelőzheti az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdeket éppúgy, mint egyes egyéni szabadságjogokat (például az információs önrendelkezést). Azonban fordítva is igaz lehet, hogy például az egyén méltóságának, becsületének védelme fontosabb, mint a szolgálat munkatársa által elkövetett hiba vagy visszaélés eltitkolása a szervezet jó hírének megőrzése érdekében.

A társadalmi értékviszonyok és érdekek bonyolult átfedéseit mi sem jelzi jobban, mint a titkos információgyűjtésre feljogosított szervezetek hivatásos munkatársai által szolgálati tevékenység keretében elkövetett „büntető normákba ütköző jogellenes cselekmény” esetén alkalmazandó szabályok. Ha például a fedett nyomozó úgy követ el bűncselekményt, hogy azzal egy még súlyosabb következmény elhárításához járul hozzá, akkor az ügyész „automatikusan” megtagadja – vagy megszünteti – a nyomozást. Az emberi élet kioltása azonban természetesen áthághatatlan „tabu”, gyilkosságot még a fedett nyomozó vagy a hírszerző-elhárító sem követhet el, és nem „magyarázhatja ki” azzal a vádhatóság és a bíróság előtt, hogy így akart a „keresztapa” bizalmába férkőzni, hogy könnyebben lebuktathassa annak sötét üzelmeit.

„Államilag szervezett bűnözés”?

A titkos információszerzés keretében a nemzetbiztonsági szempontból releváns hírek, értesülések birtokában lévő személyhez (forráshoz) vagy az ilyen adatokat tartalmazó tárgyhoz (információhordozóhoz) való hozzáférés érdekében alkalmazott módszerek, cselekedetek, tevékenységek esetenként büntetőjogi „tényállásokat” látszanak megvalósítani.

A hírszerzést érdeklő dokumentumokat például el lehet tulajdonítani végleges vagy ideiglenes birtoklás, lemásolás, az információtartalom kinyerése céljából, amit nevezhetnénk akár lopásnak is.

Bizonyos helyzetekben az adathordozó megszerzése érdekében dolog eleni erőszakot (betörést), vagy akár személy elleni erőszakot (rablást) alkalmaznak.

A hírszerzők és „ügynökök” a célszemélyek megtévesztése érdekében esetenként tévedésbe ejtenek másokat (csalnak), okiratot hamisítanak (fedőokmányt készítenek és használnak), áruházi bírák („beszervezik”), felbujtják, anyagi vagy más természetű előnyök, például adóztatlan szolgáltatások nyújtásával jogellenes cselekedetekre csábítják, „megvesztegetik” vagy kényszerítik „áldozataikat”.

A megtörtént esetekre alapozott irodalmi művekben, krimikben, kémfilmekben még olyanokkal is lehet találkozni, hogy a hírszerzők másokkal szemben különböző kényszerítő eszközöket vetnek be, fenyegetik, fizikailag bántalmazzák a célszemélyeket, az ellenállásuk leküzdése érdekében fegyvert használnak (bár egy szakkönyv szerint „a titkosszolga ne lövöldözzön, hanem próbáljon észrevétlen maradni”⁸). Megeshet, hogy – James Bondhoz hasonlóan – kábító mérget szórnak a célszemély poharába, vagy más módon hozzák védekezésre képtelen állapotba, fosztják meg józan belátásától, a befolyásmentes döntés lehetőségétől. Előfordul, hogy megrágalmaznak, lehetetlen helyzetbe hoznak, zsarolnak másokat stb.

---

⁸ Forrest, Dave: *Barát vagy ellenség?* Focus Kiadó, 2005

Maga a hírszerzés, illetve kémkedés – azaz államtitkok, illetve minden olyan adat, információ illetéktelen megszerzése és kiszolgáltatása „idegen” szervezetek számára, ami egy adott ország érdekeit sértheti, a kárára felhasználható – minden országban a legsúlyosabb bűncselekmények közé tartozik (kivéve, ha az adott állam követi el mások rovására).

Ennek alapján kijelenthetnénk, hogy a kémkedés az államilag szervezett bűnözés egyik formája.

A civilizált jogrendszerekben azonban vannak büntethetőséget kizáró okok is, létezhetnek méltánylandó, különleges körülmények, felmentő magyarázatok, „magasabb szempontok”.

Ilyen mindenekelőtt a diplomáciai mentesség. Ennek alapja, hogy az államok közötti békés kapcsolatok nemzetközi jogi alapokon nyugvó intézményrendszerének sérthetlenségébe vetett bizalom megőrzése még az egyes államok büntetőjogi igényének érvényesíthetőségénél is előbbre való, beleértve a kémkedés súlyos megítélés alá eső eseteit is. A „diplomáciai kémkedést” ezért csak diplomáciai úton lehet megtorolni (például kiutasítással), nem büntetőjogi intézkedésekkel.

További, büntethetőséget kizáró vagy enyhítő oknak minősülhet többek között a kényszer (parancs) hatása alatti tevékenység (ez alól kivételt csak a háborús és az emberiség elleni bűntettek jelentenek), a tévedés, az önvédelem, a végszükség, a beszűkült tudatállapot, a méltányolható nyomós érdek stb.

Egy másik fontos szempont, hogy vannak olyan „tényállások”, amelyek a jogi és az erkölcsi megítélés szerint attól függően minősülnek megengedett vagy tiltott cselekedetnek, hogy ki (milyen személy vagy szervezet) követi el őket. „Amit szabad Jupiternek, azt nem szabad a kisökörnek” – tartja a mondás. Az államnak jogszerű monopóliuma van például a pénzkibocsátásra, a vámtarifák meghatározására, az adóbehajtásra, az igazságszolgáltatásra (ítélkezésre), a fegyveres erőszak legitim alkalmazására és – a hírszerzésre, kémelhárításra, egyéb titkos információszerző tevékenységekre is.

És végül, de nem utolsó sorban, az államok büntetőjogi és bűnüldöző igénye nem abszolút érvényű és nem mindig és feltétlenül méltányolandó. Az ember társadalmi lény, közösségben él, és a csoportfüggések bonyolult hálójában, elkerülhetetlen konfliktushelyzetekben az értékek és az érdekek hierarchikus rendbe szerveződnek, az egyik megelőzheti a másikat. A honvédelmi és a nemzetbiztonsági, a külkapcsolati, valamint a központi pénzügyi és más kiemelt politikai és egyéb „államérdekek” védelme és érvényesítése – adott helyzetben – fontosabb lehet, mint valamely (különben méltányolást érdemlő) egyéni igény, vagy egy diktatórikus, idegen „lator állam” elnyomó jogszabályokban megfogalmazott akarata. Ami az egyik országban főbenjáró bűn, az a másikban kitüntetéssel érdemlő hőstett is lehet. A jog, de méginkább az erkölcs idő-, hely- és kultúrafüggő. **A nemzetbiztonsági szolgálatok – és személyi állományuk – számára a titkos és a nyílt információszerzés módszereire támaszkodó hírszerzés**

és elhárítás folytatása nemcsak jog, hanem kifejezett hivatali kötelesség is. Ezt fejezi ki az *officialitás* elve.

Amikor valaki önként erre a pályára lép (hírszerző vagy elhárító lesz belőle), akkor a köz szolgálatát vállalja, és – ha betartja a jogszabályokat, de főleg: nem él vissza velük, és nem használja az általuk biztosított lehetőségeket rendeltetés-ellenes célokra –, akkor nincs oka szégyenkeznie, sőt akár még büszke is lehet magára (de nem büszkélkedhet!).

Mit fejez ki a célhoz kötöttség követelménye, és mi a jelentősége?

A célhoz kötöttség – „első nekifutásra” – azt jelenti, hogy titkos információszerzést nem szabad céltalanul, *ad hoc*, önkényesen folytatni, csakis célszerűen, céltudatosan, azaz meghatározott, és mindenképpen törvényes cél érdekében. Mi számít törvényes célnak?

Törvényes lehet mindenekelőtt a felderítés – fentiekben meghatározott – bűnüldözési, bűnmegelőzési, bűnmegszakítási, igazságszolgáltatási, rendészeti, elhárítási és hírszerzési célja.

A bűnüldözési felderítés (titkos nyomozás) konkrét céljául a bűnelkövetés tettesének felderítését, az adott eset körülményeinek tisztázását kell megjelölni az igazságszolgáltatásban, a büntetőeljárás rendőri, ügyészi és bírói szakaszában felhasználható bizonyítékok (bizonyítási források és bizonyítási eszközök) felkutatása és megszerzése érdekében.

A rendészeti, az elhárítási és különösen a hírszerzési célú felderítés rendeltetése ettől eltérő, szélesebb körű, kevésbé körülhatárolható, és mindenekelőtt a védendő (vagy érvényesítendő) közérdek szempontjából közelíthető meg.

Mint azt már a fentiekben is hangsúlyoztam, a felderítés (hírszerzés) a titkos adatszerzéshez és információgyűjtéshez képest önmagában is céljellegű kategória. Ezért a külső engedélyköteles tevékenységre szóló konkrét hozzájárulás igénylésekor azt kell meggyőzően igazolnia az előterjesztőnek (a nemzetbiztonsági szolgálatnak), hogy a kormányzati döntések támogatását – vagy a veszélytényezők elhárítását – célzó hírek, értesülések, adatok, információk megszerzéséhez *szükséges* a titkos információgyűjtő módszerek alkalmazása. Ugyancsak meggyőzően indokolni kell azt, hogy az elhárítandó veszély (kockázat, fenyegetés) nagyságára tekintettel a tervezett titkos információszerző tevékenység nem jár az információs önrendelkezési jogok aránytalan sérelmével, azaz megfelel az *arányosság* követelményének. Az eljárás kiválasztása, szükségességének és arányosságának meggyőző indoklása (és elbírálása) természetesen nemzetbiztonsági szakértői jártasságot igényel az előterjesztőtől éppúgy, mint a határozatot meghozó bírótól vagy az igazságügyi minisztertől. Ugyanígy a szakértelemtől függ a végrehajtás erkölcsi és jogi megítélése is, különös tekintettel a joggal való visszaélés és a rendeltetés-ellenes alkalmazás megakadályozása szem előtt tartásával.

Bócz-Finszter (2008) szerint a célhoz kötöttség megítélésakor a szükségesség mellett vizsgálni kell a *hatékonyság*, a *felderíthetőség* és a *felhasználhatóság* kérdését is. A magam részéről teljes mértékig egyetértek ezzel a megközelítéssel.

A célszerűségi kritériumok meglétét előzetesen csak a valószínűség (várhatóság) szintjén lehet vélelmezni, a vélelem helytállósága csak utólag, az eredményességen mérhető le. A szakmai tapasztalatok azonban rendszerint kielégítő támpontot nyújtanak a felderíthetőség és a felhasználhatóság kérdésében.

Az, ami könnyen felderíthető és könnyen felhasználható, valószínűleg nyílt megismerési módszerekkel is feltárható, ezért nem igényel titkos információszerzést. Például ahol a bűncselekményt (akár idegen hatalom részére folytatott kémkedési célú adatgyűjtést, fényképezést) közterületen követték el, és arra szemtanúk vannak vagy videofelvételek állnak rendelkezésre, továbbá nyílt kényszerintézkedés (motozás, házkutatás) bizonyítási forrásokat és eszközöket biztosíthat (a fényképezőgépet, benne a filmtekerccsel vagy memóriakártyával), amiket a bíróság feltehetően bizonyítékként fogad el, ott fölösleges speciális eszközöket és módszereket alkalmazni.

Az, ami nehezen felderíthető, de könnyen felhasználható, sokszor nem annyira titkos nyomozást, mint inkább nyílt, demonstratív, „elrettető” intézkedéseket és szakértők közreműködését igényelheti. Például, ha alaposan gyanúsítunk valakit azzal, hogy terrorista szervezeteket politikai indítékokból pénzáttalásokkal anyagilag támogat (és nincs jele annak, hogy személyes kapcsolatot tartana a szervezet képviselőivel), akkor pénzügyi szakértők bevonásával nyomozást lehet indítani kényszerintézkedések alkalmazása mellett, a szükséges dokumentumok lefoglalásával, a bankszámlák zárolásával stb.

Az, ami bűnüldözési szempontból könnyen felderíthető, de nehezen felhasználható, titkos adatszerzést indokolhat. Például a szervezett bűnözés elleni küzdelemben, a maffia-típusú bűncselekmények (fenyegetéssel elkövetett zsarolás, „védelmi pénzek” szedése, kábítószer-csempészet és –kereskedelem stb.) utáni nyomozásokban gyakran előfordul, hogy „közismert” bűnözők által elkövetett „nyilvánvaló” bűncselekményekre a tanúk megfélemlítése és hasonló okok miatt nincs a bíróság előtt jogszerűen felhasználható bizonyíték, és azt titkos művelet (például engedélyhez kötött telefonlehallgatás vagy ún. ellenőrzött szállítás) keretében kell megszerezni.

Az, ami nehezen felderíthető és nehezen felhasználható, rendszerint a hírszerzés számára jelent kihívást, ezért ez a szféra a titkos információgyűjtés tipikus terepe. Itt a felderíthetőséget az ellenérdekelt fél (idegen állam vagy titkoszolgálat, egyéb szervezet) tevékenységének leplezett jellege, a védett titkokhoz való hozzáférés nehézségei, kockázatossága és veszélyessége, a felhasználhatóságot pedig a források védelme és az információ valószínűségi természete korlátozhatja többek között. Ilyen esetekben azt, hogy X állam diplomáciai képviselője meg nem engedett módszerekkel tájékozódik (kémkedik) a fogadó országban, vagy azt, hogy Y állam fejleszt-e titokban nukleáris fegyvert, vagy azt, hogy va-

lakit külföldi útja során „beszerveztek” és más hasonló kérdéseket csakis a hírszerzés és a kémelhárítás tudja megválaszolni, a titkos információgyűjtés módszereinek igénybe vételével.

Hetesy (2005) a büntetőeljárás szükségtelen elemének tartja a célhoz kötöttség szűken vett értelmezését, nevezetesen azt, hogy a bíró a külső engedélyhez kötött titkos adatszerzés eredményeképpen beszerzett bizonyítékot csak akkor fogadja el jogszerűnek, ha „a felhasználás célja az adatgyűjtés eredeti céljával megegyezik”. A szerző megállapítja, hogy „az első pillantásra logikusnak tűnő szabály nemcsak a vádképviselőre van kihatással, hanem a nyomozásra és a titkos eszközök alkalmazására, de még a nemzetbiztonsági szolgálatok és a nyomozóhatóságok együttműködésére is mélyreható következményekkel bír”. E helyütt nem ismétlem meg a szerző okfejtését (amelynek érvelésével nagyrészt – de nem százszázalékosan – egyetértek), csak azt hangsúlyozom ismételten ki, hogy a felderítés (hírszerzés) maga is lehet cél. Tehát a titkos adatszerzéssel elentétben, titkos információgyűjtést mindenfajta bűnüldözési (nyomozási) szándék nélkül is lehet folytatni, ez esetben nyilván nem igazságszolgáltatási, hanem nemzetbiztonsági (felderítési, hírszerzési, elhárítási) céllal.

A célhoz kötöttség követelménye természetesen teljes egészében semmiképpen sem elvetendő, hiszen a célszerűség elve fontos szakmai kritérium is egyben, amellet, hogy – a céltalan, tehát korlátlan adatszerzési buzgalom kiküszöbölésével – az emberi méltóság megőrzését, azon belül az információs önrendelkezés arányos érvényesülését is lehetővé teszi. Azzal viszont messzemenőig egyetértek, hogy „ha az adat hivatalból üldözendő bűncselekményi tényállás megvalósulására utal”, akkor a (büntetőjogi vagy nemzetbiztonsági) felhasználást nem szabad jogi „szórszálhasogatással” akadályozni, ugyanis **a hivatalból üldözendő cselekedetek a társadalomra nézve súlyosabb veszélyt képviselnek, mint amennyit az eltitkolásukra irányuló magánérdek (vagy szervezeti törekvés) méltányolhatósága nyom a latban**. A nemzetbiztonsági célú felhasználást egyébként – értelmezésemben – a jelenleg érvényben lévő jogszabályok sem zárják ki kategorikusan („csak” az igazságszolgáltatás előtti felhasználhatóságot).

Általános, mindennapi tapasztalat, amire a bűnüldözés és a hírszerzés (elhárítás) számos elvi tételét és gyakorlati módszertani fogását alapozzák, hogy aki tud valamit, az másként viselkedik, mint az, aki nem tudja ugyanazt.⁹ A műveleti területen dolgozó profi hírszerző képes lehet arra, hogy úgy viselkedjen, mintha nem tudná azt, amit tud. **Azt azonban – véleményem szerint – a nemzetbiztonsági szolgálat (munkatársa) nem teheti meg, hogy tudomást szerezvén egy honvédelmi vagy nemzetbiztonsági fenyegetésről, nem teszi meg az annak elhárításához szükséges intézkedéseket**. Ez még akkor is bizonyára így van, ha az adatgyűjtés eredeti célja nem a honvédelmi vagy nemzetbiztonsági fenyegetés feltárása volt. Az ügyész is köteles biztosítani *minden tudomására ju-*

---

⁹ McCargar (1993)

*tott bűncselekmény következetes üldözését,*¹⁰ és nem csak azokét, amelyekről „hivatalos” bejelentést kapott.

Véleményem szerint a titkos információgyűjtés – a törvényes előírásokkal összhangban – akkor is lehet jogszerű, ha nem közvetlenül az igazszolgáltatásban felhasználható bizonyítékok beszerzésére irányul, hanem közvetve teremti meg az ilyen bizonyítékok beszerzésének krimináltechnikai és krimináltaktikai feltételeit. Végső soron azonban a nemzetbiztonsági célú felderítés és elhárítás önállóan is folytatható. A külső engedélyezés jogának bírói (igazságügy-miniszteri) hatáskörbe adása a törvényhozó részéről annak a bizalomnak a kifejeződése, ami elég érettnek tekinti az igazszolgáltatást arra, hogy a különböző szempontok mérlegelésével adott esetben a saját ágazati, szervezeti érdekeit is háttérbe szorítsa a még fontosabbnak ítélt közérdek („államérdek”) javára. A nemzetbiztonsági és a bűnüldözési érdek esetleges konfliktusa ezért sohasem kibékíthetetlen.

A titkos információgyűjtés legfontosabb szakmai elveinek összefoglaló felsorolása, értelmező megjegyzésekkel

A források védelme: A szakmaiság egyik legfontosabb kritériuma, a titkos együttműködők szolgálatokba vetett bizalmának előfeltétele, a hosszú távú, rendeltetésszerű működés záloga, egyben erkölcsi követelmény is.

A pártpolitikától való távolságtartás: A nemzetbiztonsági szolgálatok alaprendeltetése a társadalom és az állam intézményeinek védelme az alkotmányellenes külső és belső törekvésektől, fenyegetésektől, veszélyektől. Nem feladatuk, sőt tilos a mindenkori kormány hatalmának antidemokratikus eszközökkel történő fenntartásában való közreműködés (például az ellenzék megfigyelése, zaklatása), politikai pártok és más partikuláris érdekcsoportok egyeduralmi, kisajátító, kirekesztő törekvéseinek támogatása, az illetéktelen befolyásolási kísérletek, sugalmazások engedelmes követése.

A tények és a vélemények elkülönítése a jelentésekben: Az objektivitás legfontosabb eleme. A vélemények és javaslatok megjelenítése a tisztánlátást szolgálja, ne a „ködösítést”.

A visszaélés tilalma: A nemzetbiztonsági tevékenység nem irányulhat közvetlenül a „titkosszolgálati” szervezeti érdekek előmozdítására vagy egyéni előnyszerzésre, csakis a törvényben meghatározott feladatok teljesítésére.

Arányosság: Az alkalmazandó erők, eszközök, módszerek várható hatását a fenyegetéshez kell méretezni, és annak mértékét, jellegét a veszély nagyságához képest kell megválasztani.

Az egyenlő fegyverek elve: A társadalom erre felhatalmazott intézményeinek joguk van ugyanolyan, hatékony eszközöket, módszereket használni, mint amilyeneket a rosszindulatú körök ártó szándékkal a közösség ellen alkalmaz-

---

¹⁰ 1972. évi V. törvény

nak. Az állami szervek ugyanakkor nem élhetnek vissza hatalmukkal az állampolgárokkal szemben.

Az információ rendeltetésszerű felhasználása: A megszerzett titkos információt a kormányzati döntéshozók tájékoztatására, a műveletek támogatására, és nem egyéni, szervezeti vagy csoportérdek előmozdítására kell és szabad használni.

Az összeköttetés biztonsága: Az összeköttetés, mint a műveleti biztonság legsebezhetőbb elemének védelme minden illetéktelen támadással, befolyásolással, akadályozással, zavarással, felderítéssel, lehallgatással stb.-vel szemben.

Biztonság: A műveletek végrehajtási feltételeinek és eredményességének mindenoldalú biztosítása.

Biztonságvédelem (protective security): A szolgálatok általános, konkrét ügyektől függetlenül érvényesítendő nemzetbiztonsági elhárító, megelőző rendszabályainak összessége.

Célszerűség, célhoz kötöttség: Nem árt, ha tudjuk, mit miért teszünk. A titkos információgyűjtés nem lehet öncélú.

Dokumentálás: Az ellenőrizhetőség előfeltétele.

Egyensúly: A különböző, sokszor ellentmondó követelmények (érvényesítése) összhangjának megteremtése. Értelmezésben a szakmaiság döntő, komplex kritériuma.

Egységes vezetés: Minden hierarchikus szervezet célirányos, zavarmentes működésének alapja.

Együttműködés (kooperáció): A szervezetek (struktúrák) és a funkciók (feladatok) közötti összhang megteremtése a végrehajtás során, az érintett vezetői és műveleti állomány közötti, szervezeten belüli és szervezetközi információs-kommunikációs kapcsolatok révén a tevékenységek összehangolásával.

Elégesség: Intézkedéseket csak a minimálisan szükséges, de a cél elérése érdekében elengedhetetlen mértékben szabad és kell alkalmazni.

Ellenőrzöttség: A titkos információgyűjtő tevékenységek egységes rendszerbe foglalása a vezetés által koordinált információs és kommunikációs visszacsatolási mechanizmusok révén.

Eredményesség: Mérhető kritériumok mentén értékelhető hatékonyság, amit a hírszerzésben és az elhárításban nehéz értelmezni. A felderített, megghiúsított és az igazságszolgáltatásnak átadott esetek száma például egyenesen „kontraindikatív” lehet, ha a biztonságvédelem hatékonyságától elvonatkoztatva értékelik. Az információk mennyisége (a beérkező jelentések száma) és az információ értéke szintén nem közvetlenül függ össze.

Etikus magatartás: A társadalom erkölcsi normáinak betartása a közbizalom elnyerése és megőrzése, valamint a jó lelkiismeret érdekében.

Felderíthetőség: A szakmai szempontból értékelhető jelzésértékű utalások, felismerési és azonosítási jelek, felderítési ismérvek, közvetett értelmezési támpontok, indikátorok, indikánsok, mikroindíciumok stb. megléte és mértéke, hozzáférhetősége, felkutathatósága a felderítés alanyához, erőihez, eszközeihez és módszereihez képest, az „operatív helyzet” függvényében.

Felelősség, felelősségvállalás: Annak tudatában cselekvés, hogy tetteink következménye visszahat ránk, valamint a szűkebb és tágabb közösségre, amelynek tagjai vagyunk. Az egyén és a szervezet felelőssége az esetlegesen elkövetett hibákért és bűnökért nem hárítható el a titokvédelemre való hivatkozással.

Felhasználhatóság: Az értékelt információ, a rendszerbe szervezett ismeretek (tudás) azon sajátossága, hogy más „dimenzióba”, például politikai, gazdasági, társadalmi, katonai, szervezeti hatalommá konvertálható. A felhasználás csak tudatos, ellenőrzött, célszerű módon történhet, a várható következmények mindenoldalú mérlegelésével, a politikai, a szakmai, a jogi és az erkölcsi felelősség vállalásával.

Gazdaságosság: Az erőforrásokkal (a felderítés erőivel és eszközeivel) való felelős „gazdálkodás” követelménye. *Ésszerűségnek, racionalitásnak* is nevezhetnénk. Nem szűkíthető le pénzügyi kérdésekre.

Hatékonyág: A cél és az eszközök, módszerek összhangja. Nem elsősorban pénzügyi, hanem az alaprendeltetésből származó feladatok végrehajtása szempontjából vett hatékonyságot jelent.

Illetékesség: Biztonsági okokból a titkos információszerző műveletek területén a legjobb, ha mindenki csak azt tudja, ami a feladatainak ellátásához szükséges.

Jogszerűség, törvényesség, igazságosság: Nemcsak korlátozásokat jelent, hanem felhatalmazást is.

Konspiráció: A konkrét hírszerző-elhárító tevékenységek és azok módszertanának titokban tartása céljából folyamatosan „művelt”, egységes rendszert alkotó, belső szabályozókban is előírt intézkedés-együttes (rejtés, fedés, álcázás, „legendázás” stb.), amit a feladatvégrehajtás – és a biztonság érdekében – mindenkinek be kell tartania. A konspiráció ugyanakkor nemcsak egy előírt szabályrendszer, hanem annak tervezett és begyakorolt, ugyanakkor szituációfüggő megvalósítása is, a hivatásos hírszerző egyéni és szervezeti kultúrájának, munkastílusának, „életmódjának” (*modus vivendi-jének*) elválaszthatatlan része, szakmai alkalmasságának meghatározó tényezője.

Koordináció: Az együttműködés központi összehangolása.

Mindenoldalú biztosítás: A végrehajtási feltételek aktív befolyásolása a műveletek eredményessége érdekében.

Minimális érdeksérelem elve: Semmiképpen se okozzunk nagyobb kárt, mint amilyent el akarunk hárítani.

Officialitás, hivatalbóliség: Felderítő tevékenységet folytatni az illetékes szervezetek számára nem egyszerűen megengedett, hanem hivatalból kötelező.

Rendeltetészerű használat: A visszaélés (passzív) tilalmának aktív, tevékenységre készítető oldala.

Szakmaiság: A nemzetbiztonsági specifikum kötelező megjelenítése a műveletekben (titkos információgyűjtés) és/vagy az elemzés-értékelésben (integrált forrás-feldolgozás, *all-source analysis*). Enélkül nem lenne szükség nemzetbiztonsági szolgálatokra.

Szolgálati jelleg: A hivatali sajátosságokon túlmenő azon követelményrendszer, ami biztosítja a szervezeti feladatok meghatározott rendben, egységes vezetés alatt történő végrehajtását, a személyi állomány jogainak és kötelességeinek összhangját, az alkotmányos jogok korlátozásának ellentételezését, a beosztottakról való gondoskodást, a feladatvégrehajtáshoz szükséges erők, eszközök rendelkezésre állását és jogszerű alkalmazását.

Szükségesség: Intézkedést (műveletet) csak akkor szabad kezdeményezni és végrehajtani, ha szükséges. Ha szükséges, akkor viszont kötelező is.

Tárgyilagosság, tényszerűség, objektivitás: Elsősorban az elemző-értékelő munkában, de a műveleti területen is fontos elvárás. Például a személyes érintettség, vagy a politikai-társadalmi előítéletek torzíthatják a helyzetértékelés objektivitását, ezáltal veszélyeztethetik a műveletek biztonságát vagy a tájékoztató jelentések felhasználhatóságát.

Titokvédelem: A biztonság legfontosabb eleme.

Visszaélés tilalma: A rendeltetészerű használat aktív (előíró) követelményének passzív, tiltó oldala.

Felhasznált irodalom

1. 1972. évi V. sz. tv.
2. 1995. évi CXXV. sz. tv.
3. 2007. évi CI. sz. tv
4. Andrew, Christopher (2009): *The Defence of the Realm. The Authorized History of MI5*. Penguin Books, London.
5. Bócz Endre (2008): *Kriminalisztika a tárgyalóteremben*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó
6. Bócz-Finszter (2008): *Kriminalisztika joghallgatóknak*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó
7. Felix, Christopher (1993): *A titkos háború*. Európa Könyvkiadó, Budapest
8. Forrest, Dave (2005): *Barát vagy ellenség?* Focus Kiadó
9. Hetessy Zsolt: *A büntetőeljárás szükségtelen eleme: a célhoz kötött bizonyíték elve* http://www.nbsz.gov.hu/docs/A_be_szuksegtelen_eleme.pdf
10. Tremmel Flórián: *Bizonyítékok a büntetőeljárásban*. Dialóg Campus

PAP NORBERT¹¹

AZ ALBÁN SZÁLLÁSTERÜLET BIZTONSÁGPOLITIKAI HELYZETÉT BEFOLYÁSOLÓ FÖLDRAJZI TÉNYEZŐK

A hidegháború végetértével, az új balkáni rend kialakulásával, főként pedig Koszovó kapcsán megnőtt az érdeklődés az albánsággal összefüggő kutató-sok iránt.

A geográfia és rokontudományok körében a pécsi Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja 2001-óta foglalkozik az albán szállástér kutatásával. Azóta egy sor tudományos vizsgálatot elvégeztek kutatói és számos tanulmány is született ebben a műhelyben (Hajdú Z, 2003, M. Császár Zs.- Pap N. 2007, M. Császár Zs. 2007, Kitanics M. 2007, Bagó Gy. - Hanák B. 2007, Hány Sz, 2007 és Hány Sz, 2009), továbbá megjelent egy kötet is a Nyugat-Balkánról, mely széles összefüggésrendszerben tekinti át, többek között az albánság által is lakott tér biztonságpolitikai problémáit (Kobolka I.– Pap N, 2009). A történeti és nyelvészeti témákon túl az albán kérdés geopolitikai dimenziói keltenek Magyarországon tudományos érdeklődést.

Az albán szállásterület és földrajzi jellege

Az albánság szállásterülete kiterjed Albánián túli területekre is, száma a Balkánon meghaladja a hatmillió főt. Albánián és Koszovón kívül, amelyek 95% feletti albán többségű államok, jelentős kisebbséget képeznek a szomszédos Macedóniában, Montenegróban, Szerbiában és Görögországban. Ezen túl egy sor országban élnek még kisebb-nagyobb csoportjaik, helyenként politikai konfliktusokat is felvetve. Széttelepülésükben az oszmáni hódításnak, majd pedig a birodalom életében korábban játszott szerepüknek döntő jelentősége volt.

A szállásterület kiterjedése meghaladja az 50 ezer km²-t. Az adriai és a Ion tenger partján 350 km hosszan (Ulcinj és Parga között), egy nagyjából 200 km mélységű, északról délre összeszűkülő területen fekszik. Ebből a két albán állam, Albánia és Koszovó mindösszesen 80 % arányt tesz ki. Az elmúlt egy évszázadban az albán nemzeti integráció programja igen viharosan, változatosan alakult. A Balkánnak ma is a legfontosabb kérdései közé tartoznak az albán nemzeti integráció lehetséges alternatívái. Az albán euró-atlanti integráció, Nagy-Koszovó, vagy Nagy-Albánia megvalósulásának eltérő a valószínűsége és

---

¹¹ Dr. habil Pap Norbert egyetemi docens, a Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központjának igazgatója.

nagyon különbözőek a várható hatások, ugyanakkor egyik foratókönyv sem valószínűtlen.

A terület táji jellege meglehetősen fontos szerepet játszhatott a település-hálózat alakulásában és a politikai integráció jelentős akadálya is volt. A felszín erősen tagolt, nyugaton a tenger felé futó folyók által feltöltött alföld relatíve fejlett, leginkább városias arculatú térség. Kelet felé magas hegyvidék, tektonikus eredetű tavak határozzák meg a táj jellegét, ritkásan lakott, sok tekintetben archaikus jellegű lakossággal és településekkel. A történelmi Koszovó és Metohija (Dukagjin) kettős medencesége (poljék) a keleti népességtömörülés helyszíne, a peremlein magas és nehezen járható hegyvidékkel.

Az urbánus, magasabb népességszámú települések az ún. Alacsony-Albániában, továbbá a koszovói medencében és nyugat-Macedóniában helyezkednek el. Az ezek közötti összeköttetés közlekedési feltételei kevésbé épültek ki. Gyér áteresztőképességű utak és ösvények biztosítják a nem túl intenzív kapcsolatot. Napjainkban nagy erőfeszítéseket tesznek a kontinentális albán területek (Koszovó) tengeri kijáratának biztosítása érdekében. A hegyvidéki térszíneken aprófalvak, hegyi tanyák (kullák) és a transzhumáló pásztorok alkalmi szállásai adják a településhálózatot. Albánia 70 %-a, Nyugat-Macedónia 90 %-a, Koszovó kb. 60 %-a 600 méterrel a tengerszint felett helyezkedik el. A hegyvidéki jellegnek a településrendszerre gyakorolt hatása így meghatározó.

Az urbánus-rurális arány Európában párját ritkítóan alacsony. A városok részaránya és a települések városiasága is alacsony szintű¹². Koszovóban census híján nincs megbízható, hivatalos adat, de Reményi Péter kutatásai arra mutatnak, hogy a volt jugoszláv területek közül ez a legkevésbé városias (Reményi P, 2009). Az urbanitás becslésünk szerint 40-50 %-os. Albániában mindössze 43 % (2001), egész Macedóniában pedig 57 % (2002) de az albán lakta területen ennél jóval alacsonyabb lehet. A montenegrói, a szerb és a görög területeken csak nagyon kis lélekszámú városias települések találhatóak. Összességében megállapíthatjuk, hogy az urbanizáció az egész albán szállásterületen jóval elmarad az európaias jellegtől.

A képzettségi mutatók meglehetősen kedvezőtlenek egy modern társadalom igényei szempontjából. Tiranában az első egyetem 1957-ben, Pristinában 1969-ben, Tetovo-ban pedig csak 1994-ben jött létre. A diplomások aránya alacsony, a mezőgazdasági foglalkoztatottság aránya (alacsony iskolázottság mellett) ellenben magas. Albániában a munkaerő 58 %-át, Macedóniában 18 %-át, Koszovóban az UNMIK becslése szerint 60 %-át az agrárium foglalkoztatja. Ezek szerint a népesség rurális, agrárius településeken él, az értelmiség aránya kicsi. Vélekedésünk szerint a vérségi kötelékek, a faluközösségek, a tradicionális

¹² Ezek Albániában: Tirana (cc. 400-500e), Durrës (cc. 120e), Elbasan (100e), Vlora (90-100e), Shkodra (80-90 e), Fier (65e), Korca (60e), Berat (50e), Macedóniában : Tetovo (86e) és Gostivar (81e), Montenegróban: Ulcinj (11e), Koszovóban: Pristina (cc. 5-600e), Prizren (cc. 170e), Uroševac/Ferizaj (cc. 160e), Dečani/Dečan (cc. 50e), Djakovica/Gjakova (cc. 90e), Szerbiában: Bujanovac (12e), Görögországban: Ioannina/Janina (70e).

lis kultúra az albán társadalomban még mindig sokkal erősebb, mint akár csak a körül levő és főleg, mint a távolabbi európai társadalmakban.

A kultúra regionálisan erősen tagolt. Az albán az indoeurópai nyelveknek egy sajátos, külön ága. Markánsan különbözik a körül lakó népek nyelvétől, de a belső nyelvjárási differenciák is erősek. Az albánság hagyományosan törzsekre (bajrak), azon belül klánokra (fis) tagolt volt. Az északi területeken alapvetően a geg (Gegëriában), délen a toszk (Toskëriában) nyelvjárásokat beszélnek. A Durrës-Skopje vonal menti széles sávban egy átmeneti zóna húzódik (albán belpolitikai törésvonalnak is számít ez az ún. Skhumbin vonal). A gegek és a toszkok további, identitással is bíró csoportokra oszlanak: Gegëriában a malësorok Skhodrától Koszovóig, a dukagjinasok Metóhiában, zadrimorok Skhodra és Lezha között, a pukjanok Puka-ban, lumjanok Peshkopiban, dibranok Dibra-ban, a mirditasok Orosh környékén, a matjanok a Mat völgyében, a kurbinasok Laç környékén és a çermenikasok çermenika körül; Toskëriában a myzeqarok Berat környékén, a labok Gjirokastër-ben és Janina körül a görögországi çamok.

Az albánok vallási-kulturális jellemzői felszínes áttekintéssel a délszlávokéra hasonlítanak. Észak-albán katolikusok (ld., mint horvátok, szlovének), dél-albán ortodoxok (ld., mint szerbek, macedónok, crna goracok) és a többségi muszlimok (ld., mint bosnyákok, szandzsáki muzulmánok) csoportjai adják ki együttesen az albánságot. Szemben azonban a szlávokkal, az albán társadalom nem hasadt vallási törésvonalak mentén külön nemzetekre. Ennek minden bizonnyal összetett okai voltak, mi ezek közül néhány hatótényezőt veszünk számba, úgy, hogy összehasonlítjuk a két térség települési, népesedési, hatalmi és vallási-kulturális sajátosságait.

A boszniai és szandzsáki muzulmánok jellemzően inkább a városokban tömörültek, ezzel szemben az albán muszlimok jórészt hegylakók, pásztorok maradtak. A terület városiassága mindig is alacsony szinten állt. A tengerparti sáv pár városában (Skhodër, Vlorë, Durrës) a városlakók részben orthodoxok, északon katolikus albánok és külföldiek, a koszovói bányászkolóniákban (pl. Novo Brodo) jelentős arányban pedig szászok voltak. Hogy a mai albán szállásterület városai nem képeztek egységes hálózatot az is mutatja, hogy a kontinentális albán területek (Koszovó és Dukagjin) tengeri kijárata, kereskedelmi központja az albán szállásterületen kívüli Ragusa volt.

Az albánság egészében török hódoltság alá került (néhány emigráns közösséget leszámítva), a délszlávok egy jelentős része ellenben soha nem került oszmáni fennhatóság alá, így mindig maradt az oszmáni- és iszlám ellenes harcnak háttérháza és kulturálisan is maradt lehetősége a megújulásnak és a különbözőségnek. A délszláv népességnek ráadásul csak egy kisebbsége iszlamizált, az albánoknak ellenben a többsége.

Az Oszmán Birodalmon belül, legalábbis a Küprülük idejében az etnikai albánok megerősítették hatalmi pozícióikat és az oszmáni állam és a hatalmi rendszer legfőbb fenntartóivá váltak. Ez egészen a 19. század második feléig így

is maradt. Nem véletlen, hogy az európai oszmán uralom az albán lakta területek felett maradt a legszilárdabb.

Az albánok vallási-kulturális életének volt néhány, a muszlim délszlávoktól megkülönböztető vonása. Ugyan többségük az iszlám szunnita ágához kötődik, de egy jelentős kisebbségük sajátos külön utat jár. Az iszlámnak egy olyan válfaja is népszerűvé vált körükben, amelyet a muszlimok közül sokan egyenesen eretnekségnek tartanak. Az iszlám világba való mélyebb albán integrálódás így legalábbis kétséges. A szúfi bektasik kiemelkedően fontos szerepet töltek és töltenek be mai is életükben. Ez a muszlim szekta a vallási szinkretizmus egy igen sajátos válfaját képezi. A keresztények közül a devsirme keretében begyűjtött ifjabból felállított janicsár orták a bektasi dervisek befolyása alatt álltak. Különösen ezért játszott a rend jelentős politikai szerepet. A szunnita iszlám világban ez a felekezet erős síita, keresztény befolyást, illetve még a sámánizmus hatását is mutatja. Így az albánok igen sokat megőrizhettek eredeti vallási hiedelmeikből. Mindez együtt a kriptokereszténység elterjedt gyakorlatával azt jelentette, hogy számukra az iszlám nem jelentett akkora változást és választási kérdést, mint a más balkáni térségek iszlamizált csoportjai számára.

Az albán nemzeti ébredés a félsziget többi népéhez megkéskéve, az 1870-es években jelentkezett, de kérdéses, hogy mennyire hatotta át ez az albán társadalom periférikus helyzetű és szerepű csoportjait. A törzsi vezetőkből, vallási előjárókból álló elitcsoportok elsősorban a helyi társadalom gazdasági és politikai kérdései rendezésében voltak érdekeltek. A nagyrészt írástudatlan, egymástól elszigetelt, szegény, ugyanakkor nyelvi, kulturális és vallási tekintetben is sokszínű albán társadalom tagjai számára a nemzeti egység gondolata túl sokat nem jelenthetett. Hiányoztak azok az alapintézmények ráadásul, amelyek az európai nemzeti mozgalmak kibontakozását máshol elősegítették. Nincsenek, illetve csak a 20. század közepén jönnek létre az egyetemek. Kevés a városias település, amelyek találkozóterekként, a nemzeti gondolat kovászaként szolgálhattak. Később születik meg a modern média és napjainkig sincs egységes, az egész szállásterületen beszélt irodalmi nyelv.

Az oszmáni időkben a szállásterületről több kirajzás is végbement, illetve jelentős belső migráció is lezajlott az albánok között. Az egyik legelső kirajzást az arberesek (albánul: arbëreshë), az oszmáni hódítás elől Dél-Itáliába menekült albánok végezték. Nyelvük a mai albánnak egy archaikus dialektusa. Számuk napjainkban mintegy 300 ezer fő. Egy másik toszk-albán csoport a Görögországban élő arvanik, vagy greco-albánok, asszimilációjuk meglehetősen előrehaladt.

Montenegróban Ulcinj környékén és a határ mentén, Dél-Szerbiában Presevo és Bujanovac opcinában él geg-albán lakosság. Egy kis csoportjuk Horvátországban települt meg századokkal ezelőtt, akik mellé később modern migránsok is érkeztek.

Koszovóból több hullámban (pl. a szerb fennhatóság alá kerülést követően) kb. 150 ezer geg-albánt, észak-Epirusból 1944-45-ben tízezres nagyságrendben muszlim csám-albánokat űztek el. Utóbbiak képviselői erőfeszítéseket

tesznek, hogy a kérdésre felhívják a nemzetközi közvélemény figyelmét. Hosszabb ideje az albánok egyik fő támogatója Törökország, amely az albán menekültek többségét befogadta és az egyik legnagyobb albán közösségnek ad otthont.

Az albán diaszpóra létszámáról szélsőséges becslések láttak napvilágot. Egyes albánok szerint a világban szétszórva hozzávetőlegesen ugyanakkora számban élnek, mint a nemzeti szállásterületen (mindösszesen 13-15 millió albánról beszélnek a Földön). Ezt a becslést a szakértők vitatják, túlzónak tartják (6-8 millió főben szokták meghatározni létszámukat). Nehéz igazságot tenni, ugyanis csak Törökországban 2,5 millióra, az USA-ban 1,5 millióra, Németországban 0,5 millióra teszik az albán eredetű lakosságot, amely napjainkra már jelentős mértékben asszimilálódott.

Szükséges megemlíteni azt a különleges szerepet is, amit Törökország töltött be az albánság életében. Az oszmáni időkben számos albán jelentős karriert futott be a szultán udvarában. A szállásterület különböző részein a 20. században lezajlott üldözések elől csoportjaik gyakran Törökországban találtak menedéket, így az albánok száma ott is jelentős.

A legjelentősebb politikai földrajzi kérdése az albánságnak, hogy a nagy, földrajzilag és politikailag tagolt szállásterületét milyen politikai keretekben szervezze meg. A történeti hagyományok csak kevés útmutatást adnak ehhez, hiszen az albán államiság igen fiatal. Az 1870-es években szerveződött meg az albán nacionalista mozgalom. Az 1878-as San Stefano-i béke rendelkezett az albán területek felosztásáról is. Ez ellen szerveződött meg az ún. prizreni liga és felkelés robbant ki az Oszmán Birodalom keretein belüli autonómia kialakítására. Végül annyit értek el, hogy az eredetileg tervezettnél kisebb területet csatoltak Görögországhoz és Montenegróhoz. A pejë-i liga 1895-ben szervezett felkelést a nemzeti mozgalom érdekében. A korábban négy oszmanli vilajetre is kiterjedő albánság 1912-ben kikiáltott állama egy jóval szűkebb területre terjedt ki.

Az Olaszország által megszállt és kollaboráló Albánia 1941-ben érte el legnagyobb kiterjedését, ez volt a történelem legnagyobb albán állami képződménye. Az „enveri” Albánia nemzetközi kapcsolataiban a nemzeti integráció szempontjai változó mértékben, de folyamatosan jelen voltak. A jugoszláv és a görög kapcsolatokat a határon túli albánság kérdése végig megterhelte. Az 1948-ig követett jugoszláv orientáció, a föderációs, vagy konföderációs együttműködés perspektívája albán szempontból a nemzetegyesítés lehetőségét kínálta a koszovói és macedóniai albánsággal. A görög polgárháború idején tanúsított ambivalens albán magatartás mögött pedig az észak-epiruszi görög területi igények elhárítási szándéka is meghúzódott.

Kimondva, vagy kimondatlanul a nemzetközi közvéleményt a nagyalbán törekvések esélyei ma is erősen foglalkoztatják. Az alábbiakban áttekintjük az albán államiság kereteit napjainkban és azokat a területeket is, ahol számottevő az albán kisebbség aránya.

Az Albán Köztársaság

Albánia Európa egyik legelmaradottabb, de feltörekvő állama. Többszörösen duális jellegű ország. A nyugati, partvidéki, alföldies, mediterrán jellegű Alacsony-Albánia és a keleti, hegyvidéki, kontinentális Magas-Albánia nem csupán morfológiai, de életforma tekintetében is különbözik egymástól (Myftiu, G. 2001).

Az ország északi, fejletlenebb vidékét az albán geg klánok (általában örök ellenzékiként), míg a fejlettebb, gazdagabb déli területeket az albán toszkok lakják. A kisebbségi csoportok közül a görögök és a vlachok/aromunok méltóak említésre. A vallási identitásukat megvallók zömmel muszlimok (cc. 65-70 %), kisebb részben ortodoxok (cc. 25-35 %), a római katolikusok (cc. 10 %) északon élnek. Albániában, mint a világ első hivatalosan ateista országában a vallástalanok jelentős arányt képviselnek (Becklések szerint a lakosságnak csak a 25-40 %-a gyakorolja a vallását). A szkipetárok magukat a sasok fiainak¹³ nevezik, társadalmuk sok archaikus elemet őriz¹⁴.

A főváros Tirana (cc. 400 ezer). Elhelyezkedése térracionális, a fővárosi funkciók kiépültek, a város az „enveri” idők óta sokat fejlődött. Az urbánus népesség aránya az országban alacsony, mindössze 43 % (2001). A nyugati parti városok, különösen Durrës, Albánia külvilági kapuja és a keleti irányú Via Egetia kiindulópontja. A szárazföldi határai mentén sem az infrastruktúra állapota, sem pedig a szomszédsági viszonyok nem kedveznek az extrém természeti viszonyokkal is jellemzett határvidéken az intenzív kapcsolatoknak. A Durrës–Kukës–Morinë–Prizren–Pristina főút kiépítése gazdaság- és nemzetstratégiai jelentőségű, a koszovói albán területek tengeri kijáratának minimális biztosításában. A tengeren keresztül kompjáratok biztosítják a kapcsolatot Olaszország és a mediterrán világ felé.

A gazdaság állapota rossz, ugyanakkor javuló. A szürke- és feketegazdaság aránya igen magas, becsléseink szerint mintegy 60 %-os. Többféle ásványkincssel rendelkezik (kőolaj, földgáz, króm, vasérc, rézérc stb.)

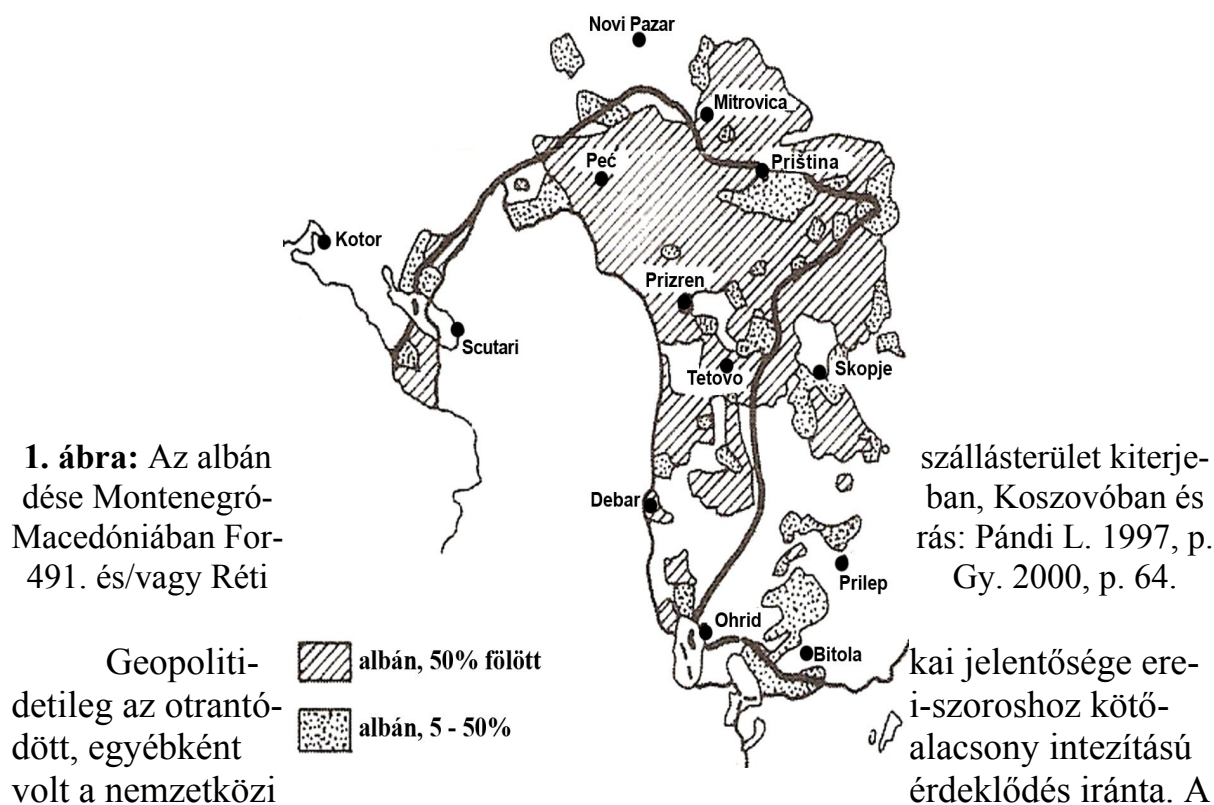
Az 1990-es évek elején meglehetősen viharosan alakult a nyitás, majd hosszabb átmenetet követően napjainkban a NATO tagjává vált (2009). A népesség intenzív növekedése és migránsként való kibocsátása miatt Európa meglehetősen atipikus területének számít. Szomszédai fenyegetésként élik meg az albánság demográfiai súlyának növekedését. Az elmúlt két évtizedben a szállás-

---

¹³ Az albánok országukat Shqipëria, azaz a „sasok földje” elnevezéssel a 16. századtól illetik. A megnevezés, valószínűleg az ókori görögből származik. Ptolemaiosz, ókori szerző megemlékezik egy Albani nevű illír törzsről, de az itt élőket más elnevezéssel is illették történelmük során (arnaut, arberesh stb.)

¹⁴ Az albánok eredete meglehetősen vitatott. Bizonyos, hogy a Balkán-félsziget korai lakosai között kell keresnünk őseiket, illír, dák, illetve trák eredet is felmerülhet. A görög, római, szláv stb. egymásra telepedés erős nyomot hagyhatott a mai albán szállásterületen élők kultúráján, nyelvén és szokásain.

területen több háborús konfliktus is kialakult, melynek részt vevői között az egyik oldalon albánok álltak¹⁵.

„keleti kérdés”, az Oszmán Birodalom hanyatlása vetette fel a szultánsághoz hosszú időn át lojális albánok önálló államiságának kérdését. A 20. század sorsfordulói, a nagyhatalmi befolyás, a szomszédsági viszonyok változásai gyakori igazolásra készítették az albánokat.

Az állam létrejötténél még főleg az Osztrák-Magyar Monarchia bábáskodott, később változó módon, de erőteljes hatást gyakorolt rá Olaszország is. A II. világháború végén a partizánháború és az albán kommunista párt megszervezésében jelentős segítséget nyújtó jugoszláv kommunista mozgalom volt az orientációs pont. A Kominform 1948. júniusi, Jugoszláviát és Tito-t elítélő nyilatkozata után a sztálini Szovjetunió vette át az első számú szövetséges és gazdasági

¹⁵ Koszovóban egy új albán állam jött létre a szerb-albán összecsapásokat követő nemzetközi beavatkozás (1999) eredményeképpen 2008-ban. Nyugat-Macedóniában az Ohridi Egyezményrel zárultak az erőszakos cselekmények az albán paramilitáris csoportok és a macedón fegyveres erők között 2001-ben. Dél-Szerbiában Bujanovac és Preševo térségében 1999-2001 között került sor összecsapásokra.

támogató partner szerepét. Enver Hodzsa a sztálini modellt követte a nevével fémjelzett albán berendezkedés kialakításában. J.V. Sztálin halálát követően óvatos távolodás, majd 1961-től a kínai szövetség jelentett orientációs pontot számára, mígnem az Enver Hodzsa nevével fémjelzett korszak lassan a bezárkózásba torkollott (Mao Ce Tung 1976-os halálától Hodzsa 1985-ben bekövetkezett haláláig). A kijelölt utód, Ramiz Alija óvatos nyitási politikája és az albániai rendszerváltozás végül visszavezette az országot az európai politikai és gazdasági életbe.

2. ábra: Nagy-Albánia 1941-ben, Forrás: Pándi L. 1997: Köztes-Európa 1773-1993, p. 491. év/vagy

Réti Gy. 2000: Albánia sorsfordulói. Aula, p. 64.

A rendszerváltozás utáni Albánia több súlyos belső válsággal is szembenézett (gazdasági összeomlás, menekülthullámok, a piramisjáték-válság (1997), stb). A belpolitikai agenda uralta el a közbeszédet. A korrupció, a klán alapokon szerveződő politikai élet, a megélhetés és a hétköznapi élhetőség kérdése súlyo-

san megosztotta a társadalmat. A fiatalok számára az otthonboldogulás nem kínált perspektívát, sokan a külföldi tanulmányok és munkavállalásban látták az egyetlen lehetőséget maguk számára. Az 1999-ben exponálódott koszovói válság teremtett újra nemzeti egységet, amikor mintegy félmillió koszovár menekült Albániába. Az albán értelmiség és a politikai elit egyes csoportjai számára egy pillanatra megint felvillant Nagy-Albánia megteremtésének a perspektívája. 2000 májusában Meidani albán köztársasági elnök a pristinai egyetemen elmondott beszédében utalt erre a lehetőségre. 2003-ban Leka Zogu felvetette az Albánia és Koszovó közti föderáció, vagy konföderáció lehetőségét. Az albán közvéleményt ezek a megnyilvánulások csak kevéssé befolyásolták, Nagy-Albániának egyelőre nincs támogatottsága. Mindenesetre 2008-ban a koszovói függetlenséget Tirana az elsők között ismerte el.

Mind Albániában, mind pedig Koszovóban a külön állami keretben megszerveződésnek ma nagy többséggel van támogatottsága. A kulturális különbségek, az egymással szembeni negatív sztereotípiák erősek. A gazdasági lobi-érdekek is egyelőre a külön államiság mellett szólnak.

A gazdasági kapcsolatrendszer Albániában Olaszország és Görögország irányába fejlődik. A koszovói hagyományos kapcsolatrendszer észak-déli irányú, a Morava-Vardar tengelyt követi. Ezt ma északra a szerbek, déli irányban a macedónok ellenőrzik. A koszovói gazdaság kilátásai a gazdag ásványkincs-tömeghez kapcsolódnak, ami tömeges teherszállítási igényt jelent. Nagy áteresztőképességű autópálya, illetve vasúti összeköttetést kíván. A dolgok jelenlegi állása szerint ezt most csak Albánián keresztül lehet biztonságosan és hosszú távra megteremteni. A koszovói albánoknak a Durres környéki tengerpart kínál turisztikai desztinációt. Ez az a hely, ahol az albániai és a koszovár albánok társadalmi méretű találkozóhelye kialakulhat. Amennyiben a Koszovót elutasító szerb politika hosszabb ideig fennmarad és a koszovárok külkapcsolatai, turisztikai érdeklődése teljesen az albán tengerpart irányába fordul, az egy igen jelentős kulturális, geopolitikai és geoökonómiai fordulathoz vezethet.

Koszovói Köztársaság/ 1244 – Kosovo

A legújabb balkáni kisállam a NATO szerbek elleni légiháborúja nyomán született, a függetlenség kikiáltására 2008. február 17-én került sor, melyet számos állam elismert, számos pedig nem¹⁶. A szerbek a volt oszmanli vilajetben csak 1912-óta gyakorolnak fennhatóságot, de történelmi jogaikra (1300 éves tör-

¹⁶ A világ országai közül 65 ismerte el eddig (2010 elejéig) a Koszovói Köztársaságot, döntően az USA szövetségesei. A egyoldalú függetlenséget elutasító államok száma 41. Jellemzően ázsiai, afrikai és latin-amerikai országokról van szó (pl. Oroszország, Kína, India, Indonézia, Brazília, Egyiptom stb.) Az ENSZ tagjainak fele még nem foglalt állást a kérdésben. Láthatólag enyhén szólva megosztja a nemzetközi közvéleményt a kérdés. A nemzetközi jogi vita mögött a precedens-teremtés és annak várható következményeitől való félelem áll.

ténelmi jelenlét¹⁷) és az ENSZ BT 1244-es határozatára hivatkozva igénylik a terület feletti szuverenitásuk helyreállítását¹⁸.

A helyzet nem egyszerű, ugyanis az elmúlt századokban geg-albán törzsek vándoroltak be a területre, folyamatosan növelve népesedési részarányukat. Az ortodox szerbek és a döntően muszlim albánok között a viszony nem alakult békésen. A 20. században folyamatosan konfliktusban álltak egymással a felek. A földek államosítása, az albánok elüldözése, az etnikai tisztogatás közvetlenül a birtokbavételt követően megkezdődött. Az 1941-44 közötti német megszállás alatt megjelent a lehetősége a szerbekkel szembeni megtorlásnak is¹⁹. A hatalomátvételt követően, 1945-ben már egy albán felkelést kellett fegyverrel leverni. Az 1946-os jugoszláv alkotmány Koszovó és Metohija²⁰ néven, mint autonóm régiót definiálta a térséget. A represszió folytatódott, ami miatt az 1970-es évek közepéig mintegy 200 ezer fő (magát töröknek valló albán) vándorolt ki Törökországba. Az 1974-es alkotmány valódi autonómiát nyújtott az itt élőknek, ami az albán kultúra és identitás felvirágzását hozta magával a területen. Tito 1980-as halálával a helyzet fokozatosan romlani kezdett, ami a szerb parlament 1989. március 28-i döntésével, az autonómia felfüggesztésével csúcsosodott ki. Az elkövetkező 10 évben olyan események következtek be, amelyek a terület elszakadását visszafordíthatatlanná tették²¹. 1999-ben a szerb-albán harcoknak a NATO beavatkozása vetett véget. A területen az ENSZ égisze alatt álló protektorátus jött létre, erős amerikai befolyással.

A tartomány önrendelkezésének kérdése az elmúlt 10 évben számos fórumot járt meg. Nem könnyítette meg a helyzetet az sem, hogy bár a területen élők több, mint 90 %-a albán, de a terület északi részén Kosovska Mitrovica körzetében szerb többség él, akik a koszovói függetlenséget elutasítják. A koszovói határok mentén az albánok lakta térségekben (Preševo és Bujanovac općina dél-Szerbiában és területek Nyugat-Macedóniában) szintén instabil politikai helyzet, konfliktusok alakultak ki, bázist, háttérországot nyújtva egyik a másiknak.

Az ország egy viszonylag kis területen jött létre, viszont jelentős létszámú népességgel, magas népsűrűséggel. Bár a föld gazdag ásványkincsekben²², az újonnan létrejött kis állam riasztóan szegény. Az eredetileg a német márkát fizetőeszközüül választó ország annak megszűnésével az euróra tért át. A mitrovicai körzetben a szerb dínárt is használják. A munkanélküliség mintegy 50%-os, a la-

¹⁷ A szerb fél egy 814-ből származó angol térképre hivatkozik.

¹⁸ Ezt fejezi ki az 1244 – Kosovo megnevezés, mely utal a terület rendezetlen státuszára.

¹⁹ A csúcspontja az 1944. július 28-i Veliko faluban végrehajtott mészárlás volt, ahol 380 szerb (köztük 120 gyerek) vesztette életét.

²⁰ Az albánok nem kedvelik ezt a megjelölést, számukra a terület neve „csupán” Koszovó.

²¹ 1990. július 2-án kikiáltották a függetlenséget, és kialakult egy albán „árménykállam”. 1996-ban létrejött az UCK és fegyveres küzdelmet kezdtek a tartomány felszabadításáért. Ennek az időszaknak is lélektanilag kiemelkedő pontja egy mészárlás volt, amikor is Racak faluban 45 albánt öltek meg (albán „Srebrenica”). Az akciót a Goran Radosavljevic „Guri” vezette szerb különleges rendőri alakulat követte el.

²² A világ 5. legnagyobb lignitkészletével rendelkezik, ugyanakkor egy sajátos ellentmondás, hogy az energiaellátás megoldatlansága egyike a legsúlyosabb problémáknak ma Koszovóban.

kosság 1/3-a kevesebb, mint napi 2 euró jövedelemből tartja fenn magát. Jelenleg egy segélygazdaság keretei között él a társadalom. A nemzetközi, főleg amerikai függésnek döntő a jelentősége.

Az állam fenntarthatóságának számos, a területiséget is illető kérdőjele van. Hagyományos gazdasági kapcsolatrendszerre egy észak-déli tengelyre épült. A landlocked állam északi és déli szomszédaival való viszonya viszont kényes. Szerbia nem ismeri el. Macedóniában a többségi macedónok a helyi albán separatista törekvések és az albán fegyveres csoportok hátszágának tekintik. Albániával való közlekedési kapcsolata a Durres-Kukes-Prizren-Pristina útvonalon bonyolítható, aminek stratégiai jelentősége nagy, de az áteresztőképessége egyelőre még kicsi. Elméletileg alternatív kijáratot Montenegró kínálhat, de a közlekedési feltételek ott lényegesen rosszabbak.

A határkérdés alapvető jelentőségű Koszovó számára (tekintve méreteit, gyakorlatilag minden része határmentinek tekinthető). Határai közül ugyanakkor az egykori belső jugoszláviaiak vitatottak²³. A rajtuk keresztül zajló forgalom jelentősége a kosovár társadalom életére nem túlbecsülhető. Ennek jelentős része illegális csempészforgalom. Koszovó az illegális áruk egyik legnagyobb dél-kelet-európai elosztóhelye. Az albán embercsempészek folyamatosan szállítanak kisebb-nagyobb csoportokat az Európai Unióba. Kérdéses, hogy a koszovói államhatalom milyen mértékben tarthatja ellenőrzése alatt azt a területet, ahol a szervezett bűnözés ilyen jelentős állásokat alakított ki magának.

A mitrovicai körzet kérdésének rendezése szerződéses alapon, a dél-szerbiai albán opstinák fejében, területcserével egy az elképzelhető megoldások között, bár a szerb fél ez ellen jelenleg határozottan tiltakozik. Előnye lenne, hogy az Ibar folyó mentén kialakulhatna egy megegyezéssel szerb-kosovár határszakasz. Most ez csupán egy távoli lehetőségnek tűnik, a nemzetközi közösség számára az új állam területi integritásának megtartása fontosabb, a szerb társadalom pedig nem fogadná el, hogy újabb területet hasítsanak le a maradék államterületből. Helyi értékelők szerint a szomszédos Macedóniában a koszovói szerb területek elcsatolása magával hozhatja a nyugat-macedóniai albán területek elszakadását is. Így ez jelenleg egy mindenkinek elfogadhatatlan, de hosszabb távon nem irreális opció.

A koszovói szerb enklávék biztosítása szintén egy időről-időre kiújuló súlyos, terület-ellenőrzési probléma, amelynek megoldása még hosszabb időt igényel. A szerb történelmi emlékek védelme azok érzékeny politikai, identitásbeli tartalma miatt szintén egy fontos kérdés²⁴. A szerbek mellett más kisebbségek is élnek az új állam területén. Szükséges megemlíteni közöttük a romákat, a törököket és a goránokat²⁵.

²³ A macedón-koszovói határon a Kodra Fura nevű stratégiai magaslat és Debelde falu egyes területeinek kérdése nemzetközi vitához vezetett, mely napjainkra oldódott meg (HÁRY SZ. 2009).

²⁴ Itt elsősorban Peč-ről van szó, amely napjainkban a szerb patriarchátus székhelye, és amely a legfontosabb szerb spirituális központ.

²⁵ A három felsorolt kisebbségi csoport mindegyike jellemzően muszlim vallású, így az állam muszlim-albán jellegét erősítik. A goránok egy macedón nyelvet beszélő iszlamizált közösség, akiknek

A koszovárok tömegei számára a nemzeti integráció kérdése jelenleg nem aktuális. Az ICG egy felmérése alapján a koszovói társadalom mindössze 2,5%-a tartaná Nagy-Albánia megteremtését „jó dolognak” az állam problémáinak megoldására (ICG, 2004). Nagy-Koszovó megteremtése azonban egy jóval közelebbi lehetőséget is kínál (a Presevo-völgy és Nyugat-Macedónia egyesítésével). Jelenleg ennek sem látszik a realitása. Idővel viszont a helyzet változhat, ha a koszovói, dél-szerbiai, nyugat-macedóniai albánok szembesülnek az európai integráció általunk már ismert rögzös útjával, nehézségeivel.

Az esetleges kiábrándultság, a hiábavaló csodavárás, a fiatal társadalmak növekvő fogyasztási igénye, az egyes albán területeket összekötő közlekedési infrastruktúra kiépülése, együtt az iskolázottság növekedésével és a pán-albán kulturális piac egy-két évtizeden belüli kiépülésével a nemzeti integráció gondolatát új megvilágításba helyezheti.

Az albánok és Szerbia

A modern albán-szerb ellentétek a 19.század végén kezdődtek, amikor Szerbia déli irányban terjeszkedve az oszmániaktól albán lakta területeket foglalt el. A természeti, társadalmi és politikai szempontból is nagy jelentőségű Morava-Vardar tengely (Belgrád-Niš-Szkopje-Thesszalóniki vonal) átjárását biztosított a hegyvidéken át Észak-Dél-i irányban. A történelmi országrészek az északi, fejlett mezőgazdaságú, multikulturális Vajdaság, a függetlenségi harcokban fontos szerepet játszó Šumadija, a muszlim jellegű Szandzsák, továbbá a de facto elszakadt, és a nemzetközi közösség által részben önállónak is elismert, de a szerbek által el nem fogadott önállóságú Koszovó (és Metohija). Az állam landlocked jellegű, a terület hosszú időn át meglehetősen elzártnak fejlődött, kontinentális arculatú. Etnikai képe a szecessziók sora ellenére még mindig sokszínű²⁶.

A szerbségnek a szállásterülete a hetedik században történt „honfoglalásukat” követően a Duna-Száva vonaltól délre, a Drinától keletre terülhetett el. Az állami térszervező erővel rendelkező politikai központjuk a mai Koszovó és Szandzsák területén alakult ki (Raška). Ez a történelmi magterület ma már elvesztette szerb etnikai jellegét, de szimbolikus jellege ma is él. A délszláv népek közötti határozottabb elkülönülés döntő momentuma a szakértők többségi véleménye szerint az volt, hogy a szerbek (és a mai montenegróiak ősei) a keresztiség felvétele során az ortodoxia mellett döntöttek, szemben a szlovénekkal és horvátokkal. Saját egyházukat²⁷ a 13. században hozták létre. Az oszmáni hódí-

---

a falvai a koszovói, macedón, albán hármashatár körzetében fekszenek. Létszámuk 20-30 ezer lehet a három országban.

²⁶ Az államban jelenleg a többségi szerbség mellett albánok, „muszlimok”, magyarok, cigányok, vlachok és horvátok is élnek. A felekezetek közül meghatározó a görögkeleti (szerbek), a horvátok és a magyarok egy része római katolikus, az albánok és a cigányok nagyrészt az iszlámot követik, amiként a szandzsáki muzulmánok is, a magyarok másik része pedig protestáns.

²⁷ Szent Száva (1175-1235) nemanjida szerb herceg (Rastko), a szerb ortodox egyház első érseke volt. Fiatal korában szerzetesnek állt és az Athos hegy (Chalkidiki) kolostoraiba vonult vissza. Az anarchiába süllyedt Szerbiába csak 1208-ban tért vissza, ahol a dél-szerbiai Studenica kolostorban

tást követően egyes délszláv csoportok (bosnyákok) és az albánok zöme az iszlám felvétele mellett döntött. Így a balkáni népek közötti elkülönülést a nyelvi mellett a vallási is határozottá tette. Az albánok és a szerbek közötti együttműködés lehetőségeit jelentősen rontotta a kialakult helyzet.

Az 1920-as és az 1930-as években a Nikola Pasic vezette szerb radikálisok, majd a második világháborúban a rojalista szerb nacionalisták, a csetnikek voltak a Nagy-Szerbia gondolat hordozói²⁸. A Szerb Tudományos Akadémia (SANU) 1986-os Memoranduma főként albán ellenes érveléssel nagy súlyt adott a nagyszerb törekvéseknek, az 1990-es évek háborúiban (1991-1999) pedig kísérletet is tettek annak realizálására.

A szerbek napjainkban saját „trianonjukat” élik meg, nagyszámú szerbség került a határokon kívülre, a szomszéd államokkal nem egy esetben rossz, vagy semleges, de a nemzetközi közösséggel is feszült a viszonyuk. Jugoszlávia szétesése az 1990-es évek elején jelentette az első traumát. A Krajinák 1995-re, a zömmel albánok lakta Koszovó és Metohija az évtized végén, a koszovói válással elveszett, de facto a tartomány nemzetközi igazgatás alá került. 2008-ban az albánok kikiáltották a terület függetlenségét (bár a nemzetközi elismertsége korlátos). A Szandzsák muszlim lakosságával és a Preševo-völgyi albánokkal szintén ellenségeskedéssel terhes a viszony²⁹. Dél-Szerbia fejlettsége az országban korábban is sok kivetnivalót hagyott maga után. A bizonytalan politikai helyzet, az el nem ismert határok, Crna Gora 2006-os elszakadása, a menekültkérdés, az energiahiány, a gazdasági szálak eltépése együttesen komolyan rontotta a térség helyzetét.

Az albánok és FYROM Macedónia

Macedónia (volt jugoszláv köztársaság) a Balkán egyik kis landlocked állama, mely a Vardar- folyó (görögül Axios) völgyében alakult ki Jugoszlávia felbomlása során (1992). Az államterület nagyrészt hegyvidék, a nyugati határ

---

állította fel székhelyét. A szerb területeket kivonta az Ohridi Érsekség fennhatósága alól és I. Manuel bizánci uralkodó engedélyével létrehozta a Szerb Ortodox Egyházat (szerb autokefál egyház), melynek első érseke lett.

²⁸ A szerbek történelmi emlékezetében fontos szerepet játszik I. Dusánnak a 14. századi állama. Az oszmáni hódítás ugyan hosszú időre felszámolja államiségüket, de a peć-i (ipeki) patriarchátus formájában közösségük területi-önigazgatási jellegét megőrizte. Így az ezen területekhez kapcsolódó történelmi jogaikon keresztül fennmaradt a szerb államiség (a történelmi Nagy-Szerbia) ideája (JUHÁSZ J, 2003). A 19. századi felszabadító harcok idején Dusán birodalma aztán motiváló erővel is bírt és napjainkig a szerb nacionalisták területi igényeinek egyik hivatkozási alapja. A szerb nemzeti ügy kérdését a 19. században vetették fel. Az 1830-as években az Oszmáni Birodalom keretei között autonómiát kapott, Belgrád környéki fejedelemség lett a szerb államiség képviselője. A kis állam tehetséges belügyminisztere, Ilija Garašanin által írt nevezetes Načertanje (Tervezet) című dolgozata az első nemzeti programjuk (1844). E szerint a jelentős regionális széttagoltságban élő szerbséget egy egységes Szerbiában szükséges egyesíteni.

²⁹ A helyzetre jellemző, hogy 2006-ban a szerbiai választásokat követően a magyar, és a szandzsáki muszlim képviselők közös frakciót alakítottak, melyet a presevoi albánok képviselője is támogatt.

mentén tektonikus eredetű tavakkal (Ohridi-, Preszpa-, Dojrani-tó). Két fontos folyója a Vardar és a Fekete-Drin. Klímája kontinentális, a Vardar völgyében, a déli területeken mediterrán hatás érvényesül. Az ország fővárosa Skopje (az egykori Üszküb (600 e)). Más jelentős városai még Tetovo, Bitola (az oszmán időkben neve Monasztir volt), Kruševo, Ohrid, Kumanovo. A népesség 60%-a városokban él (Bogoev, K. 2002).

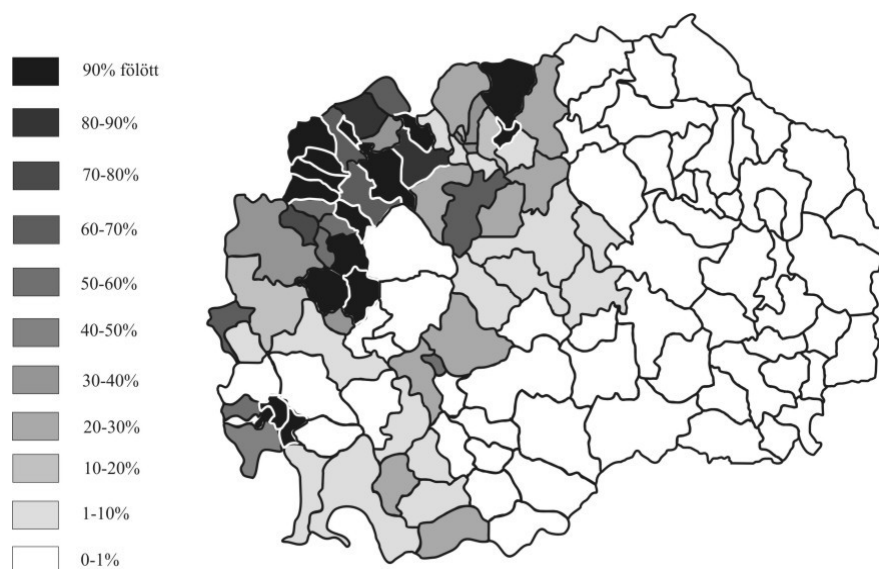
Az ország gazdasági állapota nem túl kedvező, teljesítménye szerény. Iparra az érces nyersanyagok, a délen termelt dohány feldolgozására települt, napjainkban a privatizáció révén különböző külföldi tőkéscsoportok kezében van. A főváros és a vidék, a hegyvidékek és a szűkös síkságok, a macedón és az albán terület között területi diszparitás áll fenn (Pap N. –Reményi P. –Végh A. 2008).

A macedón etnogenezis, illetve a nemzeti identitás kialakulása meglehetősen későn zajlott le. A nemzettudat csak a 19. század végén alakult ki, és a 20. században, a második Jugoszlávia időszakában szilárdult meg és enyhén szólva ma is vitatott³⁰. Minden szomszédos néppel konfliktusos történelmet élt meg. A jelenlegi államterület a történeti Macedóniához képest egy szűkebb, az ún. vardari-Macedónia. Meghatározó nemzetpolitikai, geopolitikai kérdése az államnak, hogy a többségi macedónság a nyugat-macedóniai albánokkal hogyan képes egy állami keretben élni. Egy olyan néppel, amelynek termékenysége jóval meghaladja az övét és a határon kívülről jelentős népesség utánpótlást is kaphat, a nyelve, vallása és kultúrája pedig nagyon is különbözik. A macedónok külső/belső népesedési utánpótlási lehetőségei sokkal korlátozottabbak, ami sok macedónban felveti a nemzethalál közelgő rémét.

A többségi macedónok (1200 e) mellett a már említett nagy létszámú albán kisebbség (4-500 e), valamint egyenként több tízezres török, szerb és cigány népesség is él a területen. A helyzetet bonyolítja a koszovói albán menekültek jelenléte (Háry Sz. 2007). Felekezeti megoszlásban a macedón többség és a szerb kisebbség görögkeleti, az albánok, törökök, torbesek (macedón muszlimok) és a cigányok az iszlámot követik. Politikailag jelentős szerepet visznek az egyébként csak kis létszámú evangelizációs (főleg baptista, methodista) csoportok.

---

³⁰ A mai macedónok származása nem teljesen világos. A macedón többségi vélemény szerint az ókori macedón nép leszármazottai, akik feltehetőleg nyelvcsereét hajtottak végre. Erre az eredetre utalnak a név mellett az állami szimbólumok (zászló, címer) is.

3. ábra: Az albán etnikum aránya Macedónia opcináiban a 2002-es népszámlálás szerint

Forrás: Državen zavod za statistika Skopje 2002.

Szerkesztette: Végh A. Közli: Pap N. - Végh A 2009: A macedóniai ... p. 142

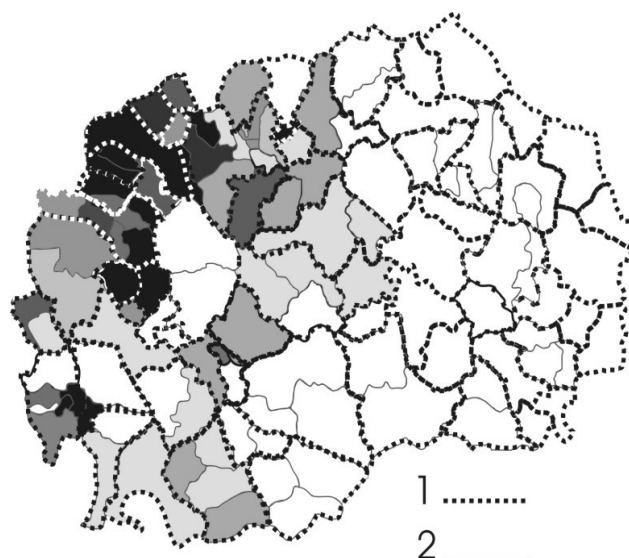
A bolgárok a macedón nyelv és nép különállását vitatják. A történelmi Macedónia részben mai bolgár területekre is kiterjedt, ez az ún. pirini-Macedónia. Görögország a névhasználatára elé nehézségeket gördített. Vitatja a macedón név használatának jogosságát, egy szláv nyelvet beszélő népesség által, azt ugyanis a görög történelem és kultúra elidegeníthetetlen részének tekinti. Ráadásul égei-Macedónia napjainkban egy Macedónia nevű görög tartomány. A görögországi szlávok helyzetének kérdése feszültségeket hordoz a két nép és állam viszonyában. Ezért alakult a nemzetközi elnevezése sajátosan, görög nyomásra, mint „volt jugoszláv köztársaság” (FYROM). Thesszaloniki görög kikötőjéhez ma is erős szálakkal kapcsolódik, ez a természetes tengeri kijárata a világra.

A szerb-macedón viszony napjainkban a legkiegyensúlyozottabb. A határ kijelölése békésen és a nemzetközi normáknak megfelelően zajlott. A Koszovó elleni szerb agresszió (más olvasat szerint rendteremtési kísérlet) által kiváltott menekülthullám a FYROM stabilitását alapjaiban rázta meg, ugyanakkor a válságban való konstruktív együttműködése a nemzetközi közösség részéről pozitív megítélésű volt. Az albánsággal, különösen pedig a koszovói (Nagy-Koszovó/Nagy-Albánia) vélt/valós agresszió elleni azonos érdekeltség, a szerb szempontok iránti fokozott érzékenységben jelenik meg a macedón közvéleményben. A szerb kisebbség aránya Macedóniában kicsi.

A macedónok a koszovói szomszédságra gyanakvással tekintenek. Macedón felfogás szerint a 2001-es albán fegyveres felkelésben résztvevő gerillák hovatartozása, az utánpótlásuknak a koszovói határon keresztüli biztosítása felveti, hogy esetleg nem egy koszovói agresszió játszódott-e le? Az államhatár kijelölése sem volt feszültségektől mentes.

A függetlenség elnyerése óta több belső és külső konfliktust is megélt az ország. A kényes belső egyensúlyt az albánok és a macedónok között az ohridi keretegyezményben rögzített (2001) megállapodás biztosítja. Ennek területi következményeit mutatja be az 4. ábra (Reményi P. - Végh A, 2006). A nemzetközi közösség jelentős szerepet vállal a macedóniai albánság intézményeinek kialakítása érdekében (pl. a SEEU létrehozatala).

A Macedónia és Albánia közötti kétoldalú, kormányközi viszony a macedón belpolitikai viták albán dimenziói ellenére jó és kiegyensúlyozott. A kisebbségpolitikai kérdéseket a kölcsönösség elve alapján oldják meg. A két állam közötti infrastrukturális kapcsolatok részben a jugoszláv időszak öröksége miatt is gyérek. Az Ohridi- és a Preszpa-tó közös hasznosításának kérdése bizonyos érdekközösséget teremthet.

4. ábra: Az albánok aránya és elhelyezkedése az új, valamint a régi közigazgatási, opcinai beosztás szerint (1-új közigazgatási határ, 2-régi közigazgatási határ)

Forrás: Državen zavod za statistika Skopje 2002. Szerkesztette: Végh A. Közli: Reményi P. - Végh A 2006: Az ezredforduló ... pp. 195-211.

1. táblázat: A macedóniai albánság történeti-migrációs rétegei (Jovanovski szerint)

Történeti migrációs és egyéb, az albán etnikumot alkotó csoportok	Becsült arányuk a jelenlegi népességben, százalékban kifejezve
„Óslakosok” – Iszlamizált macedónok, romák stb	20 %
1780 – 1800 közötti bevándoroltak	24 %
1801 – 1840 közötti bevándoroltak	40 %
1841 – 1912 közötti bevándoroltak	8 %
1912 után bevándoroltak	8 %
ÖSSZESEN	100 %

Forrás: Трифуновски, 1988., Јовановски, 2002.

Az előző táblázat rámutat arra a tényre, hogy milyen jelentős szerepet játszott a macedóniai albánság életében a migráció. A különböző migrációs rétegek adják a társadalmi alapstruktúráját a népcsoportnak.

Albánok Montenegróban és az albán-montenegrói viszony

Crna Gora (a „fekete hegyek országa”) a Balkán 2006-ban függetlenné vált – bár a függetlenség jelentős hagyományaival³¹ rendelkező – kisméretű állama. A hegyi ország jelentős turisztikai erőforrásokkal rendelkezik. Tengerpartja, belső hegyvidékének vad szépsége, a Skodrai-tó, műemlékekben gazdag városai Európa egyik leggyorsabban fejlődő turizmusának alapját képezik. A környező térségben megszokott fegyveres konfliktusok ugyanakkor igen sebezhetővé teszi gazdaságát, ami az albán szomszédságot felértékeli számára.

Az etnikai kompozíció bonyolult. A többségi crnogoracok mellett szerbek, a muzulmán bosnyákok a montenegrói Szandzsákban, az albánok pedig Ulcinj környékén élnek. A kényes egyensúly megtalálása a különböző csoportok között a montenegrói politika nagy kihívása.

Jó példa, hogy amikor a lakosság háromnegyedét kitevő szerbek és az etnikai montenegróiak közösségét az 1990-es évek végétől kezdődően a függetlenség kérdése erőteljesen megosztotta milyen komoly szerepet játszottak a kisebbségek. A lakosság közel negyedét kitevő albánok és muzulmánok a montenegrói különállás legerőteljesebb szorgalmazói voltak, ugyanis érdekeiket a szuverén Montenegróban jobban érvényesíthetőnek látták. Végül a 2006. május 21-én tartott referendumon a több mint 55 %-os többség a Szerbia-montenegrói államszövetségből való kilépés mellett döntött. Így az albánok (és a muzulmán szlávok) a politikai életben a mérleg nyelve szerepet játszhatnak el.

A montenegrói-albán viszony jelenleg kiegyensúlyozott. Mintegy 30 ezer montenegrói él Albániában, döntően Skodra környékén, akik a jugoszláv-albán szembenállás idején nehéz időket éltek meg. Manapság a Skodrai-tó közös hasznosítása, a nagyterületi közlekedési kapcsolatok fejlesztése az elszigeteltség oldására erős érdekközösséget teremtett a két ország között. Jelentősebb feszültségek nincsenek, a jugoszláv időszakra jellemző szembenállásnak a két államot összekötő szegényes infrastruktúra az öröksége. Elsősorban Montenegró számára a turizmus fejlesztése jelent kiemelkedő perspektívát, aminek viszont a politi-

---

³¹ Montenegró állami önállósága a hetedik században alapított Duklja-ra tekint vissza. A kevés és vitatott forrásanyag miatt nem teljesen világos, hogy szerbek, horvátok és/vagy a hódítók elől a zárt hegyvidékre menekült őslakos néptörzsek (illírek?) adták-e népi jellegét ennek az államnak. Egy biztos, később egyértelmű szláv jelleget kapott, a kereszténység ortodox rítusát követte és a szerb politikai alakulatokkal épített ki szoros kapcsolatokat. Később az egyik helyi folyó elnevezése alapján a Zeta nevet kapta. Az Adria menti velencei befolyás erősödése nyomán kezdték el a 14-15. századtól, a veneziano dialektus szerint Montenegró-nak („fekete hegyység”) nevezni. 1499-ben került oszmáni befolyás alá, mint az utolsó független balkáni monarchia. Később egyedülálló autonómiát közdöttek ki maguknak a hegyi klánok. A terület valóságos vezetője a montenegrói ortodox metropolita, a „vladika” teokratikus jellegű uralmat alakított ki. Montenegró királyi háza a Petrović-Njegoš dinasztia lett. 1922-ben az SzHSz Királyság része lett, majd egy 2006. május 21-én tartott referendum nyomán újra elnyerte a függetlenséget.

kai, társadalmi stabilitás, tehát az albán kisebbséggel és szomszédsággal kialakított harmonikus kapcsolat kialakítása az elsődleges feltétele.

2. táblázat: A montenegrói lakosság etnikai összetétele (2004)

	montenegrói	szerb	bosnyák	etnikai muzulmán	albán	horvát	egyéb	Teljes
létszám/fő	267,669	198,414	48,184	36,479	24,163	6,811	43,779	620.145
arány/%	43,2	32	7,8	5	3,	1,2	7,5	100

Szerkesztette: Pap N. a kormányzati honlap adatai alapján

Albánok Görögországban és a görög-albán viszony

Az Észak-Epiruszban élő, Albánián kívülmaradtakat csámoknak (chamok, çamok) az Albánia és Görögország határterületén (Csamuria/Chamaria/çamaria) élőket nevezzük, akiket a vallásuk alapján hol görögnek (ortodoxok), hol albánnak tekintenek (muszlimok). Számukat a szakértői becslések (a világon) pár-százezerre teszik. Nyelvük a toszk egyik dialektusa. A közösség helyzete enyhén szólva vitatott Görögországban belül.

Az ország népessége – nem kis részben a 20. századi etnikai tisztogatások, lakosságcsere nyomán – szinte homogén, a görög népesség aránya 96 %, a görögkeleti vallásúak aránya 97 %. A fenyegetettség tudata és a minden irányban történetileg terhes szomszédsági viszony egyike az összetartó erőknél. A közigazgatási rendszer rendkívül centralizált, ami tovább erősíti a nagy demográfiai és gazdasági súlyú főváros helyzetét. A decentralizáció, a régiók kialakítása csak az utóbbi években indult meg, elsősorban külső, európai uniós hatásra.

Határai az elmúlt 180 évben folyamatosan változtak az állam területének növekedésével. Hagyományosan vannak határ-, illetve területi vitái szomszéddal. Albániával területi kérdések, majd kisebbségi kérdések, illetve az albán vendégmunkások görögországi jelenléte miatt vannak feszültségek. (Törökországgal és Macedónia FYROM-al feszült a viszonya, csak részben területi kérdések miatt. Nem gond mentes a kapcsolata Bulgáriával sem.) A görög kisebbség és ortodox albánság által lakott dél-albán területekkel (Észak-Epirusz) kapcsolatos területi igényeit a 20. század során többször is megfogalmazta (1912, 1946). A 2. ábrán szemügyre vehetjük a görög területi igényt dél-Albániában.

Az elszigeteltség és a konfliktusos történelmi élményanyag terméke a fenyegetettségérzés. Az ország a NATO-átlag több mint kétszeresét költi védelmi kiadásokra. Helyzete stratégiai szempontból értékes. Az ország kényes geopolitikai helyzetben van, földrajzilag hosszú ideig elszigetelt volt az EU törzsterületétől. Ez a bolgár, román csatlakozással részben oldódott. Szomszéddal törté-

neti (török), névhasználati (Macedónia), kisebbségi (albánok, bolgárok), vagy gazdasági kérdések miatt időnként feszült. A NATO-val, illetve az EU-val való szárazföldi összeköttetése, különösen az energiaellátása ma sem problémamentes. Az albán-görög viszony az enveri időkben hosszú ideig igen feszült volt a görög polgárháborús konfliktusba való beavatkozás miatt. A két ország közötti diplomáciai kapcsolatokat 1971?-ben állították helyre, a hadiállapot viszont hivatalosan csak 1987-ben került rendezésre.

Az 1990-es években a szerbeket a közös ortodox kultúra alapján támogató és így részben albánellenes élű görög külpolitika sajátosan jelentkezett különutasságával a nyugati világban. Az együttműködés történetileg az oszmánellenes felszabadító háborúk időszakában gyökerezik. Napjainkban egyfajta, a két népet összekötő különleges kapcsolatként jelenik meg. Görögország az egyik legnagyobb befektető Szerbiában és a X. transzeurópai korridor fejlesztése révén stratégiai együttműködést is folytatnak. Ennek folyományaként Koszovó egyoldalúan kikiáltott függetlenségét Athén nem fogadta el.

A görög gazdaság az Európai Unióban az egyik legutolsó számításra, ráadásul a régi tagországok közül a legsúlyosabban viseli a jelenlegi pénzügyi válság következményeit. Regionális feszültség a főváros és vidék, az északi perifériák, az elszigetelt szigetek viszonylatában jelentkezik (Pap N. 2001). A Görögország „mezzogiornójának” számító Épeirosz meglehetősen szegény. A gazdasági nehézségeket, a szociális feszültséget a csám-albánokkal kialakult kisebbségi ellentétek is súlyosbítják a területen.

Az albán-görög viszony jelenleg jó, illetve javuló. Albániában Görögország az egyik legjelentősebb befektető és a NATO keretében a katonai együttműködés is jó. Az észak-epiruszi kérdés, amiként a csám kérdés az utóbbi időszakban háttérbe szorulni látszik. A két ország viszonylatában ma a görögországi albán munkavállalók okozzák a legsúlyosabb problémát. A kb. 450 ezer legális mellett az ezt is jóval meghaladó létszámú illegális albán migráns a vendégmunkások zömét adja. Hazautalásaik az albán gazdasági stabilitás fontos alapját képezik. Jelenlétük Görögországban azonban szociális feszültséggel jár.

Az albán nemzettestek szerepe, jelentősége a nemzetközi rendszerben

Az albánok körében az USA igen nagy elismerésnek örvend, mint az albán érdekek legjelentősebb modern kori támogatója. Leginkább a NATO koszovói beavatkozása alapozta meg ezt a „különleges” kapcsolatot. A békét a volt szerb tartományban a NATO által vezetett KFOR erők tartják fenn. Amerikai jóváhagyás nélkül alig történik valami is az új államban. Albánia 2009-ben a NATO tagjává vált, a FYROM pedig a görög ellenkezés miatt egyelőre a NATO-tagság előszobájában várakozik. Az USA pénzügyi támogatást is nyújt az albán területeknek (USAID-támogatás, befektetési garancia stb)

Az Európai Unióhoz fűződő kapcsolatra jó indikátor az EU igen magas támogatottsága minden albánlakta területen. A Gallup 2009-es felmérése a Nyu-

gat-Balkán országában jelentős differenciákra mutatott rá, az albánok lakta Koszovóban 7 %, Nyugat-Macedóniában 80 %, Albániában pedig 70 % az EU tagságot „jó dolognak” tekintők aránya. Ez különösen a „szomszédokkal” összevetve érdekes és értékelhető: Crna Gora-ban 44 %, a FYROM-ban 33 %, a koszovói szerbek körében 23 %, Szerbiában pedig 31 % a támogatók mértéke (Gallup, 2009). Más tekintetben viszont a helyi társadalom az EU-integráció lehetőségét, időtávját illetően irreálisan optimista, ami még később komoly bajoknak lehet forrása. Albániában és Koszovóban 2015-ös csatlakozást várnak a reprezentatív felmérésben résztvevők, holott még a csatlakozási tárgyalások is távolinak tűnnek. A csatlakozási kérelmét Albánia 2009-ben nyújtotta be, Macedónia pedig már 2005 óta hivatalos tagjelölt. A Nyugat-Balkán-i integrációs folyamat keretében Montenegróval is tárgyalásokat kezdtek a csatlakozás kérdéséről. Crna Gora-nak és Koszovónak az EU-hoz kapcsolódó speciális helyzetét mutatja, hogy mindkét ország hivatalos pénzneme az euró. Ugyanakkor Koszovó önállóságát öt EU-tagállam (Románia, Szlovákia, Spanyolország, Görögország és Ciprus) nem ismeri el, főleg bel-, illetve nemzetpolitikai megfontolások alapján. Ezért az EU csak tudomásul vette Koszovó függetlenségét, de formálisan azt nem ismerte el. Más tekintetben viszont Koszovó már az ENSZ-igazgatás időszakában, 2003-ban, a Thessaloniki csúcstalálkozón aláírt, a Nyugat-Balkán számára megfogalmazott Stabilitási és Csatlakozási Folyamat keretében „Európai Perspektívát” kapott. Az egyetlen albán lakta terület, amely már az EU kebelében helyezkedik el az északnyugat-görögországi Csamuria (2. ábra).

Törökország az albánság hagyományos támogatója, Isztambul pedig fontos kulturális vonatkozási pont számukra. Koszovó önállóságát az elsők között, még 2008. február 18-án ismerte el. Koszovóban és Macedóniában jelentős létszámú török kisebbség él együtt az albánokkal.

Koszovó egyelőre csak pár nemzetközi szervezetbe kapott meghívást (kiemelkedő jelentőségű az IMF és a Világbank). Albánia ezzel szemben számos nemzetközi szervezet munkájában részt vesz. Ezek közül szükséges kiemelni, hogy 1992 óta az Iszlám Konferencia Szervezetének tagja. Az Európai Unióba igyekvő államok közül (Törökország mellett) Albánia és Koszovó azok, melyek abszolút muszlim többségűek. Ez felvet bizonyos civilizációs kérdéseket, az európai együttműködés kulturális dimenzióit is mélyen érinti.

Felhasznált irodalom:

1. BAGÓ GY. - HANÁK B. 2007: Albánia, mint Olaszország geopolitikai prioritása a Balkánon. Mediterrán és Balkán Fórum, 1. évf. 3. sz. pp. 2-6.
2. BJELIC, D. I. - SAVIC, O. (ed.) (2002): Balkan as methaphor: between globalization and fragmentation. MIT Press. London. 382 p.
3. BOGOEV, K. 2002: The Republic of Macedonia. SIBIS, Skopje, 236 p.
4. FÁBIÁN, Gy. 2009: „Koszovó effektus” a kisebbségi jogban. In: Kupa L. szerk.: Kisebbségi autonómia-törekvések Közép-Európában – a múltban és a jelenben. Bookmaster KFT, Pécs, pp. 28-42.

5. HAJDÚ Z. 2003: Az intézményes Balkán-kutatás kialakulásának és fejlődésének problémái Magyarországon 1948-ig, különös tekintettel a földrajzi kutatásokra. - Balkán Füzetek No.1. 71.p.
6. HAJDÚ Z – ILLÉS I – RAFFAY Z. (eds.): Southeast-Europe: State Borders, Cross-Border Relations, Spatial Structures. Pécs: Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, 2007. 160 p.
7. HÁRY SZ. – M. CSÁSZÁR ZS. 2008: Az albán kisebbség és oktatása Macedóniában. - Balkán Füzetek No. 6. A Balkán keresztútján: Macedónia a XXI. század elején. Pécs pp. 60–68.
8. HÁRY SZ. 2009: A koszovói-macedón határvíta kialakulása és rendezése - Balkán Füzetek 6. pp. 54-61.
9. HÁRY SZ. 2009: Macedónia kül-, és biztonságpolitikája, magyar-macedón kapcsolatok. - In: M. Császár Zs. (szerk.) Balkán Füzetek Különszám I.- PTE KMBTK, Pécs, pp. 70-86.
10. ICG 2004: Pan-Albanianism: How Big a Threat to Balkan Stability. www.crisisgroup.org
11. JELAVICS, B. 1996: A Balkán története I-II. Osiris, Budapest
12. ЈОВАНОВСКИ, П. 2002: Миграциони движења на албанската популација во Република Македонија. In: Прилози Contributions XXXIII 1. Macedonian Academy of Sciences and Arts, Section of Social Sciences. Skopje. pp. 67–85.
13. JUHÁSZ J. 2003: Defenzív nacionalizmus és pragmatizmus a posztmilosevicsi Szerbiában. In: KISS J. L. szerk. 2003: Nemzeti identitás és külpolitika Közép- és Kelet-Európában. TLA, Budapest, pp. 239-256.
14. KITANICS M. 2007: Grófnőből királyné : albán tündérmese és realitás a korabeli magyar sajtó tükrében. - Mediterrán és Balkán Fórum, 1. évf. 3. szám, pp. 18-27.
15. КОБОЛКА I. – ПАР N. szerk: A Nyugat-Balkán. MK KBH, Budapest, 238 p.
16. KOCSIS K. 2001: Az albán kérdés etnikai és politikai földrajzi háttere. - Földrajzi Értesítő, 161-190.
17. M. CSÁSZÁR ZS. – ПАР N. 2007: Expedíció a Balkánon I. Albánia - a sasok országa. – A Földrajz Tanítása. XIV/3. pp. 20-24.
18. МУФТИУ, G. 2001: Albania. Guide of albanian history, and albanian cultural heritage. SEDA, Tirana, 266 p.
19. NÓPCSA F. 1907: A katolikus Észak-Albánia. Budapest, Kiny a Földrajzi Közleményekből.
19. NÓPCSA F. 1911: A legsötétebb Európa. (Vándorlások Albániában.) Budapest, Utazások Könyvtára, No. 3.
20. PÁNDI L. 1997: Köztes-Európa 1763-1993. Térképgyűjtemény. Osiris K., Budapest, 803 p.
21. ПАР N. 2001: Törésvonalak Dél-Európában. PTE TTK Földrajzi Intézet Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs, 183 p.
22. ПАР N. – VÉGH A. 2009: A kelet-macedóniai albánok autonómia törekvései és azok etnikai-földrajzi háttere. In: Kupa L. szerk: Kisebbségi autonómia-törekvések Közép-Európában – a múltban és a jelenben. Bookmaster, pp.139-147.
23. ПАР N. - REMÉNYI P. - VÉGH A. 2009: Macedónia: országtanulmány. - Balkán Füzetek No. 6. pp. 20-41.
24. GALLUP 2009: Focus on: Perceptions of the EU in the Western-Balkans. 10 p.
25. PÓKA F. 2008: A macedóniai etnikai közösségek együttélése. Az Ohridi Keretmegállapodás, mint kisebbségvédelmi modell. Tapasztalatok, értékelések.- Balkán Füzetek No. 6. A Balkán keresztútján: Macedónia a XXI. század elején. Pécs pp. 80–85.
26. POULTON, H. (1991): The Balkans: minorities and states in conflict. Minority Rights Group, London, 244 p.
27. PRÉVÉLAKIS, G. 2007: A Balkán. Kultúra és geopolitika. Imedias Kiadó, Kozármisleny,

220 p.

28. REMÉNYI P. 2009: A Nyugat-Balkán határai és települései, regionális problémái. In: Kobolka I – Pap N szerk: A Nyugat-Balkán. MK KBH, Budapest, pp. 65-116.
29. Reményi P. - Végh A 2006: Az ezredforduló ... pp. 195-211.
30. RÉTI Gy. 2000: Albánia sorsfordulói. Aula Kiadó, 419 p.
31. SCHÜTZ I, 2002: Fehér foltok a Balkánon. Balassi Kiadó, Budapest

LAUFER BALÁZS

A MIGRÁCIÓ BIZTONSÁGI ASPEKTUSAI ÉS ANNAK JOGSZABÁLYI HÁTTERE

Bevezető szavak a migráció-kutatás egyes dilemmáihoz

A cikkben a legális és illegális migráció magyarországi helyzetéről a statisztikai adatok, és részben a jogalkalmazó szervek tapasztalatai alapján kívánok egy sajátos képet adni, amely reményeim szerint megvilágítja a jelenlegi jogszabályok „kiskapuit”, a jellemző visszaélési formákat, továbbá a migráció kezelésében illetékes nemzetbiztonsági szervek nyílt közléseit a témakörben.

A cikkben a migráció kapcsán elsősorban a valamilyen (elsősorban köz- és nemzetbiztonsági) szempontból kockázatot, vagy veszélyt jelentő kérdésekről esik szó, ez azonban nem azt jelenti, hogy a szerző helytelenítené vagy elutasítaná a bevándorlást. Ellenkezőleg, Magyarország és Európa egyaránt demográfiai válság kapujában áll, előregedő társadalmak számára – pénzügyi egyensúlyuk és társadalmi békéjük és nyugdíjrendszerük megőrzése érdekében – létszükség a folyamatos és kiszámítható vendégpopuláció. Széles körben ismert továbbá, hogy a migráció nélkül a fejlett információs társadalmak (csekély valódi érték-többletet előállítva és a szolgáltató szektor primátusával) alacsony társadalmi presztízsű munkaköröket képtelenek lennének munkaerővel feltölteni, így lényegében napok alatt megbénulhatna a hétköznapi élet.

Jogos az a vád a védelmi, biztonsági és rendőri szektor irányába, hogy kevésbé befogadó, és a hivatásos munkatársak nagyobb arányban válnak idővel xenofóbbá, rasszistává. Elsősorban a rendőrség vonatkozásában immár ez adatokkal is alátámasztható, Görbe Attiláné Zán Krisztina (a cikk születésekor megvédett) doktori disszertációjának egyik tudományos eredményét ennek egyértelmű bizonyítása képezi. Nem a bevándorló-ellenes cikket szándékoztam írni; rá akartam világítani azokra az anomáliákra, amelyek schengeni tagságunkból fa-

kadóan nem csak Magyarország, hanem az egész térség biztonságára potenciális veszélyt jelenthetnek.

A mű aktualitását azonban mégis az adja, hogy a Belügyminisztérium 2010 augusztusában nyilvánosságra hozta a migrációs tárgyú törvények módosítására tett javaslatát, amely hatályba lépését követően a jogszabály előkészítői szerint – amelyre az indoklásból következtetek – képes lehet számos kiskapu felszámolására, a közelmúltban némileg instabillá vált magyar bevándorlási intézményrendszer megerősítésére, hatékonyabb működésére. Röviden áttekintem a javaslat főbb elemeit, valamint annak humán jogvédő bírálatát is.

A bevándorlás kérdése Európában

Európában, az Európai Unióban, és elsősorban a közösség nyugati országaiban az egyik legfőbb közéleti témává, egyúttal súlyos társadalmi konfliktusokkal kísért jelenséggé és belpolitikai kérdéssé vált a bevándorlás, a migráció legális és illegális formájának kontrollálása, a korábbi generációk integrálásának a problematikája. Eltérő számadatok látnak folyamatosan napvilágot, ám a bevándorlók száma minden jel szerint elérte azt a kritikus tömeget, amely után már csak egy egységes stratégiával, közös szabályok mentén fellépve lehet a szükséges és hasznos döntéseket meghozni. Az EU tagországai ugyanakkor eltérő érdekekkel és eltérő célokkal állnak a rajtvonalnál, így valójában – számos terület, pl. a vízümpolitika egységesítése ellenére – továbbra sem tekinthető sikeresnek a bevándorlás kezelése.

Az európai demokratikus közösségek, jogvédők, gazdasági szakemberek, biztonságpolitikai szakértők valamint a jogalkalmazó szervek körében állandó polémia tárgyát képezi, hogy a migráció mely aspektusait szükséges hangsúlyosabban figyelembe venni a vonatkozó politika kialakítása során.

A magyar megközelítés

A migráció szakértői körében számosan elvetik, talán még többen szívesen látnának a Magyar Köztársaság ágazati stratégiájának sorában, vagy akár egy komplexebb politikai program mentén egy migrációs stratégiát. A határon túli magyar közösségek kérdésétől sem választható külön a téma, létük természetes utánpótlásként kézenfekvő előnyöket nyújt az anyaország részére.

A schengeni csatlakozást követően jelentős változások következtek be az ország migrációs helyzetében, amely nagyjából egybe esett a világgazdasági válság kirobbanásával és annak fékező hatásával. Noha az EU tagállamaiban jelentősen mérséklődött az elmúlt években a bevándorlás, addig esetünkben ellenkező adatok váltak ismertté. Reményeim szerint a cikkben sikerül megvilágítani ennek lehetséges okait.

A Nemzeti Biztonsági Stratégiában³² a globális kihívások között található az illegális migráció fejezet, amely világosan kimondja hazánk álláspontját nem csak a törvényellenes, de a legális bevándorlás kapcsán is: „A migrációt természetes, de összetett jelenségként kezeljük, mely gazdasági és demográfiai előnyöket, valamint biztonsági kockázatokat egyaránt magában rejt...”

Az illegális migráció aktuális tendenciái Magyarországon

Jelentős média-visszhangot kapott a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal főigazgatójának a 2009-es évet értékelő sajtótájékoztatója. Ebből kiderült, hogy egyre több külföldi él Magyarországon. A BÁH vezetője többek között elmondta, hogy 2004 óta Magyarország egyre nagyobb vonzerőt jelent a külföldiek számára, és egyre többen vannak itt huzamosabb ideig, vagy a végleges letelepedés szándékával érkeznek. Tavaly év végén több mint 216 ezer külföldi rendelkezett olyan okmánnyal, amely huzamosabb ideig biztosított jogot az országban való tartózkodásra. Ez a megelőző évhez képest 16-17 %-os növekedést jelent.³³ Elmondta még, hogy az illegális migráció az európai tendenciákkal szemben növekszik Magyarországon, míg a tagállamokban 22 %-os a csökkenés, addig Magyarországon 35 %-os a növekedés. Legnagyobb arányban Koszovóból érkeznek menekültek, akik elsősorban gazdasági migránsok, nem valódi menedékjogra szorulók. Emellett megtízszereződött az afgán kérelmezők száma, ami sajátos magyar vonatkozás lett a régióban, a szomszédos uniós államokban ez ugyanis kevésbé gyakori.³⁴

Érdeemes a rendőrség határrendészeti statisztikájából is néhány, „beszédess” számot ismertetnem.³⁵ Ezek szerint a 2009 évi határrendészeti adatok szerint az illegális migrációt elkövetők főbb állampolgársági kategóriái: ukrán 1.870 fővel, a szerb 1.807 fővel, a koszovói 1.084 fővel, az afgán 1.075 fővel valamint a török 539 fővel. A határrendészeti szakterület vonatkozásában a legtöbb illegális migrációhoz kapcsolódó jogellenes cselekményt az ukrán állampolgárok követték el 1.870 fővel (2008-ban 1.181 fő, 58 %-os növekedés). Az állampolgársági kategóriákat tekintve az elkövetői körben a legnagyobb arányú növekedést az afgán állampolgárok körében regisztráltak (2009-ben 1.075 fő; 2008-ban 124 fő, 767 %-os emelkedés). Tiltott határátlépés és kísérlete szabálysértést elkövetők főbb állampolgársági kategóriái: szerb 1.191 fővel, az afgán 1.026 fővel, a koszovói 975 fővel, az ukrán 688 fővel.

³² A Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiája (2073/2004. (III. 31.) Korm. határozat) alapján

³³ Megtízszereződött a hazánkba érkező afgán menekültek száma című cikk az MTI-t forrásként megjelölve a Hírszerző.hu weblapon, 2010. 02. 08. http://www.hirszerzo.hu/cikk_megtizszerezodott_a_hazankba_erkezo_afgan_menekultek_szama.139602.html

³⁴ Uo.

³⁵ 2009. év határrendészeti helyzete, Magyar Rendőrség <http://www.police.hu/statisztika/archivum/hatarrend200912.html>, 2010. április 7-ei letöltés

Érdeemes áttekinteni a 2010. év első két hónapjának rendőri statisztikáit is.³⁶ A határrendészeti szakterület vonatkozásában a legtöbb illegális migrációhoz kapcsolódó jogellenes cselekményt az afgán állampolgárok követték el 267 fővel (2009-ben 31 fő, 761 %-os növekedés). Tiltott határátlépés és kísérlete szabálysértést elkövetők főbb állampolgársági kategóriái: afgán 239 fővel, a szerb 68 fővel, a koszovói 58 fővel, a török 50 fővel.

A legfrissebb, 2010. év első négy hónapját összefoglaló határrendészeti helyzetkép³⁷ megerősít több korábbi tapasztalatot, néhány folyamat ugyanakkor markánsabban mutatkozik meg a számokban. A migrációs cselekményekben a legnagyobb változás a mélységi elfogásokban volt 117 %-os növekedéssel (2009-ben 6 eset; 2010-ben 13 eset). Illegális migrációt elkövetők főbb állampolgársági kategóriái: az afgán 537 fővel, az ukrán 463 fővel, a szerb 293 fővel, a palesztin 209 fővel valamint a román 208 fővel. A határrendészeti szakterület vonatkozásában a legtöbb illegális migrációhoz kapcsolódó jogellenes cselekményt az afgán állampolgárok követték el 537 fővel (2009-ben 124 fő, 333%-os növekedés). Az állampolgársági kategóriákat tekintve az elkövetői körben a legnagyobb arányú növekedést a palesztin állampolgárok körében regisztráltuk (2009-ben 15 fő; 2010-ben 209 fő, 1.293 %-os emelkedés). Tiltott határátlépés és kísérlete szabálysértés 1.772 esetben volt (2009-ben 1.859 eset, 5 %-os csökkenés), a legnagyobb arányban, a szerb viszonylatban kísérelték meg elkövetni (994 eset 56 %). Tiltott határátlépés és kísérlete szabálysértést elkövetők főbb állampolgársági kategóriái: afgán 499 fővel, a palesztin 201 fővel, a koszovói 147 fővel, a szerb 142 fővel.

A migrációhoz kapcsolódó aggályos jelenségek, „kiskapuk” és kockázatok

Embercsempészet

Az embercsempészet jelenségét, megvalósulási formáit és kockázatait Gaál Gyula doktori disszertációjában alaposan körbejárta.³⁸

Nem szükséges jelen cikkben ennek minden aspektusát megvilágítanom. Annyit kívánok megjegyezni, hogy az embercsempészet, mint szervezett, leplezett tevékenység akadályozására, az egyes csoportok felszámolására hatékonyan csak leplezett, fedett rendvédelmi intézkedésekkel lehet intézkedni. Szükségesnek tűnik hangsúlyosabban fellépni az illegális migráció eme kísérőjelensége ellen a fenti statisztikai adatok függvényében. Korábban a határőrség bünyügyi felderítő szolgálata jelentős csoportokat volt képes felszámolni. A rendőrségen be-

³⁶ 2010. év első két hónapjának határrendészeti helyzete <http://www.police.hu/statisztika/kozbiztstat/hatarrend1002.html>, 2010. április 7.

³⁷ 2010. év első négy hónapjának határrendészeti helyzete, <http://www.police.hu/statisztika/kozbiztstat/hatarrend1004.html>, 2010. június 19-ei letöltés

³⁸ Gaál Gyula: Az embercsempész tevékenység megjelenési formáinak és módszereinek változásai a Magyar Köztársaság államhatárán 1991-2003 között, Doktori (PhD) értekezés, 2005., elektronikus úton elérhető: http://www.publikon.hu/application/essay/450_1.pdf, 2010. június 20.

lül is kiemelt szükség van az ez irányú operatív munkaára, valamint az egységes Belügyminisztériumon belül a migráció terén illetékes szervek információinak hatékony koordinációjára.

A schengeni csatlakozással egy időben, a rendészeti integráció során a határőrségi felderítés lényegében elveszett. Fontosnak tartom kiemelni, hogy ezt érzékelve egyes, a schengeni külső határokkal rendelkező megyék rendőr-főkapitánysága ennek hiányát látva szervezeti korrekciót hajtott végre, létrehozva migrációs osztályokat.

A tartózkodás legalizálása – kiskapuk

A rendvédelmi szervek tapasztalatai szerint a legális migráció is rejthet illegális aspektusokat. Így sok, harmadik országból érkező személy sikeresen juthat vízumhoz, de később „túltartózkodik”. Egyesek már a vízum igénylése során megtévesztik a hatóságokat, és valótlan adatokkal, vagy valós (migrációs) szándékuk elrejtésével. Töttös Ágnes egy előadásában³⁹ a magyar vagy uniós állampolgárok harmadik országbeli családtagjainak egyesítése (családegyesítés) és az érdekházasságok (másként névházasságok) biztonsági kockázataira világított rá.

A 2008. évi NBH Évkönyv vonatkozó fejezete is bemutatja, hogy a legalizáció változatos formákat ölthet: „A Magyar Köztársaság a schengeni tér-séghez tartozik, ezért az ide igyekvő illegális migránsok egyre változatosabb módszereket alkalmaznak az ellenőrzési rendszerek kijátszására. Eszköztárukba tartozik a hamis vagy hamisított okmányok használata; a szervezett embercsempészet; a fiktív üzleti tevékenység folytatása (cégalapítás, munkaerő-kölcsön-zés); a névházasságok kötése és a nem valós élettársi közösség létrehozása; a hamis munkavállalási engedély szerzése; a hivatalos vízum (sport-, tánc-, cégrendezvény, turizmus, tanulás) jogszerűtlen felhasználása.”⁴⁰

Kockázat – a terrorizmus

Noha ezen cselekmények alapvetően nem mutatnak nemzetbiztonsági kockázatot, nyilvánvaló, hogy a törvény teremtette kiskapukat leplezett szándékkal rendelkező, sajátos érdekeket követő személyek (csempészek, egyéb bűnözők, terrorszervezetek futárai, logisztikai támogatói stb.) is igénybe vehetik. Ekkor már nem kerülhető meg a releváns kockázatok feltárása, a veszélyeztetettség időszakos vagy aktuális mérése. Érdeemes idézni egy tanulmányból, amely a BND elnökének 2006. november 16-án a Bundeskriminalamt (BKA) – német szövetségi nyomozó hivatal – rendezésében lezajlott konferencián megtartott előadásának írásos változata.⁴¹

³⁹ Töttös Ágnes előadása a 2008. évi pécsi rendészeti konferencián, elektronikusan elérhető: <http://www.pecshor.hu/periodika/2008/tottos.pdf>, 2010. június 20-ai letöltés

⁴⁰ NBH Évkönyv 2008., Migráció és emberkereskedelem című fejezet, elektronikus elérhetőség: <http://www.nbh.hu/oldpage/evk2008/08-0054.htm>, 2010. június 20-ai letöltés

⁴¹ http://www.bnd.de/nm_1365968/DE/Presse_Oeffentlichkeitsarbeit/Publikationen/pdf/20061116_bkaherbsttagung_templateId=raw_property=publicationFile.pdf/20061116_bkaherbsttagung.pdf, Migrationsproblematik im Kontext von Terrorismus Vortrag des BND-Präsidenten, Herrn Ernst

Az előadás címe: A migráció problematikája a terrorizmussal összefüggésben. A BND elnöke ebben először egy amerikai terrorizmus kutatás megállapítására támaszkodik, amely 373 iszlámista terrorista esetét vizsgálta meg, akik 1993 és 2004 között kerültek elfogásra vagy likvidálásra Észak-Amerikában és Nyugat-Európában. A vizsgálat egyik főbb megállapítása, hogy a terroristák bevándorló háttérrel rendelkeztek. Ám ezen személyeknek csak 6%-a volt illegális bevándorló, nagy részük jogszerűen tartózkodott a nyugati országokban! Az összefüggés a terrorizmus és az illegális migráció között ezek szerint tehát kisebb, mint a legális bevándorlás esetén. A fenti megfigyelést a BND is osztja.⁴²

A magyar jogszabályi háttér

Az alábbi három, a bevándorlást, a menekültkérdést és a külföldiek magyarországi tartózkodásának szabályait lefektető törvény adja meg az alapokat, számít meghatározónak:

A 2007. évi I. törvény: a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvény

A szabályozás célja egyértelműen az Európai Gazdasági Térség (EGT) állampolgárok és családtagjaik szabad mozgásának biztosítása az EGT-n, így hazánkon belül. A személyek szabad áramlása az EU egyik legfőbb alapelve, célja és értelme is egyben. Ez a törvény ennek biztosítására különíti el személyi hatályát a harmadik országok polgáira vonatkozó törvénytől.

A 2007. évi II. törvény: a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló törvény

A törvény egyértelműen a harmadik országbeli állampolgárok bevándorlásának szorosabb ellenőrzését és szabályozását célozza. Az EU egyik legfőbb célja a migráció kontroll alatt tartása, az illegális migráció elleni védelem és a külső határok őrizetének erősítése, amelynek köszönhetően lehetővé válik a belső határok légiesítése. E jogszabály lehetővé teszi a megfelelő szűrő háló működtetését, az idegenrendészeti intézkedések megtételét.

A 2007. évi LXXX. törvény a menedékjogról

A menedékjogi törvénnyel a Magyar Köztársaság eleget tesz a Genfi Konvenció és más vonatkozó nemzetközi kötelezettségeinek, biztosítja a védelmet az arra egyértelműen rászorulóknak. A többlépcsős menekültügyi eljárás alkalmas a valótlán és vagy megalapozatlan kérelmek kiszűrésére.

Egyéb jogi normák:

Uhrlau, im Rahmen der BKA-Herbsttagung zum Thema „Illegale Migration – Gesellschaften und polizeiliche Handlungsfelder im Wandel“ am 16. November 2006.

⁴² Uo. 3 old.

113/2007. (V. 24.) kormányrendelet a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi I. törvény végrehajtásáról

A 114/2007. (V. 24.) kormányrendelet a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról

8/2010. (II. 19.) IRM-SZMM-PM-KHEM együttes utasítás az illegális migráció és az ahhoz kapcsolódó jogellenes cselekmények elleni hatósági fellépés hatékonyságának növeléséről, illetve összehangolásáról

A 2007-ben elfogadott törvénycsomag az Európai Gazdasági Térség (EGT) előírásaihoz való harmonizáció és a schengeni övezethez való csatlakozás perspektivikus sikere érdekében született meg, elsődleges célja az EGT polgárok szabad mozgásának biztosítása, míg a külön törvényben szabályozott, térségen kívüli személyek esetében a szabályok a szorosabb ellenőrzést és bevándorlásuk szabályozását célozhatta meg.

A migrációs törvények – a fenti statisztikák, a migrációs folyamatok elmúlt két évének tapasztalatai tükrében, továbbá a kiskapuk jelentős kihasználása miatt – olyan kihívás elé állították a jogalkalmazó szerveket, amelyek csak nehezen voltak képesek megfelelni ezeknek.

Általánosságban alkalmasak voltak a migráció EU-normáknak megfelelő kezelésére, ugyanakkor a visszaélések lehetősége miatt is hazánk láthatóan csábító célpont lett, ahol a kiskapukat kihasználva tartózkodás jogát különféle jogcímenek meg lehetett „szerezni”. Figyelmet érdemel azonban, hogy Magyarország nem vált célországgá (továbbra is tranzit-terület), hanem a „legjobb ugródeszka” lett a schengeni térség nyugatabbra fekvő országai irányába.

A Magyar Köztársaság biztonsági igényeinek megjelenése a hatályos migrációs törvényekben:

Jelen cikkben elsősorban a harmadik országbeli állampolgárokra vonatkozó szabályok biztonsági jellegű rendelkezéseit tekintem át, hiszen a szabad mozgás jogával rendelkezőkkel ellentétben a 2007. évi II. törvény a bevándorlás szorosabb ellenőrzését és szabályozását célozta meg.

A 9.§. szerint az idegenrendészetért és menekültügyért felelős miniszter, a külpolitikáért felelős miniszter, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító miniszter által – a közbiztonság és a nemzetbiztonság védelme érdekében – meghatározott esetekben a három hónapot meg nem haladó tartózkodásra jogosító vízum csak a központi vízumhatóság hozzájárulásával adható ki.

A három hónapot meghaladó tartózkodás általános szabályai között szerepel, hogy egyéb feltételek megléte mellett a migráns beutazása és tartózkodása nem veszélyezteti a Magyar Köztársaság közbiztonságát, nemzetbiztonságát vagy közegészségügyi érdekeit.

Nem kaphat ideiglenes letelepedési engedélyt, nemzeti letelepedési engedélyt vagy EK letelepedési engedélyt az a harmadik országbeli állampolgár, aki-nek a letelepedése veszélyezteti a Magyar Köztársaság nemzetbiztonságát. Be-utazási és tartózkodási tilalom a közbiztonsági mellett nemzetbiztonsági okokból is kiadható.

A 114/2007. (V. 24.) kormányrendelet alapján a vízumkiadó hatóság az Alkotmányvédelmi Hivatal véleményét kérheti, sőt, bizonyos esetekben kötele-zően ki is kell kérni azt.

A tartózkodási engedélyek kiadása esetén, az 50.§ (1) szerint a (BÁH) re-gionális igazgatóság a tartózkodási engedély iránti kérelemről a közbiztonság és a nemzetbiztonság védelme érdekében meghatározott esetekben az Alkotmány-
védelmi Hivatal (AH) véleményét kéri.

A letelepedés részletes szabályainak kifejtésekor az Alkotmányvédelmi Hivatal szakhatósági feladatot kapott a törvényalkotótól. A 97.§ (1) szerint a Kormány a harmadik országbeli állampolgár ideiglenes letelepedési engedé-lyé-nek, nemzeti letelepedési engedélyének, illetve EK letelepedési engedélyének megadása iránti eljárásban - annak megállapítása kérdésében, hogy a harmadik országbeli állampolgár letelepedése veszélyezteti-e a Magyar Köztársaság nem-zetbiztonságát – az Alkotmányvédelmi Hivatalt szakhatóságként jelöli ki. Az AH ezen felül a hontalansági eljárás során is szakhatóságként jelenik meg.

A befogadó ország biztonsági igényének megjelenése a menekültügy kapcsán a jogszabályokban

A 2007. évi LXXX. törvény a menedékjogról több ponton tartalmaz a be-fogadó ország biztonsági igényére vonatkozó kitételeket. Így például a 15.§ b) szerint nem lehet oltalmazottként elismerni azt a külföldit, akinek a Magyar Köztársaság területén való tartózkodása a nemzetbiztonságot sérti. A 21.§ b) ugyanezt mondja ki a menedékes jogállás esetére.

A menekültkénti vagy oltalmazottkénti elismerésre irányuló eljárás során a törvény az érdemi eljárásban az Alkotmányvédelmi Hivatalt szakhatóságként je-löli ki. (57.§ 1))

A tv. 78.§ 1) alapján a menekültügyi hatóság a menedékeskénti elismerés-re irányuló eljárás során köteles beszerezni az Alkotmányvédelmi Hivatal szak-hatósági állásfoglalását.

A 2007. évi LXXX. törvény végrehajtásáról szóló 301/2007. (XI. 9.) Korm. rendelet részletesebben is kifejti a biztonsági szempontú vizsgálat eleme-it. A rendelet szabályozása szerint (89.§) a Kormány a menekültkénti vagy oltal-mazottkénti elismerésre irányuló eljárásban – annak megállapítása kérdésében, hogy a kérelmező elismerése veszélyezteti-e a Magyar Köztársaság nemzetbiz-tonságát – az Alkotmányvédelmi Hivatalt szakhatóságként jelöli ki. A menekült-ügyi hatóság az érdemi eljárásra utaló végzés meghozatalát követő munkanapon megkeresi a Hivatalt. A megkeresésben a menekültügyi hatóság a nevezett nem-

zetbiztonsági szolgálat részére továbbítja a kérelmező menekültügyi nyilvántartásban kezelt adatait. Az AH megkeresésére a menekültügyi hatóság a kérelemhez csatolt okiratokba betekintést biztosít, illetve azokról másolatot készít. Az AH a kérelmezőt meghallgathatja. A meghallgatáson a kérelmező jogi képviselője részt vehet. Ha a szakhatósági állásfoglalás megküldését követően a külföldire vonatkozóan olyan adat merül fel, amely a szakhatósági hozzájárulás visszavonását indokolja, a Hivatal a menekültügyi hatóságot haladéktalanul értesíti.⁴³

A nyilvánosságra hozott jogszabály-tervezet és bírálatának részleges áttekintése

A Belügyminisztérium 2010. augusztus 10-én, honlapján nyilvánosságra hozta a migrációs törvények változásának tervezetét.⁴⁴ Noha a törvényjavaslat kidolgozói a jogharmonizációs célt, az EU utóbbi éveinek a területen elért „eredményeinek és előírásainak” hazai joganyagba történő beépítését jelölték meg első helyen, az általános indoklás során kifejezték azon szándékukat is, miszerint a módosítás lehetőséget adott a magyar migrációs joganyag koherenciájának megteremtésére, továbbá – a cikk szempontjából hangsúlyosan – megkönnyítheti az illegális migráció, illetve a migrációs indíttatású visszaélések (menedékjoggal, családegyesítési joggal való visszaélés, érdekházasságok) elleni küzdelmet.

A biztonsági igények értékelésem szerint hangsúlyosan szerepelnek a javaslatban. Ezt mutatja az indoklás azon különálló mondata, amely így szól: A tervezet hozzájárul a Magyar Köztársaság közrendjének és közbiztonságának erősítéséhez, ezzel együtt elősegíti az európai uniós tagállamok biztonságának megóvását.

A szükséges jogharmonizáció mellett a tervezet és annak indoklása is egyértelműen mutatja, hogy nem kizárólag a szigorítás igénye vezette annak készítőit, sokkal inkább az EU irányelvek mentén a szükséges, a joggal való visszaélések elleni sarokpontokat kíván beépíteni a magyar migrációs törvényekbe.

A Magyar Helsinki Bizottság (MHB) 2010. augusztus 24-i dátummal a fenti tervezethez megfogalmazta és nyilvánosságra hozta észrevételeit.⁴⁵ Álláspontom szerint a jogvédő szervezet az észrevételei során számos hasznos segítséget ad a tervezet kidolgozóinak, ugyanakkor a cikkben is felvázolt visszaélések és ebből fakadó potenciális kockázatokat a társadalom elvárásai, valamint az EU többi tagállama biztonságának szavatolása érdekében szükséges hatékonyan kezelni. Ezért nem osztom a MHB sommás álláspontját, ami így hangzik: A Tervezetről összességében megállapítható, hogy a Magyarországra és közvetve az

⁴³ 301/2007. (XI. 9.) Korm. rendelet 89.§ (1), (2),(3),(4) bekezdései

⁴⁴ [http://www.otm.gov.hu/web/jog_terv.nsf/4574acea75aeebb1c12570f2005072cb/373CC68054EC4BCCC125777B002FEB4C/\\$FILE/2007_I_tv_modositas.pdf?OpenElement](http://www.otm.gov.hu/web/jog_terv.nsf/4574acea75aeebb1c12570f2005072cb/373CC68054EC4BCCC125777B002FEB4C/$FILE/2007_I_tv_modositas.pdf?OpenElement), 2010. október 3-ai letöltés

⁴⁵ http://helsinki.hu/dokumentum/Szmtv_Harmtv_Met_tervezet_MHB_eszrevetelek_20100824.pdf, 2010. október 3-ai letöltés

Európai Unióba irányuló migrációról alkotott felfogása szerint a migráció pusztán olyan, az országra közbiztonsági, nemzetbiztonsági kockázatot vagy veszélyt jelentő jelenség, amelynek kezelésére szinte kizárólag rendvédelmi, idegenrendészeti eszközök állnak a kormányzat rendelkezésére.

Éppen ellenkezőleg, véleményem szerint egyértelműen kiolvasható a tervezetből, hogy az EU irányelvei mentén nem általános szigorítás várható, hanem a tanulmányi joggal, a menedékjoggal, valamint az érdekek mentén kötött házasságok és egyéb színlelt, csak dokumentumokban létező családi kapcsolatok adta lehetőségekkel visszaélők kiszűrésére, a tartózkodás legalizálására irányuló tevékenységek megszakítására vállalkozik.

A Magyar Helsinki Bizottság is közvetve elismeri, hogy a hatályos szabályozás számos területen megengedőbb az EU irányelveinél, álláspontjuk szerint azonban nem szükséges a szigorítás. Észrevételük szerint: Nem vitatva, hogy a tervezet bizonyos rendelkezéseit valóban az uniós jognak való megfelelés teszi szükségessé, a Magyar Helsinki Bizottság álláspontja szerint a közösségi jog migrációs területen gyakran előforduló minimumszabályozási jellege, illetve az irányelvi kedvezőbb irányba való eltérést megengedő szabályai alapján az előterjesztőnek lehetősége lenne arra, hogy ne a legkorlátozóbb megoldásokat válassza a jövőbeli magyar szabályozás kialakítása során.⁴⁶ Tehát véleményem szerint ez azt jelenti, hogy néhány érdemi kritika mellett a tervezet az MHB szerint is EU-konform.

Az MHB észrevételeivel más helyütt erősen kritizálja a tervezetet, ugyanakkor több ponton megfontolandó javaslatot tesz, és nem vitatja a törvényelőkészítők szándékát sem! Ez pontosan nyomon követhető a tervezet 33.§ kapcsán és az arra vonatkozó, Bizottság általi reflektálásánál:

A tanulmányi célú tartózkodással történő visszaélések kiszűrése érdekében a tervezet módosítani kívánja a Harmtv-t. E szerint „33.§ (1) A Harmtv. 21.§ (1) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép: (1) Tanulmányi célból tartózkodási engedélyt az a harmadik országbeli állampolgár kaphat, aki a Magyar Köztársaságban akkreditált közép- vagy felsőfokú oktatási intézmény nappali tagozatán tanulmányok folytatása, illetve a felsőoktatási intézmény által szervezett, a tanulmányok folytatását előkészítő képzésben való részvétel érdekében kíván a Magyar Köztársaság területén tartózkodni, és igazolja, hogy a tanulmányok folytatásához megfelelő nyelvismerettel rendelkezik.”

Az MHB kifejti, hogy bár támogatja a módosítási javaslat elsődleges célját (azaz a visszaélések kiszűrését), aggályosnak véli gyakorlati alkalmazását. Álláspontjuk szerint nehezen várható el a konzultól vagy az idegenrendészeti hatóságtól, hogy érdemben ellenőrizni tudja a nyelvismeretet. Érdemi javaslatuk a következő: (1) Tanulmányi célból tartózkodási engedélyt az a harmadik országbeli állampolgár kaphat, aki a Magyar Köztársaságban akkreditált közép- vagy felsőfokú oktatási intézmény nappali tagozatán tanulmányok folytatása, illetve a

---

⁴⁶ Uo. 1. oldal

felsőoktatási intézmény által szervezett, a tanulmányok folytatását előkészítő képzésben való részvétel érdekében kíván a Magyar Köztársaság területén tartózkodni, és az érintett közép- vagy felsőfokú oktatási intézmény igazolja, hogy a harmadik országbeli állampolgár a tanulmányok folytatásához megfelelő nyelvismerettel rendelkezik.

A tervezet természetesen sok egyéb olyan módosítást is tartalmaz, amely alkalmasnak tűnik egyéb visszaélési formák – névházasságok, hamis apai elismerő nyilatkozat – ellehetetlenítésére. Megalkotói világosan fogalmazzák, amikor kijelentik, hogy a hatályban lévő menedékjogi törvény megalkotásakor messzemenőig figyelembe vették mind a nemzetközi védelemre szorulókat, mind az azért folyamodó külföldiek érdekeit, azonban hazánk költségvetési, közrendvédelmi és nemzetbiztonsági érdekei a tárgyalási álláspontok kialakításakor háttérbe szorultak.⁴⁷

Következtetések

A cikkben a migráció kapcsán elsősorban a valamilyen (elsősorban köz- és nemzetbiztonsági) szempontból kockázatot, vagy veszélyt jelentő kérdésekről esik szó, ez azonban nem azt jelenti, hogy a szerző helytelenítené vagy elutasítaná a bevándorlást. Ellenkezőleg, Európa, továbbá Magyarország nemzeti érdeke, hogy a kedvezőtlen demográfiai folyamatokat ellensúlyozza. Ennek egyik kiváló eszköze lehet a bevándorlás, ugyanakkor a jogállam nem eszköz nélküli állam, hanem az érdekeinek megfelelő szabályok mentén a társadalmi együttélés eddig ismert legjobb formája.

A migráció azonban olyan kihívás, amelyre specializált és gondosan mérlegelt reakciókat szükséges adni. A kvalifikált munkaerő nyereség, és ennek ösztönzése fontos.

A migránsok csekély hányadánál azonban olyan kísérőjelenségeket lehet tapasztalni, amelyek miatt szükséges szűrésük. Az illegális bevándorláson túl a schengeni területen tartózkodás önkényes meghosszabbítása, legalizálása és az ehhez kapcsolódó „üzletág” már közbiztonsági, bűnügyi aspektusokkal is bír. Azt is fel kell ismerni, hogy ezen „kiskapuk” megfelelően leplezett törekvéseknek is teret engedhet, így az embercsempész csatornákra terrorszervezetek is ráépülhetnek, érdekházasság vagy tanulmányi célú vízum jogtalan felhasználása szervezett bűnözők számára is adott lehetőség. Ez mind a Magyar Köztársaság, mind az Európai Unió számára megengedhetetlen.

Látható a statisztikákból, hogy Magyarország a migránsok számára vonzó célpont lett, még ha a legtöbb esetben csak tranzit-céllal. Míg a környező országokban és az EU-ban a válság hatására csökkent az illegális migráció, addig hazánkban az elmúlt években jelentősen növekedett.

---

⁴⁷ [http://www.otm.gov.hu/web/jog_terv.nsf/4574acea75aeebb1c12570f2005072cb/373CC68054EC4BCCC125777B002FEB4C/\\$FILE/2007_I_tv_modositas.pdf?OpenElement](http://www.otm.gov.hu/web/jog_terv.nsf/4574acea75aeebb1c12570f2005072cb/373CC68054EC4BCCC125777B002FEB4C/$FILE/2007_I_tv_modositas.pdf?OpenElement), 2010. október 3-ai letöltés, a tervezet általános indoklásában, annak 42. oldalán

A migrációs törvények – a fenti statisztikák, a migrációs folyamatok elmúlt két évének tapasztalatai tükrében, továbbá a kiskapuk jelentős kihasználása miatt – olyan kihívás elé állították a jogalkalmazó szerveket, amelyek csak nehezen voltak képesek megfelelni ezeknek.

A nyilvánosságra hozott törvénymódosítás-tervezet álláspontom szerint a hangsúlyt a rendészeti és nemzetbiztonsági aspektusokra teszi, ugyanakkor megtartja a migrációs törvények befogadó jellegét, és összességében alkalmasabb a kihívások kezelésére, a kockázatok mérséklésére.

Felhasznált irodalom:

1. Gaál Gyula: Az embercsempész tevékenység megjelenési formáinak és módszereinek változásai a Magyar Köztársaság államhatárán 1991-2003. között, Doktori (PhD) értekezés, 2005.; elérhető elektronikus úton: <http://www.publikon.hu/application/essay/4501.pdf>, 2010. június 20-i letöltés
2. Egyes migrációs törvények módosítása – törvénytervezet, Belügyminisztérium, elérhető elektronikus úton: <http://www.bm.gov.hu/web/portal.nsf/aktualis/AA795ACE9-BEB48C5C125777B003083E0> továbbá http://www.otm.gov.hu/web/jog_terv.nsf/4574acea75aeebb1c12570f2005072cb/373cc68054ec4bccc125777b002feb4c?OpenDocument, 2010. október 3-ai letöltés
3. Dr. Gubicza József: A Határőrség menekültügyi feladatai, Határőrségi tanulmányok 1/2001. Különszám, kiadta a Határőrség Országos Parancsnokság – Határőrség Tudományos Bizottsága, 2001, Bp., Gubicza J. doktori értekezése alapján készült tanulmánya
4. Dr. Gubicza József: Az embercsempészet és az ellene folytatott tevékenység a Magyar Köztársaság Határőrségénél. Határőrségi Tanulmányok, 1997. 3. sz.
5. Katona Béla – Gyömbér László: A Nemzetbiztonsági Hivatal feladatai a migráció biztonsági kockázatainak felderítésében és elhárításában; együttműködési kérdések az uniós integráció tükrében. In: Hautzinger Zoltán (szerk.) Tanulmányok a „Magyar határellenőrzés – európai biztonság” című tudományos konferenciáról; Pécsi Határőr Tudományos Közlemények III. Kiadta a Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, Pécs, 2004.,
6. Kobolka István – Ritecz György – Sallai János: Szabadság, biztonság, jog térségének kiterjesztése a Kárpát-medencében. Szakmai Tudományos Közlemények, Budapest, 2004. május 25., A biztonságpolitika specifikus területei. Az EU csatlakozásból adódó új biztonságpolitikai kihívások című tudományos konferencián elhangzott előadások anyaga.
7. Kobolka István – Sallai János: A schengeni határnyitás elsődleges tapasztalatai. Szakmai Szemle, 2008. 2. sz., 29-36. oldal
8. Magyar Helsinki Bizottság, Észrevételek az egyes migrációs tárgyú törvények módosításának tervezetéhez, elérhető: http://helsinki.hu/dokumentum/Szmtv_Harmtv_Met_tervezet_MHB_eszrevetelek_20100824.pdf, 2010. október 3-ai letöltés
9. Megtízszereződött a hazánkba érkező afgán menekültek száma, Hírszerző.hu 2010. 02. 08-ai letöltés, http://www.hirszerzo.hu/cikk.megtizszerezodott_a_hazankba_erkezo_afgan_menekultek_szama.139602.html
10. NBH Évkönyv 2008., Kiadta a Nemzetbiztonsági Hivatal, Budapest, 2009.
11. Nemzeti Biztonsági Stratégia (A Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiája (2073/2004. (III. 31.) Korm. határozat) alapján)

12. Pécsi határőr tudományos közlemények III., IX. kötetek hivatkozott előadásai, hozzászólásai
13. Rendőrség határrendészeti statisztikai adatai, Police.hu:
14. 2009. év határrendészeti helyzete, Magyar Rendőrség <http://www.police.hu/statisztika/archivum/hatarrend200912.html>, 2010. április 7-ei letöltés
15. 2010. év első két hónapjának határrendészeti helyzete <http://www.police.hu/statisztika/kozbiztstat/hatarrend1002.html>, 2010. április 7-ei letöltés
16. 2010. év első négy hónapjának határrendészeti helyzete, <http://www.police.hu/statisztika/kozbiztstat/hatarrend1004.html>, 2010. június 19-ei letöltés
17. Szabó A. Ferenc: A nemzetközi migráció és korunk biztonságpolitikai kihívásai, Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006.
18. Töttös Ágnes előadása a 2008. évi pécsi rendészeti konferencián: A szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező családtagok harmadik országbeliek helyzete az új idegenrendészeti jogszabályok tükrében címmel, elektronikusan elérhető: <http://www.pecshor.hu/periodika/2008/tottos.pdf>, 2010. június 20-ai letöltés
19. www.bnd.de A Bundesnachrichtendienst honlapja, Migrationsproblematik im Kontext von Terrorismus Vortrag des BND-Präsidenten, Herrn Ernst Uhrlau, im Rahmen der BKA-Herbsttagung zum Thema „Illegale Migration – Gesellschaften und polizeiliche Handlungsfelder im Wandel“ am 16. November 2006.

RÉCSEI MIHÁLY

A BIZTONSÁGI VEZETŐ ÉS A HELYI BIZTONSÁGI FELÜGYELET MŰKÖDÉSÉNEK ÚJ JOGSZABÁLYI HÁTTERE

A minősített adat védelméről szóló 2009. évi CLV. törvény, valamint a hozzá kapcsolódó három új kormányrendelet sok változást hozott a minősített adatok kezelése terén.

Az új jogszabályi háttér egységes rendszerben szabályozza a nemzeti és külföldi minősített adatok védelmét. Kibővíti a biztonsági vezető kritérium- és feladatrendszerét, és új elemként lehetővé teszi a minősített adatot kezelő szervnél Helyi Biztonsági Felügyelet létrehozását. A publikációban ezekre a változásokra kívánom felhívni a figyelmet oly módon, hogy egyben útmutatást adjon a biztonsági vezetőknek is.

A 2010. április 01-jén hatályba lépett új jogszabályi háttér alapjaiban kodifikálta újra a minősített adatok védelmének magyarországi struktúráját. A legfontosabb nemzetközi jogharmonizációs kötelezettségeinknek eleget téve megteremtette az egységes adatvédelmi rendszert és hatósági felügyeleti struktúrát, amely a NATO és a NYEU¹ mellett már kompatibilis az EU előírásaival is. Kedvező fejleményként értékelhető, hogy a külföldi minősített adatok védelmén túl a Kormány törvényi felhatalmazással a Nemzeti Biztonsági Felügyelet (a továbbiakban: NBF) hatáskörébe rendelte a nemzeti minősítésű adatok kezelését, hatósági felügyeletét is. Ezzel az NBF feladatrendszere jelentősen kibővült és a minősített adatok felügyeleti szervként történő védelme koncentráltabbá vált. A minősített adat védelméről szóló 2009. évi CLV. törvény (a továbbiakban: Mavtv.) elsődleges célja a magasan minősített adatok számának radikális csökkentése, a titoksértések elleni védelem hatékonyságának növelése, valamint a káralapú minősítési rendszer megvalósítása. Jelentős változásként értékelhető, hogy megszűnt a minősítési automatizmusra lehetőséget adó államtitokkörü jegyzék. A minősítés érvényességének lehetséges leghosszabb időtartama is számottevően csökkent. További szigorítás, hogy az érvényességi idő meghosszabbítására csak új minősítési eljárás keretében van lehetőség. A Mavtv. hatályba lépését követően minősített adatot kezelni kizárólag az NBF által kiadott enge-

---

¹ NYEU: Nyugat-európai Unió

dély alapján lehet. A minősített adatok kezeléséhez meg kell teremteni a személyi, fizikai, adminisztratív és elektronikus biztonság feltételrendszerét. A Mavtv. rendelkezik az iparbiztonság új szabályrendszerének kidolgozásáról is, amely egy új kormányrendelet megalkotásában öltött testet.² Ez a megváltozott jogszabályi háttér érinti az összes kormányzati szervet, valamint a gazdasági élet nemzeti Telephely Biztonsági Tanúsítvány (a továbbiakban: TBT) megszerzésére igény tartó néhány szereplőjét is.

Az NBF a szűkös létszámviszonyaiból, valamint az új jogszabályi háttér által meghatározott széles feladatköréből adódóan képtelen lenne a vele együttműködő biztonsági vezetők nélkül biztosítani a minősített adatok védelmével, valamint kezelésével összefüggő tevékenységek összefogását, az elvárt biztonsági intézkedések végrehajtásának felügyeletét, hatósági ellenőrzését. Ez abból adódik, hogy közel 2000 minősített adatot kezelő intézménnyel és gazdálkodó szervezettel kell kapcsolatot tartania, akkreditáló tevékenységet folytatnia, valamint az adatbiztonságot érintő ismételt ellenőrzéseket végrehajtania. Ebből adódóan a részfeladatok végrehajtása érdekében a minősített adatot kezelő szerv vezetője az NBF egyetértésével biztonsági vezető³ nevez ki. Azon szerveknél, ahol a minősített adatok nagy száma indokolja, a biztonsági vezető irányításával Helyi Biztonsági Felügyelet is létrehozható.

„Amennyiben a minősített adatok mennyisége indokolja, az ezek védelmével kapcsolatos feladatok ellátására külön szervezeti egységként Helyi Biztonsági Felügyelet is kijelölhető. Ebben az esetben a helyi biztonsági felügyeletet a biztonsági vezető vezeti.”⁴

A Helyi Biztonsági Felügyeletet a létrehozása esetén a fentiekben leírtaknak megfelelően a biztonsági vezető irányítja. A vezetése alá tartozik a titkos ügykezelő, a helyettes titkos ügykezelő, a rendszerbiztonsági felügyelő, a rendszeradminisztrátor, valamint a rejtjel felügyelő⁵. A működtetésével kapcsolatos egyéb kritériumok vonatkozásában az új jogszabályi háttér nem tartalmaz további részleteket, a melyeket a biztonsági vezetőnek kell kidolgoznia.

A biztonsági vezető és a Helyi Biztonsági Felügyelet az SZBT kiadásával összefüggésben a Mavtv. 22.§ (1) bekezdésben meghatározott adatok kezelésére jogosult. Ennek értelmében kezelheti az ellenőrzött természetes személy személyazonosító adatait, az állampolgárságát, az úti okmány okmányazonosítóját, a minősített adat felhasználásához kötődő munkahelyét, beosztását és feladatkörét, valamint a kiadott SZBT számát, keltét, érvényességi idejét és szintjét. Ezeket az adatokat az SZBT érvényességi idejének lejártát vagy visszavonását követően a minősített adattal visszaélés bűncselekményre a Btk.-ban meghatározott büntetési tétel felső határának megfelelő ideig kezeli.⁶ Ha SZBT kiadására nem

² Az iparbiztonsági ellenőrzés és a telephely biztonsági tanúsítvány kiadásának részletes szabályairól szóló 92/2010. (III. 31.) Korm. rendelet

³ A korábbi szabályozásban még biztonsági megbízottként szerepelt ez a funkció

⁴ Mavtv. 23. § (3)

⁵ Rejtjeltevékenységet folytató szerv esetén kerül kinevezésre

⁶ A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 221. §-a szerint ez az idő 15 év

kerül sor, akkor a biztonsági vezető és a Helyi Biztonsági Felügyelet az eljárás befejezését követően a fentiekben felsorolt adatokat köteles törölni az adatbázisából. A biztonsági vezető adatot köteles szolgáltatni a nyomozó hatóságok, a bíróság, az ügyészség és a nemzetbiztonsági szolgálatok megkeresésére. Az adatok egy behatárolt részét⁷ – a nemzetközi kötelezettségvállalások alapján – továbbíthatja a külföldi adatkezelők részére.

A biztonsági vezető foglalkoztatásának feltételei, feladatrendszere

„A minősített adatot kezelő szervnél a minősített adat védelmével kapcsolatos feladatok végrehajtását és koordinálását a minősített adatot kezelő szerv vezetője által kinevezett biztonsági vezető végzi.”⁸ A biztonsági vezető meghatározó szerepet játszik a minősített adatok védelme terén. Az alábbiakban felsorolt, a biztonság valamennyi részterületét magában foglaló, szerteágazó feladatrendszerének csak akkor tud az elvárt szinten megfelelni, ha az magas szintű szakmai felkészültséggel, jó emberismerettel és szigorú követelménytámasztással párosul. A biztonsági vezetővel kapcsolatos kritériumrendszer előzményei a Többszemzeti Iparbiztonsági Munkacsoport 21. számú dokumentumában elfogadott ajánláshoz nyúlnak vissza. Abban magyar kezdeményezésre sikerült konszenzusos alapon elfogadtatnunk, hogy a biztonsági megbízott legalább középfokú iskolai végzettséggel rendelkezzen, az adott cég teljes munkaidőben foglalkoztatott alkalmazottjaként dolgozzon, és legyen megfelelő szintű SZBT-je. A cégvezetés a kinevezése előtt kérje ki az NSA/DSA⁹ egyetértő nyilatkozatát, és végezetül a lehetőségek függvényében legyen a cégmenedzsmint tagja. Az iskolai végzettséget illetően meg kell jegyezni, hogy az általunk kidolgozott változat már 2003-ban is diplomához kötötte volna a biztonsági megbízott kinevezhetőségét, de ezt az országok többsége leszavazta.

A Mavtv. és a kapcsolódó 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet a biztonsági vezető foglalkoztatásának feltételei között két pontban is magasabb szintű elvárásokat fogalmaz meg, mint a MISWG dokumentum. Ezek között első helyen áll felsőfokú iskolai végzettség megléte. Elvárás továbbá a minősített adatok kezelésének vagy védelmének területén szerzett legalább egy év szakmai gyakorlat is. A többi kritérium összhangban áll a Többszemzeti Iparbiztonsági Munkacsoport dokumentumban foglaltakkal. Ezek közül kiemelésre érdemes a kezelt minősített adatok minősítési szintjének megfelelő szintű SZBT megléte, valamint a titoktartási nyilatkozat aláírása. A biztonsági vezető csak az érintett szervvel munkaviszonyban álló – az NBF elnökének egyetértésével kinevezett – személy lehet. Megbízási szerződéssel ez a feladatkör nem látható el. A biztonsági vezető nem foglalkoztatható egyidejűleg titkos ügykezelői munkakörben is. Köteles a biztonsági vezetők részére tartandó képzésen, továbbképzésen részt venni. Ha az

⁷ Személyazonosító adatok, állampolgárság, az úti okmány azonosítószáma, a minősített adat felhasználásához kötődő munkahely, beosztás, feladatkör, valamint a kiadott SZBT száma, kelte, érvényességi ideje és szintje

⁸ Mavtv. 23. § (2)

⁹ Kijelölt Biztonsági Hatóság, Designated Security Authority (a továbbiakban: DSA)

NBF a minősített adatot kezelő szervnél végrehajtott hatósági ellenőrzés során olyan hiányosságot tapasztal, amely a minősített adatok biztonságát veszélyezteti, kezdeményezheti a biztonsági vezető kinevezésének visszavonását

A biztonsági vezetők egyik sajátos működési területe a Magyar Honvédség, ahol a minősített adatok védelmével kapcsolatos feladataikat a honvédelemért felelős miniszter által vezetett minisztérium szakirányításra jogosult vezetőjének szakmai irányítása mellett végzik. Az MHPK 169/2000. (HK 19.) intézkedése szerint a minősített adatok védelmére vonatkozó jogszabályok és előírások betartásáért felelős biztonsági megbízott az MH egésze vonatkozásában a HM vezérkari főnök helyettese. Az alakulatoknál és magasabb egységeknél a parancsnok-helyettes, illetve a parancsnoki törzs vezetője jelölhető ki erre a feladatra, aki az Mavtv. hatályba lépéséig ettől a feladatkörétől egy kicsit elkülönített módon a titokvédelmi felügyelői funkciót is ellátta. 2010. április 1-jét követően a titokvédelmi felügyelői funkció ilyen jellegű elkülönítése megszűnt és beépült biztonsági vezetői feladatkörbe.

„A minősített adatot kezelő szerveknél a biztonsági vezetői feladatokat 2010. december 31-ig az e rendelet hatályba lépése előtt kijelölt titokvédelmi felügyelő és biztonsági megbízott is elláthatja, amennyiben ezen időpontig a kijelölésük visszavonására vagy biztonsági vezető kinevezésére nem kerül sor.”¹⁰

A biztonsági vezető a minősített adatot kezelő szerv vezetőjének átruházott hatáskörében eljárva utasítási joggal gyakorolja az őt erre a feladatra kinevező szervezet minősített adat védelmére vonatkozó jogosítványait. Ennek keretében ellátja a személyi, fizikai és adminisztratív biztonságra vonatkozó szabályok alkalmazásának helyi felügyeletét.¹¹ A biztonsági vezetők jogosítványai között a személyi biztonság körébe tartozó feladatok vonatkozásában különbséget kell tenni az *állami szerv*, illetve a *gazdálkodó szervezet* biztonsági vezetője között.

Csak az állami szerv biztonsági vezetőjének hatásköre:

- a minősített adatot kezelő szervnél – a gazdálkodó szervezet kivételével¹² – nemzeti minősített adatot felhasználó, valamint ilyen adatot felhasználó *közreműködő* részére az NBF honlapján közzétett minta alapján egy példányban kiadja a nemzeti minősített adatra érvényes SZBT-t;¹³
- a szükséges biztonsági feltételek hiánya vagy megszűnése esetén az SZBT kiállítását megtagadja, illetve a már kiadott SZBT-t visszavonja;¹⁴
- a nemzeti minősített adatra érvényes SZBT visszavonását követően intézkedik az SZBT selejtezéséről.¹⁵

¹⁰ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 62.§ (1)

¹¹ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 6.§ (1)

¹² Mavtv. 17.§ (2) a) alpont; az SZBT-t a külföldi minősített adat felhasználói, továbbá a minősített adatot kezelő gazdálkodó szervezetek felhasználói részére az NBF adja ki

¹³ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 10.§ (1)

¹⁴ Mavtv. 17.§ (2) b) alpont

¹⁵ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 10.§ (5)

Magyar viszonylatban a közel 1.800 minősített adatot kezelő szervhez delegált biztonsági vezetők a gazdálkodó szervezetek biztonsági vezetőihez képest a fentiekben részletezett többlet jogosítványokkal rendelkeznek. Az SZBT kiadhatóságánál természetesen ők is az illetékes nemzetbiztonsági szolgálat szakvéleményében foglaltakat veszik alapul. Túlnyomó többségük a minősített adatot kezelő szerv vezetői közül kerülnek kijelölésre. Ebből adódóan kellő hatékonysággal és felelősséggel tudják ellátni a szükségszerűen létrehozott Helyi Biztonsági Felügyelet vezetését is.

Csak a gazdálkodó szerv biztonsági vezetőjének hatásköre:

- a gazdálkodó szervezetek biztonsági vezetői a külföldi minősített adatra érvényes SZBT mellett a nemzeti minősített adatra érvényes SZBT kiadását is kezdeményezi az NBF-nél¹⁶, amely az NBF honlapján közzétett adatlap kitöltésével történik;
- az NBF az SZBT-t az érintett személy biztonsági vezetőjéhez továbbítja, aki intézkedik ennek kezeléséről és tárolásáról;¹⁷
- az NBF az általa kiadott SZBT esetében a biztonsági vezetőt írásban értesíti, ha az érintett személy esetében a szükséges biztonsági feltételek nem állnak fenn. Ezt követően a biztonsági vezető intézkedik az SZBT selejtezéséről.¹⁸

A biztonsági vezetők fentiekben foglaltakon kívüli, egységes végrehajtáson alapuló feladatai

- Helyi Biztonsági Felügyelet kijelölése esetén vezeti ezt;¹⁹
- felelős azért, hogy az a felhasználó, akinek a feladata ellátásához ez szükséges, *felhasználói engedéllyel*, és általa aláírt *titoktartási nyilatkozattal* rendelkezzen, kivéve, ha az Mavtv. szerint ilyen engedélyre és nyilatkozatra nincs szükség;²⁰
- intézkedik a felhasználói engedély és a titoktartási nyilatkozat kezeléséről, valamint tárolásáról;²¹
- felelős azért, hogy a tárolt felhasználói engedély és titoktartási nyilatkozat a felhasználói engedély visszavonását követően a visszaélés szigorúan titkos és titkos minősítésű adattal bűncselekményre a büntető törvénykönyvben meghatározott büntetési tétel felső határának megfelelő ideig (15 évig) fellelhető legyen. Ezt követően intézkedik ezen okmányok selejtezési jegy-zókönyv felvétele melletti megsemmisítéséről;²²
- *gondoskodik a biztonsági szabályzat naprakész állapotban tartásáról és betartatásáról;*²³
- a szakirányításra jogosult vezetővel közös feladata a titkos ügykezelőre meghatározott tananyag és vizsgakövetelmények elkészíttetése, az oktatás

¹⁶ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 11.§ (3)

¹⁷ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 12.§ (2)

¹⁸ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 12.§ (3)

¹⁹ Mavtv. 23.§ (3)

²⁰ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 14.§ (1)

²¹ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 14.§ (3)

²² 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 15.§ (4)

²³ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 58.§ (2); a biztonsági szabályzat tartalmi elemeit a kormányrendelet részletezi

szervezeti kereteinek, a vizsgáztatás eljárási rendjének a kialakítása, valamint a vizsgabizottság kijelölése;²⁴

- a titkos ügykezelőre meghatározott tananyag és vizsgakövetelmény, illetve vizsgaidőpont előzetes jóváhagyás céljából történő megküldése az NBF-nek;²⁵
- gondoskodik arról, hogy a minősített adathoz hozzáférők az NBF által kiadott érvényes és megfelelő szintű SZBT-vel rendelkezzenek;²⁶
- a nemzeti minősített adatra érvényes SZBT kezelését és tárolását a biztonsági vezető vagy az e feladattal általa írásban kijelölt személy vagy szerv végzi;²⁷
- kezdeményezi az NBF-nél a külföldi minősített adatra érvényes SZBT kiadását a NATO, NYEU, valamint az EU és az EU intézményei minősített adataihoz hozzáférő felhasználók és közreműködők részére²⁸, amely az NBF honlapján közzétett adatlap kitöltésével történik;
- a külföldi minősített adat megismerését feltételező rendezvényért felelős biztonsági vezető kezdeményezze az NBF-nél – egy példányban – igazolás kiadását;²⁹
- a minősített adat felhasználásával tartandó rendezvényre vonatkozó biztonsági előírások meghatározásakor a rendezvény során felhasznált minősített adat minősítési szintje a meghatározó. A rendezvény előkészítésekor a lebonyolításért felelős biztonsági vezető *biztosítási tervet* készít;³⁰
- gondoskodik arról, hogy a titkos ügykezelő naprakész információval rendelkezzen a minősített adatot kezelő szervnél érvényes SZBT-vel rendelkező személyekről;³¹
- kezeli az SZBT kiadásával összefüggő adatokat,³² ezeket a nemzetközi kötelezettségvállalások alapján továbbíthatja a külföldi adatkezelők részére;³³
- a katonai, nemzetbiztonsági és bűnügyi műveletekben az SZBT-vel rendelkező személy személyes felügyelete alatt álló minősített adatot tartalmazó technikai eszköz, valamint a művelet végrehajtásához szükséges minősített adat a minősített adatot kezelő szerv vezetője vagy a biztonsági vezető által meghatározott *biztonsági intézkedések* megtartása mellett *biztonsági területen kívül* is felhasználható;³⁴
- ha a biztonsági területre érkező látogató biztonsági vezetője írásban igazolja, hogy a látogató rendelkezik SZBT-vel, a fogadó szerv biztonsági vezetője a

²⁴ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 7. § (2)

²⁵ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 7. § (3)

²⁶ 92/2010. (III. 31.) Korm. rendelete 7. § (1) c) alpont

²⁷ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 10. § (3)

²⁸ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 11. § (1)

²⁹ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 13. § (1)

³⁰ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 59. § (1)

³¹ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 10. § (6)

³² Mavtv. 23.§ (4)

³³ Mavtv. 23.§ (5)

³⁴ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 18.§ (1)

részére azonosító kártyát biztosít, amellyel önállóan, kíséret nélkül mozoghat a biztonsági területen;³⁵

- meghatározza a reagáló erő feladatát, valamint az őrjáratok szükségességét, gyakoriságát, figyelembe véve a minősített adatot kezelő szervnél alkalmazott fizikai biztonsági intézkedéseket, amelynek a keretében a biztonsági területtel és az adminisztratív zónával kapcsolatos feladatokat írásban adja ki a reagáló erő számára;³⁶
- intézkedik a biztonsági területre telepített biztonságtechnikai eszközöknek és rendszereknek a gyártó előírása szerinti gyakorisággal, de legalább évente egy alkalommal történő karbantartásáról;³⁷
- a biztonsági tárolók és a biztonsági terület tartalékkulcsait és kódjait a biztonsági vezető vagy az általa írásban kijelölt személy őrzi – a tárolt adatok minősítési szintjének megfelelő – biztonsági tárolóban. A tartalékkulcsok, kódok őrzés céljából a biztonsági vezetőnek történő átadása és visszavétele dokumentált módon, az erre a célra megnyitott nyilvántartásban történik;³⁸
- rögzíti az általa kezelt nyilvántartásban a kódok megváltoztatásának tényét és időpontját;³⁹
- szakmai irányítást gyakorol a Nyilvántartó, az alnyilvántartó és a kezelő pont minősített adatok nyilvántartása terén végzett tevékenysége felett;⁴⁰
- a minősített adathordozók megsemmisítése a biztonsági vezető, valamint a titkos ügykezelő által a minősített adatot kezelő szerv állományából kijelölt, megfelelő szintű SZBT-vel rendelkező személyek jelenlétében történhet. A megsemmisítést dokumentáló megsemmisítési jegyzőkönyv nem selejtezhető;⁴¹
- belső rendelkezéssel biztosítja, hogy a minősített adatokhoz csak az arra jogosult férhessen hozzá;⁴²
- a biztonsági környezet számára kedvező formálásával érje el, hogy a minősített adat védelmére vonatkozó szabályok megsértéséről tájékoztassák;⁴³
- a minősített adat biztonságának megsértése esetén intézkedik a minősített adat biztonságának megsértése kapcsán felmerülő kár felméréséről és enyhítéséről, valamint – ha ez lehetséges – a jogszerű állapot helyreállításáról;⁴⁴
- kezdeményezi az elektronikus biztonsághoz és a rejtjeltevékenységhez előírt engedélyek beszerzését és gondoskodik azok nyilvántartásáról;⁴⁵
- irányítja a rendszerbiztonsági felügyelő és a rendszeradminisztrátor tevékenységét, valamint ellenőrzi az elektronikus biztonsági előírások betartá-

³⁵ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 26.§ (6)

³⁶ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 28.§ (1)

³⁷ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 32.§

³⁸ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 33.§ (2)

³⁹ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 33.§ (4)

⁴⁰ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 36.§ (1)

⁴¹ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 57. § (2)

⁴² 92/2010. (III. 31.) Korm. rendelet 7.§ (1) d) alpont

⁴³ Mavtv. 19.§ (2)

⁴⁴ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 60.§ (1)

⁴⁵ 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet 8.§ a) alpont

sát;⁴⁶

- gondoskodik a rendszerbiztonsági dokumentumok elkészítéséről;⁴⁷
- intézkedik, hogy *minden év február 28-ig* jegyzőkönyv készüljön a minősített adat védelmére vonatkozó személyi, fizikai és adminisztratív biztonsági rendelkezések ellenőrzéséről, valamint az előző év iratforgalmi statisztikájának minősítési szintenkénti bontásáról;⁴⁸
- intézkedik, hogy *minden év március 10-éig* jegyzőkönyv készüljön a NATO, NYEU és EU előző évre vonatkozó iratforgalmi statisztikájának minősítési szintenkénti bontásáról, amelyet megküldenek a NATO-NYEU Központi Nyilvántartó és az EU Központi Nyilvántartó részére⁴⁹;
- intézkedik, hogy *minden év március 31-ig* az éves ellenőrzés eredményének, valamint előző év iratforgalmi statisztikájának minősítési szintenkénti bontásban az NBF részére történő megküldéséről;⁵⁰
- *minden év február 28-ig tájékoztatja* az NBF-et a szervezet rejtjeltevékenységéről az NBF által megadott szempontok alapján;⁵¹
- irányítja a rejtjelfelügyelő tevékenységét;⁵²
- gondoskodik arról, hogy a rejtjeltevékenységgel kapcsolatos, védelem alá eső információkat csak azok a személyek ismerhessék meg, akik a munkájukhoz feltétlenül szükséges, és arra a megfelelő szintű engedélyekkel rendelkeznek;⁵³
- folyamatos kapcsolatot tart a Nemzeti Hálózatbiztonsági Központtal a használt rendszerek hálózati biztonsága vonatkozásában;⁵⁴
- kivizsgálja a rendszerbiztonsági eseményeket;⁵⁵
- amennyiben a minősített adatok védelme súlyosan veszélyeztetett, az NBF a kiadott engedélyeket visszavonhatja, intézkedések megtételére hívhatja fel a biztonsági vezetőt;⁵⁶
- amennyiben valaki az elektronikus biztonsággal kapcsolatban szabálytalanságot észlel, és jelenti azt a biztonsági vezetőnek, az a bejelentést kivizsgálja, értesíti az NBF-et, valamint intézkedik a biztonság helyreállítására;⁵⁷
- a rendszer életciklusának kezdeti szakaszában megkezdje a biztonsági dokumentáció kidolgozását, és a rendszer életciklusának további szakaszaiban, kockázatelemzés és kockázatértékelés alapján a szükséges mértékben kiegészíti vagy módosítja;⁵⁸
- a gazdálkodó szervezet biztonsági vezetője kitölteti a nemzetbiztonsági

⁴⁶ 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet 8.§ b) alpont

⁴⁷ 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet 8.§ c) alpont

⁴⁸ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 6.§. (2)

⁴⁹ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 6.§ (3)

⁵⁰ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 6.§ (4); az iratforgalmi statisztika mintája az NBF a honlapján megtalálható

⁵¹ 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet 8.§ d) alpont

⁵² 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet 8.§ e) alpont

⁵³ 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet 8.§ e) alpont

⁵⁴ 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet 8.§ g) alpont

⁵⁵ 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet 8.§ h) alpont

⁵⁶ 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet 52.§ (3)

⁵⁷ 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet 53.§

⁵⁸ 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet 58.§ (1)

ellenőrzés alapjául szolgáló kérdőíveket a potenciális titkhordozói körrel, majd ezeket 22 munkanapon belül postai úton visszajuttatja az NBF részére, amely alapján az NBF elnöke kezdeményezi a nemzetbiztonsági ellenőrzést;⁵⁹

- biztosítja és elősegíti, hogy a TBT érvényessége alatt az NBF és a nemzetbiztonsági szolgálat a jogszabályokban meghatározott feladatát végrehajthassa;⁶⁰
- a Projekt Biztonsági Utasítást a minősített adatot átadó szerv vezetője a biztonsági vezetőjének bevonásával készíti el, amelyet a „NATO vagy EU Titkos” és „NATO vagy EU Bizalmas” minősítési szintű projekt esetében az NBF vagy ha ezt a nemzetközi szerződés szükségessé teszi, a másik részes fél NSA-ja is jóváhagyja. A Projekt Biztonsági Utasítás a szerződésben részt vevő minden szereplőre alkalmazandó;⁶¹
- „Bizalmas” minősítési szintű minősített szerződés végrehajtása esetén az érintett gazdálkodó szervezetek biztonsági vezetői látogatási kérelem alapján *engedélyezik a látogatást*;⁶²
- a „Szigorúan titkos!”, a „Titkos!”, „NATO vagy EU Titkos” valamint „NATO vagy EU Bizalmas” minősítési szintű minősített szerződés végrehajtása esetén az *engedélyeket* az NBF adja ki;
- az NBF honlapjáról letölthető látogatási kérelem formanyomtatványát a látogatás tervezett időpontja előtt legalább 5 munkanappal a biztonsági vezető megküldi az NBF részére. Nemzetközi látogatás esetén a kérelmet a biztonsági vezető a látogatás tervezett időpontját megelőzően legalább *20 munkanappal* megküldi az NBF részére, amelyet 10 munkanapon belül módosíthat;⁶³
- a fogadó fél biztonsági vezetője biztosítja, hogy a látogatás során a minősített adatokhoz való hozzáférés kapcsán a személyi, fizikai, dokumentum és elektronikus biztonság érvényesüljön.⁶⁴
- a fogadó fél biztonsági vezetője a látogatási kérelmet a projekt befejezését követő *5 évig* őrzi, ezt követően jegyzőkönyv felvétele mellett megsemmisíti;⁶⁵
- a gazdálkodó szervezet biztonsági vezetője *minden év június 30-ig* az ismételt kitöltött Cég-adatlapot eljuttatja az NBF részére.⁶⁶

A biztonsági vezetőknek csupán a Mavtv. és a hozzá szorosan kapcsolódó 3 új kormányrendelet előírásait figyelembe véve 54 feladata sorolható fel. Természetesen a munkaköre több olyan részfeladatot is tartalmaz, amelyek a jogszabályokban nem kerültek, nem kerülhettek nevesítésre. Ezek között említhető a releváns jogszabályi háttér módosulásainak folyamatos figyelemmel kísérése, a minősített adatot kezelő szervnél foglalkoztatott titkhordozói kör biztonsági

⁵⁹ 92/2010. (III. 31.) Korm. rendelet 4.§ (5)

⁶⁰ 92/2010. (III. 31.) Korm. rendelet 7.§ (1) f) alpont

⁶¹ 92/2010. (III. 31.) Korm. rendelet 13.§ (3)

⁶² 92/2010. (III. 31.) Korm. rendelet 14.§ (2)

⁶³ 92/2010. (III. 31.) Korm. rendelet 14.§ (3)

⁶⁴ 92/2010. (III. 31.) Korm. rendelet 14.§ (5)

⁶⁵ 92/2010. (III. 31.) Korm. rendelet 14.§ (6)

⁶⁶ 92/2010. (III. 31.) Korm. rendelet 7.§ (1) g) alpont

képzésének, továbbképzésének megszervezése, a reagáló erő feladatellátásának felügyelete, és még sorolhatnánk szinte vég nélkül. Ebből is kitűnik, hogy a minősített adat védelme terén ez a pozíció kulcsfontosságú. Ebből a felismerésből kiindulva kezdeményezte a magyar delegáció a Többnemzeti Iparbiztonsági Munkacsoport 2000. évi budapesti találkozóján a biztonsági megbízott feladat- és kritériumrendszerével összefüggő témakör feldolgozását.

„Amennyiben a biztonsági vezetők az e jogkörét megalapozó munkaviszonya megszűnik, vagy más okból legalább 50 napig távol van, a feladatai ellátásával kapcsolatos teendőket, okmányokat és eszközöket a titkos ügykezelő útján a kinevezett utódjának, ennek hiányában pedig a minősített adatot kezelő szerv vezetője által kijelölt személynek jegyzőkönyv felvétele mellett tárolás céljából átadja. „⁶⁷

Megjegyzés: Az NBF gondoskodik a biztonsági vezetők részre tartandó képzésről és továbbképzésről.⁶⁸

A titkos ügykezelő foglalkoztatásának feltételei, feladatai

A titkos ügykezelő nélkülözhetetlen része a minősített adatok megbízható, szabályszerű kezelésének. Az adminisztratív biztonság területén a biztonsági vezető szakmai tanácsadója, segítője. A vele szemben támasztott elvárások terén előírás a legalább középfokú iskolai végzettség, a kezelt minősített adatok minősítési szintjének megfelelő szintű SZBT, felhasználói engedély megléte, valamint a titoktartási nyilatkozat aláírása. A foglalkoztatásának további kritériuma a minősített adat védelmére vonatkozó rendelkezések – különösen a Mvvtv. – ismeretéből, gyakorlati alkalmazásából sikeres vizsgát tett, és erre a feladatra a munkáltatói jogkört gyakorló vezető írásban kinevezte.⁶⁹

A minősített adatot kezelő szerveknél a titkos ügykezelőre meghatározott tananyagot és a vizsgakövetelményeket az NBF elnöke előzetesen jóváhagyja. A biztonsági vezető a titkos ügykezelők részére szervezett vizsga tervezett időpontjáról az NBF elnökét előzetesen írásban tájékoztatja, aki elrendelheti a vizsgáztatás menetének és rendjének ellenőrzését.⁷⁰ A minősített adatot kezelő szerv vezetője legkésőbb 2012. december 31-ig gondoskodik az e rendelet hatályba lépésének időpontjában titkos ügykezelői munkakörben foglalkoztatott személyek e rendeletben előírt oktatásáról és vizsgáztatásáról.⁷¹

A titkos ügykezelő feladatrendszere:⁷²

- a minősített adat vétele, a minősített küldemény felbontása;
- a minősített adat iktatása, tárolása;

⁶⁷ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 9.§ (1)

⁶⁸ Mvvtv. 20.§ (2) q) alpont

⁶⁹ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 7.§ (1) és (2)

⁷⁰ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 7.§ (3)

⁷¹ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 62.§ (5)

⁷² 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 8.§ (1)

- a minősített adat szerven belül történő átadása és visszavétele;
- a minősített adat szerven kívüli továbbításának előkészítése;
- a felhasználói jogosultság megszűnése esetén a minősített adat visszavétele;
- a minősített adat kezeléséhez szükséges iratkezelési segédletek főnyilvántartó könyvben történő nyilvántartásba vétele és megnyitása;
- a minősített adat belföldre, valamint külföldre történő továbbításához szükséges iratkezelési feladatok végrehajtása;
- a minősített adat birtokban tartása;
- a minősített adatot tartalmazó adathordozó megsemmisítésének előkészítése és az abban való részvétel.

A titkos ügykezelő a 90/2010. (III. 26.) Korm. rendeletben meghatározott személyi, fizikai és adminisztratív biztonsági feltételek teljesülése esetén egyidejűleg, de egymástól elkülönítve kezelheti a nemzeti és külföldi minősített adatot.⁷³ A titkos ügykezelő a kinevezésének megszűnése esetén a titkos ügykezelői feladatok ellátásával kapcsolatos teendőket, okmányokat és eszközöket az utódjának, a helyettesítésére kijelölt személynek, ennek hiányában a biztonsági vezetőnek vagy a biztonsági vezető által kijelölt személynek jegyzőkönyv felvétele mellett átadja.⁷⁴ A minősített adatot tartalmazó küldemény más szerv részére történő továbbítása csak a titkos ügykezelőn keresztül történhet. A továbbításra külső kézbesítőkönyvben vagy futárjegyzéken dokumentálva kerülhet sor.

Összegzés

Az információs társadalom zavartalan működése, ezen belül elsődlegesen a minősített adatok eredményes védelme megköveteli a biztonsági intézkedések komplex rendszerének megteremtését és hatékony működtetését. Ennek kialakításában és fenntartásában játszik meghatározó szerepet a biztonsági vezető, valamint az irányítása alatt ténykedő, adatvédelemmel foglalkozó szakértők köre. A biztonsági vezető korábbi feladatait is felölelő, de az új jogszabályokból adódóan azokat jelentősen meghaladó kötelezettséginek felsorolása feltételezi olyan diplomás, az angol nyelvet jól beszélő, a biztonság területén gyakorlati szakmai tapasztalatokkal rendelkező biztonsági szakértők alkalmazását, akik képesek megfelelni ezeknek az elvárásoknak. A kiválasztásnál nem hagyható figyelmen kívül az a szempont sem, hogy a biztonsági vezetők többnyire a menedzsment részét képezik, így direkt módon tudnak befolyást gyakorolni a minősített adatokat kezelő állami vagy gazdálkodó szerv biztonsági helyzetére. Erre a szakszerűsége a szintén megnövekedett hatáskörrel rendelkező NBF-nek nagy szüksége lesz a jövőben.

⁷³ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 8.§ (2)

⁷⁴ 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet 9.§ (2)

Felhasznált irodalom:

1. Dr. Tóth Elek – Récsei Mihály: Az adatvédelem jogi szabályozottsága, RTF jegyzet, Budapest, 2010. p. 363
2. Mikulás Sándor: Az információs társadalom infrastruktúrái, azok sebezhetősége, MK KBH Szakmai Szemle 2009. évi 2. szám pp. 43-53.
3. A Helyi Biztonsági Felügyelet/biztonsági vezető feladatai, <http://nbf.hu/bmbkepz.html> 2010. 08. 24. 11.00

Jogszabályi háttér:

- 2009. évi CLV. törvény a minősített adat védelméről
- 90/2010. (III. 26.) Korm. rendelet az NBF működésének, valamint a minősített adat kezelésének rendjéről
- 92/2010. (III. 31.) Korm. rendelet az iparbiztonsági ellenőrzés és a TBT kiadásának részletes szabályairól
- 161/2010. (V. 6.) Korm. rendelet a minősített adat elektronikus biztonságának, valamint a rejtjeltevékenység engedélyeztetésének és hatósági felügyeletének részletes szabályairól

BALÁZS JUDIT

DÉL-AFRIKAI ZSÁKUTCA: PILLANATFELVÉTEL

Lassan két évtized telt el azóta, hogy Dél-Afrika hivatalosan felszámolta az apartheidet és ahogy Mangosutu Buthelesi⁷⁵ az Inkhata Szabadság Párt elnöke fogalmazott: „a világ páriája” újra visszatért a világ közösségébe.

Az út azonban rögzös volt, és most, amikor már megvalósult az „egy ember egy szavazat” elve a politikai élet mégsem mentes a konfliktusoktól. Ez azonban nem csupán az átmenettel járó nehézségekből, hanem személyi ellentétekből, a politikai vezetésre vonatkozó eltérő megközelítésből is fakad. Jóllehet, Afrikában szinte ismeretlen módon, tisztán parlamenti úton került sor Nelson Mandela utódlására. Thabo Mbeki hatalomra kerülésével lezajlott „váltás” is puccs nélkül, a demokrácia játékszabályai szerint történt.

---

⁷⁵ Mangosuthu Buthelesi 1975-ben az ANC jóváhagyásával alapította meg Kwazulu Natal tartományban az Inkhata Freedom Party-t. Majd alig néhány év múlva, már 1980-ban renkívül gyorsan elromlott a kapcsolat az ANC-hez, majd szakításra került sor. A konfliktus alapját a Nelson Mandelával kapcsolatos eltérő álláspont váltotta ki.

Az államelnök, Thabo Mbeki és utódja Jacob Zuma is meglehetősen ellentmondásos személyiség, és ez utóbbi sem tudta magát kivonni a hirtelen meggazdagodás, a korrupció csábítása alól.

A váltásra az 1009 áprilisában megtartott választások után került sor, és a továbbiakban kísérletet teszünk egy pillanatfelvétel erejéig bemutatni Dél-Afrikát, azt az országot, amely az apartheid felszámolása után nagy reményekkel nézett a jövő elé, ez a jövő-jelen azonban súlyos ellentmondásokkal terhes, és számos vonatkozásban a helyzet rosszabb, mint az apartheid utolsó éveiben.

Változások az erőviszonyokban

A Dél-afrikai Polokwaneban 2007 decemberében az Afrikai Nemzeti Kongresszus jelentős politikai kihatásokat előrevetítő ülést tartott. A Kongresszus Jacob Zumát választotta meg az ANC⁷⁶ új elnökének, és e funkció birtokában távlatilag megnyílt az út számára az államelnöki szék felé. Ez nemcsak azt jelentette, hogy egyértelműen Thabo Mbeki utódlása az ő javára valósult meg, hanem egyúttal Thabo Mbeki politikai tervei is füstbe menni látszottak, hiszen ezzel – úgy tűnt – elveszítette a lehetőséget, hogy a jövőben tevékenyen és irányítóan tudjon a politikai folyamatokra hatást gyakorolni.

Jacob Zuma a több mint két és félezer szavazatával messze meghaladta a Thabo Mbekire leadott voksok számát. Ezt követően az ANC vezetőségének túlnyomó többségét leváltották, és a baloldal nyomása ellenére a két multimilliárdos, Cyril Ramphose és Tokyo Sexwale nyerte el a vezető posztokat az ANC-n belül, míg a szakszervezeteket, a COSATU-t képviselő jelölt szóba sem jött. Az új kormány tagjainak a megítélése nagyon eltérő. Ritka eset, és kivételnek számít, hogy Thandi Modiset, az egyetlen női jelöltet a helyettes főtitkári posztra különös tisztelet övezte.

Mindezek ellenére, egészében véve az államvezetés élén állók személyiségét illetően, a változás kormány összetételében meglehetősen pozitív visszhangra talált. Jacob Zuma eddigi tevékenysége is részben jó megítélés alá esik, jóllehet, vezetési stílusa egészen más, mint a Thabo Mbeki által megszokott: ugyanis Mbekitől eltérően nagymértékben támaszkodik a tanácsadóira. Bár az érem másik oldala meglehetősen sötét, miután a sokáig függőben lévő bírósági eljárás keretében kellett számot adnia hirtelen meggazdagodásának forrásáról.

Jacob Zuma megválasztásakor előrevetítették, hogy az új összetételű kormány várhatóan jelentős változásokat fog hozni a további politikai életbe.

---

⁷⁶ 1994 óta az ANC (African National Congress) a kormányzó párt szövetségben a Dél-Afrika Szakszervezetek Kongresszusával Congress_of_South_African_Trade_Unions, (COSATU), illetve a Dél-Afrikai Kommunista Párttal South_African_Communist_Party (SACP) szövetségben kormányoz.. Az ANC alapítása visszanyúl a század elejére, (1912) célja volt a fekete lakosság emberi jogainak kiharcolása.

A várakozások az alábbi kérdésekre összpontosultak:

Várható volt, hogy az új vezetés mellett elkötelezett politikusok minden bizonnyal nem fognak csalódni, míg a túlnyomó többség „üres kézzel” fog távozni.

1. 1994 óta a várakozásokkal ellentétben jelentősen megerősödött a hadsereg úgy számban, mint technikai felszereltségét illetően is.
2. Thabo Mbekit számtalanszor érte eddig is a vád, hogy politikai erejét kihasználja, és nem utolsósorban Jacob Zumával szemben nem megérdemelt előnyökre tesz szert.
3. Ugyancsak vád érte abban a vonatkozásban is, hogy kettős mércét alkalmaz a munkatársai megítélésében
4. Egy másik vádpont Mbeki ellen az önkényes és autokrata vezetési stílusa, a tanácsadók figyelmen kívül hagyása.
5. Ugyanakkor a törzsi hovatartozás Mbeki uralma alatt egyértelmű előnyöket jelentett

1997-ig a legfelsőbb állami és pártfunkciók Mbeki kezében összpontosultak, de a Polokwane-i választások óta két erőközpontból irányították az országot. A párt élén Zuma állt, a johannesburgi Luthuli Házban, míg az állami hatalom székhelye Pretoria volt, élén Mbekivel. A hatalom megosztása szemmel láthatóan előrevetette a konfliktus árnyékát. A kormánypárton, az Afrikai Nemzeti Kongresszuson (ANC) belüli hatalmi harcok eredményeként még decemberben (2008) az államfő politikai ellenfele, Jacob Zuma került a szervezet élére. Mbeki azóta elvesztette a politikai befolyását és lemondott.

Jóllehet Jacob Zuma sem testesíti meg az optimális személyt a funkciójára, de a többség mégis Thebo Mbekivel szemben előnybe részesítette. Pallo Jordan, a jelenlegi művészeti és kulturális miniszter „ügyes és ravasz” politikusként jellemezte. Ugyanakkor Helen Zille a Demokratikus Szövetség elnöke Zuma megválasztását az ANC-n esett szégyenfoltként bélyegezte. És valószínűleg nem is véletlenül, hiszen 4 millióra tehető kenőpénz elfogadását vetik a szemére, sőt ezen túlmenően pénzmosás, adócsalás is áll még a bűnlistáján. Zumát számos bűncselekmény elkövetésével vádolták meg az idők során. Ezek közül kiemelkedik az a 2005-ös korrupciós eljárás, amelynek következtében Thabo Mbeki akkori államfő menesztette Zumát az elnökhelyettesi tisztségéből. 2009. április elején egy újabb, ismét korrupció gyanújával indított eljárást állítottak le a hatóságok. - A pénzügyei ma is kaotikusak.

De hibájaként rótták fel a szebbik nemhez fűződő kapcsolatát, amit meglehetősen primitívnek és etikátlannak ítélt meg a lakosság többsége. Amint a várakozások szerint május 9-én Zumát beiktatják hivatalába, a legszexisebb afrikai politikusnak kikiáltott zulu férfi legalább két First Ladyvel állhat a kamerák elé, hiszen hivatalosan két feleséggel és egy szeretővel büszkélkedhet. Jelenleg is 4 feleséget mondhat magáénak.

Mbeki választási veresége Polokwaneben feltehetően az önkényes hatalomgyakorlásának köszönhető, amivel funkciója elfoglalása után szinte azonnal elhatárolta magát a pártvezetőségtől. Jóllehet, már 2005-ben éreznie kellett volna az elidegenedés jeleit, amikor is a pártvezetőség világosan megfogalmazta, hogy a jövőben, a tervektől eltérően célszerű lenne a párt- és állami funkciókat egy kézben egyesíteni, mert egyébként két hatalmi centrum jön létre, ami be is következett.

Gazdaság és munkaerőpiac

Dél-Afrika hosszú távú stabilitásának megteremtése elsősorban a munkaerőpiac alakulásának a függvénye. A nagymértékű elszegényedés oka ugyanis döntő módon a munkanélküliség soha nem látott mértéke. A fekete lakosság körében a 15-24 közötti korosztály esetében a munkanélküliség aránya meghaladja az 50 %-ot. 2006-os adatokat idézve, az aktív lakosság több mint 60%-a nem talált munkát. Az arány hozzávetőlegesen megegyezett férfi és a női lakosság körében. Az adatok Johannesburgra vonatkoznak, míg a kisebb vidéki városok, települések esetében a munkanélküliség meghaladja akár a 80%-ot is.

A kormány tervei szerint 2014-ig felére csökkentik a munkanélküliséget, ehhez azonban évi fél millió új munkahely teremtésére lenne szükség. Ezzel szemben a kilátások nem nagyon biztatóak. 2010-ig mintegy évi 6 %-os gazdasági növekedéssel számoltak, ezzel szemben, a 2006-os 6%-ot a következő évben 5%-os növekedés követte, majd 2008-ra további csökkenés következett be. Így a stabil éves 6 százalékos növekedésnek az esélyei egyre inkább elhalványodtak. A csökkenő gazdasági teljesítménynek nem utolsó sorban az oka ott keresendő, hogy a tervezett termelés-bővülés messze elmarad az infrastrukturális adottságoktól. Így az állandó áramkiesések jelentik az egyik legfontosabb gátló tényezőt. Egy másik jelentő visszahúzó faktor a munkaerő járulékos költségeinek növekedése, ami messze meghaladja a gazdasági teljesítmények növekedését.

Csupán egy példát említve: Jonathan Oppenheimer von de Beers, a legnagyobb gyémántkonzern adatai szerint, Dél Afrikában egy karát gyémánt briliáns csiszolásának költsége 70-80\$ között van, míg ugyanez a munka Indiában 6-7\$-ba kerül a munkáltatónak. A munkabérek Kínában mindössze egy hetedét teszik ki a dél-afrikai költségeknek.

A 2004-es év optimista előrejelzései nem váltak be, az akkori gazdaság jelentős export teljesítményét nem lehetett megismételni, de a fogyasztás oldaláról gerjesztett termelés-növekedés is megtorpant.

A mértéktelenül bővülő állami kiadások (9.4 % évente) is súlyosbították a helyzetet, ugyanis az ehhez kapcsolódó importvonzat a fizetési mérleg ijesztő deficitében jelentkezett. Számokban: 2005-2007 közötti időszakban fizetési mérleg hiánya 62.3 milliárd randról 162.6 milliárd randra növekedett.

A fizetési mérleg súlyosbodó deficitje az utolsó évek terméke. Még 2-3 évvel ezelőtt sikerült a megnövekedett exporttal ellensúlyozni a hiányt, a hirtelen felszökő munkabér-költségek viszont hirtelen lefékezték az exportot. És itt a gazdaság egy nagyon kritikus ponthoz érkezett, ugyanis egy bizalmi válság esetén, rövidtávon tovább menekülhet a tőke Dél-Afrikából és egy ilyen esemény bekövetkezte alapjaiban ingatná meg a gazdaságot, de a túlmenően súlyos politikai következményekkel is járhatna.

A helyzet súlyosságát érzékelteti a magas infláció, 2007 közepén az államháztartása deficitje rekord magasságot ért le, és a rendelkezésre álló bevételek 78 %-át tette ki.

A magas hitelkamatok szintén negatívan befolyásolták a gazdaság alakulását. Érezhető módon esett vissza a nagy értékű fogyasztási cikkek forgalma. Így a személyautók, tartós fogyasztási cikkek iránti kereslet hirtelen mélypontra zuhant. Az államháztartás és a pénzügyi politika továbbra is konzervatív utakon halad, de alakításukban a politikai szempontok fontosabb szerepet játszanak, mint a gazdasági megfontolások.

Joggal állapítja meg Anne Bernstein a Center for Development & Enterprise vezető munkatársa, hogy „míg a fejlődő országok többsége azon munkálkodik, hogy a gazdaságát átalakítsa, a versenyképességét javítsa, a technológiai újításokat vezessen be, javítsa az általános oktatási szintet, korszerűsítse az infrastruktúrát, addig mi, itt Dél-Afrikában az erőnket a rasszista kérdésekre fecséreljük.”

Moeletsie Mbeki, Thabo Mbeki, korábbi államelnök testvére pedig nagyon találóan „lassú, de biztos és hosszú távú gazdasági visszaeséséről” beszél.

Az ANC vezetőségében bekövetkezett változások ugyan némi reményre adtak okot. Feltételezhető volt ugyanis, hogy a legszegényebb rétegek érdekeinek is talán nagyobb figyelmet fognak szentelni. Ez a belső átrendeződés nyilvánvalóan ahhoz fog vezetni, hogy a közepes és felső jövedelmi kategóriákba tartozók lesznek a „vesztesei” a gazdaságpolitikának. Jóllehet, a „fekete” középréteg megerősödésére vonatkozóan vannak ugyan jelek, de ezek messzemenően nem felelnek meg az előrejelzéseknek.

A nagyarányú „fehér” kivándorlás és tőkemenekítés ellenére, még mindig rendkívül nagyok a jövedelmi különbségek a fehér és a formálódó fekete középrétegek között. Számokban: 2007-ben a „fekete” középrétegek összjövedelme 180 milliárd randot tett ki és ezzel a fekete vásárlóerő felét testesítette meg. A „fehér” középrétegek összjövedelme ezzel szemben a többszörösét teszi ki a feketékének. Az „átlagjövedelem” havi 7-12 ezer rand között mozog. Bár a gazdag fekete lakosság körében sem ritka a 8 ezer randos havi fizetés.

A dél-afrikai *rendszerátalakítás* során az adminisztratív posztok túlnyomó többségét a fekete lakosság képviselői töltötték ki, és ezzel sokak számára nyílt meg a társadalmi felemelkedés útja.

Ez azonban nem oldotta meg az alapvető gazdasági gondokat, mert még ma is a fekete lakosság 45 %-a él a szegénységi küszöb alatt.

A bűnözés

A szegénység felszámolása – úgy tűnik – nem rövidtávon megoldható feladat. Ehhez járul még a növekvő bűnözés, amely a nyomor szülte gondok mellett a legnagyobb problémát jelenti az országban. A kriminalitás robbanásszerű terjedése nemcsak a lakosság biztonságérzetét és tényleges egzisztenciális létét ássa alá, hanem még a napi mozgásterét is behatárolja. Az egyszerű közlekedés akár az utcákon is biztonsági okokból szinte csak a nappali órákra korlátozódik, mialatt egyre több pénz emésztenek fel az egyre költségesebbé váló biztonsági berendezések felszerelése, működtetése.

Valójában az ország nem képes állampolgárainak biztonságát szavatolni. A számok ijesztőek, és ennek tükrében világos, hogy Dél-Afrikát miért tartják közbiztonság szempontjából a világ egyik legveszélyesebb országának.

2006 folyamán 19 202 gyilkosságot követtek el, ez megfelel 41 halálesetnek 100 ezer lakosra vetítve.⁷⁷

Az 50 ezer megerőszakolási eset csupán egy töredéke a nyilvánosságra került tényeknek. Az elmúlt év folyamán 75 %-kal emelkedett a betöréses rablások száma, ami nem egy esetben gyilkossággal végződött. Vállalatok, gyárak, irodák elleni betörések száma 26 %-kal növekedett csupán egy év lefolyása alatt. Külföldi diplomaták is gyakran váltak erőszakos cselekmények áldozatává.⁷⁸

Rézkábelek lopása, közlekedési bevételek kiesése, termelési veszteségek mintegy 5 milliárd randnyi kárt okoztak a vállalatoknak. A rendkívül gyorsan szaporodó bűnesetek felderítése azonban csak lassan folyik. Sőt rendszerint a kiszabott büntetés olyan csekély, hogy nincs elrettentő ereje, vagy éppen a bizonyítékok hiányában sor sem került az ítéletre.

A 2008-as év folyamán mintegy 2 ezer nyilvánosságra került esetből 70 %-ában nincs ítélet, a bizonyítékok nem felderíthetőek.

Hiába végzik ugyanakkor a szolgálatot teljesítő biztonsági alkalmazottak rendőrök lelkiismeretesen a munkájukat, a növekvő bűnözésnek nem tudnak gátat szabni. Évente mintegy 100 rendőr veszti életét szolgálata teljesítése közben. 1995-2005 között mintegy kétezer rendőr vált áldozattá. Sőt munkájuk eredménytelenségét látva évente több tucat rendőr követ el öngyilkosságot.

Ugyanakkor nemegyszer jelennek meg tudósítások arról, hogy a rendőrség felső vezetése, a büntetés-végrehajtás és az igazságszolgáltatás gyakorlatilag szinte védhetetlen a bűnözők bosszújával szemben.

⁷⁷ Összehasonlításképpen: ez a szám Az NSZK-ban 1.1, Ausztriában 0.9, Svájcban 0.8 .

⁷⁸ Néhány hónapja a tanzániai nagykövet szenvedett el súlyos fejsérülést, mialatt felesége és mintegy 30 vendége kórházi ápolásra szorult.

Az élet fintora, hogy az országos rendőrfőkapitány, és egyúttal az Interpol dél-afrikai főnöke, Jackie Selebi korrupció és hivatali hatalommal való visszaélés vádjával áll a bíróság előtt. Ugyanakkor, Mbeki, a korábbi miniszterelnök, mit sem törődve a jogszabályokkal, minden követ megmozgatott, hogy barátját megvédje az „igazságszolgáltatás túlkapasától.” Jóllehet, ismert tény, hogy a szervezett bűnözés számai egészen a rendőrségi apparátus legfelsőbb szintjéig vezettek.

S végül, hogy a rendőrfőnök háborítatlanul úszta meg az ellene felhozott vádakát, Mbekinek köszönhető, bár Mbeki ellen is vádat emeltek azon a címen, hogy a „jogot kettős mércével méri”.

Korunk pestise...

Hivatalosan nagy hallgatás kíséri a szinte dühöngő AIDS katasztrófát. Döbbenetesek a számok. 2007 szeptemberében ismertté vált az adat, ami szerint 1997-2004 között a 30-34 év közötti női korosztály esetében 363 %-kal nőtt az elhalálozások száma, azaz 100 ezer női lakosra vetítve az elhunytak száma a fenti időszakban 489-ről 2 267-re emelkedett.

A 20-29 női korosztály esetében hatszorosa a HIV megbetegedéseknek, mint a hasonló korú férfinépességnél. Az SA Medical Journal adatai szerint 2007 folyamán 2 745 ápolónő halt meg AIDS-ben, mialatt mindössze 1896 ápolónőt képeztek ki. Ilyen körülmények között nem véletlen, hogy például a Helen Joseph kórházban a szükséges ápolónőhelyeknek csupán a fele van betöltve. Az oktatásügy is sajnálatos módon érintett. Az egyébként is a lakosság számához viszonyítva kevés a pedagógus, és ezeknek is több mint a 12 %-a HIV fertőzött.

A HIV betegségekben szenvedők a megbetegedéstől számítva 5-7 életévet remélhetnek. 2009 folyamán félmillió új megbetegedésről van tudomásunk, ez napi 1 500 új beteget jelent.

Az oktatás helyzete

Az oktatás egésze is siralmas képet mutat. A mintegy 23 szakképzést végző oktatási centrumban valójában szinte semmi sem történik. Jóllehet a magán-szektor jelentős pénzügyi eszközökkel támogatja az „oktatást”, de ezek a centrumok ténylegesen csak a nagyszámú bürokrata számára jelentenek könnyű és jól megfizetett álláslehetőséget.

Míg 1975-ben is mintegy 33 ezer szakmunkás kapott bizonyítványt, addig 2008 folyamán mindössze 1400-an végezték el a szakmunkásképzőt.

Jóllehet, a kormány ambiciózus terveket dédelget, és 2009 évi elképzelések szerint a következő 4 év folyamán 55 ezer szakmunkás képzésével számolnak. Ez természetesen előfeltétele lenne az egyéb tervek megvalósításának, ugyanis a következő 5 év folyamán labdarugó stadion, utak, erőművek, vasutak építését tervezik, ez pedig a jelenlegi szakmunkás állománnyal kivihetetlen.

Összehasonlításképpen: Dél Afrikában 3166 lakosra jut egy mérnök, Ausztriában 455-re, míg Kínában az arány 1:30-hoz.

A felsőoktatás is sanyarú képet mutat. Az elvándorlás komoly érvágást jelent az értelmiségi rétegnél, míg a főiskolai-egyetemi oktatás nem sokat ér. Maga az oktatási miniszter jegyezte meg, hogy a felsőoktatási intézmények kétharmada valójában szinte teljességgel értéktelen. És ez a tény nem függ össze sem a korábbi apartheidtel, sem a hiányzó pénzeszközökkel.

A neves pedagógus, Prof. Siphoo Seepe az iskolarendszer gondjait úgy fogalmazza meg, hogy az igazi okok a „a közepszerűség kultúrájára” vezethető vissza. Különösen szembetűnő lesz ez a tény, ha a fekete társadalom korábbi törekvő tagjaival vetjük össze. Azzal a társadalommal, mely olyan kiváló vezetőket termelt ki, mint Mandela, Tambo, Sobukwe és Lutuli.

Kitekintés

2008. január elején az Institute for Justice and Reconciliation tanulmányt jelentetett meg, aminek lényege arra utalt, hogy milyen veszélyeket rejt magába az a tény, hogy a lakosság egyre kevésbé bíz a kormányban és az általános bizalomvesztés egészen a „demokrácia gyökeréig” hatol és aláássa a jogállam további kiteljesedését. Kétségessé válik a demokrácia, és egyre inkább csak a pozíciókból származtatható „zsákmány” kerül előtérbe.

Mindezt még tetézi a már említett állandósult energiaellátási gondok, jóllehet az elektromos energia ellátás az egyik legfontosabb előfeltétele a gazdasági fellendülésnek. Ezen túlmenően rontja Dél-Afrika hitelét, és egyre kevésbé teszi vonzóvá a külföldi befektetők számára. Így számos ambiciózus beruházási elképzelés nem valósulhat meg, éppen a nem elegendő áramellátás miatt. Jóllehet, az un. „fehér könyv” már 1998-ban előre jelezte, hogy az ország néhány éven belül, komoly áramellátási gondokkal fog küzdeni, ami az ország gazdaságában elsőrendű szerepet játszó bányászatot is nehéz helyzet elé fogja állítani. A figyelmeztetés ellenére a kormány nem engedélyezte további erőművek építését, vállalva az állandó áramkieséssel járó veszteségeket is.

A vázolt kép meglehetősen sötét, és főként a gondokat helyezi előtérbe. Ennek ellenére nem szabad elfelejtkeznünk, hogy Thabo Mbeki példaértékű fiskális politikát folytatott, és a legszegényebb fekete réteg számára némiképpen javultak az életfeltételek.

Dél-Afrika az egyre bizonytalanabbá váló világnak csupán egy kis részét képezi. De a világgazdaság nagy válságjelenségei ezt az országot sem kerülik el. A korábbi világgazdasági izolált pozíciója rendkívül hátrányos volt az ország számára, hiszen nem tudta realizálni a nemzetközi munkamegosztásból származó valós illetve potenciális előnyöket. Az újra integrálódás a világgazdaságba azonban nem oldotta meg a korábbi gondokat.

Érdekes színfolt volt a 2010-es futball világbajnokság. Úgy tűnt, ez mindenkinek jó. Afrikának óriási esélyt kínál, az európaiak – és a világ más régiói –

számára pedig lehetőséget ad arra, hogy ha néhány napig is, de megfelelkezzenek napi bajaikról.

Most először rendeznek ilyen nagyszabású sporteseményt Afrikában. A kontinens, mely ma sem nyomorog kevésbé, mint korábban, s ahol a hétköznapi erőszak sem csillapodott, talán most nagyobb figyelmet kap mások részéről és ez fokozhatja a velük kapcsolatos szolidaritást. Ez persze nem jelenti automatikusan, hogy a részvét következményeit automatikusan saját javára kamatoztathassa a kontinens.

Az, hogy Dél-Afrika megkapta a versenyek rendezésének jogát, egyedül Nelson Mandelának köszönhető, aki kivívta a világ csodálatát az általa levezényelt békés forradalom miatt, és megnyitotta a világra néző kapukat számára. A mostani rendezvény mindenkinek azt üzeni, szívesen látják Dél-Afrikában – befektetéseivel együtt.

A végkicsengés azonban nagyon kétséges. A látogatók „ízlelőt” kaptak a megfélemezhetetlen bűnözésből, a rendfenntartó erők pedig erőszakosan kikényszerített fizetésemelésre használták fel a kormány szorult helyzetét. Maga a rendezés ugyanakkor magán viselte a szervezés összes gyermekbetegségét. Így kétséges, hogy a futball világbajnokság megnövelte volna a külföldi beruházó kedvet.

A nagyszámú tőkemenekítés a gazdaság tőkeerejét folyamatosan gyengíti. Ugyanakkor a viszonylag bizonytalan politikai helyzet, a korrupció elburjánzása a külföldi tőkét is érthető módon tartózkodásra készítette. A „privatizáció” pedig tovább növelte a szakadékot a gazdag és szegény rétegek között, és már nemcsak a fekete-fehér világra érvényesen, hanem a „fekete” társadalmon belüli polarizációt is felgyorsította. Az apartheid időszakában kialakult hatalmas méretű munkanélküliség nemhogy javult volna, de romlott, és ezzel a szegénység konzerválódott. A nagy reményeket tápláló időszak, az apartheid felszámolása valójában nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

Afrika déli részének legerősebb gazdasága a nagyszámú tanulatlan munkaerő állományával, a konfliktusokkal terhes gazdasági és politikai életével valójában nem egy gondtalan jövőnek néz elébe. A multikulturális sokszínűsége okán „szivárványnemzetnek” nevezett, 48 millió lakosú, feltörekvő regionális hatalom hatalmas kihívásokkal áll szemben. A nagyvárosi nyomorral, a világviszonylatban dobogós bűnözéssel, a katasztrofális munkanélküliséggel, a recesszióba tartó gazdasággal és a tomboló AIDS-szel. Nelson Mandela 15 évvel ezelőtti történelmi győzelme után Dél-Afrika sorsa ma bizonytalanabb, mint az apartheid utolsó éveiben.

Felhasznált irodalom

1. Balázs, Judit: A társadalmi-gazdasági transzformáció esélyei: Dél Afrika az apartheid korszak végén Harambee. Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára. Publikon Kiadó. 2006
2. Belpolitikai fordulat előtt a Dél-afrikai Köztársaság Létrehozta gabor.papp Létrehozva 2009/04/21 - 07:44 Közzétéve globusz.net
3. El País: Brazília, Dél-Afrika és India közös demokrácia-modellje Létrehozva 2008/10/16 - 06:40 Internet, globusz.net
4. Leistner, Erich: Südafrika nach der Wahl (kézirat)
5. Leistner, Erich: Südafrika Jahresbericht 2009 (kézirat)
6. Mit jelent a futball világbajnokság a világnak? Létrehozta ara-kovacs Létrehozva 2010/06/14 - 06:02 Közzétéve globusz.net.

KONZULTÁCIÓ

L. RÉDEI MÁRIA⁷⁹

A BUDAPESTEN ÉLŐ KÜLFÖLDIEK

A címben szereplő téma folyamatosan érdekli a társadalom, a gazdaság szereplőit, de elmondható, hogy a tudományos stratégiai kérdéseken túl, általában a közvéleményt. Jelen cikk célja az, hogy rávilágítson a nemzetközi vándorlással érkezők letelepedésének koncentrált térbeli elhelyezkedésére. Ezzel fel kívánja hívni a figyelmet a nagyvárosokba irányuló migráció előnyeire, hátrányaira és a helyi szabályozás kialakításának szükségességére. A megállapítások rámutatnak néhány nemzetközi szabályszerűségekre és arra, hogy azok miként jelennek meg a hazai térben. Aktuális képet kíván adni a statisztikailag elérhető adatok alapján, a Budapesten élő külföldiek demográfiai jellemzőiről és annak várható alakulásáról. Végezetül a cikk, ajánlást fogalmaz meg a nemzetközi migráció finomabb hangolására.

A földrajzi elhelyezkedés

A világméretű migrációban, Magyarország *geopolitikai* helyzeténél fogva közvetítő módon vesz részt. Hazánk célország döntően a Kárpát medence népessége számára, következésként inkább a kistávolságú nemzetközi vándorlások a jellemzők. De azzal összefüggésben, hogy 2007 óta, a személyek szabad áramlási terének a Schengeni térnek a tagjai lettünk, a migráció folyamata új feltételek közé került. Az új helyzet várható következményeit, a trendek módosulását ma még korai lenne összegezni. [Gellérné Lukács 2008]

A hozzánk érkezők közül a szomszédos országok súlya kiemelt, ami összefügg a határokon túl nyúló nyelvi, kulturális kapcsolatokkal. A *határokon átnyúló mobilitás* hatása hazánkban a rendszerváltás óta számottevő mértékben alakította a lakosság számát, fiatalító effektusával és szellemi tőke növekedésével az itt élő populáció összetételét. A nálunk is tapasztalható a külföldiek koncentrált lakóhelyválasztása, amely értelmezhető kínálkozó erőforrás előnynek, és a változások térbeli sűrűsödésének, hátránynak is. Az mindenképpen igaz, hogy ezzel más területi szintre helyezi a nemzetközi migrációval keletkező hatásokat. Az részletesebb, követhető és lágy mutatókkal is kísérhető folyamat, más megállapításokat tesz lehetővé.

---

⁷⁹ Az MTA doktora, ELTE TTK Földrajz-és Földtudományi Intézet Budapest, maryredei@ludens.elte.hu

A belépő migránsok célterületi eloszlása a világ folyamataiban, két szabályszerűséget mutat; az egyik fokozott érdeklődés a *nagyvárosi terek iránt*, a másik a potenciális szomszéd *ország határán* történő letelepedés. Az elsőt azzal hozzák összefüggésbe, hogy a városi tér több alkalmat kínál a munkavállalásra, néha a már korábban ott telepedettekhez kötődő kapcsolati hálóról beszélünk, ami különösen a diaszpóra migráció esetén érzékelhető. Nálunk is igazolódott az, hogy az országba érkező migráció 60-70 %-a Budapest és környékére érkezik. Valamint a nálunk élő külföldiek állományának térbeli elhelyezkedése súlypont eltolódást mutat a főváros felé. [Rédei-Kincses 2007]

Több országban megfigyelték azt, hogy azok a városok, ahol többféle kultúra virágzik nagyobb globális *gazdasági*, és társadalmi függetlenséget élveznek. A városok gazdaságában érzékelhető tevékenységi átmenet – az ipar visszaszorulása és átalakulása szolgáltatói, irányítói és döntéshozatali tevékenységgé – növekvő arányban igényli a magasan képzettek letelepedését. Ezzel a következménnyel jár együtt, hogy csökken a marginalizált csoportokkal szembeni ellenállás, és a város nemzetközi felemelkedésének egyik lehetőségét a magasan képzettek közvetítik. Az ő sikeres beilleszkedésük elősegítése, a város jövőjének kulcskérdését jelenti. <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=167>

A magasan képzettek érdeklődésének felfutás esetén, az általuk közvetített kapcsolati tőke számottevő mértékben gyarapítja az új kilátásokat. Napjainkban a világ legtöbb városi testülete foglalkozik a kérdéssel, és nem elhárító, korlátozó módon, hanem a nemzetközi bevándorlás hatásaira társadalmi gazdasági *befogadói környezet* kialakításával készül fel. Az esetek egy részében előzetes, felkészülő, mi több toborzó jellegű, és nem bekövetkező politika gyakorlatról lehet beszélni.

Mivel az érkezőknek szinte mindenre szükségük van, ezért megjelenésük *fogyasztói piacot* jelent, pezsdítik a városrész életét. A városi terekben egyébként is nagyobb az igény a női háztartási, házkörüli, ápolói munkában foglalkoztatottakra, ennek következtében felgyorsult a külföldi nők munkavégzése. Ezek a tevékenységek a helyi lakosságban is nagyobb arányban kapcsolódnak a szürkegazdasághoz, de a külföldiek esetében ez még nagyobb mértékben jellemző. Ez a csoport kevésbé tudatosan választja meg új lakóhelyét, jellemzően korábbi migráns kapcsolat alapján, keresik letelepedésük helyét. Mindez nemcsak egyszerű feminizációs hatással, de közvetlen módon a termékenység növelésében is megjelenik. A budapesti külföldiek között még férfi többletjellemző, de úgy tűnik rövid az idő, és ez megfordulhat.

A nagyvárosi térségek stratégiai jelentőségű döntési és intézményi helyszínek, amelyek egyúttal a tapasztalt külföldiek működési tere is, tehát a nemzetközileg jártas, magasan képzetteket vonzzák. A kínálkozó lehetőségek, kihívások mindig is a migránsok „mágnesé” volt. Előfordul az is, hogy a mecénások, éppen adott kultúra terjedése érdekében nyújtanak támogatást. Az utca képe, a forgalom, a boltok, és azok árukészlete igazodik az ott élők igényeihez, módosul az ingatlan piac, és egy ponton túl a szociális kirekesztés helyett, ho-

mogenizáció következik be. Időszerű mindezt összefüggésbe hozni a *kulturális gazdaság* felfutásával, ami a városok új vonzó erejét jelenti.

<http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=57>

A nemzetközi vándorok önálló döntésük alapján változtatják meg a lakó-jellegű migráció helyüket, mely választásra az általuk felmért vonzó és taszító hatások meghatározó szereppel bírnak [Rédei 2005]. A migránsok ily módon tevékenyen részt vesznek adott földrajzi tér demográfiai, gazdasági struktúrájának gyors ütemű átalakításában. A migráció látható formáját jelenti számos gazdasági, szociális erőternek. Azaz a vándorlás sok esetben, a térszerkezetben meglévő potenciálkülönbségekkel hozható összefüggésbe. Paradox helyzet az is, hogy a városok a gazdasági tér stratégiai jelentőségű pólusai, és *romló demográfiai helyzetük* van, a külső erőforrásokra, mint a külföldiekre, fokozódó arányban vannak ráutalva.

A feltételezések szerint a migránsok azért igyekeznek a városi településekre, mert itt a beilleszkedésnek szabadosabb környezete kedvező, sokan a korábbi bevándorlókkal itt találnak kapcsolatot, és ezeken a helyeken több alkalom van arra, hogy munkát kapjanak, vagy üzleti tevékenységüket elindítsák. *Az USA-ban* a 100 legnagyobb városra elvégzett kutatások eredményeként azt állapították meg, hogy az elmúlt évtizedben a nemzetközi migráció útján érkezettek növekedési aránya elérte a 54,8 %-ot. Ebből a szub-urbanizációs területeken 63,7 % volt és a városok központi részein 21,7 %. A megvizsgált 100 város egy harmadában a belső részeken nem tapasztaltak migrációból származó lakosság-szám növekedést. (<http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=567>)

Európában, négy városban található a lakosság egy negyedét meghaladó mértékben máshol született populáció. London, Amszterdam, Brüsszel és Frankfurt. Jellemző, hogy a városok belső részein keresnek letelepedést. Kivéve azokat az eseteket, amikor az uralkodó család, vagy nemzetközi szervezetek megőrizték a történelmi miliőt, nem szlökkösödött el, így az ingatlan árak is magasak maradtak. A 80-as évek során vált jellemző folyamattá, hogy a belső részekről kiáramló lakosság helyét foglalták el. A perifériákra akkor mentek, ha az ott romló lakásfeltételek túlélést biztosítottak számukra.

Számos ország gyakorlata bizonyítja azt, hogy a nemzetközi migrációval haszon érhető el. Különösen akkor, ha ennek helyi törekvéseken alapuló tudatos, pro aktív irányítása valósul meg, és ez a földrajzi tér adottságaival is egyeztetésre kerül. A nemzeti szabályozás az ellenőrzés elveinek érvényesítésére törekszik, és a letelepedés valós földrajzi tere a település, ahol ennek sikere, kudarca valóra válik. Éppen ezért érdekes az, hogy a befogadó város, térség regionális szempontokkal támogassa vagy korlátozza az odaérkezőket. Fontos a városoknak a külföldiek által történő fejlesztés, és a befizetett adó. Budapest és környékére érkezik az FDI döntő része [Fazekas 2004]. A megyék szintjén, Budapesten a legmagasabb a külföldiek által fizetett adó. Az összes adófizető (759 ezer) közül 32 ezer fő külföldi, ami az összes adófizetőnek 4,5 %-a. [Rédei-Kincses 2007.] [Kincses 2008.]

A migráció szubszidiaritása

A stratégiai gyakorlatban az a célszerű, ha a migrációt érintő valódi döntések ott történnek, ahol azok hatása érvényesül, ezzel egyfajta szubszidiaritás valósul meg. A legtöbb nagy befogadó ország ma gyakorlatában azt teszi, hogy a migráció térbeli választását azzal tudja a legjobban orientálni, ha az érdeklődőt a regionális fejlesztési tervek céljaival már a letelepedés előtt megismerteti, kétirányú kapcsolatot épít ki. Ily módon a központilag támogatott integrálódást, a szakmai elvárások megfogalmazását területi preferenciákon és forrásokon keresztül képes adott helyre, családra irányítani. Ezt felismerve a befogadó törekednek a migráció irányíthatására, mert a vándorlás révén nyereség érhető el, a gazdaság új szellemi biológiai erőforrással gazdagodik. [Rédei 2005]

Az országokba történő befogadás nemzeti szabályok szerint történik. Mégis a migráció sikere csak részben múlik az ország határ átlépésén. A belépés csupán lehetőséget teremt arra, hogy a migrációval elérni kívánt vágyak megvalósuljanak. A letelepedés konkrét földrajzi helyen történik. Itt kerül egyeztetésre a migráns képessége, személyes alkalmazkodó készsége és ismeri meg a helyben adódó lehetőségeket. A regionális, a városi települési szint fogadókészsége döntő a jelentőségű abban, hogy a migrációval többlet vagy veszteség valósul meg. Ennek lehetnek olyan nézőpontjai, ami mind a migráns személy, mind a régió nyertes pozícióját valósítja meg. A korábbi zéróeredményű migráció helyett, tapasztalható az un. *win-win irányba* történő eltolódás a bevándorlás területén. <http://www.imiscoe.org/research/clusters/c9.html>

Mit is jelent ez a helyzet? Ez arra kényszeríti a befogadó térséget, települést, hogy karakteresen és folyamatosan térképezze fel a keresletet, ennek adjon nyilvánosságot, közvetítse a bevándorló felé. Az *egyeztetéssel* járuljon hozzá a felek érdekeinek megismeréséhez, a feszültségek oldásához.

A mozgással nemcsak a képességek, készségek, de a migráns kultúrája, értékrendje is közvetítődik. Ebből a szempontból figyelemre méltó az, hogy miként oszlik meg az érkezők eredetország szerinti összetétele. Budapestre nőtt az ázsiai, afrikai és az amerikai kontinensről érkezők aránya, ami azt erősíti meg, hogy a távoli kultúrák arány növekedése jellemző.

A migránsok életkor szerinti kiválasztása nemcsak demográfiai okok miatt fontos, hanem:

- az adott ország jóléti rendszeréhez képest kedvezőtlenebb helyzetű befogadottak jelentős szociális terhet jelentenek, zavaró hatással lehetnek a helyi társadalomra, ezzel rontják a befogadási hely klímáját.
- A migráns abban az országban fizeti az adót, egyéb járulékokat, ahová a mozgás irányul, ami bevételt jelent az adott ország számára.
- a magasan képzettek humántőke importot jelentenek,
- a fiatalabb életkorban érkezők nemcsak növekedést jelentenek a lakosságban, de általuk más események, mint születés, házasság is nő.

1. tábla: A Magyarországon élő külföldiek alakulása, 1995-2009

1 January	Budapest	Hungary	Share of capital (%)
1995	46 712	138 101	
1996	48 719	139 954	
1997	55 422	142 506	
1998	60 432	148 263	
1999	62 362	150 245	
2000	64 865	153 125	
2001*	39 200	110 028	
2002	43 857	116 429	
2003	43 216	115 888	
2004	48 682	130 109	
2005	54 251	142 153	
2006	66 025	154 430	
2007	69 918	166 030	
2008	74 344	174 697	
2009	79 994	184 358	

Source: HCSO

Budapesten évente 1000-nél is több külföldi állampolgár születik. Pontosabban olyan élve születés történik, ahol az anya állampolgársága nem magyar. Ez a szám 15 év alatt 40 %-kal növekedett. Állampolgárságokat tekintve a román állampolgárok szülik a külföldi gyerekek közel felét. A 18 éven felüli külföldiek 56 %-a középfokú, míg 22,6 %-a felsőfokú végzettséggel rendelkezik, Budapesten ezek az arányok rendre 56 és 26 %.

Jelzéseként utalok arra, hogy az *időskori migráció* erősödésére, amellyel a lakóhely megválasztása során a szolgáltatások felértékelődnek, új szempontja az ingatlan piaci változásoknak. [Illés 2006, Illés–Kincses 2008]

Mindez arra utal, hogy a migráció egyoldalú szemlélete nem hogy nem segíti elő, hanem éppenséggel korlátozza a folyamat sikerét. A multikulturális társadalom kihívásai leginkább a nagyvárosokban érezhetők. Részben a közeli szomszédság, részben a város arculatának formálódása, mint kínai, arab, latin, török, zsidónegyed meghatározzák annak napi életét, tevékenységét. Azt látjuk a világban, hogy a metropoliszok voltak első és folyamatos kezdeményezői annak, hogy a befogadó ország szintjétől eltérően helyi szabályozás alakuljon ki. De mit is szabályoznak? Milyen arányban fogadjanak be a helyi lakossághoz képest, milyen legyen a szakmai összetétel, milyen eszközökkel történjen a letelepedés támogatása, és a beilleszkedés elősegítése.

A történelem persze nem csak pozitív, de negatív példákat is hoz az etnikai sokszínűségekre akkor, amikor válságok, konfliktusok elindítója lett. Tény a város alapvető lényegévé a kulturális sokszínűség vált, és a városvezetés egyik kihívása az lett, hogy miként képes az újakat befogadni, és velük dinamizálni a fejlődést. A legtöbb ország rá van utalva arra, hogy a külföldiekre, mint külső erőforrásokat használja fel. Egyes esetekben ez vezetett oda, hogy a nemzeti

szabályozástól eltérő városi, regionális szabályozás alakult ki, az utcai életben, a szomszédságban, a bevásárlóközpontokban, avagy a futballpályákon.

Új tendencia a tanulási célú mozgás megnövekedett érdeklődése. Azzal, hogy a külföldi hallgatók többsége a városi tereket keresi, a *studentifikáció* folyamata városszerkezet és milióalakító, kapcsolati tőke teremtő szerepű lett. Az egyetemi campusok, a fejlesztés stratégiai céljaivá vált. Mindez hat a település gazdaságára, az ingatlan hasznosításra, a szolgáltatások és a munkahelyek bővülésére. Budapesten két jellemző trend található: települési zárvány lesz, vagy a perifériák fejlődésének egy pólusa. A diákok fogyasztási szokásai, életritmusa eltér a már ott élőkétől, ami lehet fejlődést indukáló, de lehet a ghettoizáció irányába ható is. Több példa is hozható arra, hogy az oktatás tömegesedésével a korábban katonai létesítmények átalakítására, és új funkciójára került sor. Ezek az épület együttesek építésük idején a város külső részein voltak, de a város terjedésével ma már szinte akadályozták a szerves fejlődést. [Rédei 2009]

Országos helyzetkép

Magyarországon a 70-es évektől kezdődően a lakónépesség száma folyamatosan csökken. Belátható időn belül valószínűleg hazánkban csak a nemzetközi migráció lehetőségei képesek a népességfogyást mérsékelni [Hablicsek, 2003]. A nemzetközi vándorlás Magyarország népesség - számának növelésére közvetlen hatást gyakorol, emellett közvetett fiatalító hatása is van.

A rendszerváltás óta hazánk nemzetközi vándorlási többlettel rendelkezik. Azaz, több külföldi érkezik hazánkba, mint ahány honfitársunk elhagyja azt. A külföldiek társadalmi gazdasági és demográfiai hatása egyre nagyobb. Míg 30-40 000 főre tehető az éves természetes fogyás, addig 10-20 000-es éves, pozitív migrációs egyenleg jellemzi Magyarországot.

2. tábla: Összefoglaló adatok a külföldiek országos alakulásáról, 2001-2009.

Year (1 January)	Resident population	Foreign citizens staying in Hur	
		Numbers	As a percent of total population
2001	10 200 298	110 028	1,08
2002	10 174 853	116 429	1,14
2003	10 142 362	115 888	1,14
2004	10 116 742	130 109	1,29
2005	10 097 549	142 153	1,41
2006	10 076 581	154 430	1,53
2007	10 066 158	166 030	1,65
2008	10 045 401	174 697	1,74

Forrás:KSH

Azaz, száz Magyarországon élő ember közül ma már majdnem kettő külföldi. A többi országhoz képest ez alacsony érték, de nálunk még friss folyamat. Az ezredforduló utáni hét évben a külföldiek aránya 70 %-kal növekedett országos átlagban.

Azt láthatjuk, hogy a hazai népesség egy részének helyét folyamatosan a külföldiek veszik át, magukkal hozva saját „személyes tereiket”, szokásaikat, eltérő demográfiai összetételüket. A folyamat jelenleg a külföldi állampolgárok növekedésével hozható összefüggésbe, de a csökkenő itt élők száma azt eredményezi, hogy a külföldiek arányának változása felgyorsul. Ezzel a migráció gazdasági, társadalmi, demográfiai hatásai erősödnek. Magyarországra a hatások erősödése azért is valószínű, mert a harmadik országból érkező, földrajzilag távolabbi tájról érkező népesség várható.

3. tábla: Külföldiek állampolgárság szerint (1 Január)

Ország	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Austria	694	785	750	780	544	1 494	2 225	2 000
France	511	601	711	765	330	1 316	1 506	1 400
Netherlands	324	346	373	415	236	666	1 096	1 000
United Kingdom	624	700	872	963	440	1 451	1 911	2 000
Germany	7 493	7 676	7 100	7 393	6 908	10 504	15 037	14 000
Italy	542	563	545	551	404	777	1 020	1 000
EU-15	11 723	12 181	11 629	12 143	9 714	18 357	25 394	25 000
Croatia	917	931	800	902	837	778	813	800
Poland	2 279	2 227	1 945	2 196	2 178	2 364	2 681	2 600
Russia	1 893	2 048	1 794	2 244	2 642	2 759	2 760	2 700
Romania	41 561	44 977	47 281	55 676	67 529	66 183	66 951	65 000
Serbia	12 664	11 975	11 693	12 367	13 643	12 111	12 638	17 000
Slovakia	1 576	2 213	1 536	2 472	1 225	3 597	4 276	4 000
Slovenia	82	88	65	81	34	79	115	100
Turkey	455	544	469	557	615	756	886	1 000
Ukraine	8 947	9 835	9 853	13 096	13 933	15 337	15 866	17 000
Other European	20 584	21 088	21 552	22 915	24 493	24 307	25 314	26 000
Neighbouring countries	66 359	70 716	71 913	85 293	97 711	99 579	102 769	108 000
Europe	93 197	97 640	98 230	110 915	122 261	130 535	140 827	146 000
Asia	12 603	14 401	13 480	14 715	15 121	18 543	19 733	22 000
America	2 488	2 557	2 434	2 535	2 667	2 989	3 075	3 000

Other and unknown 507 513 **Forrás: KSH** 463 489 548 563 612 726

A külföldiek számának folyamatos növekedése a Kárpát-medence országából (Ausztria, Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia és Montenegró, Horvátország, Szlovénia) származik. Gyorsan nő az ezen országokon kívülről érkezőktől, ami mutatja, hogy a volumenük mellett az arányuk is gyarapodik. Legtöbben

Romániából, Ukrajnából, Szerbia és Montenegróból érkeztek hazánkba. E csoportokon kívül, jelentős számban élnek az EU15 országok állampolgárai (főként németek és osztrákok) is Magyarországon. Lásd 3. tábla.

Azonban az országos hatásokat jelentősen felülmúlják a területi hatások, különösen akkor, ha azokat kis területi egységekre, településre elemezzük.

Területi helyzetkép

2001-ben a lakónépesség 17 %-a élt Budapesten, 20 %-a megyei jogú városokban, 27 %-a egyéb városokban, és 36 %-a községekben. 2008-ra a városokban lakók aránya 31 %-ra nőtt, míg a községeké 32 %-ra csökkent, az első két kategória hozzávetőleges változatlansága mellett.

A külföldiek esetén Budapest erőteljesen felülreprezentált, mely egybeesik a nemzetközi trendekkel, azaz a migráció elsődleges célterületei a fővárosok. Ezt a hatást az európai kontinensen kívülről érkezettek határozottabban mutatják (az ázsiaiak 77 %-a lakik a fővárosban, további 13% a megyei jogú városokban). A munkaképes korúak aránya még nagyobb az összes várost figyelembe véve, még a falvakban a nyugdíjasoké jelentős.

4. Tábla: A külföldiek térségi megoszlása, (%) 1 Jan. 2001

2001	Budapest	County rank towns	Other towns	Villages	Total
Austria	31,56	17,87	18,30	32,28	
EU15	36,07	19,37	19,96	24,60	
Romania	30,91	18,02	21,86	29,21	
Serbia	16,54	45,34	18,53	19,59	
Croatia	16,58	21,81	38,71	22,90	
Slovenia	34,15	31,71	17,07	17,07	
Slovakia	28,93	35,41	22,34	13,32	
Ukraine	19,06	22,89	29,29	28,76	
Europe	29,71	22,91	22,05	25,32	
Asia	73,96	15,12	6,69	4,23	
America	52,33	25,48	11,33	10,85	

Forrás:KSH

A 4. táblázat adatai azt erősítik meg, hogy a távoli országokból érkezők éltek 2001-ben a legnagyobb arányban a fővárosban. Az elmúlt hét év során, azaz, hogy a szabadáramlási tér tagjai lettünk, egyrészt Budapest vonzó hatása erőteljesen fokozódott a külföldiek körében, méghozzá a megyei jogú városok arányainak visszaszorulásával, a kisebb városok és községek konstans rátái mellett. Ezekben az utóbbi esetekben csak állampolgársági súlyok változtak. Másrészt megnőtt az EU15 országokból érkezők érdeklődése, különösen a községek vesztettek, és lecsökkent az Európán kívüliek érdeklődése.

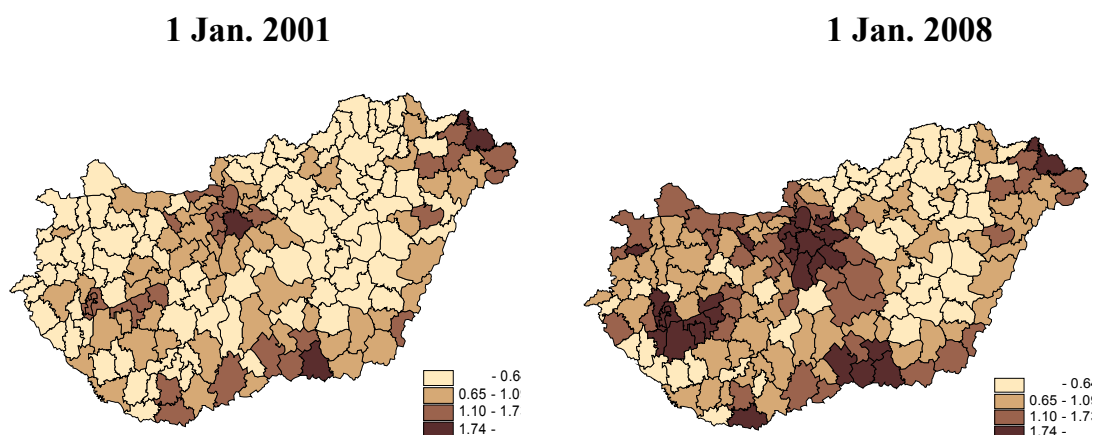
5. Tábla: Külföldiek térségi megoszlása, (%) 1 Jan. 2008

2008	Budapest	County rank towns	Other towns	Villages	Total
Austria	17,19	14,62	21,00	47,18	
EU15	31,35	14,15	20,48	34,01	
Romania	40,61	12,04	22,95	24,40	
Serbia	22,67	38,29	21,49	17,55	
Croatia	19,95	19,60	41,90	18,54	
Slovenia	46,62	15,79	22,56	15,04	
Slovakia	34,95	19,36	23,93	21,76	
Ukraine	36,11	17,80	22,30	23,79	
Europe	36,71	16,92	22,21	24,15	
Asia	77,43	13,41	6,45	2,71	
America	55,74	17,91	11,05	15,30	

Forrás:KSH

A külföldiek arányainak területi vizsgálata azt igazolja, hogy az átlagból pozitív irányban hat térség emelkedik ki. A Balaton környéke, Budapest, Pest megye, az ukrán-, román-, és végül a szerb-montenegrói határ menti kistérségek [Kincses, 2009]. Budapest növekvő szerepét ez a kistérségi szintű térkép jól ábrázolja.

1. ábra: A 100 lakosra jutó külföldiek mértéke

Ha a kistérségek szintjén nézzük a külföldiek térbeli eloszlásának a változását, koncentráció látható.

Fontos megjegyezni, hogy Budapest, és egyre jobban a környéke is, a kistérségek, centrumterületei a külföldi lakosságnak. A külföldiek itt koncentrálnak, és ez a koncentráció egyre fokozódik. 2001-ben, ezekben a kistérségekben a külföldi lakosság 52 %-a tartózkodott, 2008-ban már a 62 %-a.

Tehát a nemzetközi migránsok területi elhelyezkedésére jellemző globális szabályszerűség megtalálható Magyarországon is. A külföldiek domináns része Budapestre és vonzáskörzetébe került, kisebb hányada a határmenti kistérségekben, illetve a Balaton környékén él. Az EU15 országok Budapest és vonzáskör-

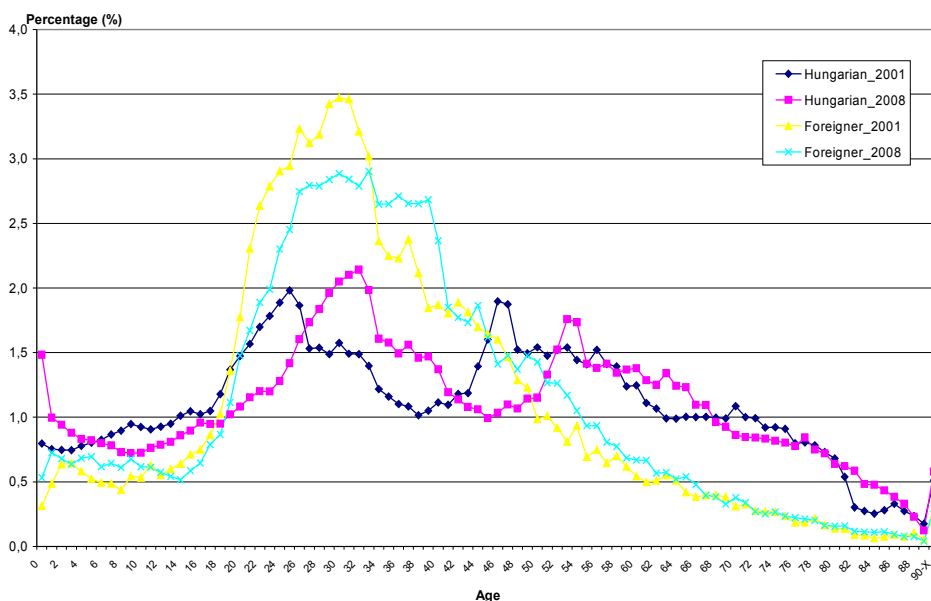
zete mellett a nyugati országrészt, főként Győr-Moson-Sopron és Somogy megyét részesítik előnyben. A román állampolgárok elhelyezkedése a leginkább megosztott, a román határ mentén, a fővárosban, és Nyugat-Magyarországon is jelentős számban élnek. A szerb-montenegróiak a közös határunk és Budapest által meghatározott ék alakban tömörülnek. A szlovákok az Észak-magyar-oroszági régióban, és Budapest környékén koncentrálnak, míg az ukránok számára is Budapest mellett a küldő országukhoz közeli kistérségek a legvonzóbbak.

Összefoglalóan elmondható, hogy a szomszédos országokból Magyarországon tartózkodó külföldiek számára egyöntetűen Budapest, és Pest megye, vonzó célpontot jelent, emellett előnyben részesítik az állampolgárságuknak megfelelő országhoz közelebb eső kistérségeket. Főként a román, ukrán és szerb határ közelében. Ezt támasztják alá a külföldiek súlypontokénti eltolódásai is.

Külföldiek életkorok szerinti vizsgálata

A hazánkban élő külföldiek betöltött korévek szerinti eloszlása jelentősen különbözik a magyar állampolgárokétól. Ebből számottevő fiatalító hatás, könnyebb alkalmazkodás következik. A külföldieknél a 15-64 éves korcsoport a domináns (lásd 2. ábra).

2. ábra: A külföldiek és a magyar népesség életkor szerinti megoszlása, 1 Jan. 2001-2008

Ezzel függ össze az, hogy a külföldiek átlag életkora 2008-ban 6,2 évvel volt fiatalabb, mint az itt élő lakosságé, de gyorsan öregszik. Az öregedés mértéke azonban eltér a külföldi és a nem külföldi lakosság körében.

Budapesten a lakónépesség átlagéletkora 2001. január 1-jéről 2008. január 1-re 41,9-ről 42,6-ra, ugyanezen időintervallum alatt a külföldiek esetén az átlag

sokkal gyorsabban 35,2-ről 36,4-re változott. Összefüggésbe hozható az öregkori migráció növekedésével. [Illés 2002]. A migráns népesség átlagéletkorának a hazai népességnél sokkal gyorsabb ütemű öregedése Budapestet, sokkal kevésbé érinti. Budapest teljes lakónépességének az átlagéletkorát kb. 0,3 évvel csökkentik a külföldiek. Továbbra is jellemző a munkaképes korú, fiatalabb külföldi népesség beáramlása.

A termékenység csökkenése és a várható élettartam növekedése azt jelenti, hogy az eltartás terheiben gyorsan csökkennek a kicsik gondjai, az időseké lassan nő. A gyermek eltartottsági ráta a lakónépességre 2001. január 1-ről 2008. január 1-re 0,24-ről 0,22-re változott, az idős pedig ennek ellentétéként 0,22-ről 0,23-ra nőtt. Ez is mutatja a hazai népesség elöregedését. Így a teljes eltartottsági ráta 0,46-ról 0,45-re csökkent. Azaz száz 15-64 éves emberre Magyarországon huszonkettő 0-14 éves, és huszonhárom 65-X éves jut 2008-ban.

Külföldiek esetén az országos és a kistérségi adatok is jelentősen eltérnek a lakónépesség értékeitől. A gyermeknépesség eltartottsági rátája itt országosan 0,11-ről 0,10-re változott a vizsgált hét év alatt, míg az időskori eltartottsági ráta 0,08-ról 0,11-re nőtt. Így 100 aktív korú külföldre 10 fiatalkorú (0-14) és 11 idős (65-X) jut, ami gazdaságilag sokkal jobb arányt mutat a lakónépesség megfelelő adatainál. Az eltartottsági ráta az osztrákok esetén a legmagasabb a külföldiek közül (0,38), mely nagyrészt az idős népesség miatt van így. Hasonló az EU15 arányához (0,32), majd az amerikai kontinens következik (0,25). Ezekben az esetekben is az idősek súlya magas. A legkisebb eltartottsági rátával a szlovákok (0,08), szlovének (0,15), románok (0,18), ukránok (0,19) rendelkeznek. Fontos megjegyezni az afrikaiak (0,11), és ázsiaiak (0,20) előnyös arányait is.

A gyermek népesség eltartottsági rátája minden kistérségben alacsonyabb a külföldiek esetében, mint a teljes népességet vizsgálva. A szerb határtól Budapestig húzódó sávban és a Balaton mentén a legnagyobb a külföldiek csökkentő hatása a fenti rátára, mely egyrészt a korévek szerinti összetételhatástól, másrészt a volumenhatásoktól függ. A külföldiek a Balaton térségében hazánk rátáját rontják, de az ország többi helyén javítják azt. Így a teljes eltartottsági ráta térképein a szerb-montenegrói határtól Budapestig, illetve a keleti határ mentén a külföldiek következtében jelentősebb javulás tapasztalható, éppen ott, ahol a legtöbb külföldi él, míg a Balaton térségében rontják az eltartottsági mutatókat.

Összefoglalva:

- ▶ A külföldiek, ezen belül is a szomszédos országok állampolgárainak hatása egyre nagyobb Magyarországon, ami egyrészt hazánk népességfogyásával, másrészt a külföldiek számának növekedésével függ össze. Így hét év alatt a nem magyar állampolgárok aránya 1,08 %-ról 1,74 %-ra, azaz 60 %-kal növekedett.
- ▶ A külföldiek területi elhelyezkedéséről megállapítható, hogy domináns részük Budapesten és vonzáskörzetében él, míg kisebb hányaduk a határ menti kistérségekben, illetve a Balaton környékén. Budapest centrum tu-

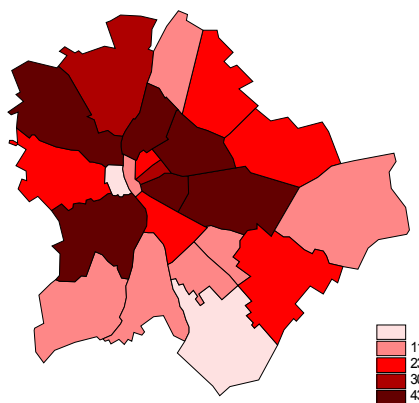
lajdonságokkal rendelkeznek, a magasan kvalifikált munkaerőt nagyobb távolságokból is képes toborozni. Amíg Budapest globális célpontja a migránsoknak, ahol a nem európai állampolgárok többsége él, addig a Balaton környéke inkább az EU15 országok állampolgáira jellemző letelepedési hely; a határ menti kistérségek pedig csak lokális célpontok.

- ▶ Sok más úgynevezett nagy-befogadó országgal ellentétben (például USA, Nagy-Britannia, Olaszország, Spanyolország, Ausztrália, stb.) hazánkat a hazai népességgel megegyező, vagy azt meg is haladó iskolai végzettségű külföldi állampolgárok választják új lakhelyül (szellemi tőke növekmény), akik nagyobb részt magyar nemzetiségűek, így nincsenek nyelvi nehézségek, a beilleszkedés könnyebb. A külföldi állampolgárok között magasabb az aktív korúak-, és az adófizetők aránya is.
- ▶ A külföldiek növekvő számából, lakónépességtől való demográfiai eltérésekből leszűrhető, hogy az általuk preferált területeken jelentősen, pozitívan befolyásolják a regionális társadalmi-gazdasági folyamatokat, nemcsak humán, de gazdasági többletet is jelentenek.

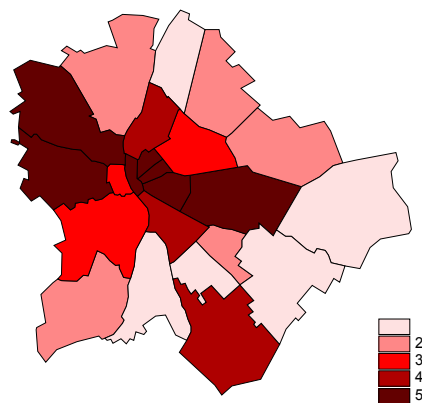
Budapest kerületi szinten

Budapesten élő külföldiek száma 2009. január 1-jén 79 994 fő volt. A főváros migrációs centrum voltát támasztja alá más megközelítésben az, hogy 2009-ben Budapesten átlagosan 4,67 külföldi jut 100 lakosra (országosan pedig csak 1,84). Ezek az arányok természetesen Budapesten belül sem egyenletesek, ahogy azt a 3-4. ábrák is mutatják. A legjobban a II, XII, V, VI, VII, VIII, X, XIII, XIV, XI kerületek preferáltak. Természetesen más-más állampolgársággal rendelkező külföldiek telepednek le egy-egy területen.

3. ábra: A külföldiek száma kerületenként, 1 Jan. 2008

4. ábra : A 100 lakosra jutó külföldiek száma kerületek szerint, 1 Jan. 2008

A II. kerületben az EU15 országokból érkezők (az itt élő külföldiek 32 %-a), és az ázsiaiak (23 %) vannak túlsúlyban, sok amerikai is él itt (6 %). Mindössze 16 % a románok aránya, mely a 41 %-os átlagos budapesti súlyuk fele. A XII. és V. kerületben hasonló arányokkal találkozunk, az előbbinél EU15 34 %, Ázsia 14 %, Amerika 9 %, Románia 18 %, 5% ukrán az utóbbi kerületnél rendre 28, 18, 5, 16 %, valamint 12 % ukrán állampolgárral. A VI. kerületben is magas még az EU15 (19 %) országokból és az amerikai kontinensről érkezők aránya (4 %), azonban az ázsiaiak (21 %), és a románok (25 %), szerb-montenegróiak és ukránok (7-7 %) arányai már magasabbak. A VII. kerületben még nagyobb az eltolódás (10 % EU15, 19 % ázsiai, 35 % román, és 8 % szerb-montenegrói illetve ukrán). A VIII. kerületben 36% ázsiai, 38 % román, 7 % ukrán, míg a X. kerületben 53 % (!) ázsiai, 27 % román, 7 % ukrán. Ez az egyedüli kerület, ahol a külföldiek közül az ázsiaiak vannak többségben, ami az itt működő piaccal van összefüggésben. Már a korábbi évek is megfigyelhető volt, hogy a piacok vonzották az ő lakhatásukat is.

A 2001-es arányok nagyon hasonlítanak a 2008-as megoszlásra. Figyelemreméltó az ázsiaiak aránya a VIII. kerületben 43 %-ról 36 %-ra esett vissza, ezen kívül jelentős elmozdulás a kerületek állampolgársági struktúrájában nem látható. Mindez azért is érdekes, mert a slümmösödött kerület rehabilitációjára került sor és ezzel hozható összefüggésbe a változás.

A Budapesten lakó külföldiek állampolgársága összességében nagyon változatos képet mutat, sokkal változatosabbat, mint az ország más tájain. Hiszen 158 ország állampolgárai élnek ebben a városban. A Magyarországon élő afrikaiak 58, ázsiaiak 77 %-a, amerikaiak 56 %-a él itt. Minél messzebről jön valaki, annál inkább a főváros válik elsődleges célponttá. A szomszédos országokból érkezők (akik még jobban ismerik hazánkat) 36 % él Budapesten, a románok 41, ukránok 36, szerb-montenegróiak 23, szlovákok 35, szlovének 47, horvátok 20, osztrákok 17 %-a. Jelentős számban vannak itt az EU15 országokból, Szlovákiából, Törökországból, Kínából, Vietnámból, Szerbia és Montenegróból, Ukrajnából, Oroszországból, Szíriából. Leginkább nominálisan mégis Románia magaslik ki (37 ezer fővel).

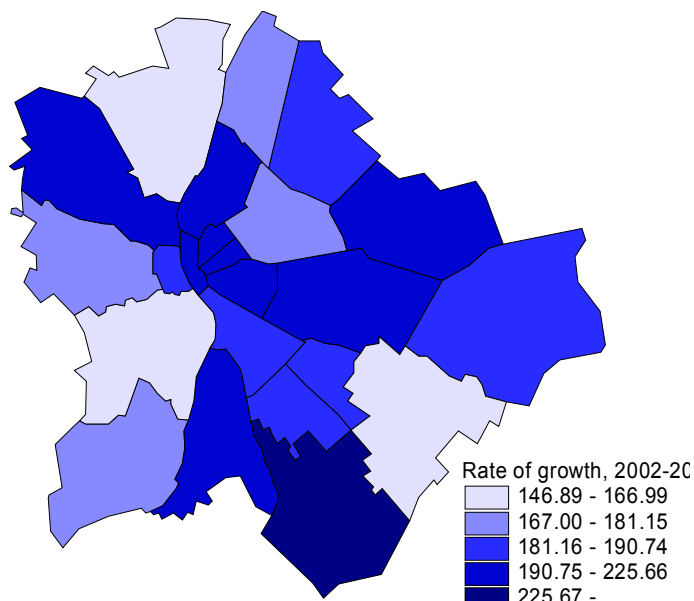
A Budapesten belüli nemzetközi vándorlási egyenlegekben minden kerületben emelkedik a külföldiek volumene, ahogy a 6-os táblázat, és 6-os ábra mutatja.

6. Tábla: A külföldiek növekedése kerületek szerint az előző év %-ában,

District	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2002-
I.	110,94	103,95	96,93	109,34	138,29	106,37	106,09	
II.	110,78	106,21	105,47	92,99	145,78	112,73	108,35	
III.	108,84	95,91	143,63	87,16	107,05	104,21	100,76	
IV.	121,46	97,27	117,65	115,76	101,08	107,55	100,73	
V.	109,92	93,69	90,36	127,85	153,60	104,59	108,47	
VI.	107,99	98,20	94,56	120,24	139,08	109,99	106,78	
VII.	115,19	94,49	87,97	135,10	127,72	110,28	108,11	
VIII.	119,47	93,59	102,66	125,80	128,29	105,61	105,75	
IX.	103,50	98,62	99,81	128,07	126,04	106,43	107,78	
X.	121,59	99,07	105,21	130,76	120,55	103,75	108,87	
XI.	102,31	97,71	172,00	67,44	126,85	106,90	104,75	
XII.	106,37	98,98	93,03	108,43	140,14	111,40	106,32	
XIII.	114,93	100,75	93,12	141,43	122,63	96,76	109,39	
XIV.	110,33	96,10	144,33	87,03	115,51	107,05	110,00	
XV.	114,87	97,89	97,43	139,62	109,99	105,44	105,01	
XVI.	117,16	100,92	101,36	136,38	110,22	103,79	105,16	
XVII.	111,10	99,30	106,91	137,73	112,60	101,79	102,07	
XVIII.	103,03	99,47	99,19	138,02	110,74	103,90	103,45	
XIX.	118,05	99,63	100,45	130,42	112,12	103,75	103,03	
XX.	105,52	101,31	118,34	121,81	105,18	107,36	106,91	

Forrás:KSH

5. ábra: A külföldiek arány növekedése a fővárosban a kerületek szintjén, (2001=100%)

Az elemzés azt erősíti meg, azon kerületek növekedési üteme a legnagyobb, ahol már korábban is sok külföldi élt, ami migráció hálózati jellegét bizonyítja. Ahol a beilleszkedés korlátai alacsonyabbak, a lakás árak olcsóbbak, odamennek a külföldiek. Több migrációs kutatás jutott arra az eredményre, hogy a migrációs kapcsolatok meghatározóak és a már kitaposott út vonzó ereje döntő.

A jelentős vándorlási deficit folyamatosan csökkent, legdinamikusabban az utóbbi 4-5 évben, melynek következménye, hogy a 2007-es évben Budapest egésze belföldi vándorlási többlettel rendelkezik! A fejlesztési tervekhez szükséges népesség előreszámítások arra a nemzetközi trendre alapultak, miszerint a belső vándorlási deficit a nemzetközi beáramlással kerül pótlásra. Az országban élő lakosság belső mozgása lényegesen csökkent és nem irányul a fővárosba. Ugyanakkor a határok nyitottsága, és átjárhatósága fokozza a nemzetközi érdeklődést.

Az elmúlt évvégén elkészült népesség előreszámítás, – a Budapesti közlekedési tervezés részeként, városrendezési területi egységekre részletezve –, azt valószínűsíti, hogy a 2036-ig terjedő időszakra az országba a jelenlegi beáramlás kisebb fokozódása várható, és ennek 70 %-a Budapestet veszi célba. Ennek következtében az elkövetkező 30 évben, Budapest előregedésével járó természetes fogyást és a szuburbánus mozgásokat, mintegy 240 ezer fős külföldi letelepedéssel lehet ellensúlyozni. A várható lakosság szám alakulása 1.7 millió fő 2036, ami ? 17 %-os külföldi populációval számol. A külföldiek száma jelentős mértékben attól függ, hogy a magyar állampolgárság megszerzésére kik törekednek és ez milyen jogi keretek között fog megvalósulni.

Részben a nem csökkenő nemzetközi vándorlás, részben annak diverzitás, szükségessé teszi a fentiekben elemzett irányokban a város vezetésének stratégiai munkáját, annak érdekében, hogy ennek hatása többletet eredményezzen a fővárosban.

Felhasznált irodalom:

1. ARTNER ANNAMÁRIA – BERNEK ÁGNES – CSIKI ANITA – FARKAS PÉTER – SCHOTTNER KRISZTINA (2006): Globalizáció, tökekoncentráció, térszerkezet. Harsányi János Főiskola és MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest
2. ILLÉS SÁNDOR – LUKÁCS ÉVA (2002): A személyek szabad áramlásának statisztikai szempontú vizsgálata In.: Migráció és statisztika, KSH NKI Kutatási jelentések, 71. Budapest.
3. ILLÉS SÁNDOR (2008): Indirect estimation on the types of international elderly migration in Hungary, Romanian Review on political Geography Vol 8. No 1. pp 55-63.
4. KINCSES ÁRON (2008): Romanian citizens in Hungary, Geographical Forum – Geographical Studies and Environment Protection, Year 7, No 7/2008, Craiova pp. 136-144.
5. KINCSES ÁRON (2009): Magyarországon élő külföldiek területi elhelyezkedése, 2006. Tér és Társadalom
6. RÉDEI MÁRIA. (1989): A migráció értelmezésének és modellezésének lehetőségei. Demográfiai módszertani füzet. 4. sz. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet.

7. RÉDEI MÁRIA. (1998): A tőke, az áru és a munkaerő áramlása. In: Migráció II. KSH. Budapest. 71–83. old.
8. RÉDEI MÁRIA (2002): Nemzetközi migráció. In.: szerk. Bernek Á.: A globális világ politikai földrajza. NTK, Budapest.
9. RÉDEI MÁRIA (2005) A nemzetközi migráció folyamatának irányítása. Statisztikai Szemle 83. 7. pp. 662-680.
10. RÉDEI MÁRIA (2007): Mozgásban a világ-a nemzetközi migráció földrajza (Eötvös Kiadó, Budapest.)
11. RÉDEI MÁRIA. – KINCSES ÁRON. (2008). A szomszédból érkező migránsok hatása a hazai gazdasági és társadalmi különbségekre. Közép Európai Közlemények, Geográfusok, regionalisták és történészek tudományos szemléje. 1. évf. 1. szám. pp.3-17.

ZACHAR ZALÁN

A TENGERI HATALOM GEOPOLITIKÁJA ÉS A SZOMÁLIAI KALÓZOK

Bevezetés

Az óceáni, tengeri térségek feletti hatalom kérdései a geopolitika megszületése óta annak középpontjában állnak. Nemcsak azért, mert századunk két világháborúja, majd a bipoláris világrend évtizedeken át tartó hidegháborúja bebizonyította, hogy a tengeri térségek feletti uralom mennyire befolyásolja az emberi történelmet, a társadalmak sorsát, hanem azért is, mert a tengeri uralom kérdésköre mindennél jobban mutatja az ember, a társadalom és földrajzi környezete közötti szoros kapcsolatot. A földfelszín meghatározott részének birtoklása – legyen az szárazföld vagy tenger – nagyon jól szemlélteti az állam politikai életének földrajzi determináltságát. Az állam óceánokhoz, tengerekhez fűződő viszonya, a tengerek feletti uralom kivívására tett lépései egyben jellemzik a nagyhatalmak körében elfoglalt helyzetét, de ugyanígy mutatják a mindenkor rendelkezésre álló földrajzi feltételrendszer kihasználásának mértékét is.

Előfordul, hogy nem egy állam, hanem más jellegű, más összetételű hatalom uralja a tengerek mentén zajló folyamatokat. Napjainkban, ha nem is uralja, de meghatározó, terror jellegű cselekmé-

nyeken alapuló hatalmat gyakorolnak a Kelet-Afrikai térségben a szomáliai kalózok.

Vajon milyen nemzetközi, gazdasági és humanitárius következményei vannak a kalózok ténykedésének?

Milyen nemzetközi szervezetek képesek útját állni a jelenlegi folyamatoknak?

Geográfiai tényezők

Az ideálisnak nevezhető katonai tengeri uralom alatt azt a katonai helyzetet kell értenünk, amikor a tengeri uralmat gyakorló fél olyan hadiflottával rendelkezik, amely az adott óceáni térség minden egyes pontját képes ellenőrizni és katonai eszközeinek hatása alatt tartani. Az ilyen katonai, tengeri hatalom azonban csak elméletben létezik, hiszen még a XXI. század elején sem képes a világ egyetlen flottája sem e feladatot valóra váltani. A katonai értelemben vett ideális tengeri hatalom létrehozására tehát a történelemben eddig az emberiség nem volt, és ma sem képes.

A tengeri közlekedés birtoklása immár évszázadok óta a gazdasági, társadalmi növekedés, a gazdasági jólét és ezeken keresztül a politikai, a nagyhatalmi felemelkedés záloga. Napjaink világában, ahol az energia- és nyersanyagszállítás, a nemzetközi áruforgalom jelentős része tengeri úton zajlik, egyáltalán nem közömbös, hogy e forgalom kinek az érdekében, kinek a gazdasági-, pénzügyi gyarapodására történik. A tengeri szállítási útvonalak birtoklásával a politikai nagyhatalmi státuszt is birtokoljuk. Aki ezeket a gyakorta több ezer kilométer hosszú útvonalakat vagy a meghatározó tengersizorosokat, csatornákat, öblöket kezében tartja, az uralja a tengeri közlekedést; az uralja a tengeren folyó áruforgalmat, az a gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok meghatározója.

Az Ádeni-öböl, mint földrajzi hely kiválóan alkalmas kalóztámadások végrehajtására. Az öbölből könnyen lehet ellenőrizni a hajóforgalmat, nem úgy, mint a nyílt tengeren. A Szuezi-csatornához vezető Ádeni-öböl a világ egyik legforgalmasabb tengeri útvonala, hiszen ezen keresztül lehet a leggyorsabban eljutni Ázsiából Európába. Sok állam számára az Ádeni-öböl stratégiai fontosságú kereskedelmi útvonal, hiszen gazdaságuk erősen függ a külföldről érkező – és ezen a vízi útvonalon áthaladó – olaj- és nyersanyagszállítmányoktól.

Béke idején tengeri uralomról nemigen beszélhetünk, legfeljebb haditengerészeti hatalomról, melyet valamely fél az állandó jelenlétével valamely óceáni, tengeri térségben képes a földrajzi helyzet addig hiányzó elemeit pótolni. A béke időszakában egyik fél sem akadályozza közvetlenül a tengeri hajóforgalmat, így a tengeri uralom látszólag változatlan. Azonban – mint már említett tettem róla – ez az állapot nem mindig állandó.

A szomáliai kalózok

A múlt század első felének meghatározása szerint a kalózkodás egy magánhajó által a nyílt tengeren végrehajtott támadás mások vagyona, testi épsége vagy szabadsága ellen. Régebben a hadviselő felek magánhajókat is felhatalmaztak arra, hogy az ellenfél kereskedelmi hajóira vadásszanak, ezt azonban az 1856-os párizsi deklaráció megtiltotta. Az elmúlt évtizedekben megkülönböztették a kalóz és a tengeri rabló fogalmát: kalózoknak tekintik azokat, akik állami felhatalmazással támadnak meg ellenséges tengeri járműveket, amiért cserébe megkapják az elkobzott árut, illetve magát a hajót. A tengeri rablók fegyveres felkészültséggel, rajtaütésszerűen, közvetlen állami felhatalmazás nélkül hajtanak végre támadásokat.

Szomália vizein egy új keletű tengeri hatalom jelent meg az elmúlt, mintegy 4 évben. Ők a szomáliai kalózok. A szomáliai kalózok mára valóságos félkatonai, jól felszerelt, profi erőkké váltak. A hagyományos hajókon utazó "békés halászok" pillanatok alatt kalasnyikovokkal, rohamkarabélyokkal, RPG-7 gránátvetőkkel, GPS navigációs rendszerrel és műholdas telefonokkal felszerelt kalózzokká képesek átváltozni. Az állítólagos halászoknak negyedórára van szükségük, hogy támadást intézzenek egy kereskedelmi hajó ellen és túsul ejtsék a személyzetet. A módszerek az idők során fejlődtek. A kalózok, akik kisteljesítményű hajóik miatt régebben a szomáliai partok mentén néhány tucat kilométeres sávban tevékenykedtek, mostanában "anyahajók" segítségét veszik igénybe: olyan teherhajókat, amelyek több könnyű csónakot is vontatnak, s így a nyílt tengeren is meglephetik áldozataikat.

A kalózok indítékainak, megalakulásuk okainak megértéséhez Szomália történelmében vissza kell nyúlnunk kb. 40 évet, a kalóztámadások gyökeréig, történelmi háttéréig. Az 1970-es évek meghatározó egyénisége, később szomáliai elnök, **Mohamed Sziad Barré** és rendszere úgy látszott megteremti az afrikai szocializmus ideálját. Sziad Barré évekig rendkívül jó kapcsolatot tartott fenn a szocialista Szovjetunióval, mígnem Sziad úgy gondolta megszerzi Etiópiától az Ogaden fennsíkot. Etiópia akkoriban szintén a Szovjetunió csatlósa volt. Moszkva ezért nem nézte jó szemmel Sziad ebbéli törekvéseit és a háttérből irányított ellencsapásával megakadályozta a szomáliai csapatok előrenyomulását Etiópiába. Sziad a hátbatámadáson felháborodva hátat fordított a szocialista rendszernek.

A moszkvai támogatás híján azonban Sziad már nem uralhatta sokáig az elnöki széket. A helyi, törzsi hadurak megbuktatták, majd egymással kezdtek hadakozni. A civil lakosság elleni vérengzéseket megunva az Egyesült Államok küldött csapatokat a szomáliai fővárosba, Mogadishuba, de az egymással összefogó törzsi csapatok elüldözték a tengerészgyalogságot Szomália földjéről, magára hagyva Szomália népét. A szocializmusban kinevelt katonák egy része már

nem kívánt politikai háborúba keveredni, ezért jövedelmezőbb vállalkozás után nézett, a megörökölt szovjet fegyverzettel kalózkodni kezdett.

A szomáliai kalóztámadások a szomáliai polgárháború kezdetéig, az 1990-es évek elejéig nyúlnak vissza. A térségben növekvő kalózfenyegetés jelentős aggodalmat keltett számos országban. 2005 óta sok nemzetközi szervezet – beleértve a **Nemzetközi Tengerészeti Szervezetet** és a **Világ Élelmezési programot** – határozottan aggodalmát fejezte ki a kalóz aktivitás növekedésével kapcsolatban.

Az Arab-tengernek az Afrika szarva és az Arab-félsziget között elterülő része jelenleg a világ egyik legveszélyesebb tengeri útvonala.

A szomáliai partoknál zajló kalózkodás komoly csapást mért az amúgy is gondokkal küszködő szomáliai gazdaságra és kereskedelemre, hozzájárult az országot sújtó humanitárius válság kialakulásához, és tovább gyöngítette az ország átmeneti kormányát.

A szomáliai fizetőeszköz majd 80 %-ot veszített értékéből. Az üzemanyagárak majd 170 %-kal nőttek, az élelmiszer árak pedig több mint 250 %-kal kúsztak feljebb, miközben július óta drámai módon rosszabbodott a biztonsági helyzet az ország déli és középső részén. A kalózkodás hozzájárult a hajózás költségeinek emelkedéséhez és meggátolta az élelmiszer segélyszállítmányok vízi szállítását. A Világ Élelmezési Program 90%-a tengeri úton érkezett.

Moses Wetangula kenyai külügyminiszter szerint a kalózok eddigi tevékenységük alatt több mint 150 millió dollárnyi váltságdíjat szedtek be. Wetangula arra szólította fel a tulajdonosokat, hogy ne fizessenek elrabolt hajóikért, mert azzal csak tovább gerjesztik a kalózkodást. A térségbeli hajózás biztonságának drasztikus romlása miatt az elmúlt napokban több nyugati hajótársaság is az Ádeni-öböl elkerülésére, illetve Afrika megkerülésére utasította hajóit, ami a Szezei-csatorna forgalmának drámai visszaesését, s a tengeri szállítás jelentős drágulását okozhatja.

A kalózok a tavalyi évben októberig a szomáliai partoknál 65 kereskedelmi hajót raboltak el, fedélzetükön a legénységgel, összesen kétszáz emberrel.

A **Nemzetközi Tengerészeti Hivatal** (International Maritime Bureau) közlése szerint a tavaly regisztrált 199 kalóztámadásból 63 a szomáliai partoknál, illetve az Ádeni-öbölben történt.

Az ügy egyre inkább geostratégiai méreteket öltött: évente mintegy 16 ezer hajó halad át - többek között a világ nyersolaj-szállítmányának közel 30 százalékával - a Báb-el-Mandeb tengersizorban, az Ádeni-öböl és a Vörös-tenger között.

Sirius Star

2008. november 18-án a szomáliai kalózok rekordfogást csínáltak: ekkora hajó, és a parttól ennyire távol korábban még nem esett zsákmányul. A féléves tanker rakománya 2 millió hordó olaj.

Az olajszállítót a kenyai partoktól mintegy 830 km-re fogták el a kalózok a 25 fős nemzetközi legénységgel együtt. A szaúdi olajjal a Sirius Star Afrika déli csücskét megkerülve az USA felé tartott.

A hajót a szomáliai Eyl közelébe vitték, amely település köztudottan a kalózok egyik főhadiszállása. A hajót a váltságdíjról folytatott alkudozás idejére a partok közelében, Hararder-nél horgonyozták le, Szomália hosszú tengerpartjának nagyjából a közepén.

A tanker rakományának jellege miatt fel sem merülhetett, hogy a fontos kereskedelmi útvonalat őrző nemzetközi flotta beavatkozzon, a hajó sérülése ugyanis óriási ökológiai katasztrófát okozott volna.

A támadás sikere jól mutatta, hogy a kalóztámadások ellen az erőfeszítések és a térségben járőröző hadihajók dacára jelenleg nincs hathatós védelem. A túsok, valamint a hajó és a rakomány értéke miatt szinte biztosra vehető volt, hogy a tulajdonosok meg fognak állapodni a kalózokkal a váltságdíjról.

A koreai építésű, 318 ezer tonnás Sirius Star 330 méter hosszú. A tanker a szaúdi Aramco cég tulajdonában van. A rakomány Szaúd-Arábia hatórányi olajhozama: a támadás hírére azonnal nőni kezdett az olaj világpiacon az ára.

2008. november 21-én több tucat iszlámista lázadó szállta meg a szomáliai Hararder kikötőjét, azok után a kalózok után kutatva, akik a hajó eltérítése mögött állnak.

„Szaúd-Arábia egy muzulmán ország, ezért hajóit eltéríteni nagyobb bűn, mint másokét” - mondta az ország szinte egészét ellenőrzésük alatt tartó iszlámista lázadók egyik szóvivője. „Hararder az ellenőrzésünk alatt áll, s valamit tennünk kell annak a hajónak az ügyében” - tette hozzá.

Abdullahi Jusuf szomáliai elnök közölte, hogy országa közel áll az összeomláshoz, az iszlámista as-Sabab mozgalom lázadói átvették az ellenőrzést Szomália szinte egésze felett.

Sem az amerikai hadiflotta, sem a dubaji központú Vela International tengerhajózási vállalat nem tudta megerősíteni a hírt, miszerint a kalózok 25 millió dollárt követelnének a hajó tulajdonosától. A Sirius Star rakománya az eddigi legnagyobb kalózzsákmány, s a szóban forgó váltságdíj szintén az eddigi legnagyobb, amelyet valaha követeltek az Ádeni-öbölben és az Indiai-óceán szomáliai partja mentén garázdálkodó fegyveresek.

Egy **Dzsamij Adamként** bemutatkozó kalóz a szaúdi tulajdonú as-Sark al-Auszat című lapnak a hajó tulajdonosával folytatott tárgyalásokról azt mondta, hogy az általuk követelt váltságdíj egyáltalán nem túlzó, de az összeget nem árulta el. Mindazonáltal azt mondta, hogy nekik félmillió dollár költségbe került a tanker megkaparintása.

2009. január 8-án kifizették a kalózoknak a három millió dolláros váltságdíjat. Két napra rá a szomáliai kalózok motorcsónakja elsüllyedt, miközben elhagyták a tankert. Állítólag a váltságdíj kalózokra eső része – mintegy háromszázezer dollár - is odaveszett. A balesetet nyolc kalóz élte túl, akik elmondták, hogy a motorcsónak túl volt terhelve, és túl gyorsan haladt. Attól tartottak ugyanis, hogy a nemzetközi erők üldözőbe veszik őket.

Faina

Az ukrán Fainát szeptember 25-én kerítették hatalmukba a szomáliai kalózok, s eleinte kétfélmillió dollár váltságdíjat követeltek érte. Amikor azonban felfedezték, hogy a hajó tankokat (orosz), egyéb fegyvereket és lőszeret szállít, a váltságdíjat húszmillió dollárra

emelték. Az alkudozás során ez az összeg többször változott, utoljára nyolcmillió dollárt kértek a hajóért.

2008. október 14-e volt a határidő a váltságdíj kifizetésére. A kalózok azal fenyegetőztek: ha a nap folyamán nem kapják meg a követelt nyolcmillió dollárt, felrobbantják a hajót 20 fős legénységével és saját magukkal együtt.

A helyszínre tartott a **Neusztrasimij** (Rettenthetetlen) nevű orosz torpedóromboló, hogy segítsen a kalózok elleni küzdelemben. A rombolónak az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozata szerint joga van a szomáliai felségvizeken is fellépni a kalózhajókkal szemben, s fő feladata az orosz hajók védelme.

A hajó tulajdonosa, a Tomex cég abban reménykedett, hogy lehet majd alkudni az összegből, ha megérkezik a helyszínre a Nyeusztrasimij. A Faina közelében akkorra már hat amerikai hadihajó tartózkodott.

Az amerikai haditengerészet szerint a hivatalosan a kenyai Mombasa kikötőbe címzett 33db T-72-es harckocsit, nagy mennyiségű lőszer és más fegyvert valójában Szudánba szánták, de ezt az állítást az ukrán külügyminisztérium és a kenyai védelmi minisztérium is cáfolta. A nyugat-szudáni Dárfúr tartományra fegyverszállítási embargó van érvényben az ott dúló polgárháború miatt, de a kartúmi kormány, illetve a dél-szudáni autonóm kormány legálisan köthet fegyverüzleteket.

Titkosszolgálati források szerint Odesszából kapták az információt a szomáliai kalózok a tankokat szállító ukrán Faina teherhajó elrablásához. A kalózzal való megállapodást legjobban a tengerészek kiszabadítása céljából létrehozott ukrán válságtörzsből közvetlenül kiszivárgó információk akadályozták.

A „vakondot” végül úgy sikerült semlegesíteniük, hogy a hírszerzés megszakította az együttműködést a válságtábbal, a hajó kiváltását megelőző két hétben semmilyen információt nem adott ki a számára, s kizárólag a saját erejére támaszkodva, közvetítők nélkül hajtotta végre a feladatát. A kém kiszűrésére akkor vizsgálat indult.

A hajó 17 fős legénységének erő alkalmazásával való kiszabadítását kezdettől fogva elvetették az emberi áldozatok nagy valószínűsége és Ukrajna korlátozott külföldi műveleti képessége miatt. A kalózzal folytatott alkudozást azonban nehezítette a hajórakomány katonai jellege, több külföldi ország - köztük vezető hatalmak - titkosszolgálatára igyekezett ugyanis akadályozni és elnyújtani a tárgyalásokat abból a célból, hogy kiszorítsák Ukrajnát az afrikai fegyverpiacokról.

A külső beavatkozások miatt többször is megszakadtak a kalózzal folytatott tárgyalások, a felderítő szolgálat sajtószóvivői irodája harminc olyan esetet említ, amikor „harmadik személyek” zavarólag léptek közbe a váltságdíjról folyó alkudozások során. Titkosszolgálati munkatársak szerint, amikor a hajó tulajdonosa kétmillió dollárt ajánlott a kalóznak, s azok már hajlandóak lettek volna belemenni az alkuba, Kijevből „fülest” kaptak, miszerint Ukrajna többet is tudna fizetni, így megemelték a követelt váltságdíj összegét.

Az ukrán pártok is beavatkoztak az alkufolyamatba, de a kalózzal való megállapodást legjobban azok az információk akadályozták, amelyek a tengerészek kiszabadítása céljából felállított válságtörzsből szivárogtak ki. Előfordultak esetek, amikor a kalózok a törzs tanácskozásait követően azonnal értesültek az ott elfogadott döntésekről, ami azt jelentette, hogy a kijevi legfelsőbb hatalmi körökből valaki érintett volt az ügyben.

A titkosszolgálatok már megállapították, hogy amint a Faina kifutott az odesszai kikötőből Afrika felé, Odesszából valaki - egy grúz mobilszolgáltató

telefonszámát használva - felhívta a kalózokat. Azok tehát előre tudták, hogy egy fegyvereket szállító hajót kell várniuk.

A szomáliai kalózok 2009. február 5-én csütörtökön engedték szabadon 3,2 millió dolláros váltságdíj fejében az ukrán teherhajót.

Nemzetközi összefogás

2008. október 7-én az **ENSZ Biztonsági Tanácsa** adoptálta az **1838-as ENSZ BT határozatát**, összehívva a nemzeteket, hogy összefogjanak és szétverjék a kalózokat a térségben.

A Tanács a **2008/851/KKBP** együttes fellépésében (2008. november 10.) felhatalmazta az átmeneti szövetségi kormánnyal együttműködő államokat, hogy Szomália felségvizeire belépjenek, és a vonatkozó nemzetközi joggal összhangban minden szükséges eszközt felhasználjanak arra, hogy megakadályozzák a tengeren elkövetett kalóztámadásokat és fegyveres rablásokat.

Az együttes fellépést végrehajtó **Atalanta** katonai művelet a nemzetközi jogban, nevezetesen az ENSZ tengerjogi egyezményében, valamint az ENSZ BT 1814 (2008), 1816 (2008) és 1838 (2008) számú határozatában megállapított feltételek mellett, és a rendelkezésére álló kapacitása erejéig:

- többek között az érintett hajók fedélzetén tartózkodó Atalanta fegyveres egységek révén védelmet nyújt a **WFP** (Élelmezési Világprogram) által bérelt hajóknak, különösen Szomália felségvizein történő áthaladásuk során;
- a szükségesség eseti felmérése alapján kíséretet biztosít az azokon a területeken áthaladó kereskedelmi hajóknak, ahol bevetették;
- felügyeli Szomália azon part menti területeit – beleértve felségvizeit is –, amelyek a tengerhajózási tevékenységekre, különösen a tengeri közlekedésre nézve veszélyt jelentenek;
- megteszi a szükséges intézkedéseket – beleértve erőszak alkalmazását is –, hogy azokon a területeken, ahol jelen van, visszatartsa és megelőzze az esetlegesen elkövetendő kalóztámadásokat és fegyveres rablásokat, valamint beavatkozzon azok véget vetése érdekében;
- azokon a területeken, ahol jelen van, az illetékes államok jogi eljárásainak a **12. cikk** feltételei szerinti esetleges gyakorlására tekintettel elfoghatja, fogva tarthatja és átadhatja a ténylegesen vagy feltételezhetően kalóztámadást vagy fegyveres rablást elkövetett személyeket, lefoglalhatja a kalózok vagy fegyveres rablók hajóit, illetve kalóztámadást vagy fegyveres rablást követően a kalózok vagy fegyveres rablók birtokába került hajókat és a fedélzetükön található javakat;
- kapcsolatot teremt a Szomália partjainál folytatott kalóztámadások és fegyveres rablások elleni küzdelemben a térségben részt vevő szervezetekkel, szervekkel és államokkal, különösen a Tartós Szabadság el-

nevezésű hadművelet keretében működő „**Egyesített Erők 150**” tengeri erővel.

A **10. cikk 4.bekezdése** alapján az EU katonai műveletéhez katonailag jelentős mértékben hozzájáruló harmadik államok ugyanolyan jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek a művelet napi irányítása tekintetében, mint a műveletben résztvevő tagállamok.

A **12.cikk 1.bekezdése** alapján az ENSZ tengerjogi egyezményének **105.-cikke** alapján a nyílt tengeren elfogott, kalóztámadást elkövetett vagy feltehetően elkövetett személyeket, valamint a fenti cselekmény elkövetésére szolgáló eszközöket átadják:

- azon tagállam, vagy a műveletben résztvevő harmadik állam illetékes hatóságainak, amelynek lobogója alatt a foglyokat ejtő hajó közlekedik, vagy
- ha ez az állam joghatóságát nem kívánja gyakorolni, annak a tagállamnak vagy harmadik államnak, amely joghatóságát az említett személyeken vagy eszközökön gyakorolni kívánja.

Az **Európai Unió** azután döntött a közös akció mellett, hogy a szomáliai elnök a nemzetközi közösség segítségét kérte a kalózkodás megfékezéséhez.

Az EU ugyanakkor sürgette az Afrikai Uniót, hogy tegyen többet Szomália katonai és politikai rendezéséért.

Három NATO-hadihajó kezdett járőrözni a Szomália előtti vizeken és az Ádeni-öbölben 2008. október 24-én. A műveletben egy olasz romboló, valamint egy görög és egy brit fregatt vett részt. A hajók oltalmát előtte Kanada látta el, majd Hollandia vette át a szállítmányok biztosítását.

„A NATO kész segíteni Afrika biztonsági körülményeinek javításában, de elvárja a kontinens országaitól, hogy elsősorban ők találjanak megoldást a szomáliai kalózkodás elleni hatékony fellépésre” – jelentette ki a NATO főtitkára 2008. november végén ghánai látogatásán. **Jaap de Hoop Scheffer** ezzel **Albert Kanda Dapaach** ghánai védelmi miniszternek arra a felhívására reagált, amelyben a NATO és az afrikai regionális szervezetek szorosabb együttműködését szorgalmazta a kalóztámadások kivédésében és más olyan biztonsági problémák enyhítésében, mint a pénzmosás.

„Ez a kontinens még sok problémával küzd, de szilárd meggyőződésem, hogy elsősorban magának kell megoldásokat találnia ezekre a gondokra, s nem másoknak. Mindenképpen úgy gondolom, hogy a NATO sokat segíthet, például ha felgyorsítja az Afrikai Unió készenléti haderejének továbbképzését, hogy azután e haderő megfelelő helyen bevethető legyen az afrikai gondok megoldására” - mondta a főtitkár, de a szomáliai kalózkodás okozta, viszonylag új keletű problémát konkrétan nem említette.

Az **Afrikai Unió** (AU) megszületését 2001. március 1-jén jelentették be az Afrikai Egység Szervezet (AESZ) csúcson. Az államszövetséget **Moammer**

el Kadhafi líbiai vezető álmolta meg. Elsődleges célja - összhangban elődje az AESZ szellemében – az afrikai államok gazdasági együttműködésének megteremtése, és a köztük támadt konfliktusok kezelése.

Kadhafi az Afrikai Unió soros elnöke 2009. februárjában a védelmébe vette a kelet-afrikai partok mentén garázdálkodó szomáliai kalózkodókat.

Kadhafi az AU székhelyén, az etiópiai Addisz-Abeában bemutatkozó látogatásán úgy fogalmazott, hogy a tengeri útonállás nem más, mint védekezés "a kapzsi nyugati nemzetek" ellen.

„Nem kalózkodásról, hanem önvédelemről van szó. Ez a szomáliai gyermekek élelmének egyfajta biztosítása” - jelentette ki a líbiai vezető a fegyveresen elfoglalt tengerjáró hajókért szedett váltságdíjak sokmilliós üzletéről.

Az Afrikai Unió februári addisz-abebai csúcsértekezletén Kadhafi egyebek közt úgy vélekedett, hogy „a külföldről Afrikára erőltetett többpártrendszer csak káoszt szült” a kontinensen. Emellett régóta hangoztatott elképzelésének, egy közös szövetségi kormány által irányított „**Afrikai Egyesült Államok**” megteremtésének népszerűsítésére fordította a legtöbb figyelmet.

Az összefogás sikerei

2008. október 14-én a szomáliai biztonsági erők kiszabadítottak a kalózkofogságából egy panamai hajót, azután hogy tüzharcban megölték az egyik tengeri rablót. *"Sikerült megmentenünk a panamai zászló alatt futó hajót és a legénységét"* - közölte **Ali Abdi Avare**, az észak-szomáliai Puntland régió államminisztere. Avare elmondása szerint a kalózkodók megadták magukat.

2008. október végén brit és orosz hadihajók vertek vissza egy kalóztámadást Szomália partjainál az Ádeni-öbölben. A brit **Cumberland** fregatt, valamint a hasonló osztályú orosz **Neusztrasimij** megghiúsította az automata fegyverekkel felszerelkezett kalózkodók támadását egy dán kereskedelmi hajó ellen, amelyet kétszer is megpróbáltak eltéríteni. Mindkét hadihajó helikoptereket is bevett az akcióban.

A legnagyobb siker talán az **INS Tabar** indiai hadihajó nevéhez fűződik.

A Talwar-osztályba tartozó rakétás fregatt 2008. november 18-án éjjel derítette fel a kalózhajót, az ománi Salah-tól cirka 528 kilométernyire délnyugatra. Az indiai hadihajó megállásra történő felszólítására a gépfegyve-

rekkel és RPG-7 gránátvetőkkel felfegyverkezett kalózok reakciója az volt, hogy közölték, elsüllyeszti az indiai hadihajót, ha az továbbra is a nyomukban marad. Ezt megerősítendő tüzet is nyitottak a Tabar-ra. Az indiaiaknak sem kellett több, ők is tüzet nyitottak. A találat igen szerencsés lehetett, hiszen hatására tűz ütött ki a kalózhajón, majd hatalmas robbanás keretében fejezte be vízfelszín feletti pályafutását. Sikerülhetett beletalálni a lőszerkészletbe.

A kalózok egy része a támadásokhoz használt két motorcsónakon igyekezett megszökni az éj leple alatt. Az indiaiak később az egyik csónakot - üresen - megtalálták, ám a másiknak nyoma veszett.

„Éppen itt volt az ideje, hogy valaki ilyen határozott lépést tegyen, mindenki erre várt” -nyilatkozott az indiai győzelemről a **Malajziai Tengerészeti Hivatal** illetékese. Az indiai hajó sikerét annak köszönhetette, hogy felismerte a kalózhajót és igazoltatáskor a kalózok megtámadták a legénységet. Az indiai tengerészeknek így módjukban állt leszerelni a támadókat.

Az amerikai hadihajók a kalózok ellen manapság a legmodernebb technikát, pilóta nélküli repülőgépeket vetnek be. A **Mahan** hadihajóról naponta indítanak kémrepülőgépeket. Az általában halászbárkáknak álcázott kalózhajókról egy kilométeres magasságból készítenek felvételeket, és azoknak a hadihajóknak továbbítják őket, amelyek a gyanús hajó közelében vannak.

A világ nagyhatalmai közös fenyegetésként tekintenek a szomáliai kalózkodásra, amit az is jelez, hogy olyan országok flottái tartózkodnak itt, mint az Egyesült Államok, Kanada, India, Oroszország, Egyesült Királyság, Franciaország, Németország, Olaszország, Dánia, Malajzia, Törökország és Kína. Ez az együttműködés, összefogás lehetőséget teremt arra, hogy a régi hibák, ellentétek feledésbe merüljenek (gondolok például Kína tajvani fegyvereladási botrányára). A szomáliai misszió lehetőség Pekingnek, és más államoknak, hogy nagyobb szerepet vállaljanak a globális biztonság megteremtésében.

Érdekesség: a szomáliai kalózok ténykedésének talán egyetlen „pozitív hozadéka” ökológiai mércével mérhető. A spanyol és francia halászhajók nem mernek a szomáliai partok közelében halászni, ami ökológiai szempontból azért fontos tényező, mert a világ tonhalzsákmányának felét francia, olasz és spanyol hajók fogják. Az elmúlt húsz évben a halállomány nagysága 80%-al csökkent. A szomáliai kalózoknak köszönhetően a halászhajók messzire elkerülik a szomáliai partokat és a tonhalzsákmány ezáltal a felére zsugorodott, megkímélve ezzel a vizek természetes ökoszisztémáját.

Összegzés

A szomáliai kalózok terrorcselekményei nagyon rossz hatással vannak az ország gazdaságára, a kereskedelemre és hozzájárultak az országot sújtó humanitárius válság kialakulásához. Az amúgy is éhínséggel küszködő Szomáliában az élelmiszerárak a 2-3-szorosára emelkedtek. Az élelmiszer segélyszállítmányok utánpótlását a kalózkodás jó időre megghiúsította.

A kalózok ténykedése negatívan érinti a szomszédos Kelet-afrikai országok kereskedelmét is, mivel a hajózás biztonságának drasztikus romlása miatt a térségi tengeri kereskedelem visszaesett, s a tengeri szállítás jelentősen megdrágult. A kalóztámadások egyik globális hatása, hogy képesek befolyásolni a világpiacot is (lásd.: Sirius Star).

Kijelenthetjük, hogy a szomáliai kalózok ténykedését megállítani szinte lehetetlen feladat. Terrorcselekményeiket sokszor a nemzetközi erők „szeme látára” hajtják végre. A 20 éve anarchikus állapotok között élő Szomáliában a kalózkodás az egyik legjövedelmezőbb tevékenység, nem csoda hát, hogy utánpótlásban nincs hiány. Az állandó harcok, szegénység és éhínség között felnövekvő szomáliai fiatalok számára – akiknek jó része sohasem járhatott iskolába – a kalózkodás jelenti az egyetlen lehetőséget a gyors meggazdagodás felé. Mivel az országban nincs rendőrség és börtön, a banditáknak a jogi következményektől sem kell félniük. A kalózkodást csak akkor lehet majd megszüntetni, ha Szomáliában felépül a jogrendszer, és az „ex katonák”, valamint az új nemzedék számára lesznek más alternatívák. Addig minden más csak tüneti kezelés.

Felhasznált irodalom

1. **Nagy Miklós Mihály** (1999): *A tengeri hatalom geopolitikája* (Dr. Pap Norbert - Dr. Tóth József (Szerk.): Első Magyar Politikai Földrajzi Konferencia JPTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs) pp.293-294
2. **Türk Attila** (2008): *Hősök vagy terroristák* (Anno Kiadó) pp.123-126

Internetes források:

Az általam látogatott weboldalakról az anyagok letöltésének ideje:

2009. február 25.

www.mti.hu

www.index.hu

www.wikipédia.hu

www.ma.hu

www.kárpáinfo.hu

www.kitekintő.hu

www.hvg.hu

2009. március 12.

www.kitekintő.hu

www.mti.hu

www.htka.hu

www.webkorridor.hu

BŰNÜGYI HELYZET SAJÁTOSSÁGAI, AZ ENSZ GRÚZIAI RENDŐRI MISSZIÓJÁBAN

A világszerte kialakult konfliktuszonák egyik tipikus jellegzetessége, a megrendült közbiztonság; a kiemelt bűncselekmények magas száma; a rendvédelmi szervek katonai jellege; a bűncselekmények magas látenciája és a regisztráltak alacsony felderítési mutatója; továbbá, az államilag szinte ellenőrizhetetlen területek¹ és az állandó fegyveres készenlét. A felvázolt általános körkép, a biztonsági rendszer ezen aspektusának értelmezésekor Grúziában is tetten érhető. A helyzetet továbbá nehezíti, az országhatárral szomszédos instabil területeken zajló válságok okozta indirekt hatás is. Az alábbi írás megpróbálja bemutatni a fő konfliktuszóna általános bűnügyi helyzetét, az ENSZ grúziai rendőri missziójában megfigyeltek² alapján.

Grúzia (Szakartvelo³) rövid bemutatása

A 69.700 km² területű, 4.600.000 lélekszámú, 84 %-ban ortodox keresztény grúzok, továbbá örmény, adzsár, abház, orosz, oszét, azeri, jezid, görög, ukrán, zsidó, asszír, kurd, csecsen lakta soknemzetiségű ország⁴, amely Dél-nyugat Ázsiában, a Fekete tenger partján, Oroszország, Azerbajdzsán, Örményország és Törökországgal határolva helyezkedik el. Egyesek Európához, míg mások Ázsiához sorolják földrajzi fekvése alapján. Területén jelenleg Abházia, Adzsária⁵, mint autonóm köztársaság és Dél-Oszétia, mint független köztársaság található. Az említett területek *de jure* Grúziához tartoznak, azonban *de facto* Abházia és Dél-Oszétia már nem. A jelenből visszatekintve a közeli múltba, Grúzia a Kaukázusontúli Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaságként, a Szovjetunió alapító tagja volt 1922-ben, majd később a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének egyik önálló tagköztársaságává nyilvánították. A hidegháború időszakában ezt a *status quo*-t fenntartotta, majd a kétpólusú világrendszer felbomlását követően 1991-ben visszakapta függetlenségét, mint köztársaság. Grúzia biztonságpolitikájára nemcsak a már említett belső területek vitájából eredő feszültsé-

¹ Grúzia vonatkozásában, például Abházia, beleértve a Kodori hágót, illetve a Csecsenfölddel határos Pankiszi szoros.

² A szerző 2003-2005 között a UNOMIG (United Nations Observers Mission in Georgia) 12 fős rendőri komponensének tanácsadója volt. Összesen 3 fő magyar rendőrtiszt vett részt a misszióban, akik közül dr. Boda József (PhD) rendőr dandártábornok volt a nemzetközi rendőrök parancsnoka, 2004-2005. közötti időszak alatt.

³ Az ország helyi neve.

⁴ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html>

⁵ A 2003-as rózsás forradalmat követően, az ország új elnöke Mihail Szakasvili megígérte, hogy mind a három területet visszaszerzi.

gek vannak hatással, hanem az Észak-Kaukázus-nak is nevezett (Krasznodari kerület, Karacsáj- és Cserkeszföld, Kabald-Balkárföld, Észak-Oszétia, Ingusföld, Csecsenföld, Dagesztán) oroszországi köztársaságok és területek közül, Észak-Oszétia, Ingusföld, Csecsen-föld és Dagesztán területén zajló konfliktusok is. A szomszédos válságövezeteket még kiegészíti, Azerbajdzsán és Örményország Hegyi-Kabarahért vívott konfliktusa is.

A térség halmozottan hátrányos az etnikai alapokra épülő válságoktól, amelyek majdnem minden esetben határmódosítási szándékkal lépnek fel. A Szovjetunió felbomlását követően, Grúzia belépett a Független Államok Közösségébe (FÁK)⁶, ahonnan a 2008-as grúz-orosz, vagy Dél-Oszét háborúnak is nevezett konfliktus miatt, megszüntette tagsági viszonyát a FÁK-ban. A konfliktusok mellett azonban még más tényezőket is meg kell említeni, az ország rövid bemutatásakor. Az egyik, Oroszországgal kialakult viszonya és öröksége. Az orosz történelem több időszakát beleértve, területileg állandóan pulzált⁷. Nem volt ez másképpen a Szovjetunió, majd annak felbomlását követő időszak alatt sem. A béketábor volt vezetője az ún. közel-külföld⁸ politikáját meghirdetve, továbbra is magának tartja fenn azt a jogot, hogy azon közvetlen szomszédos országok, akik korábban a Szovjetunió tagállami voltak, befolyást gyakorolhasson felettük⁹. ”...s bár Moszkva biztonságpolitikai értelemben lojalitást követel közvetlen környezetétől, de – szemben a Szovjetunió időszakával – nem kényszeríti rá másra politikai rendszerét.”¹⁰ A második, hogy az ország integrációra törekszik az Európai Unióval és a NATO-val is.

Az 1992-es fegyveres konfliktus rövid ismertetése

A konfliktus a hidegháború végén, Grúzia függetlenségének deklarálását követő hónapokban kezdődött, amikor ugyanis Abházia társadalmi engedetlenséggel, illetve a helyi hatóságokkal egyetemben kísérletet tett a teljes elszakadásra az anyaországtól. A feszültséget az *indukálta*, hogy a Grúziát kormányzó Katonai Tanács, hatályon kívül helyezte a szovjet alkotmányt 1992 februárjának végén. Mivel ez az abház autonómia végett is jelentette az abházok szerint, ezért kikiáltották függetlenségüket, azonban ezt más hatalom nem ismerte el¹¹. A válság, áldozatokat is követelő szakasza akkor kezdődött, amikor Tbiliszi egy kétezer fős csapatot telepített Abháziába. Az elkeseredett küzdelem kb. kétszáz fős áldozatot és több száz sebesültet eredményezett¹². 1993 szeptemberében, a konfliktus még mindig tartott, melynek során kb. négyezer abház elesett, de jelentős

⁶ A 11 alapítótag: Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Moldova, Oroszország, Örményország, Tádzsikisztán, Ukrajna és Üzbegisztán.

⁷ Fisher Ferenc: A kétpólusú világ (1945-1989) Dialógus Campus, Budapest-Pécs, 2005. 356.o.

⁸ William Safire: On language, The Near Abroad. The New York Times. May 22, 1994. NY, USA. A ”hagyományos külföld” megkülönböztetése, a ”közel-külföld”-től.

⁹ Zbigniew Brzezinski: A nagy saktábla. Európa kiadó. Budapest. 1999. 817.o.

¹⁰ Tálás Péter: A grúz-orosz háború geopolitikai értelmezése. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, Elemzések-2008/8. 1.o.

¹¹ Deák János-Szternák György: Grúzia, katonai és politikai események-2008. Katonai Biztonsági Hivatal, Szakmai Szemle, Budapest, 2008. 3. szám. 8.o.

¹² <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unomig/background.html>

volt a grúz oldal vesztesége is, mindezek mellett kb. 200-250 ezer grúz lakost üldöztek el Abháziából. A grúz hadsereg ellenfele az abház szeparatista erők oldalán, csecsenek, kozákok, oszétok, orosz önkéntesek, és orosz reguláris erők voltak. Az áldozatokat követelő konfliktus a grúz polgári lakosságot sem kímélte. Az abház fővárosban maradt lakosok elleni mészárlás és rombolás, szuhumi-i mészárlás néven vált ismertté¹³.

UNOMIG¹⁴ misszió

A Moszkvai Egyezmény¹⁵ teremtette meg azt az alapot, hogy a kialakult válság békés rendezéséhez az ENSZ misszió beindításra kerülhessen a BT 858/1993. számú¹⁶ határozata alapján 1993. augusztus 24-én. A felek többek között megállapodtak a tűzszünetben, illetve a szembenálló felek szétválasztásában. A másik fontos dokumentum, az ENSZ 937/1994. számú¹⁷ határozata 1994. július 21-ei keltezéssel. Míg az előbbi, ENSZ fegyvertelen katonai megfigyelők, addig az utóbbi FÁK békefenntartó fegyveres erő telepítéséről döntött. A konfliktuszónába így összesen 136 ENSZ fegyvertelen katonai megfigyelő és egy 2000 fős orosz katonai kontingens kerülhetett telepítésre.

UNOMIG Rendőri Komponens

Válságövezetbe történő telepítés lehetősége akkor adott, ha a környezet biztonsági szempontból aránylag stabil, a felek garantálni tudják a rendőrök biztonságát, továbbá a telepítéssel mindenki egyetért. A válság kitörésétől, az első nemzetközi tanácsadó megjelenéséig tizenegy év telt el. Ajánlatosabb lett volna megfontolás tárgyává tenni, a rendvédelmi szervek megfigyelőinek a válság korábbi szakaszában történő kiküldését. A misszió rendőri komponens telepítésének jogi alapját az ENSZ BT 1494/2003. számú¹⁸ határozata tette lehetővé. A döntést megelőzően, az ENSZ egy felmérést¹⁹ készített a konfliktuszóna abház oldalán lévő komplex állapotokról. A jelentés többek között kitért az ún. etnikai hovatartozása miatt elűzött, de az országban maradt menekültekről²⁰, a nagyon rossz, nem kielégítő közbiztonsági állapotokról, illetve javaslatot tett egy nemzetközi rendőri megfigyelő csoport telepítéséről is²¹. A jelentés megállapításai, a válságövezetben megszűnt fegyveres összecsapások, továbbá a nemzetközi rendőri tanácsadók által megoldandó feladatok adták azt az alapot, amely lehetővé tette egy húszfős komponens hozzárendelését a misszióhoz.

¹³ Deák János-Szternák György: Grúzia, katonai és politikai események-2008. Katonai Biztonsági Hivatal, Szakmai Szemle, Budapest, 2008. 3. szám. 8.o.

¹⁴ United Nations Observer Mission in Georgia. Az ENSZ Grúziai Megfigyelő Missziója.

¹⁵ Agreement on a Cease-fire and Separation of Forces, signed in Moscow on 14 May 1994.

¹⁶ UNSC S/RES/858 (1993) 24 August 1993. pp.1.

¹⁷ UNSC S/RES/937 (1994) 21 July 1994. pp.2.

¹⁸ UNSC S/RES/1494 (2003) 30 July 2003. pp.3.

¹⁹ United Nations Report of the Joint Assessment Mission (JAM) to the Gali District 20-24 November 2000.

²⁰ Internally displaced persons (IDPs)

²¹ United Nations Report of the Joint Assessment Mission (JAM)to the Gali District 20-24 November 2000. pp.1.

A nemzetközi rendőri tanácsadók tevékenységének területi hatálya megközelítőleg azonos volt, a nemzetközi katonai megfigyelők illetékességi körzetével, vagyis az abház területen lévő Szuhumi – itt csak a főhadiszállás fenntartása –, mint főváros és Gali kerület, illetve a konfliktuszóna grúz oldalán elhelyezkedő Zugdidi kerület. Ugyanakkor nem tartozott bele a már említett Kodori szoros, de Tbiliszi székhellyel összekötő iroda működtetése már igen. Hiába a mandátum, illetve a többoldalú megállapodás által húsz²² főben maximalizált nemzetközi rendőri erő telepítésének lehetősége, az abház illetékes szervek az utolsó pillanatban megtagadták a Gali kerületben a tevékenység kifejtését, illetve Szuhumiban is csak a főhadiszállás telepítésére volt lehetőség.

Az első rendőr 2003. november elején érkezett, majd a létszám tizenkettő főre, ezt követően tizennégyre²³ emelkedett, majd 2006-tól 17-20-16-os váltakozást mutatott, egyre több nemzet bevonásával. A csonka telepítés magával vonta azt a tényt, hogy Gali kerület területén nem lehetett kialakítani állandó jelenlétet; nem volt lehetőség megfigyelő-tanácsadó munka ellátására az abház rendőrök irányába; ezáltal semmilyen jellegű bűnügyi információ megszerzésére sem volt mód és lehetőség. Az információáramlás folyamatában így zavar keletkezett. Ez magával vonta azt a tényt, hogy nem lehetett egységes bűnügyi helyzetértékelést készíteni a válságövezetről az illetékes döntéshozók irányába. Gali vonatkozásában, így más megoldást kellett keresni.

Bűnügyi helyzet sajátosságai

A fentiekben mindig a konfliktuszóna és válságövezet kifejezés került használatra, és nem Grúzia, mint országos lefedettség. Akár békefenntartó, akár polgári válságkezelő misszióról esik szó, a mandátum területi hatálya nem mindig esik egybe a valós nemzetközi országhatárral. Ekkor csak egy szűkített országrészre, vitatott területre korlátozódik a művelet, így a bűnügyi helyzet értékelésekor csak az itt keletkezett, esetleg szolgáltatott adatok alapján lehet tényfeltáró, elemező jelentéseket készíteni. Milyen tények szükségesek ahhoz, hogy egy alapvetően megbízható, értékelt jelentést szolgáltatassunk, az illetékes döntéshozók irányába? Egységes statisztikai szemlélet mind a rendvédelmi szervek, mind az ügyészség vonatkozásában; országos lefedettség, adminisztratív előírások, amelyek magában foglalják az eljáró hivatalos szerv, személy jelentéstételi kötelezettségét, a szükséges adatlapok kitöltését, az adatok nyilvántartási rendszerbe történő bevitelét. Az említett rendszer alkalmas arra, hogy egy egységes statisztikai rendszer alapján, folyamatosan frissített és mindenki számára egyformán értelmezhető adatokat kapjunk. Hiába a szovjet mintájú örökség, mint az már említésre került az abház oldalon nem lehetett kifejteni, semmilyen jellegű rendőri munkát sem. Ennek ellenére, szükség volt egy olyan átfogó bűnügyi je-

²² Dr. Boda József rendőr ezredes: A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és a XXI. században. Doktori (PH.D) értekezés. 2005, Budapest. ZMNE. 29.o.

²³ Dr. Boda József rendőr ezredes: Rendőri tanácsadó munka konfliktus övezetben. Pécsi határőr Tudományok Közlemények, Pécs, 2006 VI. sz 172.o.

lentés készítésére,²⁴ amely a rendelkezésre álló adatok alapján bemutatja a közállapotokat.

Milyen további negatív körülmények befolyásolták a bűncselekménnyel kapcsolatos adatok felszínre kerülését a konfliktuszónában? Nem egységes rendőrség; etnikai határ; korrupció; bizalomvesztés²⁵ a helyi rendvédelmi szervek irányába, amely mind a nyílt, mind a titkos információ szolgáltatás folyamatát érinti; magas látencia; együttműködés hiánya; a büntetéstől való félelem²⁶. További²⁷ befolyásoló tényező lehet, hogy egy történeti tényállás bűncselekménynek minősül-e vagy sem; a rendőrségi adatfelvétel során hiba történhet; a bűncselekményt a rendőrség jelenti, de az áldozat nem, illetve fordítva. A sajátosságok felsorolásánál még figyelembe kell venni, hogy a válságövezet illetékességi területe, nem mindig egyezik meg a helyi közigazgatási határokkal; a konfliktuszónában elkövetett bűncselekmények kihatással vannak, a zónán kívüli területekre; a bűnözők, bűnelkövetők határok nélkül követik el cselekményeiket. Még egy fontos sajátosságot meg kell említeni a rendszer vizsgálata során. Az ENSZ létrehozott egy ún. Egyesített Tényfeltáró Bizottságot²⁸, amely arra volt hivatott, hogy a Moszkvai Egyezmény megsértése, továbbá terrorista, szabotázs, illetve a lakosság ellen irányuló, közvetlen illegális eredetű, politikai ügyek nyomozását hajtsa végre a válságövezet illetékességi területén. az évek során, nemzetközi rendőr sohasem került be a bizottságba, ugyanakkor informális kérésre vagy önkéntes alapon eseti jelleggel támogatta szakértői jelentéseivel a nemzetközi katonai megfigyelők munkáját.

Zugdidi szektor²⁹ bűnügyi helyzete

A grúz rendőrség együttműködése révén, lehetőség volt az illetékességi területtel összefüggő helyi viszonyok felmérésére, továbbá a rendelkezésre álló bűnügyi statisztikai adatokat beszerezésére is. Az értékelés a 2003 és 2004-es évre vonatkozó adatszolgáltatásra épült. Itt meg kell említeni, hogy a megfigyelő-tanácsadó munkakör, egy csökkentett jogállású mandátumot takar. Az ilyen beosztásból eredő lehetőségek korlátozott hozzáférési jogosultsággal rendelkeznek, így a helyi rendvédelmi szervek által szolgáltatott adatokat, információkat a nemzetközi rendőröknek alapesetben el kell fogadniuk. A másik jelentősen befolyásoló tényező, a már korábban említett látencia-index. Ez mutathat három, de akár tízszeres emelkedést is. A látenciának több oka is lehet, például az elkövető

²⁴ Dr. Boda József rendőr ezredes: Rendőri tanácsadó munka konfliktus övezetben. Pécsi határőr Tudományos Közlemények, Pécs, 2006 VI. sz. 173.o.

²⁵ Dr. Botz László altábornagy: Hazánk biztonsági rendszerének helyzete és felkészültsége a várható fenyegetések elhárítására. Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal, Felderítő Szemle, Budapest, VI. évfolyam 1. szám 2007. március. 26.o.

²⁶ A szovjet rendszerben a statisztikai adatok cenzúrán estek át.

²⁷ United Nations Office for Drug and Crime (UNODC)

²⁸ <http://unomig.org/operations/fft/> UNOMIG Joint Fact-Finding Group (JFFT). JFFG Protocol in Tbilisi on January 19, 2000. Tagjai: nemzetközi katonai megfigyelők, abház és grúz rendvédelmi tisztek és a FÁK orosz békefenntartó erők kijelölt katonái.

²⁹ Szamagrelo-Felső Szvanéti nevezetű régió kilenc kerületéből Zugdidi, Tsalenjikha, Khobi és Chkorotsku tartozik ide.

befolyása a sértettre, intézményi érdekltség, a hivatalos szervekhez való negatív viszonyulás, lebeszélés a feljelentés megtételéről, stb.³⁰. A helyi büntető törvénykönyv fejezetei közül itt, csak hét került kiemelésre, úgymint élet-és testi épség-; szexuális és nemi erkölcs-; szabadság- és emberi méltóság-; vagyon-; közrend- és közbiztonság-elleni, továbbá kábítószer bűnözéssel kapcsolatos bűncselekmények. Az alábbi táblázat bemutatja azt a *trendet*, amely a fenti magyarázaton alapuló adatokra épül.

Kiemelt bűncselekmények	2003	2004	Megjegyzés
Befejezett gyilkosság	25	11	44 %-ra csökkent
Gyilkossági kísérlet	8	4	50 %-ra csökkent
Szándékos testi sértés	11	8	72 %-ra csökkent
Nemi közösülés	2	2	0%
Kényszerítés	7	7	0%
Emberrablás	1	1	0%
Lopás	179	406	126 %-kal nőtt
Rablás	6	21	250 %-kal nőtt
Tettlegeesség	84	127	51 %-kal nőtt
Kínzás	1	2	100 %-kal nőtt
Fegyverrel és lőszerrel való visszaélés	75	116	54 %-kal nőtt
Kábítószerrel való visszaélés	124	145	16 %-kal nőtt

Regisztrált bűncselekmények	2003	2004	Megjegyzés
	693	1115	61%-kal nőtt

Felderítési mutató	2003	2004	Megjegyzés
	80,50%	56,60%	23,9 %-kal csökkent

Zugdidi szektor bűnügyi statisztikájának kivonatos részlete (2003-2004)³¹

Jól kiolvasható, hogy egy erőteljes növekedés tapasztalható 2004-ben, az előző évhez képest. Markáns az emelkedés a vagyon elleni, fegyverrel és lőszerrel való visszaélés, illetve a tettlegeesség tekintetében, de nem lehet figyelmen kívül hagyni a nagyszámú kábítószerrel való visszaélés *deliktumokat* sem. A fejezet utal Zugdidi szektor illetékességi kerületeire, arra a négyre, amely ide tartozik. Itt a két év alatt összesen 1808 regisztrált bűncselekményt követtek el, melyből 1093-at Zugdidi kerület területén, vagyis ott, ami a válságzóna határán van, illetve a legnépesebb. Minél magasabb volt az elkövetések aránya, annál kisebb volt a felderítési mutató.

³⁰ Gelencsér Gyula: A bűncselekményi látencia csökkentésének lehetőségei. Hadtudomány, VIII. évfolyam, 4. szám. 1998. december. 93.o.

³¹ Uri László: Crime Statistics Report on Zugdidi Sector for period of year of 2003 and 2004. UNO-MIG Cívpol. Component, Zugdidi Sector, 2005. pp. 22-24, 30, 33-35.

Milyen tényezők befolyásolták az eredményes felderítéseket? Méltatlan elhelyezési körülmények; alacsony bérjuttatás; állandó fegyveres készenlét; inkább militáns *attitűd*, mint *intelligence-led investigation* és polgárbarát rendőrség; szélesre nyitott digitális olló; *adekvát* felszerelés és alap bűnügyi nyilván tartások hiánya. Továbbá titkosszolgálati erők-, eszközök-és módszerek alkalmazásának nem elégséges szintje; együttműködés hiánya az abház rendvédelmi szervekkel; fizikai megosztottság a konfliktuszóna határánál; a látencia okozta tényezők megléte; gyakori vezetőváltás; monotonia és kiábrándultság a válságzónában; családi belterjesség és az utazóbűnözés.

Néhány szót kell ejteni a kiemelt jellegű bűncselekmények helyszíneiről. A grúz rendőrséggel kialakított jó kapcsolat ellenére, több tényező is akadályozta a nemzetközi rendőri megfigyelők azonnali megjelenését a bűnügyi helyszíneken. Az első, a helyi rendőrök sokszor nem, vagy csak utólag értesítették az ENSZ-et. Második, esti, éjszakai ENSZ katonai megfigyelői járőrszolgálat nem volt. A harmadik, az ENSZ által bevezetett és fenntartott szigorú biztonsági rendszabályok eleinte nem tették lehetővé a szabad mozgást. A negyedik, az ilyen jellegű bűncselekmények elkövetése után, a rendőrség hajtóvadászatot hajtott végre, melynek során az érintett terület nem volt biztonságos a nemzetközi rendőri tanácsadók vonatkozásában. Az ennek során végzett elemzés kimutatta, hogy a rablásokat, minimum két-háromfős, felfegyverzett, férfiakból álló csoport követte el. Céljuk minden esetben a lakóingatlanon belül vagy azon kívül található ingóságok eltulajdonítása volt. Amennyiben ellenállást tapasztaltak a sértettek részéről, úgy majdnem minden esetben fegyverhasználatra, alkalmanként kézigránát használatára is sor került a támadók által. Végkifejlet általában halál vagy súlyos maradandó sérülés volt.

A másik aggasztó jelenség, a rendőrök ellen előre kitervelt és befejezett emberölések voltak. A rendőrörs, rendőrposzt vagy egyéb ellenőrző-áteresztő pontok elleni merényleteknek Grúziában nem, inkább csak Nepálban³², Észak-Írországban³³, Kolumbiában³⁴ és számos más országban van hagyománya, a szó gerilla vagy terrorista vonatkozásában. Azonban Zugdidi szektort sem kerülték el az ilyen jellegű súlyos bűncselekmények. Egy esetben³⁵, éjszaka egy négy főből álló, gépkarabéllyal, hangtompítós pisztollyal, kézigránáttal és rakéta páncéltörő gránáttal felszerelt csoport támadott meg egy rendőrörsöt. A támadás során négy rendőr és két támadó életét vesztette. A csoport két tagját is csak azért sikerült likvidálni, mert egy a Szamagrelo-Felső Szvanéti régióhoz tartozó, húsz főből álló elit rendőrségi kommandó, a bűnügyi helyettes³⁶ vezetése alatt az északi körzet felé tartott más feladatok ellátása céljából. Ennek során észlelték a

³² http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/2479309.stm

³³ <http://www.belfasttelegraph.co.uk/news/local-national/terror-bomb-attack-at-northern-ireland-police-station-14778641.html>

³⁴ <http://colombiareports.com/colombia-news/news/6503-the-farc-relaunches-its-attack-on-cauca.html>

³⁵ UNSC S/2004/315. 20 April 2004. Report of the SecretaryGeneral on the situation in Abkhazia, Georgia. pp.6.

³⁶ A régió bűnügyi helyettese, a szovjet-afgán háború veteránja, ezredesi rendfokozatban.

támadást, majd tűzharcba bocsátkoztak. A helyszíni megjelenés során nem volt lehetőség az áldozatok megtekintésére, mivel azokat gyorsan elszállították. Az ilyen típusú helyszínen eltér az átlagos bűnügyi helyszínektől. Míg az utóbbinál általában egy, maximum kéttípusú fegyvert használnak, egy-három főből álló társaság, addig a hivatkozott helyszínen kb. 25-30 fő, állig felfegyverzett személy, tűzharcot vívott egymással éjszaka. A kimenetel addig tartott, amíg a támadókat ártalmatlanná tették, ha kell minden áron. A fegyverhasználat jogossága természetesen nem vitatott, azonban az arányosság és az esetleges túllépés már vizsgálat tárgyát képezhetné volna. Azonban a támadás brutális jellege, az álmában kivégzett egyik rendőr, az állig felfegyverzett támadók elszántsága és célja, az alkalmazásra került fegyverek széles tárháza, a bonyolult helyszín és fényviszonyok más megvilágításba helyezik az elénk tárult helyszínt. Valószínűsíthető, hogy ilyen esetekben a helyszínen maradt, vagy a keresés kiterjesztett hatósugarában fellelt fegyveres támadókra csak egy féle sors várhatott.

A másik súlyos támadás³⁷ során, egy ideiglenesen telepített mobil rendőri egységet ért. A csoport feladat az volt, hogy a tűzszüneti zóna grúz oldalának egyik részén, megakadályozzák az egyre növekvő csempészetet. A FÁK orosz békefenntartók megfigyelői pontjától száz méterre, egy szolgálati gépkocsiban négy fő rendőr tartózkodott. Az ismeretlen számú támadók a gépjárművet körbevették, majd likvidálási céllal, a bent ülőkre gépkarabéllyal tüzet nyitottak. Egy halálos áldozat, és három súlyos sebesült volt a veszteség, amit a rendőri csapat elszenvedett.

Gali szektor bűnügyi helyzete

Mint ahogy az már a fentiekben említésre került, sem a nemzetközi rendőrök telepítése a konfliktus övezet abház oldalára, sem bármilyen együttműködés a zónában a helyi rendvédelmi szervekkel nem volt lehetséges. Ez magával vonta, hogy semmilyen jellegű értékelt bűnügyi jelentés ne készülhessen az illetékes döntéshozók részére. Egy lehetőség maradt, amely igaz nem teremtett egy-egy adat alapú összehasonlítást az övezet másik oldalán szolgáltatott információval, azonban kellő információval szolgált egy értékelt összefoglaló jelentés³⁸ elkészítéséhez³⁹. Ez a 2004-ben készült, nemzetközi katonai megfigyelők heti jelentései voltak. Milyen körülmények befolyásolták a nemzetközi katonai megfigyelők által regisztrált adatok bekerülését a heti jelentésükbe? A válságövezet egyik felében sem volt napi lebontásban teljes területen végrehajtott katonai járőrözés; az adott szolgálati napon, nem biztos, hogy volt közvetlen kontaktus felvétel a helyiekkel; ha volt, nem volt biztos, hogy a helyi hivatalos vagy magán személy a megtörtént eseményt jelentette feléjük; az átadott történelmi tényállás

³⁷ UNSC S/2005/269. 25 April 2005 Report of the Secretary-General on the situation in Abkhazia, Georgia. pp.4.

³⁸ Uri László: Crime Statistics Report on Gali Sector for period of year of 2004. UNOMIG Civpol. Component, Zugdidi Sector, 2005.

³⁹ Dr. Boda József rendőr ezredes: Rendőri tanácsadó munka konfliktus övezetben. Pécsi határőr Tudományos Közlemények, Pécs, 2006 VI. sz. 173.o.

alapján kellett döntést hozni, hogy bűncselekmény történt-e vagy sem. Továbbá a katonai járőr nem rendelkezett rendészeti ismeretekkel; az adatgyűjtés során vagy a helyi információt szolgáltató, vagy a nemzetközi járőr felvevő megfigyelője nem tisztázott minden olyan részletet, amely bűnügyileg releváns adatokat tartalmazott volna. Az összegzett statisztika a fentiek alapján így nem lehetett teljes. Az alábbi két táblázat összefoglalja az élet-; testi épség-; szabadság- és emberi méltóság; vagyon-; közrend- és közbiztonság-elleni, továbbá kábítószer bűnözéssel kapcsolatos bűncselekményeket.

Kiemelt fejezetek	2004
Élet és testi épség elleni	22
Tulajdon elleni	179
Közrend és közbiztonság elleni	7
Szabadság és emberi méltóság elleni	15
Kábítószerrel kapcsolatos	3
Összesen	226

Gali szektor bűnügyi statisztikájának kivonatos részlete (2004)⁴⁰

Kiemelt bűncselekmények	2004
Gyilkosság	9
Rablás	170
Testi sértés	13
Betörés	3
Lopás	6
Emberrablás	15
Kábítószer	3
Fenyegetés	2
Csempészet	1
Robbantás	2
Gyújtogatás	1

Gali szektor bűnügyi statisztikájának kivonatos részlete (2004)⁴¹

Kiemelkedően magas a tulajdon, illetve az élet és testi épség elleni bűncselekmények aránya. Ezen belül is a legmagasabb a rablás, mely a jelentett 226

⁴⁰ Uri László: Crime Statistics Report on Gali Sector for period of year of 2004. UNOMIG Civpol. Component, Zugdidi Sector, 2005. pp. 13.

⁴¹ Uri László: Crime Statistics Report on Gali Sector for period of year of 2004. UNOMIG Civpol. Component, Zugdidi Sector, 2005. pp. 17.

bűncselekményből 170, ami 75 %-ot jelent. Az erőszakos bűncselekmények aránya még rosszabb, ez 92 %. A bűncselekmények 54 %-át fegyverrel; 46 %-át maszkban; 1,5 %-át gránát és 2,7 %-át fegyverhasználat nélkül követték el. Az esetek 16%-ában sérültek az áldozatok. Továbbá megállapítható, hogy az elkövetők fegyveresen, felfegyverkezve különösen veszélyesek voltak; az elhagyott településeken nem volt kiépítve a kommunikációs csatorna, illetve rendőri jelenlét sem volt tapasztalható, ez optimális környezet bűncselekmények szabad elkövetéséhez. A zónát elválasztó tűzszüneti vonal átlépése a bűnözőknek, bűnelkövetőknek szabad lehetőség, nem úgy a helyi rendvédelmi szervek dolgozóinak számára.

Összegzés

Grúzia a hidegháború befejeztével, függetlensége ellenére etnikai alapon halmozottan hátrányos helyzetbe került. Ezek a konfliktusok nagyon hamar felszínre törtek. Bármelyik válságövezetet is vizsgálunk az országon belül, mindegyik határmódosítást követelt magának. 1992-től 2008-ig terjedő időszak rövid állomásai, véres áldozatok⁴² és menekülteket hagyott hátra. Az ENSZ, még az abház válság elején, sikeresen telepített katonai megfigyelőket az övezetbe. Az illetékességi terület a kisebb *atrocitásoktól* eltekintve, mentes volt a katonai harcok cselekményektől.

Ez a biztonsági környezet lehetőséget teremtett volna arra, hogy második pilléreként nemzetközi rendőri megfigyelők kerüljenek telepítésre, már a kilencvenes évek közepén, legkésőbb a végén. A konfliktuszóna stabilizálása nemcsak katonai értelemben szükséges. Mióta a biztonság a kétpólusú világ megszűnésével több dimenziót kapott, így világszerte megnövekedtek a biztonsági kihívások. Ezek többek között a tömegpusztító fegyverek illegális elterjedése; az ún. piszkos bombák⁴³ készítése és bevetése; nemzetközi kábítószer-, fegyver-, robbanóanyag-, és ember-kereskedelem; új generációs szélsőséges vallási szervezetek megjelenése.

Egy válságövezet közrend és közbiztonság szempontjából mindig gyenge láncszem. Az általános politikai megegyezésen felül szükség van nemzetközi megfigyelő-tanácsadók telepítésére. A politikai megegyezés hiánya gátat szab a helyi rendvédelmi szervek sikeres újjáépítésének. Ha még valaki hitt is volna az abház oldalon történő, nemzetközi rendőri kontingens telepítését illetően, ez a grúz-orosz háború kitörésével végleg szertefoszlott. "Bár Abházia... elvesztését minden bizonnyal fájdalmasan éli meg a grúz társadalom..."⁴⁴. Az ENSZ missziója 2009 júniusában befejeződött. Tizenhat éves fennállásából, hat év nemzetközi rendőri jelenléttel ért véget. A sok siker ellenére, a mandátumban meghatáro-

⁴² Kivéve a 2004-es Ajaria-i bekebelezés, ahol a harcok cselekmények nem követeltek háborús veszteségeket.

⁴³ Hagyományos robbanóeszközök által működésbe hozott bomba, mely radioaktív anyagot bocsát ki a levegőbe. A szennyezettség nem jelentős, azonban lélektani hatása annál nagyobb.

⁴⁴ Tóth Péter: A grúz-orosz háború geopolitikai értelmezése. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, Elemzések-2008/8. 5.o.

zott célját csak részben érte el, azonban remélhetőleg a grúz rendőrség sokat tudott hasznosítani⁴⁵ a jelzett időszak alatt.

Felhasznált irodalom

1. Zbigniew Brzezinski: A nagy sakktábla. Európa kiadó. Budapest. 1999..
2. Dr. Boda József rendőr ezredes: A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és a XXI. században. Doktori (PH.D) értekezés. 2005, Budapest. ZMNE.
3. Dr. Botz László altábornagy: Hazánk biztonsági rendszerének helyzete és felkészültsége a várható fenyegetések elhárítására. Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal, Felderítő Szemle, Budapest, VI. évfolyam 1. szám 2007. 03.
4. Dr. Boda József rendőr ezredes: Rendőri tanácsadó munka konfliktus övezetben Pécsi határőr Tudományos Közlemények, Pécs, 2006 VI. sz.
5. Fisher Ferenc: A kétpólusú világ (1945-1989) Dialógus Campus, Budapest-Pécs 2005.
6. Tálás Péter: A grúz-orosz háború geopolitikai értelmezése. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, Elemzések-2008/8.
7. The New York Times: On language, The Near Abroad. The New York Times. May 22, 1994. NY, USA.
8. Deák János-Szternák György: Grúzia, katonai és politikai események-2008. Katonai Biztonsági Hivatal, Szakmai Szemle, Budapest, 2008. 3. szám.
9. United Nations Report of the Joint Assessment Mission to the Gali District 20-24 November 2000.
10. Hadtudomány, VIII. évfolyam, 4. szám. 1998. december.

---

⁴⁵ Szamagrelo-Felső Szvanéti régió, Zugdidi régiós székhely vezetése dr. Boda József (PhD) rendőr dandártábornokot a város díszpolgárává avatta 2005-ben.

DOKTORANDUSZOK FÓRUMA

BESENYŐ JÁNOS

CSÁD GAZDASÁGI ÉLETE

A Szakmai Szemle legutóbbi számában írtam a többnemzetiségű Csádról, most pedig az ország gazdaságáról szeretnék megosztani információkat az olvasókkal.

Forrás: towardfreedom.com

A komoly belső gondokkal küzdő ország pénzneme a CFA frank (XAF – közép-afrikai CFA frank). 1999 óta rögzítették ennek a közös valutának az árfolyamát: 1 Euró 655,957 XAF-ot ér. 2008-ban a földművelés és az állattenyésztés az aktív lakosság 80 %-át foglalkoztatta, és a nemzetgazdasági mutató (GDP) 20,5 %-át adta.⁴⁶ Ez a két tevékenység jelentette az ország exportbevételeinek 85 %-át. Ennek ellenére az élelmiszerellátása a teljes lakosság körében még messziről sincs biztosítva. Krónikus a hiány a búzaféléknél, ráadásul a megművelt területek száma is nagyban függ a lehullott csapadék mennyiségétől. A csádiak nagy többségének a mai napig nem biztosított a minőségi élelmiszerekhez való hozzájutása.⁴⁷

Csádot elszigeteltsége, hiányos infrastruktúrája, háborúkkal szabdaltnak történelme, a szárazság, az abból fakadó éhínség valamint az ország függősége - egyetlen exportképes terményétől, a gyapottól - taszítja a világ legszegényebb országainak sorába.⁴⁸ Az 1980-as évek közepén Csád egy főre jutó bruttó nemzeti összterméke 160 US dollár volt, 1999-ben is mindössze 200 dollár; a Világbank statisztikai adatai alapján ebben az időben az ország a világ öt legszegényebb országa közé tartozott. Jelenleg ez az összeg annak tízszerese, 1600 US (2008), valószínűleg az azóta feltárt olajjövendelmeknek köszönhetően. Ám nem túl valószínű, hogy az érték pontos, hiszen először is ez becslés, másodsor pedig ugyanezt az értéket találjuk 2007-ben és 2006-ban is.

Csád gazdasága majdnem kizárólag a mezőgazdaságra és a nomád állattartásra támaszkodik. 1986-ban egy világbanki felmérés alapján a népesség gazdaságilag keresőképes tagjainak a 83 %-a dolgozott a mezőgazdaságban⁴⁹, 5 %-a az iparban 12 %-a pedig a szolgáltató ágazatban volt foglalkoztatva, utóbbiba beleértve a kormányzati alkalmazottakat, a kereskedelemben dolgozókat és a más szolgáltatói tevékenységet folytatókat is. Az ipar húzóereje a gyapotfeldolgozás, amelynek számos részterülete van a csépléstől a pamutszál készítéséig, valamint a gyapotmag sajtolásával készített étolaj gyártásáig, amelyet elsősorban helyi fogyasztásra állítanak elő.⁵⁰

Az afrikai kontinensen található volt francia gyarmatok közül itt a legnagyobb a pénzromlás mértéke. A nemzeti valuta értéke 1994 januárjában közel 50%-t romlott, és ez jelentősen kihatott az ország gazdasági életére.⁵¹ A Világbank, az Afrikai Fejlesztési Bank (African Development Bank) és más szervezetek által nyújtott gazdasági segély bizonyos fejlesztéseket hozott a mezőgazdaságban, de főképpen az állattenyésztés területén.⁵² A finanszírozás elégtelensége miatt azonban a doba-i olajmezőkön található olaj kitermelése csak igen nehéz-

⁴⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/CD.html> (letöltés ideje: 2009. 12. 18)

⁴⁷ Segun Adelana, Alan MacDonald: Applied Groundwater Studies in Africa. 66. o.

⁴⁸ African Development Bank: African Economic Outlook 2001/2002, 91. o.

⁴⁹ Taru Bahl, M.H. Syed: Encyclopedia of Muslim World, Vol. 6, 8. o.

⁵⁰ Jean-Paul Azam: Conflict and Growth in Africa: The Sahel, 134-135. o.

⁵¹ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 212. o.

⁵² Jean-Paul Azam: Conflict and Growth in Africa: The Sahel, 133. o.

kesen haladt, sőt, 2000 és 2003 között teljesen szüneteltették a munkát. Az olajkitermelést az óta az Exxon Mobil Corporation vette át.⁵³

Az országgal kapcsolatos statisztikákat nagyon óvatosan kell kezelni, ugyanis csak az 1980-as évekből vannak viszonylag megbízható eredmények, az azóta szinte folyamatos káoszban élő, belháborúkkal terhelt országban több, egymásnak is ellentmondó adatot jelentenek.⁵⁴ Az biztos, hogy az évszázadok óta folytatott kereskedelem ma is igen fontos tényező a gazdasági életben, főként élőállatokat (legjelentősebb a szarvasmarha és a hátasteve) exportálnak a szomszédos országokba, onnan pedig különböző iparcikkeket és termékeket importálnak. Ezekről azonban nem vezetnek pontos nyilvántartást, ráadásul a csempészet is igen jelentős.⁵⁵

A bruttó nemzeti össztermék mutatói (GDP) egyértelműen a mezőgazdaság fontosságára mutatnak. 1986-ban világbanki becslés alapján a GDP 46,3 %-át a mezőgazdaság, valamint a nomád állattartásból származó bevételek adták.⁵⁶ Az ipar és a kisebb gyáregységek bevételei csak 17.9 %-ot tettek ki, míg a fennmaradó 35.7 %-ot a szolgáltató iparág adta.

Az ország GDP növekedése a hatvanas években megközelítőleg 23 % volt, később pedig, a hetvenes években 80 % -os csúcsnövekedést produkált. Ez azonban tarthatatlannak bizonyult, és a növekedés a nyolcvanas években 30 %-ra csökkent, majd a kilencvenes években 40 % körül alakult. Az átlagos bérek mértéke 2007-ben 3-4 USD/nap (90-120 USD/hónap) körül járt. A GDP növekedésének mértéke 1,3 % volt.⁵⁷

2000-ben az ország bevételét közel 1.43 milliárd USD-ra becsülték, ez fejenként hozzávetőleg 188 USD-t jelentett. A fő exportterméke a gyapot, az élőállat és a gumiarábikum (arab mézga). A munkaerő több mint 80 %-a a mezőgazdaságban játszik szerepet (házi fogyasztásra való termelés, nomád állattartás és valamennyi halászat). Mint a legtöbb afrikai országban, itt is jelentős a nem „regisztrált” tevékenységek (csempészet, feketegazdaság) aránya, ami miatt az ebből származó bevételek nem becsülhetőek. A kormányzati statisztika szerint az ország bevételei az alábbiakból tevődnek ki: mezőgazdaság 38 % (földművelés 23 %, állattartás 12 %, halászat 3 %); ipar 13 %; szolgáltatások 45 %. Az ország jelentős mértékben függ a külföldi segítségtől. Az fontosabb donorok közé tartozik az EU, Franciaország és több nemzetközi pénzügyi intézmény.⁵⁸

Földrajzi elhelyezkedése és az éghajlat jelentős hatással van Csád gazdaságára. Az ország alapvetően három nagy éghajlati zónára oszlik: a sivatagi, szárheli és a szudáni. Az utóbbi kettő kiemelkedik a viszonylag magasabb évi csapa-

⁵³ Frank H. Columbus, Olufemi Wusu: Politics and Economics of Africa, 147-148. o.

⁵⁴ Benno J. Ndulu, Stephen A. O'Connell, Jean-Paul Azam: The Political Economy of Economic Growth in Africa, 87-88. o.

⁵⁵ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 212. o.

⁵⁶ Taru Bahl, M.H. Syed: Encyclopedia of Muslim world, Vol. 6, 8. o.

⁵⁷ African Development Bank: African Economic Outlook 2006/2007, 179. o.

⁵⁸ African Development Bank: African Economic Outlook 2001/2002, 88-90. o.

dékszinttel. A két termékenyebb zóna közül a szudáni a gyapottermelő zóna, ezt a területet „hasznos Csádnak” is nevezik (még a francia gyarmatosítók idejéből maradt vissza ez a kifejezés), valamint a középső száheli terület, amely főként marhatenyésztésére alkalmas.⁵⁹ A sivatagos észak-szaharai terület a mezőgazdaság szempontjából nem különösebben fontos. Csád gazdasága (mint minden mezőgazdaságból élő országnak) jelentős mértékben függ az éves csapadék mennyiségétől és a fontosabb exportcikkei, de legfőképpen a gyapot áráról.⁶⁰ 1996 és 1998 között a csádi gazdaság átlagosan 4.7 %-os növekedést produkált. Mindazonáltal a kedvezőtlen időjárási viszonyok (aszály) miatt 1999-2000-ben az aratás igen gyengén sikerült, így a GDP növekedése éppen csak elérte a 0,6 %-ot.⁶¹ Az infláció mértéke 2000 és 2001 között 14 % volt, miután a fontosabb export termékek árai 1999-ben több mint 8 %-ot estek.⁶² 2007-ben összesen 4 százalékra esett, majd 2008-ban elérte a 10,3 %-ot.

Az évtizedek óta tartó polgárháborúk hatásai még mindig tapasztalhatók a külföldi befektetők körében, akik emiatt nagyon óvatosan investálnak az országba.⁶³ Most kezdenek visszatérni azok a – főként francia- cégek, amelyeket 1979 és 1982 között űztek el az országból. Természetesen más nemzetközi cégek is érdeklődnek a csádi befektetési lehetőségek iránt, főleg azóta, hogy Dobában nagy kiterjedésű olajmezőket találtak, ahol a kitermelés is megkezdődött.⁶⁴ Azonban erősen veszélyezteti az ország gazdaságát a szomszédos Darfurban évek óta zajló konfliktus, amelynek következtében több százezer ember menekült Csádba, ahol menekülttáborokban élnek. Ezeknek az embereknek az ellátása és felügyelete is komoly költségvetési pénzeket emészt fel, még úgy is, hogy több ország és a nemzetközi szervezetek is segítik a menekülteket.⁶⁵

1987-ben Csád gazdasága még egyetlen piaci termékétől, a gyapottól függött. A harmadik világ többi gyapottermesztő országához hasonlóan, amikor a világpiaci árak emelkedtek, a gazdasági helyzet javult, amikor a világpiaci árak zuhantak, a körülmények rosszabbak lettek. A jelentős mértékű ingadozás ellenére az 1970-es és főként az 1980-as évek elején a gyapot ára jó volt. Csád pamutipari bevételei az 1983-84-es években csúcsosodtak ki, de 1985-ben a gyapot világpiaci ára lassan, apránként zuhanni kezdett, majdnem teljesen megnyomorítva ezzel az iparágat. Ez az éles törés meghatározó gazdasági átrendeződést eredményezett, amely a Világbank valamint más külső támogatók irányítása alatt ment végbe.⁶⁶ A gyapotipar újbóli felvirágoztatása érdekében az 1986-os

⁵⁹ Jean-Paul Azam: Conflict and Growth in Africa: The Sahel, 142. o.

⁶⁰ Benno J. Ndulu, Stephen A. O'Connell, Jean-Paul Azam: The Political Economy of Economic Growth in Africa, 101. o.

⁶¹ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 212. o.

⁶² African Development Bank: African Economic Outlook 2001/2002, 89. o.

⁶³ Frank H. Columbus, Olufemi Wusu: Politics and Economics of Africa, 148. o.

⁶⁴ Benno J. Ndulu, Stephen A. O'Connell, Jean-Paul Azam: The Political Economy of Economic Growth in Africa, 87. o.

⁶⁵ Besenyő János: Az Afrikai konfliktusok és kezelésük sajátosságai, a békefenntartó műveletek során szerzett tapasztalatok – Felderítő Szemle, VII. évfolyam, 3. szám, 5-15. o.

⁶⁶ Jean-Paul Azam: Conflict and Growth in Africa: The Sahel, 134-136. o.

évben egy projekt keretében a gyapotiparból származó állami bevételeket addig nyirbálták, amíg a világszertei árak fel nem éledtek. Ez a program korlátozásokat vezetett be a nyers gyapot előállítására vonatkozóan, valamint limitált kormányzati támogatást határozott meg a termelők részére ezzel javítva a gyapot betakarítását valamint más ipari folyamatokat.⁶⁷

A szarvasmarha tenyésztés és export a gyapottermesztés után a második legfontosabb iparág az országban. Az export mértékére vonatkozó becslések változóak, mert nagy létszámú csordákat tereltek az országhatáron kívülre a vámhivatalok felügyelete nélkül. Mindezekon felül a szarvasmarha exportja 1975 és 1985 között az összes export bevétel mintegy 30-60 %-át adta, ennek mértéke persze függött a gyapot adott évi piaci értékétől. Hozzávetőlegesen a 1980-as évek elején a csádi lakosság 29 %-a élt állattenyésztésből, amely a GDP 26 %-át adta.

Az anyagi eszközök hiánya jelentősen korlátozza az ország ásványkincseinek kitermelését. A déli régiókban a Tibesti hegységben és az Aozou sávbán bauxit, urán és más ásványi anyagok jelei mutatkoztak. A törzsi villongások miatt az ország északi részében nem bányásztak érceket egészen az 1987-es évig. Csád bányászati iparát egyedül a tradicionális alapokon nyugvó sóbányászat jelentette, amely a Csád-tó körüli kiszáradt tómedrekre korlátozódott.

Az olaj a gazdasági optimizmus egyik lehetőségét jelentette. 1974-ben a Conoco által vezetett cégek egyik konzorciuma olajt fedezett fel a Csád-tótól északra a Rig Rig közelében. Ezen 438 millió hordóra becsült tartalékok kitermeléséről, valamint a kisebb finomító építéséről szóló terveket a csádi polgárháború miatt elhalasztották az 1970-es évek végére, majd később az 1980-as évek elejére, pedig ezek kielégítették volna Csád kőolaj szükségletét. 1986-ban a kormányzat világbanki támogatással felülvizsgálta a kitermelés lehetőségét, közben az Exxon Mobil újabb olajkészletet fedezett fel Dél-Csádban, Doba közelében.⁶⁸ A készletek mérete nem volt ismert, mert az Exxon, amikor 1986-ban az olajpiaci árak estek, beszüntette a próbafúrásokat. Később azonban ismét megkezdtek a munkát, de az olajkitermeléshez fűzött várakozásoknak csak egy része teljesült. A GDP ugyan növekedett a kitermelt nyersolajból származó jövedelem miatt, de kevésbé, mint azt remélték (2005-ben 8,6 /%)⁶⁹

Az elszigeteltség, valamint a szállítási távolságok nagyban meghatározzák Csád gazdasági lehetőségeit. A szállítmányozás és a kommunikáció nehézkes, úgy határon belül, mind pedig azon túl, a legközelebbi kikötő N'Djaménából 1700 km-re van Kamerunban, Douala-ban. Az 1980-as évek közepére az egyetlen kövezett út, amely összekötötte a fővárost az ország többi részével, hossza mintegy 250 km, a karbantartás hiánya miatt tönkrement. A föld és egyéb utak hosszát 31 000 km-re becsülték, amelyből minden időjárási körülmények között csak 1260 km volt járható. A többi az esős évszakban járhatatlanná válik. A vas-

⁶⁷ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 213. o.

⁶⁸ Frank H. Columbus, Olufemi Wusu: Politics and Economics of Africa, 149. o.

⁶⁹ African Development Bank: African Economic Outlook 2006/2007, 179. o.

út teljes mértékben hiányzik Csádban.⁷⁰ Az utóbbi években azonban ezen a téren is megindult egy lassú fejlődés, ugyanis helyi szinten a visszatérő külföldi vállalatok (Exxon stb.) támogatásával több helyi érdekű utat építettek meg.⁷¹ Időközben a kormány elfogadott egy hosszú távú programot, amelynek a célja az ország közlekedési rendszerének kiépítése, amelynek keretén belül 2010-ig 3-4000 kilométernyi utat terveznek megépíteni. Emellett fejlesztenék a vízi közlekedést is, hogy ezzel is olcsóbbá tegyék a kereskedelmi szállítást.⁷²

A függetlenség óta Csád a gazdasági túlélés és a fejlődés érdekében külső befektetőkre, és a helyi intézményekre volt utalva. A legfőbb támogatója Franciaország lett, amely jelentős mértékben hozzájárult a forráshiányos költségvetés kibővítéséhez. Az Európai Gazdasági Közösség a loméi egyezmény keretein belül, valamint Franciaország szintén támogatták a gyapottermesztést és annak exportját. Francia vállalatok uralták a kereskedelmet és francia bankok irányították az ország pénzügyeit. A csádi kormányzat pénzügyeiről szóló információk hiányosak és ellentmondásosak voltak. A politikai bizonytalanság 1976-tól 1982-ig tartó időszakában a gazdaság mindennemű központi irányítást mellőzve sodródott, ez alatt az időszak alatt az ország csak csekély pénzforgalmat bonyolított. 1982 követően óvatos becslések jelezték a külső támogatások növekvő szükségességét, továbbá rámutattak a belső termelékenység hanyatlására. Ráadásul a katonai kiadások is jelentősek voltak. Bár a védelmi szektor valós kiadásait nehéz volt felbecsülni, egyes adatok a kormányzati költség 70 %-át sem tartották kizártnak. A rövid ideig tartó 1982-es politikai stabilitást követően 1985-ben a gyapotkereskedelem összeomlásával a helyzet súlyosbodott. 1986-ban a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap közbenjárására az országot támogatók sorába Franciaországon kívül belépett az EEC és az USA is, hogy stabilizálják a csádi pénzügyeket és költségvetést.⁷³ Habár kedvező gazdasági folyamatok indultak el, a darfuri konfliktus és a folyamatosan kiújuló polgárháborús helyzet miatt továbbra sem történt komolyabb előrelépés az ország gazdasági életében.

Mezőgazdaság

Az 1990-es évek elején az aktív lakosságnak mintegy 80 %-a farmer vagy pásztor volt.⁷⁴ Ez a gazdasági szektor volt az, amelyik a GDP majd felét megtermelte. A gyapottermesztés mellett kis mennyiségben cukor és földimogyoró termelést is folytattak, de Csád mezőgazdasági kapacitása főként csak a belső szükségletek fedezésére korlátozódott. Az ország éghajlata azonban erősen behatárolja, hogy mely területeken milyen terményeket termelnek, és mely területeket használnak legeltetésre.⁷⁵

⁷⁰ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 213-214. o.

⁷¹ African Development Bank: African Economic Outlook 2006/2007, 181. o.

⁷² African Development Bank: African Economic Outlook 2006/2007, 187. o.

⁷³ Hans Eriksson, Björn Hagströmer: Chad: Towards Democratisation Or Petro-dictatorship? 40-42.o.

⁷⁴ African Development Bank: African Economic Outlook 2001/2002, 83. o.

⁷⁵ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 212. o.

A csádi mezőgazdaságnak – a kiváló termőföld és vízi erőforrások nyújtotta potenciálok ellenére – a következő komoly kihívásokkal kell szembenéznie:

- A szakértelmet nélkülöző vízgazdálkodás miatt az ország túlzottan ki van téve az időjárási kockázatoknak (a búzafélék 80 %-a, valamint a teljes pamuttermesztés vízbő gazdálkodást igényel),
- alacsony produktívítási mutató
- egyes zónák termékenységének elvesztése,
- a közlekedési infrastruktúra fejletlensége a termékek piacra jutását nehezíti,
  - a lakosság széles körében a korszerű termelési módszerek ismeretének hiánya.

A gazdálkodási módszerek időjárási zónánként eltérőek. A szaharai zóna korlátolt mezőgazdasági potenciával rendelkezik, de jó lehetőségekkel bír pálmafélék, a szaheli övezet gazdasága pedig a búzafélék (köles) és az olajos növények (mogyorófélék) termesztésében jár élen. Ezzel együtt az utóbbi évtizedekben tapasztalható szárazság a mogyorófélék erős visszahúzódását hozta magával. Ebben a zónában a termelést leginkább az állattenyésztő-pásztorkodó életmód jellemzi, míg a szudáni zónában található a hagyományos növénygazdálkodás és az ország majdnem teljes pamuttermelése.⁷⁶

A szudáni zónához azok a területek tartoznak, ahol az évi átlagos csapadék mennyisége 800 mm vagy meghaladja azt. Ez a térség – amely az ország összterületének 10 %-a – a legtermékenyebb területnek számít. Az itt letelepedett mezőgazdasági közösségek főként az étkezési célú gabonaféléket termesztik. A folyóparti övezetekben megjelenik a halászat, de a családok kecskéket, csirkéket és a föld megműveléséhez használt ökröket is tenyésztnek. 1983-ban a földműveléssel kapcsolatos tevékenységek 72 %-a a szudáni régióban folyt.⁷⁷

A középső zóna, a szaheli régió átlagos évi csapadékmennyisége 350 és 800 milliméter között mozog. Csád csapadékban legszegényebb területe, ahol a csapadékmennyiség alig éri el a 350 mm-t, a köles egyik fajtáját, a bereberét termesztik. A terület nyugati részét a Chari és a Logone folyók uralják, ezek déli irányban szelik keresztül Csádot, és továbbhaladnak a szomszédos országokba. A folyók N^oDjamenánál találkoznak, és így folynak tovább a Csád-tóba. A halászat kulcsfontosságú a folyóparti településeken és a Csád-tó partján. A folyómedrek és a tóparthoz közeli területek az öntözéses földművelés kialakításának és a területek lecsapolásának lehetőségét hordozták magukban, és erre a nemzetközi támogató szervezetek is nagy hangsúlyt fordítottak a 1960-as évek közepén. Különösen nagy jelentőséggel bírt a Csád-tó környéke az ilyen termőterületek kialakításában. Az a föld, amelyet lecsapolással hoztak létre rendkívül termékeny, és egyben Csádban az egyetlen alkalmas hely a búza termesztésére.

⁷⁶ Regional Survey of the World: Africa South of the Sahara 2003. 212-213.o.

⁷⁷ Taru Bahl, M.H. Syed: Encyclopedia of Muslim world, Vol. 6, 77. o.

A száheli régió nagy részében a köles szívósabb fajtáit, valamint földimogyorót és szárazbabot termesztnek. A termés hozam azonban jóval alacsonyabb, mint a déli régióban vagy a folyókhoz, tavakhoz közeli területeken. A földművesek az időszakos áradások minden előnyét kiaknázzák, az áradás visszahúzódását követően addig használják a területeket növénytermesztésre, amíg azok teljesen ki nem száradnak. A földművelés e gyakorlata különösen népszerű a Fitri-tó környékén. A száheli régió ideális a nomád állattartásra, a csordákban szarvasmarhák, a kecskék, juhok, szamarak és néhány közös használatú ló is található a falvakban.⁷⁸

A szaharai zóna magába foglalja Csád északi területeinek egyharmadát. Leszámítva a némi datolyát és hüvelyes termést adó, szétszórtan elhelyezkedő oázisokat, ez a terület nem sorolható a termékeny régiók közé. Évi csapadékmennyisége kevesebb, mint 350 mm, a népsűrűség alacsony, csak a nomád törzsek telepedtek meg. Csád tevecsdordáinak nagy csoportjai találhatóak meg ebben a régióban, de néhány szarvasmarhát és lovat is tartanak itt.⁷⁹

Csád földművesei a hagyományos irtásos-égetéses földművelést a vetésforgóval alkalmazzák, ez Afrikában megszokott módszer. A cirok a legfontosabb emberi fogyasztásra felhasznált termék, de előfordul még a köles is. Kevésbé elterjedt a kukorica, a rizs és a búza. Másodlagos termék még a földimogyoró, a szezám és más hüvelyes termékek és gumós növények (kassia és jamgyökér) ugyanúgy, mint a konyhakerti növények.⁸⁰

A szudáni zónában a vetésforgó az első évben hagyományosan cirokkal vagy kölessel kezdődik. A cirok vagy a köles termését földimogyoróval, zöldségekkel vagy gumósokkal keverik össze; ebben a formában a földet általában három évig használják. Ezt követően a földet nagyjából 15 évre parlagon hagyják, és a következő pár ciklusban más területeket vonnak be a vetésforgóba. A termőterületek előkészítése a sűrű, nem kívánatos bozót, az alacsonyabb fák kivágásával, a vastagabb, földön fekvő kiszáradt fák, ágak eltávolításával kezdődik. A közösen birtokolt területeket a száraz évszakban felparcellázzák és felégetik, még mielőtt márciusban az eső megérkezne. A mezőgazdasági idény főként az esős évszakban, május és október között tart, ebben az időszakban vetik el a terményeket, gyomlálnak és védik őket a madaraktól és az állatoktól. A betakarítás szeptember és október között a korai termést hozó cirokkal kezdődik; a fő aratási idény november és december. A rizs és a berebere betakarítását pedig késő februárban végzik, amikor az időszakos vízgyűjtők elkezdenek visszahúzódni.⁸¹

A száheli régióban a földművelés ciklusai hasonlóak, azt leszámítva, hogy a szárazság miatt kisebbek a termőterületek. A Csád-tó partja mentén élő föld-

⁷⁸ http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADL141.pdf (letöltés ideje: 2009. 12. 19)

⁷⁹ Marshall Cavendish: World and Its Peoples: The Middle East, Western Asia, and Northern Africa, 1345. o.

⁸⁰ http://www.worldfoodprize.org/assets/YouthInstitute/07proceedings/Roland_Story_Olson.pdf (letöltés ideje: 2009. 12.19)

⁸¹ Taru Bahl, M.H. Syed: Encyclopedia of Muslim world, Vol. 6, 78. o.

művesek a haszonnövények széles skálájával foglalkoznak, és évente kétszer – februárban, márciusban vagy szeptemberben – takarítják be a terményeiket kukoricából, cirokból, zöldségekből. A rizst februárban, a búzát májusban lehet learatni.⁸²

Mint a harmadik világ legtöbb országában, a föld megművelésére, birtoklására itt is különféle szokások vannak. Csádban alapvetően három földbirtoklási gyakorlat terjedt el.

Az első típusa közös tulajdon: a falvakhoz tartozó, annak környékén lévő földek tulajdona. Elvben az ilyen földek együttesen tartoznak egy faluhoz, és a falu vezetőjének vagy – tradicionálisan – a *chef des terres*, a földek vezetőjének irányítása alatt állnak. Az egyéni jogokkal rendelkező földműveseknek a falu földjeinek használatára elidegeníthetetlen és átruházhatatlan jogaik vannak addig, amíg ők, örökösök vagy képviselőik az adott földet megművelik. Ezeket a közös földeket kívülállók csak abban az esetben művelhetik, ha erre a falu vagy földek vezetője engedélyt ad. A közös földek bérlésére csak néhány tájegységen van ugyan lehetőség, de alapvetően nem ez a bevált gyakorlat.

A föld birtoklásának második formája, a magántulajdon inkább a kisebb művelt területekre, oázisokra jellemző. A kutak is általában a föld birtokosának a tulajdonában vannak. Azonban a gyümölcsfák, datolyapálmák, oázisok tulajdonjoga azt a személyt vagy csoportot illeti meg, aki ezeket a növényeket gondozza, és nem azt, akié az adott föld.⁸³

A harmadik földbirtokosi forma az állami tulajdon, ide a nagy kiterjedésű földek tartoznak, ahol öntözéses gazdálkodás folyik. Állami alkalmazottak felügyelete mellett használják a földművesek az ilyen földeket, melyek bérleti díját szerződés tartalmazza.

Részletes és megbízható statisztikai információ az 1980-as évek végéig Csád mezőgazdaságával kapcsolatban az ritkán volt fellelhető, a legtöbb kutató csak az általános tendenciák megállapításához nézett meg ilyen statisztikát. Az egyetlen régió a szudáni volt, ahol ilyen adatok rendelkezésre álltak, mivel itt a Nemzeti Mezőgazdasági Fejlesztési Iroda által felügyelt gyapottermesztés folyt. Ez a hivatal gyűjtött továbbá információkat az élelmiszer előállításról is, de ezt a tevékenységet a helyiek nem tudatosan végezték. A száheli régió felmérését először szándékosan gátolták, majd az adatgyűjtés az 1970 évek közepétől a 1980 évek elejéig húzódozó polgárháború miatt vált lehetetlenné.

De a nemzetközi és a regionális szervezetek által begyűjtött adatok is elentmondásosak voltak. Például nehéz volt megbecsülni az étkezési termények teljes termelési volumenét, mert a források nem vették külön a megművelt és a parlagon heverő területeket, amikor megadták a teljes szántóföldterület nagyságát. 1961 óta a termőföld nagysága fokozatos növekedést mutatott, a becsült 2.9

⁸² Jean-Paul Azam: *Conflict and Growth in Africa: The Sahel*, 134. o.

⁸³ <http://ecommons.txstate.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1052&context=honorprog> (letöltés ideje:2010. 01.04)

millió hektárról 1984-re majdnem 3.2 millió hektárra emelkedett. 1983-ban élelmiszertermelés körülbelül 1.2 millió hektáron folyt, és ez a szám 1984-ben lecsökkent 900,000 hektárra. Következésképpen Csád termőföldjének kb. egyharmada volt megművelve egy adott évben.

Gyapot

A gyapot őshonos termény Dél-Csádban. 1910-ben a francia gyarmati adminisztráció az akkori katonai kormányzó irányítása alatt behatárolt skálán megtervezte a piaci termelést. 1920-ra a gyarmati adminisztráció megszervezte a gyapot nagyüzemi termelését, majd a terméket exportra bocsátotta. A franciák ugyanis a gyapotban látták az egyetlen értéket, ami a gyarmatból hasznosítható. Franciaország indítékai tiszták voltak: az ország arra törekedett, hogy külföldön biztosítson forrást hazai iparágaihoz, és védje az exportpiacait.⁸⁴ 1928-ban a gyarmaton belüli gyapottermelést átadták egy magáncégnek, a Cotonfrannek.⁸⁵ A gyarmati adminisztráció és Cotonfran közötti szerződés feltételei között szerepelt, hogy az adminisztráció igényt tart a falvak termelésének bizonyos részére, és a Cotonfran legalább 80 %-át vásárolhatja meg a termésnek. A gyapotot helyben magtalanították, de a további feldolgozási műveletek elvégzését nem engedélyezték; a gyapotszál egészét Franciaországba exportálták. A gyarmati adminisztráció annak alapján állapította meg a termelt gyapot mennyiségét és termelő parasztnak fizetett árat, hogy milyen árakat és elvárásokat közölt a Cotonfran a világpiaci árakkal kapcsolatban. 1988-ban Csád egész gyapottermelése az 5 közigazgatási területen zajlott: Mayo-Kebbi, Tandjilé, Logone Occidental, Logone Oriental és Moyen-Chari területén és a Chari-Baguirmi prefektúra Bousso régiójában, ami belenyúlik a gyapottermelő zónába. Néhány, ezeken a régiókon kívüli terület elegendő mennyiségű vizet és munkaerőt képes biztosítani ahhoz, hogy fenntartsák a gyapottermesztést.⁸⁶ Ezen kívül, mivel a szállítás igen bonyolult, a növényt termelő területeknek elég élelmiszert kellett termelniük ahhoz is, hogy képesek legyenek önmagukat is ellátni. Jellemző, hogy a gyapottermesztés és az étkezési gabona termelését szinte teljesen egyformán kezelték.⁸⁷ A gyapottermesztés szomszédos Salamat és Guéra szaheli területekre történő kiterjesztésére irányuló törekvések azonban nem jártak sikerrel. 1983-ban és 1984-ben, az évtized legjobb terméshezámú éveiben, ez a két terület a teljes termelésnek csak 0,005 %-át adta, egyszóval a gyapottermelési projekt csúfosan megbukott ezeken a területeken. Ennek ellenére időről időre javaslatokat tettek arra, hogy a gyapottermelést kiterjessék a Csád-tó termékeny határvidékére is. A vizsgálatok eredményei magas terméshezámokat mutattak: 3-4000 kilogrammot hektáronként. 1987-ben a Csád-tavi farmerek mégsem vállalták a gyapottermesztést. Ahogy eddig is, a farmerok ellenálltak a kormány törekvéseinek, mivel az ellen-

⁸⁴ Sam C. Nolutshungu: *Limits of Anarchy: Intervention and State Formation in Chad*, 39. o.

⁸⁵ Dick Hodder, Sarah J. Lloyd, Keith Stanley McLachlan: *Land-locked States of Africa and Asia*, 33. o.

⁸⁶ http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADL141.pdf (letöltés ideje: 2009. 12. 19)

⁸⁷ Katharine Murison, Europa Publications Limited: *Africa South of the Sahara 2003*, 212. o.

őrizni akarta a helyi gabonatermelést, és a korlátozásokról illetve a gyapottermelésbe történő beavatkozásokról szóló tapasztalatok sem hatottak kecsegtetően.⁸⁸

A gyapottermelés szélsőségek között mozog. Az időjárási viszonyok, a termelés költségei, a gyapot világpiaci árfolyama és a polgárháborús harcok mind-mind befolyásolják a termelést. Ha a terményt betakarítják, a termelőnek szét kell válogatnia a gyapotot a rosszabb minőségű a sárgára és a jobb minőségű a fehér gyapotra. Az 1970-es évek végétől a fehér gyapot aránya a teljes termelésnek több mint 90 %-át tette ki. Az 1960-as években a csádi gyapot minősége folyamatosan jó volt, kivéve 1972-t és 1973-at, amikor a sárga gyapot aránya 18 %-ra nőtt. 1980 óta a minőség az egyedi válogatásnak köszönhetően jó maradt, a fehér gyapot aránya a teljes terménynek több mint 95 %-a, sőt, 1984-ben elérte a 98 %-ot.⁸⁹

Gabonatermelés

Annak ellenére, hogy ezen a területen a csapadékhiány és a termést tönkretévő sáskajárás következtében alultápláltság alakult ki, Csád élelmiszertermelése 1985-87-ben jó képet mutatott. Az élelmiszertermelés felélézése ebben az időszakban az esőzéseknek, a politikai stabilitás visszatérésének és a szaheli és szudáni területek közötti konfliktus elcsendesedésének volt köszönhető. A gyapottermelésben észlelhető visszaesés és a megszorító intézkedések területeket szabadítottak fel, és így a szabad munkaerőt fel lehetett használni az élelmiszertermelésben. A termelés ebben az évben olyan jelentős volt, hogy – ebben az évtizedben először – Csádnak elegendő élelmiszere volt. Ezt követte aztán az 1984-85-ös aszályos évek mintegy 325 00 tonnás gabonahiánya.¹ Majd a gabonatermelés elérte a 700,000 tonnás szintet, ez jóval meghaladja a becsült 615,000 tonnás értéket, ami elegendő az ország számára. Sajnos 2000/2001 évben ismét aszály sújtotta az országot, így az előző évekhez képest 38 %-kal kevesebb gabonát (1229 800 tonna helyett 890 000 tonnát) takarítottak be.²

A csádi kormányzat által vezetett kimutatások szerint a gabonatermelés eléggé kiegyensúlyozatlan. A szaheli területen az emberek krónikus gabonahiánnyal küzdöttek, míg a szudáni területen túltermelés volt, mivel a szudáni terület mindig is a legnagyobb termelője volt a gabonának és az árunövényeknek.³ Becslések szerint a szudáni terület Csád teljes gabonatermelésének 77 %-át hozza, de mert a lakosság száma megközelítően azonos a két régióban, a jó szállítási rendszerek és azoknak a piaci mechanizmusoknak a hiánya, amelyek lehetővé tennék a déli többletermék elszállítását az északi területekre, állandó problémát jelentenek. Ez a veszély különösen fenyegető a szaheli területeken bekövetkezett aszályok idején.

⁸⁸ Jean-Paul Azam: *Conflict and Growth in Africa: The Sahel*, 136. o.

⁸⁹ Benno J. Ndulu, Stephen A. O'Connell, Jean-Paul Azam: *The Political Economy of Economic Growth in Africa*, 88-95. o.

¹ Taru Bahl, M.H. Syed: *Encyclopedia of Muslim world*, Vol. 6, 83. o.

² African Development Bank: *African Economic Outlook 2001/2002*, 85. o.

³ Katharine Murison, Europa Publications Limited: *Africa South of the Sahara 2003*, 212. o.

Cirok és köles

Csád legfontosabb megélhetési gabonái a cirok, a köles és a *berebere*.¹ Az 1950-es évek közepén az ezeket a gabonákat termelő vidékek visszaesést mutattak; az 1960-as és 1970-es években a termelésbe vont területek nagysága az átlagos 1,5 millió hektárról lecsökkent 1 millióra, majd 750,000 hektárra. Az Élelmiszer és Mezőgazdasági Szervezet (Food and Agriculture Organization – FAO) adatainak megfelelően, a cirok és köles termelés a teljes gabonatermő terület 85 %-át teszi ki.²

Búza

1987-ben a búza volt Csád legkevésbé fontos gabonanövénye. A gazdálkodók a Csád-tó körüli ármentesített területeken ültették el a magokat, és kisebb ültetvényeket hoztak létre Észak-Csád oázisaiban és vádijaiban (kiapadt folyómedreiben). A korábbi állami beavatkozás helyébe a tó fejlesztésére alakult szervezet lépett (SODELAC), amit 1967-ben alapítottak azzal a céllal, hogy megszervezzék a búzatermesztést és ellássák az állami tulajdonban levő malmokat N'Djaménában.¹ A malmok 1964-ben kezdték meg működésüket, de már 1980-ban bezárták őket, és még 1987-ben sem voltak képesek beindítani őket. Az 1970-es évek végén tervezték, hogy búzát ültetnek az ármentesített területeken, de ez nem valósult meg a Csád-tó környékén zajló harcok miatt, ami súlyosan érintette a SODELAC infrastruktúráját, mivel a farmerek nem voltak hajlandóak termelni a SODELAC ellenőrzése alatt. A búzatermelés is hasonlóan alakult, mint a többi gabona termelése: az 1960-as és 1970-es évek viszonylag alacsony termés hozamai folyamatosan növekedtek, és 1983-ban érték el a csúcst. 1984-től kezdődően aztán a termelés erősen visszaesett. A búza túlnyomó részét a hagyományos csatornákon azoknak az észak-csádi pásztoroknak adják el, akik cirok és köles helyett inkább búzát fogyasztanak.

Rizs

A francia hódítás idején az országban kevés rizst termesztettek. Az I. világháború előtt a Logone folyó kameruni oldalán a németek támogatták a rizstermelés kiterjesztését (mivel a terület az I. világháború előtt német gyarmat volt, és csak utána került Franciaország uralma alá).¹ Bár a rizst eredetileg a katonák számára termesztették, a helyi lakosok is hamar megkedvelték. Amit a franciák eredetileg piaci eladásra szántak, az 1980-ra a terület egyik fontos megélhetési növénye lett.

A Sategui Deressia-i Fejlesztési Hivatal, amit 1976-ban alapítottak, eredetileg a rizs termelésének szervezéséért, fejlesztéséért, feldolgozásáért és eladásáért volt felelős. A hivatal tevékenysége azonban igen vegyes eredményekkel járt.

¹ Fran Osseo-Asare: Food Culture in Sub-Saharan Africa, 12-13. o.

² http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADL141.pdf (letöltés ideje: 2009. 12. 19)

¹ Taru Bahl, M.H. Syed: Encyclopedia of Muslim world, Vol. 6, 84. o.

¹ Fran Osseo-Asare: Food Culture in Sub-Saharan Africa, 16-17. o. illetve 131. o.

A rizstermelő vidékek száma ugyan 1950 óta folyamatosan nőtt, de a termelést nem gépiesítették, így a parasztok nagyrészt hagyományos módon (kézi erővel) termelik a rizst.² A hagyományos, folyóvízzel öntözött rizs nagy részét a kis- és nagyvárosoknak értékesítik vagy a helyi lakosság fogyasztására szolgál.³

Földimogyoró

A földimogyoró nagy élelmiszeripari jelentőséggel bír egész Csádban.⁴ Fogyasztják pirítva, szárítva, a kipréselt olaját főzéshez használják. A mogyoró termesztése mind a szudáni, mind pedig a száheli régióban igen gyakori.⁵ A termesztése mindig is sokkal biztosabb volt, mint a gabonaféléké; az átlagos termés hozama 90 000 és 100 000 tonna között mozgott a 1950-es évektől 1987-ig még a szárazabb időszakokban is. A mogyorót szárazságtűrő képessége tette különösen fontossá a száheli zónában élő emberek számára, akik a vetésforgó első évében a földimogyorót önmagában vagy kölessel kombinálva termesztik. A szudáni régióban ezzel ellentétben a mogyorót a vetésforgó harmadik évében termesztik.

Jelentős erőfeszítések történtek annak érdekében is, hogy a földimogyoró előállítását kereskedelmi szintre emeljék, de több próbálkozás is elbukott. Az 1960-as, '70-es években a mezőgazdasági termelés 97 %-a a helyi fogyasztás szükségleteit fedezte. A fennmaradó terményt különféle manufaktúráknak adták el, amelyek olajt állítottak elő belőle, de egyik sem volt eléggé nyereséges. Például a kínaiak által épített földimogyoró sajtoló üzem Abéchéban. A gyárat 1969-ben fejezték be, de sohasem termelt. A helyi gazdálkodók ugyanis inkább a tradicionális csatornákon keresztül értékesítették a terményeiket, minthogy a kormány által 1965-ben felállított Csádi Nemzeti Kereskedelmi Társaságnak (SONACOT) adják el. A helyi földművesek a terményeiket belföldre mind külföldre egyénileg adták el, nem pedig az állami rendszert felhasználva. A központi hatalom gyengülésével a SONACOT 1979-ben megszűnt. Az egyetlen hivatalos kereskedelemmel foglalkozó szervezet a COTONCHAD maradt, amely a déli területeken vásárolta fel a terményeket, de ez is megszűnt 1987-ben.⁶

Gumós termények

A gumós termények jelentősége drámaian megnőtt az elmúlt évek folyamán. A manióka és a yam gyökér a legfontosabb termény ebben a kategóriában. A gumókat csak a szudáni zónában termesztik, mivel a szubtrópusi klímájú Nyugat-Afrikában inkább más növények termesztése terjedt el.⁷ Becslések szerint az 1950-es években a csádi gumótermés elérte az 50000 tonnás évenkénti értéket, majd 1961-re a 200 000 tonnát. 1961-től 1984-ig terjedő időszakban a növények és a gumósok termelési aránya 6 %-ról 17 %-ra emelkedett. A szudáni

² Jean-Paul Azam: Conflict and Growth in Africa: The Sahel, 136. o.

³ http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADL141.pdf (letöltés ideje: 2009. 12. 19)

⁴ Abiodun Alao: Natural Resources and Conflict in Africa: The Tragedy of Endowment, 50. o.

⁵ Thomas M. Leonard: Encyclopedia of the developing world, Volume 1, 261. o.

⁶ Taru Bahl, M.H. Syed: Encyclopedia of Muslim world, Vol. 6, 85. o.

⁷ Fran Osseo-Asare: Food Culture in Sub-Saharan Africa, 18-20. o.

területeken a növekedés hátterében a fogyasztási szokások változása állt, mert az éhínség enyhítésére egyre több gumós terményt fogyasztottak, és ezek kiszorították a gyengébb terméshozamú kölest és cirokot.⁸

Állattenyésztés

Az állattenyésztés nagyon fontos az ország életében, különösen a szarvasmarháé, ez az egyik fő gazdasági tevékenység. Az állattenyésztés a főbb megélhetési formák egyike, a csádi emberek közel harmada élt ebből a tevékenységből.⁹ A növekvő hús és az élő szarvasmarha exportja kiemelt jelentőséggel bír. Az 1960-as '70-es években az összes export mértékének 25-30 %-a volt.¹⁰ A 1980-as években az iparág exportja nőtt, míg a gyapotexporté csökkent. Az élőállat export értékének megállapítása a jelentős feketegazdaság miatt sem egyszerű, azonban a húsfeldolgozásból származó exportértékének megállapítása kevésbé nehézkes, mivel a külkereskedelemben ezt az iparágat kizárólag a vágóhidak képviselik. Például az 1985. évben az összexport kevesebb, mint 1 %-a származott a hústermékek exportjából. Csád szarvasmarha kivitelének valódi értékét a Kamerun és Nigéria piacaival folytatott kereskedelem jelenti. Mivel a külkereskedelem jelentős része a vámhatóságok hatáskörén kívül esik, így ezek az ügyletek nem nyomon követhetőek, nem adóztathatóak. Hozzávetőleg a szarvasmarha kereskedelem negyede, az áruba bocsátott állatállomány 30 %-a az, ami hivatalos csatornákon keresztül került exportra.

A csádi állatcsordák méretét nehéz meghatározni. Óvatos becslése alapján az 1970-es évek közepe, '80-as évek elején, a háborús viszályokat követően az állatállomány növekedése a száheli zónában évente átlagosan 4 % volt. Ez körülbelül 4 millió szarvasmarhát, 4,5 millió birkát és kecskét, 500000 tevét, 420000 lovat és szamarat jelentett a '80-as évek közepén. A birkák és a kecskék nem csak a száheli zónában honosak, hanem szinte Csád minden régiójában megtalálhatók. Az 1980-as években bekövetkezett száraz időszak előtt az állatcsordák nagyságát tekintve a száheli vidék volt a leggazdagabb, a szarvasmarha csordák 80 %-a legelészett itt.¹¹ Kisebb számban találkozhatunk velük a szudáni zónában, a 100000 jószágot számláló marhacsordák inkább az ország szárazabb, északi részén honosak. A pásztorok az évszakokhoz alkalmazkodva nomád tereles legeltetéssel nevelik a jószágait.

Az 1984-85-as évben, a szárazságot követően azonban megváltoztak a legeltetési szokások, a tevetenyésztés az északi területektől délebbre húzódott, a száheli zónába, a természetes vízforrások mozgását követve.¹² A csordák is délebbre, a Közép-Afrikai Unióban található Salamat tartományáig húzódtak.¹³

⁸ Taru Bahl, M.H. Syed: Encyclopedia of Muslim world, Vol. 6, 85. o.

⁹ Abiodun Alao: Natural Resources and Conflict in Africa: The Tragedy of Endowment, 52. o.

¹⁰ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 213. o.

¹¹ African Development Bank: African Economic Outlook 2001/2002, 86. o.

¹² J. Millard Burr, Robert O. Collins: Darfur: The Long Road to Disaster, 64-66. o. illetve 190. o.

¹³ African Development Bank: African Economic Outlook 2001/2002, 93. o.

A kormányzat, valamint a nemzetközi befektetők jelentős erőfeszítéseket tettek a csádi állattenyésztés fejlesztésére, de ezeket a terveket aláaknázták a polgárháború okozta politikai bizonytalanság és a szegényes infrastruktúra. A legsikeresebb projektek között említhető az állatállomány védőoltással történő ellátása, valamint az 1983-as évben a marhavész megfékezése. A kampány körülbelül 4.7 millió szarvasmarhát érintett országszerte, és megmutatta a csádi állatorvosi hálózatban rejlő képességeket, amennyiben külső segítséget kap a munkájának elvégzéséhez. A csádi Állattenyésztési és Állategészségügyi Intézet (Institut d'Élevage et de Médecine Vétérinaire du Tchad--IEMVT), amelyet külső forrásokból finanszíroztak, állította elő az oltóanyagot nemcsak Csádnak, hanem a környező országoknak is.

Két komolyabb erőfeszítést történt a szarvasmarha kereskedelem fellendítésére az 1970-es és '80-as években. A Csádi Erőforrás Fejlesztő Intézet (Société Tchadienne d'Exploitation des Ressources Animales - SOTERA) 1978-ban egy olyan élőállat kereskedelemmel foglalkozó céget hozott létre, amely a hagyományosan állatkereskedelemmel foglalkozókat tömörítette magába. Az így megalakult társaság célja az volt, hogy az állatállomány exportkereskedelmét ellenőrzött körülmények közé szorítsa, illetve monopóliumot szerezzen a fagyaszott hús kereskedelem és az állatbőr kereskedelem területén is.¹⁴ A társulástól továbbá azt is remélték, hogy az így kialakult csatornákon forgalmazott export jóvoltából az adóbevételek 50, illetve 75 %-kal növekednek. 1984-ben azonban a SOTERA mindössze a piac egy kis szeletét, az exportnak pedig kevesebb, mint 30 %-át tudta ellenőrizni. Egy másik intézmény, az Állattenyésztés Modernizációs Központja (Centre de Modernisation des Productions Animales--CMPA) egy új programot vezetett be a tejgazdaságokban, a gazdákat ellátták csirkékkel, majd a nevelés időtartama alatt felügyelték a tojások kereskedelmét, illetve az állatok takarmányozását. De a helyi termelők és kereskedők bojkottja miatt a CMPA képtelen volt átütő sikert elérni úgy a tejtermelés akár a baromfitenyésztés területén. Annak ellenére, hogy fennálltak ezek az intézményi nehézségek, a nemzetközi közösségek további támogatást nyújtottak az állategészségügy fejlesztésére. Számos olyan konkrét javaslat született, amely segítségével az állatállomány nagyságát akár 35 %-kal is lehetett volna növelni; ilyen volt például a vízhálózat fejlesztése, az állategészségügy és más mezőgazdasági fejlesztések véghezvitele.

Halászat

A két nagy folyójával, a Csád-tóval, valamint több kisebb időszakos víztározó helyeinek köszönhetően az 1970-es években afrikai viszonylatban Csád az elsők között szerepelt az édesvízi halak tenyésztési listáján.¹⁵ Az 1980-as években bekövetkezett szárazság és a polgárháborús körülmények miatt a tavak,

¹⁴ Taru Bahl, M.H. Syed: Encyclopedia of Muslim world, Vol. 6, 86-87. o.

¹⁵ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 213. o.

folyók vízmennyiségével egyenes arányban a halgazdaságok termelési mutatói is csökkentek.

Az 1960-, 1970-, 1980-as években a haltenyésztés éves termelési értékei elérték a 60 és 120 ezer tonnát, de ezek az adatok csak a Logone és a Csád-tóra vonatkoztatva érvényesek, illetve a fenti adatok a kameruni és nigériai adatokkal közösek, és ebből a csádi halászok fogása megközelítően 70 %. A kifogott halak mennyiségének nagy részét, közel 2/3-át helyi fogyasztásra szánják.¹⁶ Az olyan területeken, amelyek közel estek a nagyobb központokhoz, a fogás legjobb minőségű halait frissen árulták a piacokon. A Csád-tó és a Kamerunnal határos folyó menti övezetben a felesleget szárítják, sózzák vagy füstölik, mielőtt eladnák.¹⁷ Az 1976 és 1985 közötti években a szárított, sózott, füstölt hal kereskedelmi mennyisége elérte a 20 ezer tonnát évente, ez pedig a kifogott halmennyiség 20-25 %-át jelentette. A fentiekben említett módon elkészített halaknak igazán nagy piaca Kamerunban és Nigériában volt. A halászatból származó jövedelem mértékét azonban csak becsülni lehet, mivel a vízpart mellett élők számára a hal jelenti a legfontosabb élelem és jövedelemszerzési lehetőséget.¹⁸ Így a halászat olyan tradíciókon alapuló kereskedelmi forma, amelyre a kormánynak semmilyen rálátása, befolyása nincs, így az abból származó bevételeket sem képes kontrollálni.¹⁹

Erdőgazdálkodás

Hasonlóan az afrikai Száhel övezet más országaihoz, Csád is az elsivatagosodás veszélyétől szenved. Az állattartás hagyományosan bevett szokásai, valamint a faanyagok építkezéshez, tűzifaként történő felhasználása ugyancsak kedvezőtlenül befolyásolja az erdők méretét. Az ország az 1980-as évek elején 13.5, illetve 16 millió hektár közötti erdős területtel rendelkezett, ez azonban 14 %-kal kevesebb, mint az 1960-as években.²⁰ Ezt a csökkenést a klímaváltozás és az ennek következtében megváltozott állattartási szokások változása eredményezte. A kitermelés szabályozása a bevett szokások miatt nehézkes volt, az emberek kunyhóikat és a közösségi épületeket fából építették, faszenet használtak tüzelőnek.²¹ A kormánynak ugyan sikerült bevezetnie valamilyen szabályozást, de a gyér ellenőrzés miatt a nem engedélyezett fakitermelés még nagy gondokat jelent. Az erdőgazdálkodásnál említeném meg a gumiarábikum (arab mézga) gyűjtését is, amit főleg a nomádok végeznek, és főként külföldre értékesítik azt.²² Mivel egyre több igény van a gumiarábikumra, ez a terület folyamatosan

¹⁶ Sam C. Nolutshungu: Limits of Anarchy: Intervention and State Formation in Chad, 46. o.

¹⁷ Neiland, A.E., Béné, Chris: Tropical river fisheries valuation, 91-99. o.

¹⁸ Thomas M. Leonard: Encyclopedia of the developing world, Volume 1, 262. o.

¹⁹ Marshall Cavendish: World and Its Peoples: The Middle East, Western Asia, and Northern Africa, 1345. o.

²⁰ Taru Bahl, M.H. Syed: Encyclopedia of Muslim world, Vol. 6, 88. o.

²¹ African Development Bank: African Economic Outlook 2006/2007, 187. o.

²² Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 213. o. illetve Thomas M. Leonard: Encyclopedia of the developing world, Volume 1, 261. o.

növekszik, és mára Csád ebből a termékből már a világ második legnagyobb exportőrévé vált.²³

Ipar

A csekély méretű ipar inkább a mezőgazdasághoz kapcsolódik, nevezetesen a Cotontchadhoz. Fontossági sorrendben: a Nemzeti Cukoripari Vállalat (Société Nationale Sucrière du Tchad-- SONASUT), a Csádi Textilipari Művek (Société Tchadienne de Textile--STT) és a Csádi Dohánygyár (Manufacture des Cigarettes du Tchad--MCT). Megfigyelések alapján ezeknek az üzemeknek a termelése adta a GDP közel 20 %-át. Az iparban kicsivel kevesebb jelentőséggel bírt a Farcha vágóhíd, egy mezőgazdasági felszereléseket előállító üzem (Société Industrielle de Matériel Agricole du Tchad--SIMAT) és az üdítőgyár is (Boissons Gazeuses du Tchad--BGT).²⁴

A polgárháború alatt az ipari létesítmények és felszereléseik nagy része súlyosan megsérült. A legtöbb ipari befektetést elhalasztották, illetve a legtöbb külföldi befektető kivonult az országból.²⁵ Azok a fejlesztések, befektetések, amelyek tovább folytatódtak, inkább a szudáni régióra korlátozódtak, mert az nem volt közvetlenül érintve az összecsapások során. 1983-ban a politikai stabilitás visszaállítása közben az öt legnagyobb ipari vállalat újraindította a termelést, és a kevésbé jelentősek közül a SIMAT és a BGT is újjáépült.

A két palackozó üzem kivételével (BGT és BdL), amelyek magántulajdonban voltak, az összes fontos üzemet államosították, vagy kormányzati tulajdont szereztek benne. Legtöbb esetben korlátozták a külső befektetők tulajdoni hányadát, különös tekintettel a francia befektetőkre, de a csádi befektetők érdeklődése ennek ellenére (vagy talán ezért) igen csekély volt. Korábban ugyanis a francia vállalatok nagy arányban voltak részvényesei a csádi vállalatoknak, pl. a CotontChadnak is, illetve több vállalkozást, céget főként ők és más külföldi csoportok irányítottak.²⁶

Az ipari termelés gyorsan növekedett az 1983-84-es évben, és az ipar hamar visszanyerte a gazdaságban elfoglalt háború előtti pozícióját. 1984-85-ös években a termelés elérte vagy meghaladta a háborús idők előtti mértéket.²⁷ Az 1985. évet követően azonban ez a növekedés a pamut világpiaci árának drasztikus csökkenése miatt lelassult, majd 1986-ban a termelés mértéke ismét csökkenni kezdett. A pamut előállításának mértéke jelentősen csökkent az 1985. évben. Ez a csökkenő tendencia a nemzetközi segítségnek köszönhetően 1986-87-ben valamelyest stabilizálódott. A külföldi befektetők ugyanis korlátozásokat vezettek be, amellyel megmentették az iparágat a teljes összeomlástól. Ezek a megszorítások elsősorban abban jelentkeztek, hogy az előállító üzemek számát a felére csökkentették, valamint a nyers pamut előállítási mennyiségét 100 ezer ton-

²³ African Development Bank: African Economic Outlook 2006/2007, 186. o.

²⁴ African Development Bank: African Economic Outlook 2001/2002, 87-88. o.

²⁵ J. Millard Burr, Robert O. Collins: Darfur: The Long Road to Disaster, 275. o.

²⁶ Sam C. Nolutshungu: Limits of Anarchy: Intervention and State Formation in Chad, 88. o.

²⁷ Jean-Paul Azam: Conflict and Growth in Africa: The Sahel, 137. o.

nában maximalizálták. Az étolajat, amely szintén a Cotontchad egyik terméke volt, hasonlóan szankcionálták.²⁸

A pamut árának zuhanása más iparágakra is hatással volt. Az STT textilgyár csökkentette a termelést, ahogy a mezőgazdaságot kiszolgáló SIMAT cég is tette, amely egyébként a gyapotföldek műveléshez gyártott eszközöket. De a gazdák vásárlási kedve is csökkent, mivel a terményeiket nem tudták kellő áron értékesíteni. További hatása volt még az árcsökkenésnek a dolgozóknál is, mivel a gazdaságokban egyre kevesebb embert alkalmaztak. A konszolidáció első eredményei már 1986-ban jelentkeztek, amikor a pamutipar termelési kapacitásának mértéke 15 %-ról 50 %-ra nőtt.²⁹

A gazdasági mutatók egyértelműen jelezték a csádi ipar válságát. A kereskedelem nagyon alacsony szinten állt, megmutatkoztak a pénz- és valutahiány jelei. A pamutipar – amely a gazdaság legnagyobb kereskedelmi tényezője volt – hanyatlása csökkentette a fogyasztói igényeket is. A másik negatív tényező az volt, hogy a termékek ára magasabb volt, mint a környező országokban. Elsősorban a szállítási költség volt, ami megdrágította az árakat, mivel az az importból fakadt. Az importált termékek mennyisége egyenlő volt a Cotontchad, a Bdl termelésének 30 %-ával, illetve az STT és az MCT termelésének 60 %-ával. A helyi termékek általában drágábbnak bizonyultak, mint az importáltak. A 1979-82 közötti háborús időszak előtt a csádi ipar 80-100 kis- és középvállalkozásból állt, a nagyobb cégekkel egyetemben. A legnagyobb jelentőséggel a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó cégek bírtak, amelyeknek sok más szomszédos fővárosban voltak kirendeltségei. Ezek a kirendeltségek foglalkoztak a mezőgazdasági felszerelések, építőanyagok, olykor még petróleum kereskedelmével is.³⁰

1983-tól a külföldi befektetők lassan visszatértek az országba, azonban ez a folyamat nem zajlik olyan gyorsan, ami a magas költségeknek, valamint a politikai bizonytalanságnak tudható be. Az 1980-as évek végén mindössze 20 külföldi vállalkozás alakult, amelyek import- export tevékenységet folytattak, és minimális kapcsolatot ápoltak a bank szektorral. A legtöbb csádi tulajdonban lévő vállalkozás az újjászervezés nehézségeivel küzdött; az olyanok, mint a kérempárokat, motorbicikliket vagy éppen rádiókészülékeket előállító cégek, tönkrementek.³¹ Az üzleti élet helyreállításának másik nagyobb akadálya a hitelhez jutás nehézsége volt. Annak ellenére, hogy 1983-ban újra kinyitott a Közép-Afrikai Államok Bankja (Banque des Etats d'Afrique Centrale--BEAC), valamint két másik intézmény, az Afrikai Nemzetközi Bank (Banque Internationale pour l'Afrique au Tchad--BIAT), illetve a Csádi Hitel és Betét Bank (Banque Tchadienne de Crédit et de Dépôt--BTCD), a hitelek legnagyobb részét a nagyvállalatok kapták és nem a kis- vagy középvállalatok. A bankok a magas kockázat miatt szigorú feltételrendszerrel alkalmaznak a pénz kihelyezésre, a kis- és középvál-

²⁸ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 213. o.

²⁹ Taru Bahl, M.H. Syed: Encyclopedia of Muslim world, Vol. 6, 88-89. o.

³⁰ Thomas M. Leonard: Encyclopedia of the developing world, Volume 1, 262. o.

³¹ Jean-Paul Azam: Conflict and Growth in Africa: The Sahel, 148-149. o.

lalkozások közül pedig csak nagyon kevesen rendelkeznek azokkal a feltételekkel, amelyeket a bankok előírnak.³²

1995 óta Csád kormánya jelentős pénzügyi-gazdasági fejlesztéseket hajtott végre, amelynek eredményeképpen a kormányzati pénzügyek átláthatóbbá váltak.³³ A legtöbb állami céget, vállalkozást részben vagy teljesen privatizálták, illetve a kormány fokozatosan liberalizálta a korábban csak az állami cégek számára fenntartott gazdasági területeket. A telekommunikáció, a gyapot és az energiaszektorok liberalizációjával kapcsolatban arra számítanak, hogy a következő évek során jelentős bevételt hoznak az ország számára.³⁴ Ehhez jött az a kedvező hír is, hogy 2001 májusában az IMF eltörölte az ország adóságát.

Bányászat

Az egyetlen jelentős természeti kincs, ami az országban a bányászat alapját jelenti, a szódium-karbonát, más néven nátronlúg.³⁵ De nevezik ezt az ásványt még sziksónak, kristályszódának vagy marószódának is. A nátronlúgot kristályos formában, sóként orvosi célokra használják, vagy a bőrcserzésnél, mint konzerválószer, de a szappangyártásnál is alkalmazzák. A sziksó lelőhelyek – felszíni fejtőhelyek – a Csád-tó környékén, valamint a Kanem tartomány kiszáradt folyómedreiben található. 2000-ben mintegy 12 000 tonna nátronlúgot termeltek ki.

A sziksó a természetben kétféle formában fordul elő: fekete illetve fehér sziksó formájában. A fekete sziksó az értékesebb, ezt az ásványkincset Nigériába exportálják, míg a fehér sziksót a helyi piacokon értékesítik. A kereskedelem szabályozására történtek ugyan kísérletek, de ezek is kudarcot vallottak a kereskedők és a piaci szegmenszet kézben tartók ellenállása miatt. A sziksó mellett nagyobb mértékben még kaolint bányásznak Kelo és Abou Déia mellett. Számos más ásványi anyaggal rendelkező lelőhelyet is számon tartanak az országban, de egyik kitermelése sem volt kereskedelmileg meghatározó az 1980-as évek közepén.³⁶ Márvány található Dolko és Teubara mellett, valamint az Ouddai régióban. Grafít Gabil és Waya Waya közelében. Bauxit fordul elő Guidara mellett, a szudáni régióban, aranytartalmú kvarc található a Bilitine tartományban (2001-ben nyílt meg Pala mellett az első aranybánya is), uránt az Aozou sávban, valamint ónt, tantáliumot, columbiumot és volfrámot a Tibesi hegyek vonulataiban találtak, de az 1971-es feltárások megállapításai alapján a területek jelentős készletekkel nem rendelkeztek, valamint a háborús konfliktus is megakadályozta a további feltárásokat.³⁷ Egy 1998-as európai uniós jelentés már pozitívabban értékeli Tibesti hegyvidékét. Cink, réz, radioaktív ásványok, ólom, nikkel és króm nyomait mutatták ki, bár itt is megemlítik, hogy a lehetséges későbbi kitermelést

³² African Development Bank: African Economic Outlook 2001/2002, 92. o.

³³ Frank H. Columbus, Olufemi Wusu: Politics and Economics of Africa, 148. o.

³⁴ African Development Bank: African Economic Outlook, 91. o.

³⁵ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 213. o.

³⁶ <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/2004/cdmyb04.pdf> (letöltés ideje: 2010.01.19)

³⁷ African Development Bank: African Economic Outlook 2001/2002, 86. o.

nagyban nehezíti a számos gyalogsági és páncélos elleni akna, amit korábban telepítettek a régióban.³⁸

2000-ben mintegy 120 kg aranyat sikerült Mayo Kebbi alluviális lelőhelyeken. Ezen felül számos helyen mintegy 9000 tonna sóot bányásztak. Mintegy 300 000 köbméter építőanyagot állítottak elő, értsük ez alatt a sódert, és a homokot a Logone és a Chari folyókból. Mészkövet a Logua külszíni fejtéséből és az északi Baoarében termelnek. A vályogtéglához agyagot országszerte termelnek. A bányászat jogi hátterét tekintve gyarmati múltja miatt Csád a francia mintát követte. A társasági adó 45 %, a bányászati adó pedig az állam és a vállalatok közötti megállapodás kérdése, nem fix összeg. Annál kedvezőbb az adó mértéke, minél nagyobb mennyiséget termel ki az adott vállalat.

Azonban vitathatatlanul a legfontosabb ásványkincs az olaj. Az 1970-években a Conoco, Shell, Chevron valamint az Exxon cégek által kezdeményezett feltárás 1974-ben nagy olajkészletet talált Sédigiben, Rig Rig közelében, a Csád-tótól északra.³⁹ A teljes készletet 60 millió tonnára becsülték, ami nagyjából 438 millió hordó olajnak felel meg.

A terveknek megfelelően az 1970-es évek végén Sédigiben a készletek kiaknázása kezdetét vette, és egy kisebb finomító üzem is létesült N'Djaménában.⁴⁰ Ezek a kezdeményezések aztán a háborús időszak kezdetével hanyatlásnak indultak, de 1986-ban világbanki segítséggel a kormány újraélesztette. Az érvek, indokok az iparág talpra állítására tiszták, világosak voltak: a kőolajszármazékok importjának költsége nagyobb volt, mint a helyi kitermelés és finomítás üzemeltetése, még alacsony világpiaci árak mellett is. A tervek kellőképpen előrelátóak voltak; a Sédigi olajmezőt egy csővezeték hálózat kötötte össze a N'Djaménában létesített finomító üzemmel, ahova naponta 2-3000 hordó nyersolaj érkezett. Elgondolás született egy korszerű erőmű létrehozására is, amely a finomító által előállított fűtőolajat tervezte felhasználni.⁴¹

Az 1985-ös évben az Exxon által folytatott feltárások további mezőket találtak Doba közelében, Csád déli régiójában.⁴² Azonban a jövőbeni terveket az 1986-os évben csökkenő olajáraknak köszönhetően szüneteltették, de az Exxon azért 1988-ban egy irodát nyitott N'Djeménában, majd 2000 végén megkezdték a Doba olajmező feltárását, azonban bizonyos okok miatt a kitermelés csak 2003-ban kezdődhetett meg.⁴³ Addig az USA által vezetett konzorcium 3,7 billió USD-t fektetett be a projektbe, ebből csak Csádban több mint 2 billiót. A kormányzati várakozások szerint a kitermelés jelentős adóbevételhez juttatja az országot, amellet képes lesz érdemben növelni a foglalkoztatottságot is a régióban (ennek ellentmond az a tény, hogy nincs elegendő megfelelően képzett szakem-

³⁸ Thomas M. Leonard: Encyclopedia of the developing world, Volume 1, 261. o.

³⁹ Frank H. Columbus, Olufemi Wusu: Politics and Economics of Africa, 147. o. illetve J. Millard Burr, Robert O. Collins: Darfur: The Long Road to Disaster, 158. o.

⁴⁰ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 213. o.

⁴¹ African Development Bank: African Economic Outlook, 87. o.

⁴² Jean-Paul Azam: Conflict and Growth in Africa: The Sahel, 148. o.

⁴³ Frank H. Columbus, Olufemi Wusu: Politics and Economics of Africa, 149. o.

ber, akiket az Exxon Mobil alkalmazhatna, ezért Kamerunból és külföldről is kellett szakembereket hívni). A projektnek jelentős gazdaságserkentő, katalizátor hatása lehet, és csökkenhetnek a jelenleg igen magas energia árak is. Ehhez azonban arra lenne szükség, hogy belpolitikai stabilitás jöjjön létre az országban, és a kormányzati vezetők az olajipari bevételeket tiszta, átlátható módon, az ország érdekében használják fel.⁴⁴

Csád 2003 októberében kezdte el az olaj bányászatát egy szerény, 24 ezer hordós napi kitermeléssel. Már az ezredforduló előtt is tudni lehetett, hogy az ország rendelkezik olajjal, azonban az ott uralkodó katasztrofális közlekedési viszonyok meggátolták a kitermelés megindítását. Mivel Csád a világ 15 legfejletlenebb országának egyike, nagy várakozásokkal tekint az olaj elé.⁴⁵ A gazdasági növekedés Csádban 2002-ben és 2003-ban is meghaladta a 10 %-ot, ez egyértelműen az olajnak köszönhető. A kitermelést egy, az Exxon Mobil vezette amerikai-malajziai konzorcium végzi.⁴⁶ Az ország olaja nem túl jó minőségű. Bizonyított olajtartalék: 100 millió tonna. R/P arány: 14,3 év, ami azt fejezi ki, a jelenlegi kitermelési mutatók mellett hány évig tart ki az adott ország olajkészlete. Természetesen új mezők feltárása, újabb technikák bevezetése, illetve a kitermelés csökkentése, leállítása megnövelheti ezt az adatot.⁴⁷

A Nemzetközi Valutaalap tervei szerint a következő években az olajkitermelés felgyorsulhat, sőt újabb olajmezők feltárása is lehetséges Dél-Csádban. Az Exxon irányította projektben a csádi olajmezőkből kiszivattyúzott olajat egy földalatti csővezetéken keresztül szállítják Kamerunba, ahol tartályhajókba töltik át.⁴⁸ A konzorcium eredeti tervei szerint 2003 és 2004 során napi 225 000 hordó olajat termeltek volna ki a három dél-csádi olajmezőből.⁴⁹ Az elmúlt öt év során a cég „csak” 266 millió hordó olajat tudott felszínre hozni, és több mint 300 szállító tankert indított útba a cég kameruni kikötőjéből. Ez napi 133 000 hordó kitermelt nyersolajat jelent, ami elmarad a várakozásoktól. Ezt persze megpróbálták növelni, így 2005-ben a napi termelés mennyisége elérte a 172 400 hordónyt, de ezt egyelőre nem tudták meghaladni.⁵⁰ 2008-ban a napi kitermelést 127 000 hordóra becsülték. A kormány számításai szerint a tervezett 25 éves működés során évi 80-100 millió USD bevételre tehet szert az ország. Ennek ellenére több szervezet is úgy gondolja, hogy ez nem elegendő ellentételezés a várható környezeti károkért és azért, hogy a gazdasági élet jelentős részét ismét külföldi hatalmak fogják uralni.⁵¹ A csádi olaj feltárásánál a nemzetközi olajcégek „tisztá lappal” indulnak, így megpróbálnak körültekintőbben eljárni, mivel a kőolaj már sok problémát szült a kontinensen. Az amúgy is instabil országban,

⁴⁴ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 212. o.

⁴⁵ <http://imf.org/external/pubs/ft/scr/2009/cr0967.pdf> (letöltés ideje: 2010. 01. 14)

⁴⁶ HVG: 2004.10.23. Olajozottan Haladnak 26.o.

⁴⁷ <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/2004/cdmyb04.pdf> (letöltés ideje: 2010.01.19)

⁴⁸ Abiodun Alao: Natural Resources and Conflict in Africa: The Tragedy of Endowment, 166-167. o.

⁴⁹ Frank H. Columbus, Olufemi Wusu: Politics and Economics of Africa, 149-152. o.

⁵⁰ African Development Bank: African Economic Outlook 2006/2007, 180. o.

⁵¹ Hans Eriksson, Björn Hagströmer: Chad: Towards Democratisation Or Petro-dictatorship? 40-42.o.

sokévi kegyetlen polgárháború után, féltek az emberek, hogy hazájuk Nigéria sorsára jut. És nem ok nélkül!

Csádról korábban is sejtették, hogy rendelkezik olajjal, azonban a kaotikus állapotok és az igen gyér infrastruktúra ezidáig lehetetlenné tette a kitermelést. 2000-ben láttak hozzá a munkálatokhoz a Chevron, a Petronas és az ExxonMobil emberei.⁵² Komoly, többéves periódus vette kezdetét, hiszen a tényleges olajbányászatra csak 2003-ban kerülhetett sor. A befektetés 4 milliárd dollárba került, ami a szubszaharai övezetben a legdrágább befektetések közé emelte a projektet. A dél-csádi Doba olajmezőt először össze kellett kötni a kameruni Kribi közelében található tengeri tartályhajó-terminállal, egy 1067 km-es nyersolajvezetékkel. 14 000 földtulajdonossal kellett tárgyalni a kártalanításról, földjeik kisajátításáról.⁵³ Az olajmezőn 2005-ben már naponta csaknem 200 ezer hordó olajat hoztak a felszínre, 1800 méter mélységből, s saját erőműveikkel teremtik elő a kitermeléshez szükséges 120 megawattnyi áramot.

A civil szervezetek részéről ellenállás volt az olajkitermelés megkezdésével kapcsolatban. 1999-ben Thérèse Mékombé emberjogi aktivista kezdeményezte, hogy az olaj kitermelését halasszák el 2 évvel. Érvei szerint az ország még nem volt kellőképp felkészülve erre. Indítványát a kormány figyelmen kívül hagyta.

A csádi olajkitermelés alakulásában a kormányon és az olajcégeken kívül igen nagy szava van a Világbanknak is, ugyanis a projekt megvalósításához tetemes mennyiségű hitelt biztosított. A három érdekcsoport közös célkitűzésének tekinti, hogy a jövedelmek átláthatóak legyenek, és azokat a szegénység mérséklésére használják fel. Csád az ENSZ fejlettségi listáján 177 országból a 167.! Itt elsősorban egy gazdasági vállalkozásról van szó, a profit biztosítása az elsődleges. A befolyt olajdollárok ellenőrzésére létrehozták a Collège de Controle et Surveillance des Ressources Pétrolières testületét. A felügyelő bizottság munkája abból áll, hogy ellenőrzik, hogy a kormány az előre meghatározott területeken költi-e el az olajbevételeket vagy sem. 2004-ben a bizottság jelentése szerint az összeg 76 %-át utakra, iskolákra és kórházakra költötték, ami igencsak komoly eredmény Fekete-Afrikában.⁵⁴ A testület tevékenységének azonban hátrányai is vannak. Mivel az olajbevételeket külön kezelik, ezekhez nehezen férhetnek hozzá a gazdasági elit tagjai, akik emiatt más forrásokat próbálnak megcsapolni. Jelentősen csökkentek a hagyományos bevételi források, a helyi adók vagy a vámok. Csád már korábban is előkelő helyet foglalt el a Transparency International⁵⁵ korrupciós listáján, úgyhogy nem lehet megjó-

⁵² Jean-Paul Azam: Conflict and Growth in Africa: The Sahel, 1428. o.

⁵³ National Geographic: Afrika 2005.szeptember., 75.o.

⁵⁴ A világbank eredeti kikötése szerint az összeg 72 %-át kell oktatásra, egészségügyre, mezőgazdaságra, vagy lakóházépítésre fordítani. További 10 %-ot egy külön számlán tartalékolni kell az olaj kimerülése utáni időszakra, valamint 5%-ot azoknak a helyi hatóságoknak kell juttatni, ahonnan az olaj származik. Csak a fentmaradó összeggel gazdálkodhat szabadon a kormány. New York Times: Chad backs out of pledge to use oil wealth to reduce poverty 2005.12.13.

⁵⁵ <http://www.transparency.org/> (Egy egész világon működő korrupcióellenes NGO-ról van szó)

solni, mennyi ideig sikerül az olajjövedelmeket jó célra fordítani. 2005-ben már megjelentek negatívumok. Például a tanárok fizetése több hónapra kimaradt. Ez azért is gyanús, mert erre korábban nem volt példa, de most, hogy „dől” az olajbevételekből származó dollár, egyenesen megmagyarázhatatlan.⁵⁶ Továbbá Csád legnagyobb útépitő vállalata, melynek Daoussa Déby, az elnök testvére az igazgatója, sorra nyeri azokat a pályázatokat, melyeket ugyancsak az olajbevételekből finanszíroznak. Ezen felül Déby megpróbálja a prioritások közé emelni a katonai kiadásokat is, valamint 30 %-ra emelné a kormányzat által szabadon elkölthető összeget. Ez viszont gyökeresen megváltoztatná a Világbank feltételrendszerét.

2006 nyarán Csád komoly lépésekre szánta el magát. Adófizetési hiányosságai miatt felszólította a Chevront és a malajziai Petronas olajcégeket, hogy hagyják el az országot. Ez egyértelműen azt mutatja, hogy az ország politikai vezetése szigorúan a saját vonzáskörzetébe vonja az olajjal kapcsolatos ügyeket, és a profit dolgában nem ismer tréfát.⁵⁷ A kezdeti nehézségek után a kormány és a két olajvállalat végülis megállapodott, és Csádnak sikerült kedvezőbb feltételeket kialkudnia.

Egy másik lépés is arra mutatott, hogy a kormány szorosabbra vonja a gyepelőt. Júliusban a parlament törvényt fogadott el az első állami olajvállalat felállításáról. Az új cégnek Societe des Hydrocarbures du Tchad lett a neve, és N'Djamena egyértelműen komoly szerepet szán neki az ország olajszektorában.⁵⁸

Az olajcégek régiófejlesztő tevékenységet is végeznek. A német GTZ segélyügynökség az Exxon pénzén iskolákat és napenergiával működő víztornyokat épít szerte Csádban. Ám ezt a tevékenységüket nem jótékonykodásként végzik. Csupán arról van szó, hogy a kisajátított földek, a környezeti károk és a munkálatok megkezdése miatt jelentkező különböző ártalmak (por, zaj stb.) ellentételezéseként a kemény alkudozások után kikalkulált összeget ilyen formában forgatják vissza az országba.

Kereskedelem

Történelmi gyökerekből fakadóan Csád mindig a kereskedők országa volt. Az ősi királyságok birodalmukat a Líbiával, Egyiptommal és Szudánnal folytatott kereskedelemről származó vagyonokra építették. Az ország a gyarmati időkben a francia nyelvű országokkal, főként Nigériával folytatott kereskedelmet. Az 1970-es években a kereskedelmi csatornák a gyarmati időkkel mutattak párhuzamot; a két legnagyobb kereskedelmi partner Franciaország és Nigéria

⁵⁶ Andreas Mehler, Henning Melber, Klaas Van Walraven: Africa Yearbook: Politics, Economy and Society South of the Sahara 2006, 220-221. o.

⁵⁷ HVG 2006.08.30. 14. o.

⁵⁸ http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/country_profiles/1068745.stm (letöltés ideje: 2010. 01. 07)

volt.⁵⁹ A francia kereskedelem elsősorban a gyapotra, illetve ennek az iparágnak más termékeire irányult. A kereskedelem nagyobb hányadát azonban a Nigériával folytatott áruforgalom adta, ez főként szarvasmarha, hal, szikso és más, tradicionális termények voltak, és persze olyanok, amelyek a nem hivatalos csatornákon keresztül cseréltek gazdát.

Az 1970-es évek végén, illetve az 1980-as évek elején, a polgárháborús időkben a belső kereskedelem jelentősen lecsökkent, a Nigériával folytatott feketekereskedelem viszont felélénkült. 1982 után a Franciaországgal folytatott forgalom jelentősen visszaesett, a konfliktus ideje alatt sok francia érdekeltségű cég bezárt, majd a tőkéjüket kivonták az országból. 1987-ben ugyan néhányan visszatértek, azonban a többségük a mai napig sem nyitotta újra az irodáit.⁶⁰

A csempészet és a feketekereskedelem ellenőrzése komoly gondot okoz a mindenkori kormányzat vezetőinek. Csád és a szomszédos országok a lehető legkevesebb anyagi ráfordítással próbálták kialakítani a határellenőrzést, éppen ezért a határőrök maguk is alulfizetettek és motiválatlanok.⁶¹ Sőt, a csempészek és a hatóságok közti együttműködés mindenki előtt ismert, hiszen a Nigériával, Kamerunnal és a Közép-afrikai Köztársasággal folytatott feketekereskedelemnek történelmi hagyományai vannak. Vannak olyan törzsek és családok, amelyek évszázadok óta ebben az „üzletágban” tevékenykednek. A törzsek és a nagycsaládok határokon átívelő kapcsolatai felbátorították a kereskedőket, hogy gondoskodjanak a megfelelő támogatások biztosításáról, a kereskedelmi, pénzügyi csatornák kiskapuinak kihasználásáról úgy helyhatósági, mint országos szinten. Csempészáru többek között a szarvasmarha, a hal és más iparágak által előállított termékek.⁶² A visszáru forgalom többségét a cukor, az étolaj, a dohánytermékek adják, de még a petróleum és más fogyasztási cikkek is megjelenik ezen a listán.⁶³ A csádi határ hatalmas áruáteresztő képessége, valamint a megszokott hagyományokon alapuló kereskedelem jelentős hiányt eredményezett a vámbevételektől elesett állami büdzsében.⁶⁴ A helyben előállított, valamint a törvényes importból származó termékek árára rossz hatással volt a magas szállítási költség, és mivel a helyi cikkek árát a kormányzati árpolitika ellehetetleníti, az import termékeket pedig a szállítási költségek teszik drágává, így nehezen eladhatóak.⁶⁵

Export

A csádi külkereskedelem legfőbb termékei a mezőgazdasági ágazatból kerülnek ki, mintegy 90-95 %-a az összes exportált terméknek. Amíg el nem kezdődött a nyersolaj export (2003), addig a gyapot jelentette az ország legfonto-

⁵⁹ Taru Bahl, M.H. Syed: Encyclopedia of Muslim world, Vol. 6, 96-97. o.

⁶⁰ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 214. o.

⁶¹ Jean-Paul Azam: Conflict and Growth in Africa: The Sahel, 138. o.

⁶² African Development Bank: African Economic Outlook 2001/2002, 89. o.

⁶³ Abiodun Alao: Natural Resources and Conflict in Africa: The Tragedy of Endowment, 202-203. o.

⁶⁴ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 214. o.

⁶⁵ <http://www.doingbusiness.org/Documents/CountryProfiles/TCD.pdf> (letöltés ideje: 2010.01.03)

sabb kiviteli cikkét.⁶⁶ A csádi gyapotexport értéke az 1970-es évekig folyamatosan emelkedett. Az 1980-as években a fegyveres konfliktusok ezen az iparágan is és az exporton úgyszintén nyomot hagytak.⁶⁷ A politikai stabilitás visszatértét követően a gyapottermelés szintjének helyreállása, valamint a világpiaci ár emelkedése együttesen hatalmas lökést adott ennek az iparágaknak, így 1983-tól kezdve évről évre folyamatosan növekedett az exportjából származó bevétel. 1985-ben aztán a világpiaci ár drámaian csökkent, ami a gyapotexport bevételeinek drámai csökkenését eredményezte. 1985-ben a bevétel kevesebb, mint a fele volt az 1984. évinek. 1984-ben a kivitt termékek 73 %-t képezte a gyapot, azonban 1986-ban ez az érték már csak a 43 % volt. Az exportból származó bevétel jelentősen csökkent, mintegy 14 millió CFA két év alatt. Ennek ellenére 1999-ben a gyapot még mindig az export 40 %-át tette ki, és továbbra is jelentős mértékben exportálnak belőle.⁶⁸ A korábbi alacsony gyapotárak miatt jelentős veszteségeket szenvedő „Cotontchad” vállalatot az Európai Gazdasági Közösség (European Economic Community – EC), a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (International Bank for Reconstruction and Development – IBRD), Franciaország és Hollandia segítségével pénzügyi támogatásban részesítették, majd 2002 januárjában privatizálták.⁶⁹

A gyapot után a legfontosabb export termék az élő szarvasmarha és a hús. A szarvasmarha export volt az egyetlen ágazat, amely stabilan tartotta az értékét ezekben az időkben.⁷⁰

Jelenlegi kereskedelmi partnerei: Egyesült Államok (92,8 %), Japán (2,2 %) Franciaország (1,5 %) Az illegálisan a környező országba szállított marhák és egyéb lábasjószágok valószínűleg változtatnának valamelyest ezen az arányon, azonban feketegazdaság jellegük miatt a statisztikába nehezen beszámíthatóak.

Import

Az 1960-as évek végére gazdaságilag is meghatározó mértéke volt a behozott ipari termékeknek és tőke javaknak, amelyek jelentékeny mértékű növekedést mutattak. 1967 és 1970 között az összimport mértéke 46 %-ról 50 %-ra növekedett, 1975-ben pedig az ipari termékek importjának százalékos aránya meghaladta a 65 %-os értéket. Az import mértéke 1965 és 1970 között megduplázódott, és elérte az éves 13 billió CFA értéket. 1978-ban az import értéke tovább nőtt, azonban a háborús időszakban, 1979 és 1981 között, jelentősen visszaesett.⁷¹ Az 1982-ben megindult stabilizáció hatásai ebben a szektorban is megmutatkoztak. 1983-ban 37 billió CFA-ra rúgott az export mértéke, majd 1985-re ez az érték is megduplázódott. Az import mértékének növekedése nem-

⁶⁶ African Development Bank: African Economic Outlook 2001/2002, 89. o.

⁶⁷ Jean-Paul Azam: Conflict and Growth in Africa: The Sahel, 138-139. o.

⁶⁸ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 212. o.

⁶⁹ Katharine Murison, Europa Publications Limited: Africa South of the Sahara 2003, 213. o.

⁷⁰ African Development Bank: African Economic Outlook 2001/2002, 89. o.

⁷¹ Jean-Paul Azam: Conflict and Growth in Africa: The Sahel, 138-139. o. hasz

csak a fogyasztás helyreállítását jelezte, hanem azt is, hogy megkezdődött az ország újjáépítése. Az importcikkek nem korlátozódtak az ipari termékekre, hanem mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek is a behozatal tárgyát képezték. Ezek azonban a mezőgazdaság helyreállítását követően veszítettek szerepükből.

Jelenlegi kereskedelmi partnerek: Franciaország (17 %), Kamerun (14,8 %), Kína (9,8 %), Ukrajna (9,5 %), Egyesült Államok (7,7 %) Németország (5,6 %), Szaúd-Arábia (4,7 %), Hollandia (4 %)

Kereskedelem iránya

Az 1960-as években – ami a függetlenség első évtizede volt – Franciaország volt az ország első számú kereskedelmi partnere. 1970-ben Franciaország vásárolta fel az exportcikkek 73 %-át, míg az importcikkek 40 %-át szintén ők szállították. Az 1979 és 1985 közötti időszakban jó kapcsolata volt az országnak Spanyolországgal, Németországgal, Portugáliával, amelyek a gyapotexport célállomásai voltak. 1985-ben a kereskedelmi rangsorban Franciaország már csak a hatodik volt, Portugália, Németország, Kamerun, Spanyolország és a Benelux államok mögött. A szomszédos országokkal – főként a Nigériával – folytatott külkereskedelem nem jelentkezett a hivatalos kimutatásokban.⁷²

Habár jelentőségét Franciaország, mint fogyasztó elvesztette, egyre kevesebb csádi terméket vásárol, de még mindig Csád legfontosabb szállítója. 1985-ben az ország importcikkeinek egynegyedét Franciaország szállította. Az importőrök közül az USA a második legnagyobb, majd Kamerun, Olaszország és a Benelux államok következnek. Egészen pontosan a csádi importcikkek 21%-a a nyugat-európai országokból érkezik. Csádnak azonban vannak kereskedelmi kapcsolatai közép-, kelet- illetve észak-afrikai országokkal is. Mind a hivatalos, mind pedig az olajipari ágazat feketeimport cikkei Kamerunból és Nigériából származtak.⁷³

2007-ben a gyapot és az olajipar alkotta a csádi gazdaság bevételeinek 95 %-át, így az továbbra is igen sebezhető maradt.⁷⁴ Bár azt több pénzügyi és gazdasági szakember is látja, szükséges lenne a profilbővítés, hogy a gazdaság több lábon állhasson, azt senki sem tudja, hogy milyen irányba lenne érdemes elmozdulni.⁷⁵

Vállalkozások gazdasági jellemzése⁷⁶

Csád jelenlegi gazdasági helyzete nem túl rózsás. A mérvadó gazdasági elemzők nyíltan beszélnek a korrupcióról, az ügyintézés lassú és túl sok. A Doing Business 2010 Chad elemzése szerint például itt új üzlet indítása összeha-

⁷² Taru Bahl, M.H. Syed: Encyclopedia of Muslim world, Vol. 6, 97. o.

⁷³ Abiodun Alao: Natural Resources and Conflict in Africa: The Tragedy of Endowment, 202-203. o. illetve <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/2004/cdmyb04.pdf> (letöltés ideje: 2010.01.19)

⁷⁴ Andreas Mehler, Henning Melber, Klaas Van Walraven: Africa Yearbook: Politics, Economy and Society South of the Sahara 2006, 220-221. o.

⁷⁵ <http://imf.org/external/pubs/ft/scr/2009/cr0967.pdf> (letöltés ideje: 2010. 01. 14)

⁷⁶ <http://www.doingbusiness.org/Documents/CountryProfiles/TCD.pdf> (letöltés ideje: 2010.01.03)

sonlíthatatlanul bonyolultabb, mint mondjuk Európában. (Mellesleg, az elemzés a világ minden pontjáról 183 államot vizsgál.) Csádban ezek szerint a 178. legnehezebb dolga van az üzletembereknek (mellesleg a legkönnyebb Szingapurban, s a legnehezebb Csád déli szomszédjában, a Közép-Afrikai Köztársaságban). Például egy új vállalkozás elindításához 19 részfolyamatot kell elvégezni (különböző engedélyek beszerzése, számlanyitás, bejegyeztetés stb.), s ez legkevesebb 75 napig tart. Ezzel szemben Új-Zélandon mindez egyetlen napot vesz igénybe, és sokkal olcsóbb is. Az elemzés természetesen megemlíti a hivatalos költségeket is, de több helyen azt is kiemeli, hogy ez nem tartalmazza a megvesztegetések összegét, ami - tekintve Csád pozícióját a korrupciós listán-, igen csak komoly összegekre rúghat. A környező országokkal összehasonlítva ugyanezen értékeket kiderül, hogy Csádban a bürokrácia afrikai mércével mérve is igen problémás. Kamerunban 34, Nigériában 31, Maliban 15 nap alatt el lehet intézni egy új vállalkozás beindítását, és csak egyedül a Közép-Afrikai Köztársaságban kerül több pénzbe a regisztráció.

Az építési engedélyek beszerzése, ha lehet, még komplikáltabb. Legkevesebb 181 napig tart, amíg a megfelelő dokumentumokat beszerezzük, és a különböző vizsgálatokon átesünk. Itt külön nehezíti a helyzetet a szegényes, sőt katasztrofális infrastruktúra, s feltételezzük, hogy a vizet, villanyt, telefont stb. is be akarjuk vezetetni, vagy legalábbis potenciálisan engedélyt kérünk rá. Persze, Afrikában egy generátorral jobban járunk, hiszen az áramszünetek az egész kontinensen gyakoriak, így nem érdemes csak a helyi hálózatra alapozni, főleg ha komoly pénzügyi veszteség érhet minket áramkimaradás esetén (számítógépes munkavégzés, hűtőházak stb.). És afrikai viszonylatban ez még nem is rossz. Csád jócskán megelőzi az összes környékbeli indikátor országot, az egy Malit kivéve, ahol „csak” 185 nap az engedélyek beszerzése. Nigerben 265, Nigériában 350, míg Kamerunban 426 nap. Ezzel Csád a világviszonylatban a számára előkelő 73. helyet szerzi meg.

Kész ingatlan, illetve földterület adás-vétele és a tulajdonjog átruházása sem egyszerű. Minimum 44 napra van szükség, és különböző járulékok és adók formájában az ingatlan értékének 22,7 %-át kell befizetni az államnak. Ez az összeg 2008-ban kicsit kevesebb, 21,2 % volt. Világviszonylatban Csádot a 136. helyre rangsorolták, s ebben a vizsgálatban végre megelőzi a 178. Nigériát, ahol sokkal bonyolultabb a helyzet.

Az áruk exportálásának és importálásának költségei folyamatosan nőnek, bár az importáláshoz egy új formanyomtatványt is bevezettek, amely ha nem is jelentősen, de pár nappal csökkentette az ügyintézésre fordítandó időt. Nem csoda, hogy a helyi lakosok jó része, ha megteheti, véletlenül sem a hivatalos utat választja, inkább a csempészet felé kacsintgat. Ráadásul, pl., míg egy konténer áru importálásának költsége 2008-ban US \$5520 volt, addig 2010-ben ez már 6150 US\$. Ezek az értékek természetesen az USA-ba történő szállítás költségeit jelzik egy 20 láb (kb. 7 méter) hosszú konténer esetén, és nincsenek benne a vámok és a kenőpénzek, amelyek áruspecifikusak lehetnek, ellentétben a hajón tör-

tendő szállítás pusztán térfogat alapú értékszabásától. Persze tekintettel kell lennünk az utóbbi évek gazdasági válságára és az inflációra is, ezek a negatív változások nem Csád hibái. Ezt tetézi még, hogy az elhelyezkedése sem teszi a külföldi befektetők szemében kedvező célponttá, így az országot az elemzés a határon átívelő kereskedelem szempontjából a 169. helyre rangsorolta, ami nem túl jó eredmény.

Adófizetés szempontjából viszont az ország sokkal jobb helyzetben van. 2007 óta a profit arányában szinte folyamatosan csökkentették a befizetendő adót. Ez korábban a profit 63,7 %-a volt, míg 2010-ben már csak 60,9 %. A környező országokhoz képest ez kissé még mindig magas, Nigéria 32,2 % -át, Mali 52 %-át vagy épp Kamerun 50,5 %-át tekintve.

A részvényesek törvényi védelme ugyancsak gyenge. Vállalati visszaélések esetén a részvényeseknek nincs sok esélyük, hogy a pénzükhöz jussanak.

Globális pozícióját tekintve Csád a 132. helyet foglalja el, és meglepetésre, ebben az értékben a Közép-Afrikai Köztársasággal holtversenyben állnak. Ez persze nem növeli a külföldi befektetők kedvét.

AZ OGADENI HÁBORÚ (1977-1978)

Az Ogadeni háború Etiópia és Szomália közötti háború volt 1976-78-ban. Mindkét ország Afrika szarván található. Az 1970-es évek közepén egyre elfogadottabbá vált Szomáliában a „Nagy-Szomália” megteremtésének nacionalista programja, mely Ogaden etióp tartomány bekebelezését célozta meg. A tartomány tényleges birtoklásáért 1976-ban robbant ki háború, amely 1978 tavaszán Szomália vereségével ért véget. Ez a háború a bipoláris világ status quo fenntartására való törekvésnek egy érdekes példája, mivel szövetséges nagyhatalmi csere történt. Az események jóval túlmutattak két fejletlen ország konfliktusán, mint a legtöbb lokális háborúban a hidegháború alatt. Mindkét fejletlen ország a hidegháború ideje alatt a nagyhatalmak bábja volt. A háború előtt az USA által támogatott Etiópiát a háború során Szovjetunió segítette ki, míg a 1969 óta szovjetbarát Szomáliától Szovjetunió elfordult agresszor viselkedése miatt és Etiópia stratégiaiag nagyobb fontossága miatt. Siad Barre a Berbera-i kikötő használatáról USA-val kötött szerződést. USA-nak stratégiaiag fontos volt e kikötő, hisz felügyelhetette az India Óceánon folyó olajszállítást. Ezért USA fegyverrel és pénzzel támogatta Szomáliát.⁷⁷

Mielőtt leírnám és elemezném e háborút, mindenképpen fontosnak tartom bemutatni a két ország politikai helyzetét, kissé visszaugorva a háború előtti időkbe. A nagyhatalmi támogatás csere megértéshez fontos ismernünk a háború előzményeit.

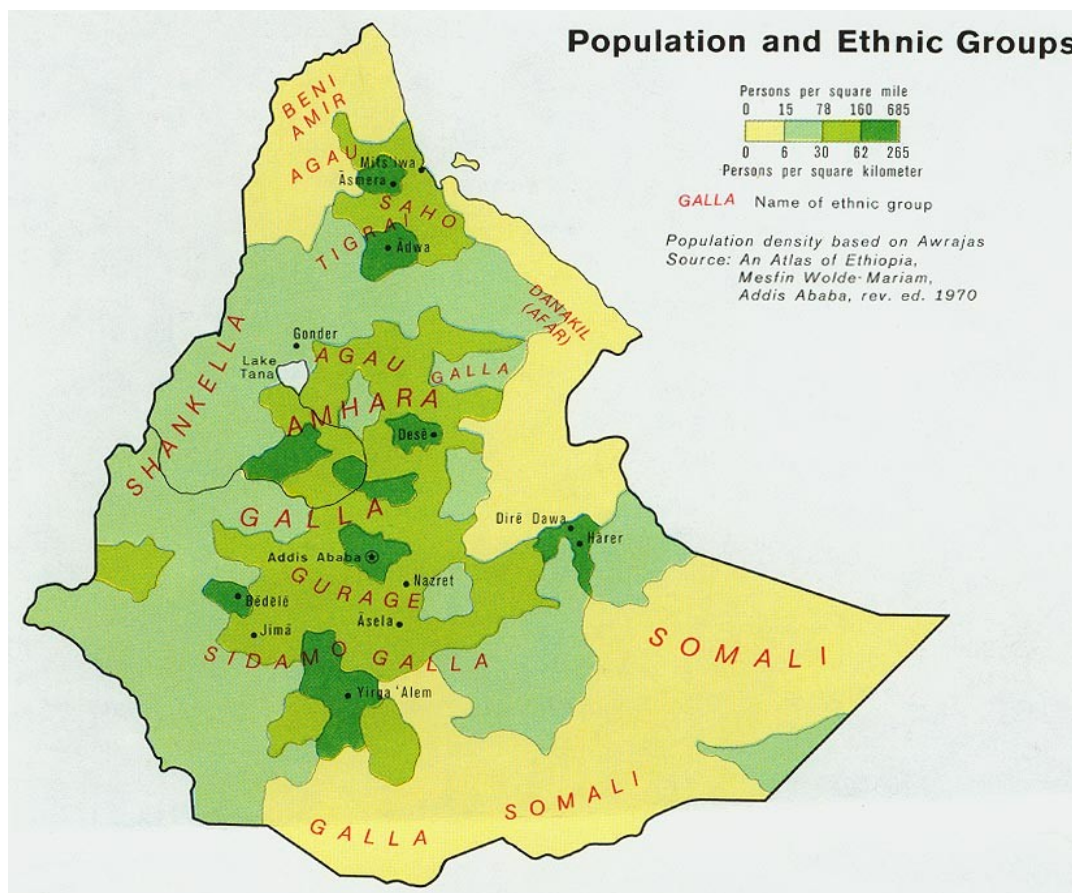
Előzmények

Ogaden Etiópia keleti, döntően muszlim szomálik lakta tartománya. A szomáli kisebbség lakta területeket az anyaország Szomália vissza akarta szerezni. Nagy Szomália létrehozása még ma is létező eszme, de főleg a szomáli törzsek egyesítését jelenti. Az ogadeni sivatagos terület kb. félmillió km² nagyságú. Ez a terület bár szomáli lakosságú, de a történelem folyamán többször volt Etióp tartomány. Afrika szarvának nevezett térségben angol, olasz, francia gyarmatosítók jelen, Etiópiát a többi területhez hasonlóan nem sikerült gyarmatosítaniuk egészen 1936-ig, amikor az olaszok elfoglalták a többi szomáliai területtel együtt. Így ezen területeket az olaszok egyesítették először.⁷⁸ Az angolok felszabadítása után Etiópia újra független lett, akárcsak az Ogaden térség is. Ami-

⁷⁷ Fischer Ferenc: A kétpólusú világ. 1945-1989. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005. 298.o.

⁷⁸ Etiópia vs. Szomália, 1977. Történelem mindenkinek. http://toriblog.blog.hu/2008/09/09/etiopia_vs_szomalia_1977_az_ogadeni_haboru (Letöltés ideje: 2010.05.09.)

kor 1960-ban az angol és olasz gyarmatok alól a szomáli területek is felszabadultak, akkor azok egyesülve független Szomáliává alakultak.⁷⁹ A független Szomáliában már ekkor felmerült Ogaden térség visszaszerzése, Nagy-Szomália megalakulásának igénye. Azonban azt se felejtjük el, hogy Etiópia lakosságának több mint fele keresztény – Szomália lakosságának nagy része iszlám hitű⁸⁰ – így a vallások ütközeteként is felfogható az Etiópia ellenségesség.

Forrás: http://www.lib.utexas.edu/maps/africa/ethiopia_pop_1976.jpg
(Letöltés ideje: 2010.5.10.)

Etiópia politikai berendezkedése

⁷⁹ Besenyő János: Több évtizedes háború Afrika szarván – Honvédelmi Minisztérium honlapja
http://www.hm.gov.hu/hirek/kulfoldi_hirek/eu_szomaliai_beketeremtes

⁸⁰ Federal Research Division: Somalia a Country Study. 22. old.
<http://countrystudies.us/somalia/37.htm> (Letöltés ideje: 2010.05.20.)

A II. világháború után az elmenekült Haile Szelasszié császár⁸¹ hazatért, azonban a rossz gazdasági helyzet, éhínség, valamint a kisebbségek elégtelensége miatt forrongás alakult ki az országban. A hadsereg nem vett részt aktívan a forradalom kirobbantásában, sokkal inkább abban volt szerepe, hogy fellépjen a szakszervezetek és diákság megmozdulásai ellen, amelyek 1960-tól kezdve az egész országban általánossá váltak.

Ezek azért szerveződtek, mert a császár autokratikus és paternalista rendszere képtelen volt alkalmazkodni a változó körülményekhez valamint nem akarta átadni a hatalmat és kormányzati jogosítványokat az új generációnak. Ez az elégedetlenség végül a hadseregbe is felütötte a fejét, és a fiatal tisztek egy csoportja megfosztotta a császárt a hatalomtól 1974-ben és börtönbe csukták. Egy olyan szocialista köztársaságot kiáltottak ki, melynek élén a Fegyveres Erők Koordinációs Bizottsága (etióp néven a Derg) állt.⁸² Ez után pusztító hatalmi harc alakult ki, amely 1977 elején ért véget, amikor Mengistu ezredes lépett elő a forradalom első számú vezetőjévé. Etiópia az USA szövetségese volt, amely segítette felfegyverezni a hadseregeit. Azonban mikor Mengistu Haile Mariam⁸³ lett az állam de facto vezetője, ő a hatalom konszolidációját a szocialista átalakítás keretében képzelte el és felvette a kapcsolatot Moszkvával⁸⁴. A kialakuló szovjet-etióp közeledés miatt USA beszüntette a katonai támogatást.⁸⁵

Szomália politikai helyzete

A II. világháború után a szomáliai területek a britek megszállása alá kerültek. Az ENSZ elé kerülve e térség helyzete, az úgy döntött, hogy Ogaden visszakerül Etiópiához, az olasz Szomáliát 10 évig az olaszok kapják meg, utána kötelesek kivonulni a területről. Ez évek alatt a legjobban az olaszok által admi-

⁸¹ Tafari Makonnen 1930. november 2-án Hailé Szelasszié („a Szentháromság hatalma”) néven császárrá koronáztatta magát. 1931-ben elfogadtatta az ország első írott alkotmányát. Intézkedései mellett, hogy nagy népszerűségnek örvendtek, a központi kormányzat megerősítését is szolgálták. Iskolákat, kórházakat létesített, fejlesztette a rendőrséget, valamint fokozatosan felszámolta a feudális adókat, a korábbi kvázi hűbéri rendszert, azzal minden tekintetben az államot, illetve annak vezetőjét – vagyis önmagát – a hatalom kizárólagos birtokosává megtéve.

A nagyhatalmi álmokat dédelgető Mussolini 1935. október 3-án megtámadta Etiópiát. Az etiópok ellenállását Hailé Szelasszié vezette, az olasz hadsereget ugyan sikerült megállítaniuk, azonban a Vörös-tenger mentén fekvő abesszíniai országrész elbukott. 1936 májusában Szelasszié saját biztonságára érdekében emigrációba távozott. Megfordult többek között Jeruzsálemben és Genfben is, Svájcban sikerült elérnie, hogy a Népszövetség agresszornak minősítse Olaszországot a megszállásért. A II. világháború kitörése után brit segítséggel sereget szervezett Szudánban, majd 1941-ben hazatérve kiűzette az olasz seregeket, és hatalmát stabilizálva újraegyesítette az országot.

(http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/haile_szelasszie.html .(Letöltés ideje: 2010.05.07)

⁸² J. D Fage – WILLIAM Tordoff: Afrika története. Osiris Kiadó. Budapest, 2004, 439. old.

⁸³ Mengistu Haile Mariam azon diktátorok egyike, akik uralkodásuk legvéresebb időszakai után is képesek voltak hatalmon maradni, ráadásul nem is kevés ideig. Mengistu Etiópia történelmének - nem kétség - legmeghatározóbb politikai alakja, akinek nevéhez leginkább a Derg és az ún. Vörös terror köthető. http://mindennapiafrika.blog.hu/2008/04/21/diktatorok_2_resz?fullcommentlist=1 (Letöltés ideje:2010.05.10.)

⁸⁴ Szovjetunió felé fordulásnak másik oka, hogy Carter Amerika Egyesült Államok elnöke hivatalba lépése után 1977-től csökkentette az Etiópiának nyújtott támogatásokat

⁸⁵ Maradtak a gazdasági, humanitárius támogatások

nisztrált terület fejlődött. Szomália hivatalosan 1960-ban vált függetlenné, miután a Brit Szomáliföld Szomáli Köztársaság néven egyesült az olasz gyámság alól felszabaduló Olasz Szomálifölddel, valamint a francia gyámság alóli Djiboutival.⁸⁶ Az ezután kezdődő zavargások bizonytalanná tették a köztársaság belpolitikai helyzetét. Északon klánok tartották kezükben a hatalmat, míg délen a kormány próbálta meg kiépíteni a közigazgatást, ráadásul a hat nagy szomáli etnikum közül csak egy került teljes egészében az ország határain belülre.⁸⁷ 1964 elejétől Szomália és Etiópia között napirenden voltak a határövezetben a harcok, mire a felek 1964. március 15-én fegyverszünetet kötöttek, de továbbra is feszült maradt a viszony a két ország között. Feszülté vált Szomália kapcsolata Kenyával is, mivel Kenya északkeleti tartományait is szomáli törzsek lakják.⁸⁸

Az 1970-es évek közepén egyre elfogadottabbá vált a „Nagy-Szomália” megteremtésének nacionalista programja, mely Ogaden etióp tartomány bekebelezését célozta meg.

A katonai puccsal hatalomra jutott Mohamed Sziad Barre vezetésével megszűnt a demokrácia Szomáliában egészen 1991-ig. A puccs után Szomália a szovjetek mellett kötelezte el magát és ideológiai kötődés miatt, hanem hogy egy nagyhatalom legitimációt adjon hatalmának.⁸⁹ A szovjeteknek meg fontos volt, hogy szövetségeseket szerezzen az Indiai-óceán térségében. A szovjetek tanácsadókkal és fegyverrel segítették a diktátort, amely e fegyvereket először saját pozíciójának megszilárdítására használta. A szovjet figyelmeztetés ellenére az Ogadeni háborúval kapcsolatosan Sziad Barre-nak a „Nagy Szomália” gondolata elsőbbséget élvezett.

Az Ogadeni Háború

Etiópia politikai orientációja miatt ugyanazon szocialista táborba került, mint Szomália. A bipoláris világban számos afrikai ország tette magáévá a szocializmus egyenlőségen alapuló eszmerendszerét, hiszen a gyarmati uralom alól felszabadulva ez az ideológia érthető okokból vonzó volt a sokáig alávetettségben szenvedő népek számára. Szomáliának ez a fordulat nem kedvezett, hisz magának akarta Ogadent. A szovjetek nem szerették volna, ha a két ország között háború alakul ki, mivel ők kelet afrikai tömbben gondolkodtak. Azonban amíg Etiópia a belső konfliktusokkal volt elfoglalva,⁹⁰ addig a szomáliai diktátor támogatni kezdte az ogadeni szeparatista mozgalmat, fegyverrel és a határon át-

⁸⁶ TADESS Eyassu: Politikai hatalom és nemzeti identitás Afrika Szarván. in.: Csizmadia Sándor-Tarrósy István: Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés. Publikon Kiadó, Pécs, 2009. 141. old.

⁸⁷ Szomáli él Szomálián kívül még Ogadenbe, Kenyában, Eriteaban, Dzsibutiban

⁸⁸ 1969-től Mohamed Siad Barre puccsszerűen átvette a hatalmat, a demokratikus többpártrendszer megszűntette

⁸⁹ Horváthné Angyal Boglárka – Major Katalin: Etióp külpolitikai fordulat a '70-es években. 65.o. Kül-Világ – a nemzetközi kapcsolatok folyóirata II. évfolyam 2005/4 szám. <http://kul-vilag.freeweb.hu/2005/04/index.html> (Letöltés ideje:2010.05.10.)

⁹⁰ Vörös terror, kisebbségi lázongások, mint Eritrea függetlenségét követelő erők az Eritreai Felszabadítási Front (ELF)

csempészet katonákkal is. Így a megalakult WSLF⁹¹ (Nyugat Szomáli Felszabadító Mozgalom) már 1975-től támadásokat intézett a kormány katonái ellen. A WSLF-t megsegíteni 1977. július 13-án a szomáliai hadsereg átlépte az Etióp határt.

Haderők felépítése

A Szomália hadsereget még az olaszok szerelték fel fegyverzettel. Azonban 1969-es puccs után a kormányzat a szovjetektől kapott újabb felszerelést és szovjet tanácsadókat. Így a szomáliai hadsereg jól felszerelt és viszonylag modern és jól gépesített lett. Ez fontos volt Szomáliának hisz a szomszéd Etiópiának a népességszáma miatt többszörös túlerőbe volt a hadrafoghatók száma. A légierejét az olasz P-5 Mustangok lecserélése után MIG-15, MIG -20-asok alkották, melyek száma összesen 90 db volt, plusz a MI-8-as helikopterek.⁹² Azonban nem mindegyiket lehetett bevetni és üzembe tartani, így a háború kezdetekor kb.40 maradt ezekből üzemképes és pár helikopter.

A szárazföldi csapatokat is fejlesztették, négy páncélos zászlóaljat szereltek fel T-34-esekből, és 9 motorizált zászlóaljat főleg BTR-40 és 50-esekből. A hetvenes években egy újabb korszerűsítési hullámon is átesett a hadsereg, a T-34-eseket T-55-ösökre cserélték le nagyrészt, és a BTR-60-as és BTR-152-es típus váltotta fel a korábbi verziókat a motorizált zászlóaljakban, a tüzérség is kapott rakéta-sorozatvetőket. A kiképzés főleg Szomáliában történt, de képezték ki szomáliakat a szovjetunióban is. Szovjet segítséggel épült ki Mogadishu, Hargeisa, Baidoa, és Kismayu repülőtere, légvédelemmel együtt, vagy Berbera kikötője.⁹³ A háború előtt, minden szárazföldi szomáliai erőben zászlóaljak voltak. Miután a konfliktus megkezdődött a gyalogsági és gépesített gyalogsági egység dandár lett, az kettő-négy zászlóalj, és összesen 1200 katona, a személyzettel együtt 2000 főből állt.⁹⁴

Etiópia hadseregét szintén a II. világháború után kezdte fejleszteni, mégpedig USA segítséggel. Az ország a császárság megdöntéséig rendszeres katonai segítyt kapott. Az etióp haderőnek a légierő volt az egyetlen része, amely relatíve modern volt. Az etióp légierő 14 Northrop F-5-Es-ből és 3 F-5F Tiger II-ből, és 12 F-86 Sabre-ből állt, ehhez jöttek még az egyéb gépek. A légierő bázisai nagyjából lefedték az ország területét: Debre Zeit, Bishoftu, Jijiga, Harar, Agordat, Gondar, Gode voltak a fontosabb repterek. Az etióp haderő bár számszerűleg erősebb volt, (kb. 50 ezer fő, szemben a szomáli 30 ezerrel), de jóval kevesebb modern harceszközzel rendelkezett, mint pl. páncélos harckocsikkal. A re-

⁹¹ Western Somali Liberation Front

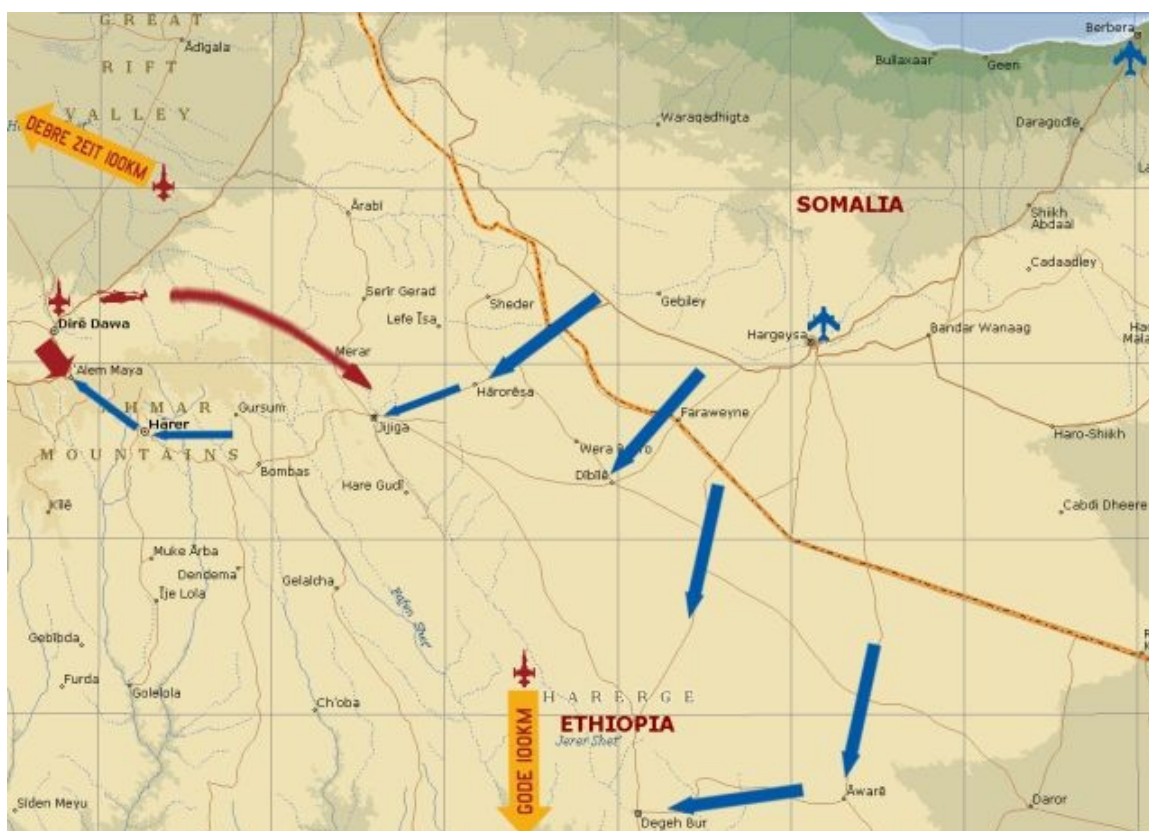
⁹² The Ogaden War 1977. <http://www.onwar.com/aced/data/oscar/ogaden1976.htm> (Letöltés ideje: 2010.05.15.)

⁹³ http://toriblog.blog.hu/2008/09/09/etiopia_vs_szomalia_1977_az_ogadeni_haboru (Letöltés ideje: 2010.05.15.)

⁹⁴ http://209.85.129.132/u/crisisgroup?q=cache:84XUZ7yVUWsJ:www.crisisgroup.org/home/index.cfm/%3DFaction%3Dconflict_search%26amp%3BI%3D1%26t%3D1%26c_country%3D41+Ogaden&cd=13&hl=hu&ct=clnk&ie=UTF (Letöltés ideje:2010.05.20.)

latíve magas fokon gépesített szomáliai haderővel, az etióp főleg az élőrőre épült. A katonai hatalomátvétel utáni zűrzavar a meglévő felszereltségnek nem tett jó, és a kormány az ország más pontjain (pl. Eritreában) is jelentős etióp erőket volt kénytelen állomásoztatni. Összességében a szomáli haderő a háború ki-robbanásakor sokkal jobban felszerelt volt. Azonban mindkét haderőnél hiányoztak a megfelelő szakemberek, az infrastruktúra és a háttérpar, és ezeket a hiányosságokat csak részben tudták pótolni. A modern felszerelések karbantartása hiányos volt, az utánpótlás csak külföldről volt lehetséges, ennek következtében, pedig a harckészültség fenntartása az aktuális támogató nagyhatalom segítségének függvénye volt.⁹⁵

A háború lefolyása

1. ábra. A hadműveletek a Kubai- Etióp és Szomália seregek között Észak Ogadenben⁹⁶

1977 májusára majdnem teljes Eritrea a helyi felszabadító front gerilláinak kezére került, miközben szudáni területről a rendszerellenes ellenzék támadta a kormányt. A szomáli invázió májusban kezdődött 30000 katonával és 6000 WSLF harcossal, és átlépte a határt, hogy egyesüljön a helyi lázadó vezérekkel.

⁹⁵ Ogaden War 1977-1998 http://s188567700.online.de/CMS/index.php?option=com_content&task=view&id=140&Itemid=47 (Letöltés ideje: 2010.05.10.)

⁹⁶ Map by Tom Cooper on basis of Encarta 2003 (Észak Ogadenbe a Kubai- Etióp és Szomália-i seregek közötti hadműveletek) http://s188567700.online.de/CMS/index.php?option=com_content&task=view&id=140&Itemid=47(Letöltés ideje: 2010.05.10.)

Ez nem egy gerillaharc volt, hanem egy jól megtervezet stratégia. 1977 júliusának végére – alig pár nap alatt – a szomáli támadók Ogaden területének majdnem 60 %-át megszerezték, több kulcsfontosságú várossal együtt. A támadás az etiópokat teljesen váratlanul érte. Az etióp légierő volt, csak amely megzavarta a szomáliak előrenyomulását.⁹⁷ 1977 júliusának végén már lezajlottak az első légi ütközetek, és ezekből az etióp légierő került ki győztesen: több MIG-21-es lelőttek az etióp F-5-ösök. A Szomáliáknak tehát a légi fölényt nem sikerült kivívniuk

A szomáli sikerek átmenetileg segítették ugyan az eritreai csapatok harcát is – hiszen az etióp hadsereg egyre jelentősebb erőit volt kénytelen átcsoportosítani Ogadenbe –, ám a szomáli támadás végül olyan politikai változásokat eredményezett a térségben, ami hamarosan kérdésessé tette az eritreai függetlenségi harc győzelmét is. A szomáliak előrenyomulása a kezdeti gyorsaság után lelassult. Végül 1977 augusztusában indítottak támadást az itt található két fontosabb város, Jijiga és Harar ellen. Jijigát szeptember közepére a szomáliak el is foglalták, de azt megelőzően súlyos harcok folytak a városért, amelyben a szomáliak a várost támadó sok páncélos harckocsit elvesztettek. Az etiópoknak nem volt nehézfegyverzetük, és így hátrányban voltak a szomáliakkal szemben. Jijigát két hétig tudták tartani, de az ostrom végére az etióp haderő teljesen demoralizálódott, és még a város elfoglalása előtt felbomlott. Majd Haar városa is ostrom alá került, és egészen november 28-ig próbálkoztak a szomáliak a város elfoglalásával, de ez végül nem sikerült nekik. Mindkét fél itt vonta össze az erőit: az etiópok több mint 40 ezres haderőt vontak össze a város körül, miközben a szomáliak is ide összpontosították a haderejüket. A szomáli kudarc okai sokrétűek: egyrészt, az etióp légierő sikeresen kivívta a légi fölényt, bár nem volt sok gépük. A gépek azonban képesek voltak támadni a szomáli utánpótlási vonalakat, és zavarni a szomáli utánpótlást. Másrészt beköszöntöben volt az esős évszak, amely a rosszul kiépített úthálózattal rendelkező térségben meg tudta akasztani a hadmozdulatokat.⁹⁸

A háború kitörése nem volt népszerű Moszkvában. A szovjetek erős keleti afrikai szocialista blokkot akartak, nem háborúzó szövetségeseket. Megpróbáltak tűzszünetet létrehozni, de mivel a háborúban Szomália egyértelműen agresszor volt, és a szovjetek már korábban elkötelezték magukat az etióp kormányzat mellett ez nem járt sikerrel. A szovjet rezsim eldöntötte, hogy az etiópokat fogják támogatni.⁹⁹ Novemberben végül a beavatkozás határozta el.¹⁰⁰ Szomália lemondta a barátság és az együttműködés szerződést, kiutasította az összes szov-

⁹⁷ Ethiopia War in the Ogaden and the Turn to the Soviet Union <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-4402.html> (Letöltés ideje: 2010.05.12.)

⁹⁸ Ogadeni Háború - Hadmozdulatok http://toriblog.blog.hu/2008/10/02/az_ogadeni_haboru_hadmozdulatok (2010.05.15.)

⁹⁹ „10 cikk. A Magas Szerződő Felek védelmi képességük biztosítása érdekében folytatják együttműködésüket katonai téren” Szovjet-etióp barátsági szerződés Moszkva, 1978. november 20. Fischer Ferenc: A megosztott világ. PSZM. Budapest, 1996, 311 old.

¹⁰⁰ Ethiopia The Somali <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-4546.html> (Letöltés ideje: 2010.05.12.)

jet tanácsadót, megszüntette a diplomáciai kapcsolatokat Kubával.¹⁰¹ Szovjetunió azon döntése, hogy felhagy a Szomália támogatásával, eldöntötte a csatát Ogaden-be Etiópia javára. 1977 októberétől 1978 januárig Harer-ban, támadásokat intéztek a kb. 20000 WSLF gerillára és szomáli erőre, és ahol közel 50000 etiópiait vontak össze, melyet a szovjetek támogattak páncél és tüzérségi csapatokkal. Ezt a csapatot erősítették 11000-en a kubaiak és 1500-an a szovjet tanácsadók. A szomáliaiak csapataikat Harer városán kívül vonták össze és várták az etióp ellentámadást. Az oroszok léghídat létesítettek Taskent és Debre Zeit között, és rövid idő alatt igen nagy mennyiségű hadianyagot szállítottak át. A léghídban nem kevesebb, mint 255 db IL-18-as, AN-12-es, AN-22-es és IL-76-os vett részt. A gépek a Taskent–Bagdad–Áden–Masszava–Addisz-Abeba útvonalon repültek. A következő két hétben húszpercenként érkezett egy légi szállítmány Addisz-Abebába. A repülőgépek három kisebb hadosztály számára elegendő felszerelést – T-55-ös harckocsikat, BMP-1, BRDM páncélos harcjárműveket, tüzérséget, löszert és alkatrészeket – hoztak. A szárazföldi erők felszerelésén felül 48 db MIG-21-es és MIG-23-as, legalább tíz MI-6-os, számos MI-8-as, továbbá legalább 6 db MI-24-es (számuk később 16-ra nőtt) érkezett Etiópiába.¹⁰² A felszerelést üzemeltető személyzet a technikai eszközökkel egy időben érkezett Kubából és Angolából, illetve mintegy 300 tanácsadó a Varsói Szerződés országaiból. Emellett Kuba is beavatkozott, akinek eleve jelentős számú erői állomásoztak Afrikában. A szovjet erők átcsoportosítása ugyan eltartott a következő év elejéig, de az utolsó nagy szomáli támadást Harar ellen november 28-án már részben az átcsoportosított kubai erők verték vissza. Ez után a szomáliak már nem is próbálkoztak több támadással, megpróbáltak védekező pozíciókat felvenni. Több ország is beszállt egyébként a konfliktusba némi segítséggel, nem csak a szovjetek és a kubaiak. Az etiópok oldalán szállt be Dél Jemen is (szintén szocialista állam), ill. az NDK is küldött tanácsadókat, a szomáliak pedig arab, ill. pakisztáni segítséget kaptak, igaz ez nem volt arányban a szovjet segítséggel.

1978 februárjára történt meg a kubai erők átcsoportosítása, és az etióp haderő újrafelfegyverzése. A hadmozdulatok ugyanakkor szovjetirányítás alá kerültek.¹⁰³ Az új, a szomálinál modernebb MIG-21-esekkel és MIG-23-asokkal felszerelt etióp légierő (szovjet és kubai pilótákkal) nyitotta meg az ellenoffenzívát, amely során egy sereg szomáli célpontot támadtak, még a Szomáliában található Hargeisa repülőterét is. Ez után vette kezdetét egy nagyszabású szárazföldi hadművelet, amely során egyrészt teljesen szétverték a Harar környéki szomáli erőket, másrészt a támadás másik iránya a heves harcok árán elfoglalt Jijiga felé irányult. Ogaden északi részéből a szomáliak nagyon gyorsan visszavonulni kényszerültek Jijigáig. A következő nagy erejű támadás március 5-én érte a Jiji-

¹⁰¹ The Ogaden War 1977-1978 <http://www.onwar.com/aced/data/oscar/ogaden1976.htm> (Letöltés ideje: 2010.05.12.)

¹⁰² Ogaden Crisis: <http://www.globalsecurity.org/military/ops/ogaden.htm> (Letölt. ideje: 2010.05.15.)

¹⁰³ Ogadeni Háború - Hadmozdulatok http://toriblog.blog.hu/2008/10/02/az_ogadeni_haboru_hadmozdulatok (Letöltés ideje: 2010.05.15.)

gáig visszavonult szomáliakat.¹⁰⁴ A nehézfegyverzetüket ekkorra már teljesen elvesztették, a háború előtti technológiai és gépesítettség fölényük már a szovjet beavatkozással szertefoszlott. 1978. február elején etióp és kubai erők indítottak kétlépcsős ellentámadást Jijiga felé. Váratlanul, azonban egy oszlop a kubaiak és az etiópai csapatokból északi és keleti részről átlépte a Highlands között Jijiga és területet és megkerült a beásott szomáliai csapatokat. Így az etióp-kubai erő képes volt arra, hogy a támadó szomáliákat két oldaláról átkarolja a Jijiga visszafoglalás után két nappal, amelyekben 3000 szomáliai katona vesztette életét. Egy héten belül etióp csapatok voltak már jelen Ogaden főbb városaiban. A szomáliai erők Jijigánál óriási veszteségeket szenvedtek, a kubai páncélos erőkkel szemben semmi esélyük nem volt. A harari vereség után Sziad még megpróbálta megfordítani a háború menetét, és február 9-én általános mozgósítást rendelt el, de ennek már nem volt jelentősége. Március 9-én a jijigai vereség után a szomáli vezetés elrendelte a visszavonulást a határokon belülre. Miután az etióp hadsereg kubai és szovjet segítséggel szétverte a szomáli hadsereget, s visszafoglalta Ogadent, csapatainak zömét Eritreába csoportosította át.¹⁰⁵

Azonban miután az etióp erők visszavonultak, WSLF visszatért a gerilla taktikához. 1980 májusában, a lázadók már Ogaden egy jelentős részét az ellenőrzésük alá vonták. Végül a vereség után Etiópiában a WSLF és néhány apró szomáliai egység maradt csak. 1981 végén azonban WSLF folytatta az alkalmi rajtaütésszerű támadásokat etiópai célpontok ellen. A viszonylag modern szomáli haderő harmada megsemmisült, és a nehézfegyverzete teljesen. A háborús vereség a diktatúra belső stabilitását is kikezdte. A vesztes háború súlyosbította az elégedetlenséget a Barre rezsim ellen és megalakult az első szervezett ellenzéki csoport, a Szomáliát Megmentő Demokratikus Front (SSDF) a hadsereg tisztjeiből 1979.-ben. A rendszerrel szemben már 1979-ben ellenállás tört ki, de Sziad egészen 1991-ig hatalmon tudott maradni. Az Egyesült Államok elfogadta Szomáliát a hidegháborús szövetséges államának az 1970-es évek végén és 1988-ig használhatta a szomáliai bázisokat, olyan módon, hogy gyakoroljon befolyást a régióban.¹⁰⁶ Az 1980-as egyezség értelmében az USA számára biztosított katonai bázisok használatáért cserében Szomália modern fegyverzethez valamint gazdasági segélyhez jutott, amelyre a 1.3 millió ogadeni menekült ellátása érdekében nagyon rászorult.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Somalia The Ogaden War: Performance and Implications of Defeat <http://www.country-data.-com/cgi-bin/query/r-12043.html> (Letöltés ideje: 2010.05.20.)

¹⁰⁵ Babos László: Az eritreai függetlenségi háború (1961-1991) <http://www.helyihaboruk.lapok.hu/keret.cgi?/Eritreafughaboru/Erfughab.htm> (Letöltés ideje: 2010.05.15.)

¹⁰⁶ Ogaden War <http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/784555> (Letöltés ideje: 2010.05.12.)

¹⁰⁷ Az Ogadeni háború alatt és után a menekülteknek letelepítési programot hozott létre a Sziad Barre rezsim. 1977-ben nagy menekült áradat indult Szomália felé Kelet-Etiópiából a háborús területekről. A legtöbb ilyen menekült az Ogaden klánból került ki (egy alcsoportja a Barre-féle Darood klának). Nem meglepő, hogy a többségét e menekülteknek Barre a folyók közti vidékre telepítette le. A rezsim e tevékenysége hatalmas éhínséget valamint társadalmi egyenlőtlenséget hozott létre, melyek konfliktus kirobbanásának előidézői voltak. David R. Steven: Internal Wars. Causes and Cures. World Politics. 1997. 552. old

Etióp részről eredménnyel járt a háború: a szovjet segítség, és a haderő felfegyverzése lehetővé tette nem csak a szomáliak visszaverését, hanem azt is, hogy a többi lázadóval¹⁰⁸ is leszámoljanak.

Országok	Belépés éve	Kilépés éve	Harcoló erők	Népesség	Vesztesség
Kuba	1975	1987	150000	8700000	2000
Etiópia	1964	1987	217000	42000000	15000
Lázadók	1964	1987	50000	1000000	5000
Szomália	1964	1987	50000	5000000	15000

Táblázat a háborúban résztvevők haderőiről, veszteségeiről¹⁰⁹

Összegzés

Ez háború után az etióp-szomáliai kapcsolatok továbbra is feszültek, és az ellenségeskedés a mai napig megmaradt. 1985 júliusában Mengistu és Sziad Barre hogy megteremtsék a békés megoldást a Ogaden problémára megbeszéléseket tartottak Addisz Abebában,. Több találkozót tartottak az etióp és a szomáliai tisztviselők is azonban ők sem voltak képesek a vitát rendezni. 1986. január közepén Mengistu és Sziad Barre közötti Dzsibutiban tartott találkozó "általános megértést" eredményezett az Ogaden-i kérdésben. Az egyezményt az év áprilisában írták alá. Szomália e megállapodásban elállt a lázadók további támogatásától, Etiópia pedig visszavonult a megszállt területekről és felfüggesztette a szomáliai kormányellenes felkelőknek nyújtott támogatást.¹¹⁰ A Siad Barre-rezsimnek 1991 januárjában bekövetkező bukása után tízezrek menekültek, mint szomáliai menekültek Ogadenbe. Ez az elvándorlás csak fokozta Etiópiában a Mengistu rendszernek az instabilitását. Ez a feszült helyzet továbbra is fennáll addig ameddig szomáliaiaknak az a célja, hogy egyesítse a szomszédokat.¹¹¹ A Nagy Szomáliáról álmódzó ogadeni szomáliak nem nyugodtak meg és néhány kisebb nagyobb kezdeményezés után 1984-ben megalakult az Ogadeni Nemzeti Felszabadítási Front (ONFL), amely céljának a függetlenséget (vagyis legalább is a Szomáliához csatlakozást), de minimum autonómia elérést tűzte ki célul.¹¹²

¹⁰⁸ [Az Eritreai harcokon kívül a kormány ellen még más kisebbség is harcba kezdett, mint: az északi területeken Tigré 1975 után kezdte meg harcát az autonómiáért \(Tigréi Népi Felszabadító Front - TPLF\), valamint a legnagyobb kisebbséget jelentő oromók harcot vívtak a központi hatalom ellen.](#)

¹⁰⁹ The Ogaden War 1977-1978 <http://www.onwar.com/aced/data/oscar/ogaden1976.htm> (Letöltés ideje:2010.05.10.)

¹¹⁰ Weiszhar Attila, Weiszhar Balázs:Háborúk lexikona. Atheneum Kiadó. 2004. 144 old.

¹¹¹ Why Ogaden War? <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1986/KCA.htm> (letöltés ideje:2010.05.10.)
http://pubs.globalsecurity.org/adframe.php?n=ad0de38c&what=zone:45&target=_blank (2010.05.10.)

¹¹² A lázadók jelenlegi küzdelme már nem csak konkrétan az etióp hadsereg ellen irányul, kénytelenek szembenézni a kormányt támogató helyi klánok csapataival is, akik miatt egyre súlyosabb humanitárius helyzet van kialakulóban Ogaden. Keleten a helyzet változatlan [163](http://www.mindenna-</p>
</div>
<div data-bbox=)

Az ogadeni háború kapcsán, nemzetközi szinten nagy figyelmet váltott ki a szovjet beavatkozás, hiszen a szovjetek képesek voltak légi úton tízezres nagyságrendű csapatokat mozgatni, rengeteg hadianyagot szállítani, azaz bebizonyosodott, hogy a világ bármelyik pontján képesek lehetnek a beavatkozásra.

A '70-es évek etióp-Szomália szövetséges-cseréje tehát jól szemlélteti, hogy a hidegháborús berendezkedés szabályait követte mindkét vezető hatalom.¹¹³ Mindkettő minden külpolitikai lépését az egymás közti erőviszonyok kontextusában értelmezte, és a saját stratégiája szempontjából kedvező tényezők szerint döntött.

Etiópia mindkét belpolitikai berendezkedés esetében megtalálta azt a külpolitikai irányvonalat, mely a lehetőségek korlátain belül a legkedvezőbb feltételeket biztosította. Szomália és Etiópia is ki tudták használni az ország földrajzi fekvéséből eredő előnyöket és mind anyagi, mind diplomáciai téren biztosítani tudták az egyik nagyhatalom jóindulatát.

Azonban a történelmet olvasva rájövünk, hogy a gyarmati korszak az, amely létrehozta a mai feszültségeket. A gyarmatosítás olyan határokat hozott létre, amely nem volt tekintettel a földrajzi és népességi megfontolásokra, ebből adódóan nem nemzeti határok. A gyarmati hatalmak nem voltak tekintettel a nemzeti tényezőkre és ha maradnak ezen határok Afrika szarván az határ vitákat fog mindig is szülni. Az Ogadeni háború egy példája annak, hogy milyen háborúk vagy konfliktusok várhatók a jövőben.¹¹⁴ Ogaden lakosai mind etnikailag, mind vallásilag (muzulmánok) Szomáliához kötődtek, és nem Etiópiához. A történelmi gyökereik is közösek voltak, a határt a gyarmatosítók jelölték ki, mint a legjobb helyen, az afrikai kontinensen.

Felhasznált irodalom

Könyvek

1. Fisher Ferenc: A kétpólusú világ. 1945-1989. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005. 298. old
2. J. D. Fage, W. Tordoff: *Afrika története*. Osiris Kiadó. Budapest, 2004, 438-439 old
3. Weiszhar Attila-Weiszhar Balázs: *Háborúk lexikona*. Atheneum Kiadó, 2004, 144 old.
4. Horváth Jenő: *Világpolitikai Lexikon (1945-2005)*. Osiris Kiadó. Budapest. 2005, 213 old.
5. Tadess Eyassu: Politikai hatalom és nemzeti identitás Afrika Szarván. in.: Csizmadia Sándor- Tarrósy István: Afrika ma. Tradíció, átalakulás, fejlődés. Publikon Kiadó, Pécs, 2009. 141. old

---

piafrika.info/2009/06/07/ogaden_keleten_a_helyzet_valtozatlan/ (letöltés ideje: 2010.08.12.)

¹¹³ Kül-Világ – a nemzetközi kapcsolatok folyóirata II. évfolyam 2005/4 szám www.kul-vilag.hu
Horváthné Angyal Boglárka – Major Katalin: Etióp külpolitikai fordulat a '70-es években

¹¹⁴ <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1986/KCA.htm> Why Ogaden War?
CSC 1986SUBJECT AREA History

6. David. R. Steven: Internal Wars. Causes and Cures. World Politics. 1997. 552. old

Cikkek, tanulmányok

1. Horváthné Angyal Boglárka – Major Katalin: Etióp külpolitikai fordulat a '70-es években, Kül-Világ – a nemzetközi kapcsolatok folyóirata II. évfolyam 2005/4 szám.
<http://kul-vilag.freeweb.hu/2005/04/index.html> (letöltés ideje: 2010.05.15)
2. Besenyő János: Több évtizedes háború Afrika szarván, HM honlapján
http://www.hm.gov.hu/hirek/kulfoldi_hirek/eu_szomaliai_beketeremtes (letöltés ideje:2010.09.04.)
3. Background Note: Ethiopia
<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2859.htm>(letöltés ideje:2010.05.15)
4. Why Ogaden war? <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1986/KCA.htm> (letöltés ideje: 2010. 05.15.)
5. Tom Cooper, Gianfranco Lanini: Ogaden War 1977-1978
http://s188567700.online.de/CMS/index.php?option=com_content&task=view&id=140&Itemid=47 (letöltés ideje: 2010. 05.10)
6. The Ogaden War 1977-1978
<http://www.onwar.com/aced/data/oscar/ogaden1976.htm> (letöltés ideje:2009.05.10)
7. Etiópia vs. Szomália: 1977 Az Ogadeni háború
http://toriblog.blog.hu/2008/09/09/etiopia_vs_szomalia_1977_az_ogadeni_haboru (letöltés ideje: 20010. 05.12.)
http://toriblog.blog.hu/2008/10/02/az_ogadeni_haboru_hadmozdulatok (letöltés ideje: 2010.05.12.)
8. Babos László: Az eritreai függetlenségi háború (1961-1991)
<http://www.helyihaboruk.lapok.hu/keret.cgi?/Eritreafughaboru/Erfughab.htm> (letöltés: 2010.05.20)
9. Somalia The Ogaden War: Performance and Implications of Defeat <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-12043.html> (letöltés ideje: 2010. 05.20)
10. Ethiopia: A Model Nation of Minorities By Berhanu Abegaz (Ph. D.)
http://www.ethiomeia.com/newpress/census_portrait.pdf (letöltés ideje: 2010.05.10)
11. Federal Research Division: Somalia a Country Study. 22. old.
<http://countrystudies.us/somalia/37.htm> (Letöltés ideje: 2010.05.20.)
12. Ethiopia The Somali <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-4546.html> (Letöltés ideje: 2010.05.12.)
13. Ogaden War http://s188567700.online.de/CMS/index.php?option=com_content&task=view&id=140&Itemid=47 (Leöltés ideje: 2010.05.12.)

Internetes oldalak

http://www.lib.utexas.edu/maps/africa/ethiopia_pol199.jpg

<http://etiopia.lap.hu/#b18115140>

<http://www.acig.org>

<http://dic.academic.ru>

<http://www.etiopia.fw.hu/>

http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/haile_szelasszie.html

http://mindennapiafrika.blog.hu/2008/04/21/diktatorok_2_resz?fullcommentlist=1

A KÖZEL-KELET KERESZTÉNY EGYHÁZAI

II. rész

A jakobiták

Bevezetés

A keleti egyházak jelenlegi csoportjainak kialakulása hosszú történeti fejlődés eredménye. E folyamatokban szocio-kulturális, hitbéli és politikai tényezők egyaránt közrejátszottak.

Az Egyház története magával hozta a teológiai reflexiókban kialakuló hangsúlybeli eltolódásokat. Ezek iskolává alakulása és a Bizánci Birodalommal szemben táplált szemita eredetű autoktón lakosság ellenszenvé előidézte, hogy bizonyos krisztológiai tévedések állandósultak, ami az úgynevezett prekalcedoni egyházak szakadásához vezetett.¹¹⁵

A nesztorianus és monofizita szakadások nagymértékben meggyengítették Keleten az egyetemes kereszténységet. Szíria és Egyiptom elvesztésénél azonban nagyobb fenyegetést jelentett a VII. századtól kibontakozó iszlámhódítás, amely ekkor még a szakadár egyházak által uralt területeket érintette elsősorban (Perzsia, Szíria és Egyiptom).

A keleti egyházak csoportosítása

¹¹⁵ SZABÓ, P.: Bevezetés a keleti kánonjogba. 1997

A keleti egyházakat három szempont szerint csoportosíthatjuk:

- a tradíció
- a hitvallás/doktrína
- az autonómia foka és hierarchikus rang szerinti különbözőség.

A **tradíciók** szempontjából a keleti egyházak öt nagy csoportját különböztetjük meg. Ezek az *alexandriai*, *antióchiai*, *káld*, *konstantinápolyi* és *örmény* tradíció. Az egyház története során e tradíciók – az örmény kivételével – további alcsoportokra ágaztak szét. Jelenleg négy tucat olyan keresztény egyház létezik, mely az öt keleti tradícióból származik.

- az alexandriai tradícióhoz tartozik: a *kopt* és az *etióp* rítus,¹¹⁶
  - az antióchiai tradícióhoz a (nyugati) *szír*, a *maronita*, a *malankár* rítus;
  - a káld tradícióhoz a káld rítus, melyet hagyományosan keleti szír rítusnak is neveztek, valamint a *malabár* rítus;

---

¹¹⁶Rítus alatt kánonjogilag a szertartásbéli és egyházfegyelmi előírások összességét értjük. Ezzel szemben a II. Vatikáni Zsinat ekkleziológiai tanítása szerint a rítus és az egyház „egy és ugyanaz, mert a szertartások egyazon egyház keretén belül alakulnak ki, és az egyházak egyes szertartásokban különböznek, valójában csakis a szertartásokban.”

– az örmény tradícióból csak az *örmény* rítus alakult ki.

A **hitvallás/doktrína** szempontjából a keletieket négy nagy egységre oszthatjuk: *nesztoriánus*, *prekalcedoni* és *ortodox* keresztényekre, továbbá a *keleti katolikusokra*.¹¹⁷

A **hierarchikus rang** szempontjából mind a katolikus mind az akatolikus egyházak között több szerveződési típus létezik.

Az akatolikus egyházak között először is a függetlenség mértéke szempontjából *autokefál* és *autonóm* egyházakat különböztetünk meg. Az előbbibe a teljes jogi önállósággal rendelkező egyházak tartoznak. A szóban forgó egyházak döntő többsége e típusba tartozik. Az autonóm egyházak az előbbiektől első sorban abban különböznek, hogy egyházfőjük kijelölésében valamely módon egy másik (autokefál) egyháztól függenek.

A keleti egyházak mai elrendeződése az akatolikus keleti egyházak szempontjából

Lélekszám tekintetében jelenleg a legkisebb egyház az Efezusi Zsinatot (431) elutasító, nesztoriánus eretnekségből eredő, magát *asszír* egyháznak nevező közösség, mely tagsága fél millió lehet.

A ‘prekalcedoni’ összefoglaló kifejezéssel, mint már említettük, a Kalcedoni Zsinat (451) krisztológiai dogmáját elutasító keresztények csoportjait jelöljük. Ezen egyházak – a két természet között csak laza kapcsolatot kifejező nesztoriánus terminológiával szemben – az alexandriai hagyomány nyomán túlhangsúlyozták Krisztus isteni természetét, amely révén viszont már az emberi természet realitása vált kétségessé. Innen ered a mára már anakronisztikussá vált ‘monofizita’ megjelölésük.¹¹⁸

---

¹¹⁷Keleti katolikus egyházaknak azokat az egyházakat nevezzük, amelyek visszatértek Róma joghatósága alá, dogmatikailag a latin tanokhoz igazodva, ősi rítusuk megőrzésével

¹¹⁸ Napjainkra már a ‘pre-kalcedóni’ elnevezés sem látszik időszerűnek. Egyre gyakrabban ‘keleti’ ortodox vagy egyszerűen ortodox egyházaknak nevezik őket. Hivatalos dialógusok nyilatkozatai révén is megerősített, immár általánosan osztott álláspont szerint ugyanis a kalcedoni dogmát elutasító (‘pre-kalcedoni’), valamint az azt elfogadó (katolikus) egyház közötti krisztológiai eltérések csak *terminológiai* differenciák voltak. Ezen ‘verbális’ eretnekség ellenére azonban valójában mind a két fél ugyanazt a krisztológiai hitet vallotta, bár kétségtelen más iskolákhoz tartozó formulákat használva. E tény megállapítása után az ortodox és prekalcedoni egyházak közötti teljes kommúnió helyreállítása karnyújtásnyi távolságba került, s a katolikus egyházzal folytatott dialógus is új dimenziót nyert.

E csoportot öt, egymással teljes közösségben levő, ám egyház-kormányzatilag teljesen független és liturgikus hagyományok tekintetében más-más csoportokhoz tartozó egyház alkotja. Ezek a szír, a kopt, az etióp, az örmény és a kései eredetű malankár egyház. Noha kiválásukkor a prekalcedoniak a kereszténység jelentős hányadát képviselték, nehéz történelmi sorsuk miatt számuk mára igencsak lecsökkent.

Két közösség az alexandriai tradíció követője. Az alapítását Szent Márk apostolra visszavezető, 8-10 milliós alexandriai székhelyű *kopt* egyház¹¹⁹ a Közel-Kelet legnagyobb létszámú keresztény közössége. A jelenleg arab és kopt nyelven végzett liturgia az alexandriai görög liturgiából fejlődött ki a IV. századra.

Az arab hódítástól mentes *etióp* egyház a legnépesebb prekalcedoni közösség, mely az ország lakosságának máig közel felét adja: kb. 16-20 millió fő. Az alexandriai pátriárkatustól való szoros függés kopt liturgikus hatáshoz, valamint az etióp egyház monofizitizmushoz történő spontán csatlakozásához vezetett. Az etióp egyház önálló egyházzá csak a XX. század közepén alakult.

A (nyugati) szír egyház az antiochiai keresztények egyik mai ága. Az Etchmiatzin székhelyű *örmény* egyháznak mintegy 6 millió tagja lehet, fele a világban szétszórva Végül az indiai *malankár* egyház a XVII. század folyamán jött létre, amikor a portugál gyarmatosítók latinizáló törekvéseit elkerülendő az indiai keletiek ('Tamás-keresztények') jelentős része kérte felvételét az antióchiai nyugati szír pátriárkatus joghatósága alá. A *konstantinápolyi* tradícióból kialakult ('ortodox') keresztények közössége kormányzatilag a prekalcedoniakhoz hasonlóan nem alkot egyetlen egyházat.

Végül említést kell tennünk a rendezetlen kánoni helyzetű (skizmatikus) ortodox egyházakról, mint az óhitű orosz egyház, a karlócai (orosz) egyház, az ukrán, a belorusz és a macedón autokefál egyház, illetve a görög ónaptáros egyház. Ezek irreguláris helyzetű keleti egyházak, melyek önálló státuszát az ortodoxián belül kétségbe vonják.

Összegezve

A tradíció szempontjából az akatolikus egyházakat az alábbi csoportokra oszthatjuk: a *káld* vagy keleti-szír tradícióhoz tartozik az asszír (nesztoriánus) egyház. Az *alexandriai* tradícióhoz tartozik a kopt és az etióp egyház. Az *antióchiai* tradícióhoz tartozik a (nyugati) szír vagy jakobita egyház és a malankár egyház. Az *örmény* tradícióhoz egyetlen egyház: az örmény tartozik. Végül a *bizánci* (helyesebben konstantinápolyi) tradícióhoz mintegy kéttucatnyi egyház tartozik.

A jakobita egyház

---

¹¹⁹Miafiziták

A (nyugati) szír egyház az antiochiai keresztények egyik mai ága. Eredete szintén a VI. századra, a monofizita Jakob Baradai¹²⁰ edesszai püspökre nyúlik vissza (innen korábbi 'jakobita' elnevezésük). A Szt. Jakab jeruzsálemi liturgiáját átvevő „szír rítus” idővel több ágra bomlott fel. A nyugati szírek egy része sokáig arámul és szírül végezte a liturgiát. Pátriárkájuk jelenleg Damaszkuszban székel. Az I. világháború idején ez a keresztény csoport sem menekült meg a török genocídiumtól. A hatvanas években Irakból és Szíriából sokuk Libanonba költözött. Összlétszámukat ma a legoptimistább számítások is kevesebb mint, negyedmillióra becsülik.

A jakobiták közül sokan India délnyugati partvidékén élnek: őket malabároknak nevezzük. A Libanonban honos katolikus maroniták is Szt. Jakab liturgiáját végzik, de ők több római szokást is átvettek: kovásztalan kenyérrrel, egy szín alatt áldoztatnak, és liturgikus öltözetük is nagyrészt római eredetű.

Fénykorát a jakobita egyház a XII. században érte el. Ekkor 20 érsekséget és 103 püspökséget mondhatott a magáénak. A XVI. században 20 püspökségük volt, a XVII. században pedig itt is fellép az a törekvés, melynek célja a katolikus egyházzal való egység. A XX. század elején protestáns prédikátorok is szerencsét próbáltak a jakobiták között, de törekvésüket nem kísérte siker.

Külön történetük van az Indiában élő jakobitáknak. Az indiai Tamás-keresztények még a XVI. században egységre léptek a Katolikus Egyházzal. A Katolikus Egyház hittérítői arra törekedtek, hogy ellatinosítsák a malabár keresztényeket. Mar Ignác, az akkori antiochiai monofizita pátriárka azonban odaküldte a jeruzsálemi érseket, aki a Rómával még nem egyesült malabárokat beszervezte a jakobita egyházba. Az indiai jakobiták 1912-től megkísérelték azt, hogy függetlenítsék magukat a szíriai patriarkatus fennhatósága alól. Ennek következménye az lett, hogy saját katolikuszt állítottak Kottajamban.

Az indiai és szíriai jakobiták rítusa azonos: bevezették a magángyónást, Eucharisztiaát nem őriznek a templomaikban; de ha a betegek számára van szükség az Eucharisztia szentségére, külön misét tartanak, és ünnepélyes körmenetben viszik a beteghez. A templomaik általában háromhajósak, tornyot nem építenek rá. A középső hajóban található az oltár, mely fölött baldachin található. Az oltártól balra egy Szűzanya képet találunk. Jobbra pedig azoknak a vértanúknak a neveit, akik a templom védőszentjei. Az oltárt a hajótól egy befüggönyözött, ajtóval ellátott rács zárja el.

Az antiochiai szír ortodox egyház élén pátriárka áll. A pátriárka az „Antiochia és Egész Kelet Pátriárkája” címet viseli. Damaszkuszban székel, és a fennhatósága alá tartozik Szíria, Irak, Törökország, Libanon és Jordánia monofizita egyháza, valamint 11 püspökség az Egyesült Államokban. A hívek létszáma kb. 160 ezer fő. Az antiochiai szír-ortodox pátriárka fennhatósága alá tartozik még

---

¹²⁰Baradai 578-ban hunyt el.

az autonóm indiai szír-malabár egyház is, melynek élén Kelet mafrianosza áll. Indiában hozzávetőleg egymillió jakobita él.¹²¹

Felhasznált irodalom

1. Molnár, János :<http://www.hhrf.org/gyrke/megis/megis/jakobita.htm>
2. Szabó, Péter: Bevezetés a keleti kánonjogba. Jegyzet, 1997
3. Katolikus Lexikon
4. Liturgikus Lexikon
5. Kép: Benda, Iván: <http://www.bendaiivan.hu/>
6. Timkó, Imre: Keleti kereszténység, keleti egyházak. Budapest, 1971

GYŐRI-BARCSA ANDREA

A NATO SZEREPE A KALÓZOK ELLENI KÜZDELEMBEN

„Meg kell értenünk, hogy sokkal többre fog kerülni, ha nem teszünk semmit, mintha csinálunk valamit”¹²²

Ahogy Mohamed Aden, egy szomáliai klán feje megfogalmazta, a nyíltvízi rablásból élő kalózok napjainkra meghatározó politikai erővé váltak az afrikai országban. *„Többé nem lehet figyelmen kívül hagyni a kalózokat”¹²³*

Míg a szomáliai kalózok hatótávolságuk és képességeik növekedését bizonyították, a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara Nemzetközi Tengerészeti Hivatala¹²⁴ 2010. júliusában kiadott jelentése értelmében az első két negyedében relatíve világszerte csökkentek a kalóztámadások. A szervezet az egész világon összesen 196 eseményt vett nyilvántartásba, szemben a 2009-es 240 cselekménnyel. Ez a szám magába foglalja 31 hajó eltérítését, 48 hajóra történő tüzelést, és 70 hajóra szállást. A vizsgált időszak alatt a legénység egy tagja halt meg, 597 tagú legénységet ejtettek túsul és 16 fő sérült meg. A lőfegyverek használata, beleértve a rakéta-meghajtású gránátokat különösen feltűnő Szomália partjainál és az Ádeni-öbölben volt. Az ebben a régióban, illetve a Vörös tenger történt támadások az első félévben több mint, a felét tették ki az események-

---

¹²¹ Molnár János, <http://www.hhrf.org/gyrke/megis/megis/jakobita.htm>

¹²² Omar Sharmarke Szomália előző miniszterelnöke; <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8330875.stm>; Letöltés ideje: 2010. 10.21.

¹²³ www.kitekinto.hu

¹²⁴ International Maritime Bureau (IMB)

nek. A Szomália partjainál 2010-ben folytatott különösen veszélyeztetett 100 kalóztámadásból 27 eltérítés volt.¹²⁵

A szomáliai vizeken és az Ádeni-öbölben 2008-ban - azon a tengerszakaszon, ahol a leginkább elharapódtak a teherhajók elleni kalóztámadások - három NATO-hadihajó kezdte meg járőr tevékenységét. Az ENSZ Világélelmezési Programjának (WFP) a felkérésére kísérő jellegű feladatok láttak el, feladatuk a kalózok elrettentése volt. A műveletben egy olasz romboló, valamint egy görög és egy brit fregatt is részt vett. A tervek szerint a művelet 2008 év végéi tartott volna, amikor is az EU vette volna át a műveletet. Ennek ellenére a NATO további tartós haditengerészeti jelenlét mellett döntött. A második NATO kötelek 5 hajóval – amerikai, holland, kanadai, portugál és spanyol részvétellel felügyelte a szomáliai partvidéket. A NATO erőket az EU ATALANTA művelete is erősítette. A kalózok jelentette fenyegetés viszont jelenleg is haditengerészeti erőket köt le, hiszen amíg Szomáliában nem szilárdul meg a jogrend, addig ezek a vizek továbbra sem biztonságosak.¹²⁶

Ez a tanulmány a NATO haditengerészetének szerepét vizsgálja, a kalóztámadások, illetve a hamarosan elfogadásra kerülő új stratégiai koncepció tükrében.

A fából teremtett világ

Mint egy hatalmas erdő, jellemezte egy kétszáz évvel ezelőtt élt tengeresz, Trafalgarnál a látottakat¹²⁷. A francia és spanyol flotta, valamint brit hadihajók árbocrengetege láttán ma sem gondolnák másként, a fából teremtett világról, mint olyan hatalmas erő, melyhez foghatót emberi kéz még nem sokat alkotott.

A világ hajós nemzetei a védekezés legelemibb formájaként mindig is készítették hadihajókat, ezáltal védve a partokat az ellenséges támadásoktól. A fából épített hatalmas hajók hadjáratok folytatására is alkalmasak voltak. Amennyiben az erőviszonyok és egyéb körülmények lehetővé tették, az ellenséges hadihajókat elfogták, vagy elpusztították, esetleg az ellenség kereskedelmi hajóit süllyesztették el, gyengítve vagy akár tönkretéve annak kereskedelmét. A hajók, illetve annak rakománya megszerzésére irányuló cselekmények tehát közel egyidősek a hajózással, illetve a tengeri kereskedelemmel.

Napjainkra eljutottunk a sorhajóktól a repülőgép-hordozókig, a II. világháború befejeztével pedig a csatahajók kora is lezárult. Ahogyan a hidegháború végeztével a háború helyett a békefenntartás kapott nagyobb szerepet, úgy módosult szerepe a hadihajóknak is. A nagy jelentőséggel bíró légifölény biztosítását hivatottak szolgálni a repülőgép-hordozókon állomásoztatott repülőgépekkel.

¹²⁵<http://www.maritime-executive.com/article/pirate-attacks-decline-first-half-2010/>; Letöltés ideje: 2010. 10. 14.

¹²⁶A szomáliai kalózkérdés: Milyen érdekek mentén? – Mediterrán Világ, kulturális folyóirat, 2010-13, ISSN: 1787-7350, 43-79. oldal

¹²⁷John Keegan: A tengeri hadviselés története, Corvina

Mintha a haditengerészet aktív szerepköréből passzív részvevőjévé vált volna az eseményeknek a világ tengerein, illetve óceánjain. Felvetődött annak kérdése is, mi szerint vége a haditengerészet korának?¹²⁸

Az elmúlt több mint, hatvan évben a világ tengerei többnyire békésnek, a kereskedelem számára is biztonságos megoldásnak bizonyultak. A világ fejlett ipari demokráciái tartós jólétüket annak is köszönhetik, hogy a világ tengerei összességében biztonságosak és kereskedelemre alkalmasak. Ennek bizonyítéka, hogy a II. világháborút követő időszakban a tengeri kereskedelmi forgalom megnégyszereződött. Napjainkra a világ kereskedelmének 90 százalékát, ezen belül az összes petróleum export 60 százalékát hatalmas teherszállítóhajóval bonyolítják, mint pl. szupertankerekkel és konténerszállító hajókkal, valamint nagy tengerhajókkal.¹²⁹

A hajózás szabadságának elve egy valamennyi nemzet által támogatott elv, függetlenül az adott ország méreteire, földrajzi elhelyezkedésére, politikai rendszerétől. Az elmúlt évek tanulsága szerint viszont ez a szabadság olyan alapvető, magától érthető jogként volt kezelve, – egyes megfigyelők ezt a magatartást „tengeri vakságnak” nevezik, – hogy ezt a napjainkra egyre erősödő kalózkodás alapjaiban rengette meg. Történt mindez akkor, amikor a növekvő tengeri kereskedelem egyre több erőforrást és képességet, illetve a nemzetközi együttműködésnek az eddigieknél magasabb szintjét igényli.¹³⁰

*A hajózást fenyegető biztonsági kihívások*¹³¹

Az elmúlt évtized híradásai szerint hajózási környezet talán már egyáltalán nem olyan békés, mint az a II. világháborút követően volt. Az egyik oldalon a tengeri kereskedelem ugrásszerű növekedése, - az ennek következtében kialakuló zsúfoltság a gyakran használt tengeri útvonalakon, csomópontokon és kikötőkben, - míg a másik oldalon, az ennél sokkal nagyobb problémát jelentő illegális tevékenységek: a különböző tengeren bonyolított, az embercsempészet, kalózkodás, terrorizmus valamint a tömegpusztító fegyverek és célbajuttató eszközöknek rejtett szállítása. Az uralom nélküli tengerek menedéket nyújthatnak a nem-állami jellegű bűnözői csoportnak is, illetve közvetetten olyan nemzetállamoknak is, amelyek támogatják a terrorizmust vagy közreműködnek a tömegpusztító fegyverek elterjedésében.

A kalózkodás tehát egy olyan régóta létező bűncselekményfajta, amelyet többnyire a tengereken követnek el. Lényege az erőszakos támadás és mások vagyontárgyainak megszerzése, illetve az emberrablás és gyilkosság. Felderítését olyan körülmények nehezítik, mint az a tény, hogy a cselekmény helyszíne – a

¹²⁸ http://www.nato.int/docu/review/2010/Maritime_Security/end_of_naval_era/EN/index.htm; Letöltés ideje: 2010.10.14.

¹²⁹ Uo. Letöltés ideje: 2010.10.14.

¹³⁰ http://www.nato.int/docu/review/2010/Maritime_Security/end_of_naval_era/EN/index.htm; Letöltés ideje: 2010.10.14.

¹³¹ Uo. Letöltés ideje: 2010.10.14.

hagyományos harcterekkel ellentétben, – nem őrzi meg az események nyomait, a szél, a víz pár óra vagy nap alatt szó szerint elmosza a nyomokat. Eltűnnek a roncsok, a mélység magába temeti áldozatait, legyen az ember, rakomány vagy hajó, annak méretétől függetlenül. A kalózok célja általában csupán haszonszerzés, de gyakran előfordult, hogy valamely állam megbízásából tevékenykedtek, politikai vagy egyéb előnyök megszerzése érdekében.

A kalózkodás büntetést legalább olyan nehéz törvényes eszközökkel megakadályozni, mint a bűnösöket felelősségre vonni. Ezt támasztja alá az a tény is, ahogyan a Nemzetközi Közösség – a somáliai partok mentén, illetve az Ádeni-öbölben, – a napjainkra egyre gyakoribbá váló kalóztámadásokat kezeli. Törvényes eszközök híján azonban a kalózok szabadon tevékenykedhetnek. Ezért a közösség államai kétoldalú, illetve multilaterális együttműködéseket kötöttek az ENSZ közreműködésével, a kalózok elleni hatékonyabb fellépés érdekében.¹³²

Az ENSZ Tengeri törvény konvenciója¹³³ ugyan nemzetközi hatályú és igyekszik az egyetemes igazságszolgáltatás eszközeivel harcolni a kalózkodás ellen, azonban a nem dolgozták ki alaposan, ez pedig több kiskaput hagyott a kalózok számára.

Szomáliai kalóztámadások

Az ideális terep a kalózok számára a szegény, haditengerészettel alig rendelkező országok, illetve a nagy forgalmú nemzetközi szorosok. Ide tartozik Indonézia, Malajzia, Szomália és Nigéria.¹³⁴ A vízi közlekedést a somáliai polgárháború kezdete óta fenyegetik kalóztámadások az Ádeni-öböl körzetében. A kalózok támadásai az 1990-as évek elején kezdődtek, amikor Szomáliában a helyzete kaotikussá vált. A központi kormányzat hiánya ugyanis nagyban hozzájárult a kalózok aktivitásának növekedéséhez. Szomália összeomlását követően az illegális halkereskedés vált jellemzővé, ekkor kezdték a kalózok a vizeket őrizzeni. Tényleges kalóz tevékenység 2006 decemberétől jellemző, ekkor szállta meg Etiópia Szomáliát.

A kalóz aktivitás növekedése több nemzetközi szervezet, mint például a Nemzetközi Tengerészeti Szervezet és a Világ Élelmezési Program¹³⁵ (WFP) aggodalmát váltotta ki, hiszen a támadások következtében megnövekedtek a hajózás költségei, illetve meggátolta az élelmiszer segélyszállítmányok¹³⁶ vízi szállítását.¹³⁷ Az élelmiszer segélyszállítmányok közel kétfélmillió ember ellátásáról gondoskodtak. Az ENSZ jelentése és számos más forrás szerint, azonban a kalózkodás egyik oka az, hogy külföldi hajók nagy mennyiségű szemetet helyeznek el illegálisan, Szomália partjainak közelében, így sok halász kénytelen a ka-

¹³² Besenyő János: Szomália – lejárt a kalózok ideje? http://www.hm.gov.hu/hirek/kulfoldi_hirek/szomalia_lejart_a_kalozok_ideje; Letöltés ideje: 2009. 11.26.

¹³³ United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) 1982-ben fogadták el

¹³⁴ www.icc-ccs.org; Letöltés ideje: 2010. 10.14.

¹³⁵ World Food Programme (WFP)

¹³⁶ A Világ Élelmezési Program 90%-a tengeri úton zajlik

¹³⁷ <http://www.imo.org/Pages/home.aspx>; Letöltés ideje: 2010. 10.14.

lőzkodáshoz folyamodni. Más cikkek arról számolnak be, amennyiben a szomáliaiaknak választani kellene a külföldi hajók között, melyek begyűjtik a tenger kincseit, ill. a kalózok között, ők inkább utóbbiakat támogatnák. Megint mások arra hivatkoznak, hogy azért lettek kalózok, mert a polgárháború után nem volt, aki megvédje partszakaszaikat (és előfordulhat, hogy épp a hadseregtől kell megvédeni)¹³⁸

Az UK 2005-ben kiadott jelentése szerint 2003-2004-ben Szomália 100 millió dollártól esett el, az illegális, nemzetközi tonhal és rák-halászkok miatt. Kénytelenek voltak a hajók számára hadi védőkíséretet biztosítani.¹³⁹ Az élelmszer szállítmányok jelentették a szomáliai lakosság számára a mindennapi megélhetést, ezért – hogy elkerüljenek egy újabb humanitárius katasztrófát – 2007 őszétől kanadai, francia, holland és dán hadihajók érkeztek a térségbe, biztosítani az ENSZ segélyszállítmányokat. Támogatást nyújtott a térségben tartózkodó CTF-150¹⁴⁰, az Egyesült Államok Haditengerészetének 150. számú Egyesített Művelti Különítménye, mely a terrorellenes háború keretében kapcsolódott be a kalózok elleni küzdelembe.¹⁴¹

Mindezek ellenére 2008 nyarára a szomáliai partoknál a már naponta érkeztek hírek kalóztámadásokról. Az események hatására az ENSZ Biztonsági Tanácsa több határozatot fogadott el a kalózok elleni fellépés szükségességéről. A BT feljogosította a tagállamokat, hogy a szomáliai felségvizeken is üldözhetik a bűnözőket, illetve, hogy ne csak a szállítmányok és a kereskedelmi hajózás védelme érdekében avatkozzanak be. A cél, bármilyen eszközzel megakadályozni a további kalózkodást.¹⁴²

2008 szeptemberében – amikor orosz állampolgárokat ejtettek túszul Szomália partjainál – Oroszország bejelentette, hogy csatlakozni kíván a nemzetközi erőfeszítésekhez a kalózok elleni harcban. Ugyanakkor hangsúlyozták, az orosz hadiflotta független hadműveleteket fog végrehajtani.¹⁴³

Az Európai Unió közös biztonság- és védelempolitika első művelete, az Atalanta-hadművelet biztosította az egyes tagállamok közötti együttműködést, illetve a nemzetközi jog érvényesülését nemzetközi vizeken. Az Európai Unió által vezetett tengeri erők¹⁴⁴ egységein kívül többek között német¹⁴⁵, orosz, ja-

---

¹³⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Piracy_in-Somalia; Letöltés ideje: 2010. 10. 14.

¹³⁹ <http://news.nationalgeographic.com/news/2008/10/081010-somalia-pirates.html>; Letöltés ideje: 2010. 10. 14.

¹⁴⁰ Combined Task Force

¹⁴¹ Berki Tamás: Az Európai Unió Haditengerészeti Erejének Atalanta – Hadművelete; www.biztonsagpolitika.hu

¹⁴² Uo.

¹⁴³ <http://en.rian.ru/russia/20080923/117048983.html>; Letöltés ideje: 2010. 10. 14.

¹⁴⁴ EUNAVFOR

¹⁴⁵ Németország egy fregattot és tartósan 300 katonai részvételét biztosította a művelet rendelkezésére, a részt vevők létszámát 1400 főben maximálva. Az akcióban engedélyezték a fegyverhasználatot is, ami a német katonák esetében hangsúlyos szerepet kap.

pán, indiai, dél-koreai, kínai, dél-afrikai, szaúd-arábiai és új-zélandi hadihajók is részt vesznek a kalózkodás elleni küzdelemben.¹⁴⁶

Eszközök és módszerek a veszély elkerülésére

A Heti Kalóztámadás Analízis és Figyelmeztetés¹⁴⁷ (PAWW¹⁴⁸) az Adeni-Öböl és Szomália északi partján észlelhető incidensekről és kereskedőhajók elleni támadásról, kalózkodásról ad képet. Az elsődleges cél a híradás, a kereskedőhajók és tengeri hatóságok figyelmeztetése.

Tanácsadás

Az ONI¹⁴⁹ szerint a Szomália közelében megtámadott hajóknál a kiválasztás egyetlen szempontja, hogy milyen könnyen lehet elfoglalni a hajót, függetlenül annak rakományától. A kalózkodás egy adott területen járőröznek, csupán célpontra várnak, majd megkísérik annak elfoglalását. Az ONI szerint nagyobb veszély fenyegeti azokat, akik 15 csomónál kisebb sebességgel közlekednek és könnyű beléjük akaszzkodni. Az ilyen típusú járműveknek nagyon óvatossá kell lenniük, ezért azt tanácsolják, rendkívüli körültekintéssel haladjanak az Adeni-öböl és az Indiai-óceán keleti partjainál, illetve Szomália partjainál. Incidensek voltak az Indiai-óceánon, az Adeni-öbölben, Szomália északi részén, illetve a Vörös-tenger déli részén.

Bár nem minden támadás volt sikeres, de az elmúlt hónapokban nagyon megnőtt az eredményes kalóztámadások száma. Hangsúlyozni kell, hogy Szomália közelében minden hajónak óvatossá kell lennie. Egy adott területen történt támadást követően – még ha az sikertelen is volt – 48 órán keresztül veszélyesnek tekinthető a terület. Ezért minden hajónak javasolják, hogy kalóztámadás-megelőző lépéseket tegyenek: folyamatos kalózzellenes gyakorlatozás, magasan elhelyezett szögesdrót, sűrűn a főbb részeken, az alacsonyabb pontokon (ahol be lehet akaszzkodni), fix tűzoltócsövek, különösen a lehetséges felszállási pontoknál. További órszemek alkalmazása, hogy 360 fokban lássanak a hajó körül, illetve egy privát őrző cég felbérlése is mérlegelendő.

NATO jelenlét Afrika szarvánál

A NATO 2008 december óta fogja össze a nemzetközi kalózzellenes erőfeszítéseket Észak-kelet Afrikában. Kezdetben az ENSZ és a Világ Élelmiszer Program hajóit védte, egy szövetséges műveletben, majd 2009 márciusában a

¹⁴⁶ Berki Tamás: Az Európai Unió Haditengerészeti Erejének Atalanta – Hadművelete; www.biztonsagpolitika.hu

¹⁴⁷ www.register-iri.com/userfiles/file/ONI_PAWW.doc

¹⁴⁸ The Piracy Analysis and Warning Weekly; Letöltés ideje: 2010. 10. 24.

¹⁴⁹ Office of Naval Intelligence (ONI) az Egyesült Államok Haditengerészete alapította 1882-ben. Célja „felkutatni és hírül adni”. Székhelye Marylandban van. Az ONI az Egyesült Államok hírszerző közösségének legrégebbi tagja, ennek következtében a fegyveres erőkön belül egy magas rangú hírszerző ügynökségnek számít. http://en.wikipedia.org/wiki/Office_of_Naval_Intelligence; Letöltés ideje: 2010. 10. 14.

NATO *Standing Maritime Group* az *Operation Allied Protector* művelet végrehajtására érkezett a térségbe. A haditengerészeti jelenlétnek és járőrtevékenységnek köszönhetően 2009-ben 19-re¹⁵⁰ csökkent a kalózkodók által elfoglalt hajók száma.¹⁵¹ 2009. augusztus 17-én – miután a NATO Tanács jóváhagyta – kezdetét vette a jelenleg is folyó Óceán-pajzs Hadművelet¹⁵², amelynek mandátumát 2012 végéig meghosszabbították.¹⁵³ A NATO ezzel, az Afrika szarvánál folyó együttes erőfeszítésekhez járult hozzá, melynek célja, a kalóztámadások felszámolása. Az Óceán-pajzs Hadművelet azon a tapasztalaton alapul, melyet az *Operation Allied Protector* művelet során szereztek, a NATO korábbi kalóztámadás elleni missziójában. Ez biztosítékul szolgált egy széles körű, a Szövetség erejére támaszkodó NATO szerepvállalásra, miáltal hatékonyabban tud fellépni a kalózkodók ellen. Mialatt a tengeri kalóztámadás ellenes műveletek továbbra is a középpontban maradnak, egy új elem, a regionális-állami kalózellenes fellépést is igyekeznek kiépíteni. A NATO célja, hogy - amennyiben felkérés érkezik-, segítséget nyújtson az adott országoknak, saját képességeiket, lehetőségeiket megerősíteni, miáltal képessé válnak a kalózkodás ellen hatékonyan fellépni. Ez az elem összhangban van a már működő nemzetközi műveletekkel, illetve erővel, továbbá hozzájárul a tartós tengeri biztonsági megoldáshoz a térségben.¹⁵⁴ A NATO *Standing Maritime Group 1* ugyan a NATO vezetése alatt áll, de valójában egy nemzetközi Tengerészeti Csoport, amely támogatja a NATO erőket, hogy gyorsan tudjon reagálni bárhol, bármilyen krízishelyzetre.¹⁵⁵

A NATO szerepe és hozzájárulása

A Szövetség haditengerészeteinek együttes erején túl, a NATO széleskörű tengerészeti kapacitását a különböző testületekben és törzsekben meglévő egyedi műveleti képességek, valamint műszaki tudás biztosítja. A NATO haditengerészeti struktúráját a következő elemek alkotják: két Szövetséges Tengerészeti Parancsnokság – Nápolyban, illetve Northwood-ban, valamint a Szövetséges Tengeralattjáró Parancsnokság a Virginia állambeli Norfolkban, és az ezekhez tartozó parancsnoki struktúra hálózata. Négy Nápoly és Northwood közvetlen alárendeltségében lévő állandó többnemzetiségű tengerészeti felszíni csoport, melyek közül kettő az aknaelhárító műveletekre specializálódott, négy készenlétben lévő többnemzetiségű alkalmi harccsoport Franciaország, Olaszország, Spanyolország és az Egyesült Királyság vezetése alatt és egy további bővített harccsoport képesség az Egyesült Államok vezetése alatt, mindannyian váltásonként a NATO Reagáló Erők rendelkezésében. A rendszer tagja még a NATO Hajózási Központja, mely szintén Northwood-ban van; az Óceáni Hajózási Ter-

¹⁵⁰ 2008-ban 33 ilyen támadás volt

¹⁵¹ http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=870&title=NATO_H%C3%ADrfigyel%C5%91_-2010_m%C3%A1rcius; Letöltés ideje: 2010. 04. 30.

¹⁵² Operation Ocean Shield

¹⁵³ Ebben a műveletben a Standing Maritime Group 1 és STMG-2 négyhavi váltásokkal vesz részt.

¹⁵⁴ http://www.manw.nato.int/page_operation_ocean_shield.aspx; Letöltés ideje: 2010. 10. 14.

¹⁵⁵ <http://www.manw.nato.int/pdf/Press%20Releases%202010/Jun%20-%20Dec%202010/SNMG1/20101001-SNMG1%20Piracy%20Disruption-U111.pdf>

vező Testület, a NATO Haditengerészeti Fegyverzeti Csoportja, a NATO Szabványosítási Ügynökség Tengerészeti Szabványosítási Testülete, illetve a Krétán található NATO Haditengerészeti Lefogó Műveleti Kiképző Központ.¹⁵⁶

A Szövetség tagjait több komoly tengerészeti hagyományokkal és kereskedelmi érdekekkel bíró ország erősíti,¹⁵⁷ ami igazolja a NATO haditengerészeti szerepének jelentőségét, illetve a jövőbeni szerepvállalását. Már elnevezésében is hangsúlyos a földrajzi kapocs, mely összeköti a szövetségeseket. A hamarosan megrendezésre kerülő lisszaboni csúcstalálkozón, amikor a Szövetség az új Stratégiai Konceptiójának elfogadására sor kerül, a NATO tengeri szerepe ismét középpontba került.¹⁵⁸

Az Anders Fogh Rasmussen NATO-főtitkár által életre hívott 12 főből álló szakértői csoportot 2010. május 17-i keltezéssel elfogadott tanulmányában – melynek címe *NATO 2020*¹⁵⁹ és a következő csúcstalálkozón fogják vitára bocsátani – többek között a következőket hangsúlyozták: *magasabb szintű tengeri szituációs felkészültségre van szükség a változó veszélyek között a NATO periferiáján, Észak-Európában*¹⁶⁰, *a Perzsa-öbölben, az Indiai-óceánon*. A NATO-nak harmonizálni kellene befektetéseit olyan felüyeleti színtereken, mint a:

- pilóta nélküli légjárművek¹⁶¹
- tengeren alkalmas felderítőgép/helikopter¹⁶²
- szárazföldi radar
- felszíni és felszín alatti vízi járművek
- és robot-rendszerek.

A NATO-nak megegyezésre kell jutnia a speciális felüyeleti missziós területekben, amelyek az 5. cikkelyben leírtak védelmét szolgálják, mint pl.

- védelem a jogellenesen megtámadott hajóknak
- tömegpusztító fegyverek terjesztése ellen
- terrorista cselekmények ellen

Összegzés

A NATO tengerészeti erői (is) tartós elrettentő, támogató és védelmi missziókban vesznek részt a világ számos térségében, úgymint a válságkezelés és tengeri biztonság támogatása – gyakran új, nem NATO-tag partnerekkel közösen, mint Ausztrália, Finnország, Japán vagy Ukrajna. A Szövetség hajói és

¹⁵⁶ http://www.nato.int/docu/review/2010/Maritime_Security/end_of_naval_era/EN/index.htm; Letöltés ideje: 2010.10.14.

¹⁵⁷ Pl.: néhány, a fentebb említettek közül: Nagy-Britannia, Spanyolország

¹⁵⁸ http://www.nato.int/docu/review/2010/Maritime_Security/end_of_naval_era/EN/index.htm; Letöltés ideje: 2010.10.14.

¹⁵⁹ NATO 2020: Assured security; dynamic engagement. <http://www.nato.int/strategic-concept/ex-pertsreport.pdf>; Letöltés ideje: 2010. június 9.

¹⁶⁰ „High North”: Skandinávia és a Balti-tenger

¹⁶¹ UAV: Unmanned Aerial Vehicles

¹⁶² MPA: maritime patrol aircraft

támogató erői hozzájárulnak a kalózkodás elleni nemzetközi erőfeszítésekhez¹⁶³ az Indiai-óceánon, illetve a NATO terrorizmus elleni küldetésében¹⁶⁴ – tevékenykedhetnek a Földközi-tengeren, de akár a NATO Isztambuli Kezdeményezésében részt vevő országok – Bahrein, Kuvait, Katar és az Egyesült Arab Emírségek – vagy a Partnerség a Békéért folyamat keretén belül a NATO Reagáló Erők részeként Svédország haditengerészetével gyakorlatozhatnak.¹⁶⁵

A NATO haditengerészeti erőinek eddigi eredményei, tengeri ellenőrző képességeiknek, a partnerországokkal való együttműködési készség, valamint a jelzett térségben történő aktív jelenlétének köszönhetően a Szövetség hozzájárult Szomália partvidékének, illetve az Ádeni-öböl biztonságának növeléséhez. Bár Szomália belső instabilitása háttérrel biztosít az elkövetkezendő hónapokban (években) a kalóztevékenységeknek, a transz-atlanti kapcsolat ismét kiállta az újonnan támasztott próbatételt, a tekintélyt parancsoló tengeri jelenlétével. A már bizonyítottan jól működő NATO módszerek, az interoperabilitás és a műveleti hatékonyság képessége igazolta, hogy a NATO egy valódi, működő *tengeri szövetség*, melynek jövőbeni szerepe nélkülözhetetlen.

BURIK MÓNIKA

A PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP MODELL ALKALMAZÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGE

Bevezetés

A világ büntetés-végrehajtási intézeteinek az egyik legnagyobb gondot a fogvatartottak elhelyezése jelenti. A zsúfoltság problémájára a lehető leggyorsabban kivitelezhető megoldás – állami források hiányában – magántőke bevonásával új börtönök építése. A költségvetési források szűkülése, az ebből fakadó

¹⁶³ Operation Ocean Shield

¹⁶⁴ Active Endeavour művelet

¹⁶⁵Esetleg még Kínával is közösen. Kína 2008-ban az elsők között küldött hajókat az Ádeni-öböl térségébe. Bár csak három hónapos időszakokat vállaltak, jó lehetőség volt Kína számára, hogy megmutassa, ő is felelősség teljes tagja a nemzetközi közösségnek. Számos támadás elhárításában segítettek. Felismerte, hogy helikopterekre is szükség van, hiszen a gyors hajókkal közlekedő kalózok elfogása eredményesebb általuk.

http://opinion.globaltimes.cn/commentary/2010-06/539963_2.html; Letöltés ideje: 2010. 10.20.

költségtakarékossági kényszer, valamint az új technológiákhoz (biztonsági rendszerek) szükséges speciális szakismeretek hiánya miatt a büntetés-végrehajtás is kénytelen külső partnereket bevonni, hogy feladatát eredményesebben és gazdaságosabban láthassa el.

A PPP modell bemutatása

A zsúfoltság megoldására a Public Private Partnership (PPP) modell megvalósítása a legcélravezetőbb. A PPP szűkebb értelemben azt jelenti, hogy az állami megbízások (tervezés, építés, kivitelezés, finanszírozás, értékesítés) egy kézben összpontosulnak. A modell szerint az állami és a magánszektor együttesen tevékenykedik, így az állami feladatokat gazdaságosabban lehet végrehajtani. Eszerint a tervezés, a beruházás és az üzemeltetés egyes területei a magánvállalkozó feladata, míg az üzemeltetés más részei – biztonság, nevelés, szállítás – az államhoz tartozik. Az állam és szervei, de a büntetés-végrehajtás területén dolgozó szakemberek részéről is sokszor merülnek fel érvek, ellenérvek és kétségek a magánbörtön működésének és működtetésének szakmaiságával, szakszerűségével és rentabilitásával kapcsolatban.

Érvek a magánüzemeltetés mellett

- lehetővé teszi a gyorsabb és hatékonyabb finanszírozást,
  - csökkenti a pazarlást, mert az korlátozza a profitot,
  - elkerülhetők a fáradságos közbeszerzési eljárások, a magánbefektetők így jobb árakat érhetnek el a beszállítóknál,
  - versenyre készíteti az állami szektort a minőség javítása és a költséghatékonyság érdekében,
  - új és különleges szaktudás áramlik be a rendszerbe,
  - a magánfinanszírozás gyorsabb beruházásaival jobban csökkenti a túlzúfoltságot, mint az állami szektor,
  - a magánüzemeltetők szerződésük meghosszabbítása érdekében ösztönözve vannak a fogvatartottakkal szembeni emberséges bánásmód alkalmazására,
  - a magánfinanszírozás esetén a munkaadó kevesebb problémával tud a rossz munkaerőtől megválni,
- a magánfinanszírozással átláthatóbbak a költségek.

Érvek a magánüzemeltetés ellen

- elveszi az állami alkalmazottak munkahelyeit,
  - hosszú távon gátolja a piaci versenyt,
  - csökkenti a minőséget a gazdaságossági kényszer miatt,
  - csökkenti az összhangot más állami szervekkel (rendőrség, bíróság, ügyészség)
  - új talajt teremt a korrupciónak,
- csökkenti az állam felelősségét, így csökken a börtönök fegyelme.

Hogy miben tér el a PPP modell alapján működő beruházás az állami beruházástól?

Magánfinanszírozás esetén az állam nem kényszerül arra, hogy a beruházás megvalósításához jelentős forrásokat biztosítson és nem kell az üzemeltetéshez kapcsolódóan felmerülő többletkiadások kockázatát viselnie. Az állam egyösszegű folyamatos szolgáltatási díjat fizet a szerződés időtartama alatt, amely díj csak az infláció mértékével változhat. Az így felépült börtönöket az állam lízingeli vagy bérlő, majd a szerződés lejártá után állami tulajdonba kerülnek.

A PPP modell megvalósulása Magyarországon

Magántőke bevonásával Magyarországon elsőként két börtön építésére került sor: az egyik az ország nyugati részén, Szombathelyen (2008. évben), a másik a keleti régióban, Tiszalökön (2007. évben). Mindkét börtön úttörő szerepet játszik azzal, hogy Magyarországon a büntetés-végrehajtás területén ismeretlen PPP keretében épültek fel, másrészt szükség szülte megoldások is egyszerre. Szükség szülte, mert alapvetően az elmúlt két (vagy talán több) évtizedben a férőhelyek számának bővítésére irányuló lépések hiányát orvosolják és ha megszüntetni nem is, de enyhíteni tudták a rendszer legnagyobb problémáját, a túlzsúfoltságot. Mindezek felül a magánszféra bevonását, s a PPP koncepció választását indokolta az ez által nyerhető megtakarítás, és a magyar költségvetés mára már szinte állandósult hiánya is.

2008. évtől kezdődő működésük óta mindkét börtön teljes kapacitással látja el feladatát. A telítettség a tiszalöki intézmény esetében 109 %, a szombathelyi börtönben 102 %. Nagyrészt a két börtönnek tudható be, hogy a magyarországi börtönök telítettsége a 2007. évi 132 %-ról 2008. évre 118 %-ra csökkent, tehát elmondható, hogy a két új börtön megépítésével a magyar büntetés-végrehajtás elérte azt a célját, hogy az átlagtelítettség mértéke legalább 10 %-kal csökkenjen.

A két létesítmény megvalósítási költségei 78 740 157 Euro összértéket tettek ki, míg a működtetés költségei 700 fő / intézmény befogadásra vetítve intézményenként évi 5 314 961 Euro. Az épületek korszerű energiagazdálkodásával 30 %-os energia- és 20 %-os vízhasználat csökkenést értek el az intézetek.

A magán és az állami börtönök összehasonlítása Magyarországon

Oktatás

A tanulás és a munka meghatározó szerepet tölt be az elítéltek rehabilitációjában. Az Európa Tanács ajánlása alapján a művelődésnek nem szabad alacsonyabb státusszal rendelkeznie, mint a munkáltatásnak.

Az oktatási lehetőségek a magán és az állami börtönökben azonos területeket fednek le. Mindkét börtöntípusban tanfolyami (pl.: tárgoncavezető, hulladékkezelő- és válogató), valamint a magyarországi iskolarendszernek megfelelő általános és középiskolai képzés folyik. Az elítéltek alacsony iskolázottságából adódóan elenyésző mértékben, de megjelenik a felsőfokú képzés igénye is.

Munkáltatás, bérezés

Az állami börtönökben a munkáltatás a költségvetés és a büntetés-végrehajtási kft-k területén folynak. A költségvetés területén foglalkoztatott elítéltek az intézet takarítását, karbantartását, felújítását végzik, akik munkájuk alapján az 1. táblázatban bemutatott 3 bérkategóriába sorolhatók.

Az állami börtönök kft-jeiben dolgozó fogvatartottak idő- és teljesítménybért kapnak. A 2. és a 3. táblázatok a Magyarországon működő állami tulajdonú Váci Fegyház és Börtönhöz tartozó Duna-Mix Kft. elítéltbérezését mutatják be.

A szombathelyi magántökből épült börtönben költségvetési és az üzemeltető által történő fogvatartotti foglalkoztatás zajlik. A költségvetési területen ételosztó, raktáros kisegítő, fodrász és könyvtáros munkakörökben történik a foglalkoztatás. Az üzemeltető általi foglalkoztatásra az alábbi munkakörökben kerül sor: pék, tereprendező-karbantartó, elektronikai hulladék-bontó, körlettakarító, mosodai kisegítő, ruhajavító segédmunkás, udvartakarító, papírválogató, fémipari szerkezetgyártó és konyhai kisegítő. Az itt dolgozó fogvatartottak bérezése eltér az állami börtönök elítéltbérezésétől. Nem különböztetnek meg idő- és teljesítménybért. Bérezésük a jogszabályban meghatározottak szerint, a tárgyév január elsején megállapított minimálbér 1/3-a. Ennek megfelelően Magyarországon a magánbörtönben dolgozó elítéltek havi 24.500 Ft. bérezésben részesülnek, amely 87,5* eurónak megfelelő összeget tesz ki.

Rabtartás költségei

Az állami büntetés-végrehajtási intézetekben 1 fő elítélt napi rabtartási költsége 8.024,-Ft, amely kb. 28,66* eurónak megfelelő összeg. A magánbörtönök tekintetében nem áll rendelkezésemre adat, ezért ebből a szempontból nincs lehetőségem összehasonlítást végezni.

Kulturálódási, sportolási lehetőségek

A 2006. évi Európai Börtönszabályok kiemeli a testmozgás szükségességét a büntetés-végrehajtási intézetekben. A fogvatartottak számára a szabadidős tevékenységek között alternatívákat kell felkínálni.

Mind az állami, mind a magánbörtönökben színvonalasan berendezett könyvtárak, kultúrtermek állnak az elítéltek rendelkezésére. Lehetőség van rajzolni, agyagozni, festeni, gyakran rendeznek az elítélteknek sakk- és kártyaversenyeket, szellemi vetélkedőket. Nem ritka a külső előadók által nyújtott kulturális rendezvény sem. A fentiekén kívül a következő kulturálódási lehetőségek állnak az elítéltek részére:

- hétvégeken videó filmeket nézhetnek,
- szabadidejükben sziklakertet építhetnek,
- televíziót nézhetnek,
- futballmeccseket szervezhetnek,

- modellező szakkörben tevékenykedhetnek.

Következtetések

A zsúfoltság az ország minden intézetére jellemző. Ezt a helyzetet javította, de nem szüntette meg a 2007-ben és 2008-ban átadott tiszalöki és szombathegyi magántőke bevonásával létesített új börtönök, ahol a vállalkozók nemcsak az építkezésben, hanem az üzemeltetésben is érdekeltek. A magántőke bevonására azért is van nagy szükség, hogy az állami költségvetésből az intézetek hatékonyabb működtetésére nagyobb összeget tudjanak az országok fordítani. A PPP beruházás keretében szabályozott, hogy az intézet működtetése a vállalkozó, míg a szakmai feladatok a büntetés-végrehajtás kezében összpontosulnak.

Ehhez járult hozzá a mai viszonyok között el nem hanyagolható gazdasági racionalitás és költséghatékonyság követelménye, ami szinte kikényszerítette azt a szemléletváltást, hogy az állam merjen és tudjon is a korábbiakhoz képest új utakat bejárni.

A magyar büntetés-végrehajtás is úttörő szerepet vállalt azzal, hogy még a hazai gazdaság számára is ismeretlen PPP konstrukcióban nem is egy, hanem egyből két börtönt építtetett és üzemeltet, vállalva ennek minden kockázatát. Az eredményesség és rentabilitás persze csak hosszabb távon lesz majd mérhető, ám elmondható, hogy a két projekttel a fő célt már most sikerült elérni, mivel a zsúfoltság a két intézetnek köszönhetően érezhető mértékben csökkent az elmúlt két évben.

Összefoglalás

A privát börtön, azaz a magánszektor bevonásával működtetett büntetés-végrehajtás nem csodaszer, de nem is csupán a „szükséges rossz”; ez egy olyan létező, kidolgozott konstrukció, ami eredményesen és a kitűzött céloknak megfelelően működik bárhol, ahol bevezetésre került.

1. táblázat: A költségvetési területen dolgozó fogvatartottak havi munkabére Magyarországon a 2010. évben

<i>Bérkategória</i>	<i>egy hónapra eső munkabér 2010-ben Ft-ban</i>	<i>egy hónapra eső munkabér 2010-ben euróban *</i>
Segédmunkás	25 300	90,36
betanított munkás	25 740	91,93
Szaktmunkás	26 180	93,5

Forrás: személyes interjú során kapott adatok

2. táblázat: Időbérben dolgozó fogvatartottak engedélyezett órábéréi Magyarországon a 2010. évben

<i>Üzem</i>	<i>Átlag órabér (Ft/óra)</i>	<i>Átlag órabér (euró/óra)*</i>
Galván	139,10	0,49
Raktár	137,00	0,48
TMK	149,00	0,53
Nyomda	142,20	0,51
Asztalos	140,20	0,50
Konfekció	141,90	0,51
Bontó	137,80	0,49
ELTEC (kábelköteg gyártás)	140,30	0,50
Labda	142,00	0,51
Cipővarró	140,80	0,50

Forrás: személyes interjúk során kapott adatok

*3. táblázat: Havi fogvatartotti keresetek bérkategóriánként
Magyarországon a 2010. évben*

<i>Bérkategória</i>	<i>Bér (forintban)</i>	<i>Bér (euróban)*</i>
11-es	24 112	86,11
21-es	24 130	86,18
22-es	24 570	87,75
31-es	25 010	89,32
32-es	26 664	95,23
33-as	28 899	103,21

Forrás: személyes interjúk során kapott adatok

A Tiszalöki Büntetés-végrehajtási Intézet

---

* 1 euró = 280,-Ft

A Szombathelyi Büntetés-végrehajtási Intézet

Felhasznált irodalom

1. Dobos István (2003): PPP contra PPP, avagy mi várható a magánbefektetéstől. *Börtönügyi Szemle*, 22 (4) 57-66.p.
2. Sponga István (2003): A PPP modell alkalmazásának nemzetközi tapasztalatai. *Börtönügyi Szemle*, 22 (3) 83-94.p.
3. Truka Vajk (2010): A privátbörtön. *Egyetemi szakdolgozat*
4. Büntetés-végrehajtási Szervezet 2009. évi évkönyve

TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL

IZSA JENŐ

ESETEK A KATONAI ELHÁRÍTÁS TÖRTÉNETÉBŐL – ÍRÁSBAN ELKÖVETETT IZGATÁS NYOMOZÁSA

Az 1970-es évtized elején az állambiztonsági szervezetbe integrált katonai elhárítás főbb szakmai feladatait képezték:¹⁶⁶

➤ A Magyar Néphadsereg, a BM. Határőrség személyi állományának, államtitkainak és szolgálati titkainak, eszközeinek védelme – szoros együttműködésben a parancsnokokkal – a külső és belső ellenség tevékenységével szemben.

➤ Az operatív lehetőségeket felhasználva a BM. III/I., III/II. Csoportfőnökséggel együttműködésben beépülést kezdeményez az ellenség hírszerző szerveibe, ügynökségeibe.

➤ A Magyar Néphadsereg, a BM. Határőrség, valamint a Varsói Szerződés tagállama-hadseregeit együttesen érintő államtitkok, szolgálati titkok ellenséges – illetéktelen – szervek, vagy személyek birtokába kerülésének megakadályozása.

➤ A Magyar Néphadseregen, a BM. Határőrségen belül – a személyi állomány között – államellenes, vagy a feladatkörébe utalt egyéb bűncselekmények elkövetőinek, gyanúsítottjainak felderítése, leleplezése. A BM. III/II. Csoportfőnökséggel együttműködésben a katonai objektumok környezetének operatív biztosításában való részvétel.

➤ Állambiztonsági jellegű rendkívüli események – titoksértés, külföldre szökés, fegyverrel, lőszerrel, robbanóanyaggal történő visszaélés – bekövetkezésének megelőzése és megakadályozása. Bekövetkezés esetén – a hatáskörébe tartozó esetekben – célszerű nyomozati intézkedések végrehajtása. Köztörvényes bűncselekményekre utaló információk illetékes szervhez való továbbítása.

➤ A katonai rezsim biztosításának elősegítése. Ellenséges elemek katonai objektumokba – a személyi állomány közé – való bekerülésének megakadályozása. Mindazok preventív célú ellenőrzésének megszervezése, akiknek személyi körülményeiben ellenséges tevékenység kialakulására utaló jelenségek tapasztalhatók.

---

¹⁶⁶A Belügyminisztérium III./IV. Csoportfőnökség ügyrendje, II. fejezet. A Csoportfőnökség feladata. Budapest, 1972. május 30. Eredeti nyt. szám: 61-896/2/1972. Szigorúan titkos! Különösen fontos! http://www.abtl.hu/html/hu/iratok/forrasok/ugyrend_4.pdf (utolsó letöltés 2010. augusztus 1.)

➤ A Magyar Néphadsereg harcgyakorlatai, valamint jelentős katonai szállítások operatív biztosításában való részvétel. Megállapodás alapján az Egyesített Fegyveres Erők Magyarország területén folyó – a Magyar Néphadsereg Vezérkara által vezetett – harcgyakorlatai elhárító munkájának megszervezése és koordinálása, a további gyakorlatok közös operatív biztosításában való részvétel.

➤ A katonai elhárítás felkészítése rendkívüli viszonyok között (háborúban) végzendő operatív munkára. A III/I., a III/II. Csoportfőnökséggel együttműködve a hadszíntér-előkészítéssel összefüggő feladatok kidolgozása és végrehajtása.

➤ A Csoportfőnökség „M”-, híradó- és rejtett vezetési tervének kidolgozása, a tartalékállomány szervezésének, kiképzésének, valamint a harckészültségbe helyezéssel kapcsolatos feladatok tervezésében és folyamatos végrehajtásában való részvétel.

➤ A BM. IV/I. Csoportfőnökséggel együttműködésben – a Magyar Néphadsereg Politikai Főcsoportfőnökségével egyeztetve – állambiztonsági oktató- és propagandamunka szervezése, részfeladatok végrehajtása.

➤ A külső és belső ellenség terveiről, tevékenységéről, támadási irányáról, taktikájáról, módszereiről szerzett értesülések rendszerezése, elemzése, ennek alapján operatív intézkedések bevezetése, vagy kezdeményezése.

➤ A belügyminiszternek, a belügyminiszter állambiztonsági helyettesének, a Határ-őrség vonatkozásában a belügyminiszter első helyettesének jelentések felterjesztése a fontosabb ügyekről, az operatív helyzet alakulásáról. A HM., a Határőrség vezetőinek tájékoztatása a harckészültséget károsan befolyásoló eseményekről és jelentésekről.

A Csoportfőnökség szervei, állománya a számára meghatározott feladatok végrehajtása érdekében az alábbi operatív erők, eszközök, titkos és nyílt módszerek alkalmazására, igénybevételére voltak jogosultak:¹⁶⁷

- a) a Magyar Néphadsereg, a BM. Határőrség tagjai – egyedi esetekben polgári személyek – közül beszervezések végrehajtása, titkos együttműködés létesítése;
- b) konspirált és találkozási lakások szervezése;
- c) figyelés alkalmazása;
- d) konspirált környezettanulmány készítése;
- e) postai küldemények titkos ellenőrzése;
- f) operatív akciók, titkos házkutatás, előállítás foganatosítása;
- g) operatív-technikai eszközök alkalmazása;
- h) a BM. nyilvántartás igénybevétele, saját adattár felhasználása;
- i) büntetőeljárás kezdeményezése, bizalmas nyomozás folytatása;
- j) bizalmas nyomozás keretében – az ellenséges tevékenység felderítése, felszámolása, bomlasztása céljából – egyes résztvevők visszafordítása. A BM. III/II. Csoportfőnökséggel együttműködve a Magyar Néphadsereg, a

¹⁶⁷A Belügyminisztérium III./IV. Csoportfőnökség ügyrendje, III. fejezet. A Csoportfőnökség eszközei és módszerei. Budapest, 1972. május 30. Eredeti nyt. szám: 61-896/2/1972. Szigorúan titkos! Különösen fontos! http://www.abtl.hu/html/hu/iratok/forrasok/ugyrend_4.pdf (letöltés 2010.augusztus 1.)

- BM. Határőrség ellen tevékenykedő ellenséges vonalakba, csatornába hálózati „beépülés” és operatív „játszmák” kezdeményezése;
- k) az ellenség dezinformálása – a BM. III/II. Csoportfőnökséggel és az MNVK-val együttműködésben – azzal a céllal, hogy katonai helyzetünkkel összefüggő kérdésekben téves (valótlan) adatokat, ismereteket szerezzen;
  - l) a Csoportfőnökség hivatásos állománya egyes tagjainak katonai fedéssel SZT-állományban történő foglalkoztatása;
  - m) a Csoportfőnökség egyes beosztottjainak operatív célból fedőigazolvánnyal és más okmányokkal történő ellátása.

A Csoportfőnökség által kiadott Tájékoztató, amely évente 4-6 alkalommal jelent meg, fontos szerepet játszott az operatív állomány szakmai felkészültségének fejlesztésében és a gyakorlati munka tapasztalatainak közreadásában. Az 1970. októberében kiadott 11. számú tájékoztatóhoz a csoportfőnök, Kucsera László rendőr vezérőrnagy írt előszót. Ebben felhívta a vezető elvtársak figyelmét az időszakosan kiadott Tájékoztató anyagainak felhasználására, az operatív állományúak tájékoztatására. Kiemelte az ügynökség foglalkoztatásával, illetve az idegenforgalommal kapcsolatos feladatokat. A csoportfőnök elrendelte, hogy a vezetők rendszeresen ellenőrizzék, hogy a Tájékoztatót az egész operatív állomány elolvassa, tanulmányozza. A belső konspiráció biztosítása érdekében megtiltotta, hogy ezeket az anyagokat a parancsnoki állománynak átadják.

Az 1970/11. számú Tájékoztatóban megjelentették az „Írásos úton elkövetett izgatásos bűncselekmény nyomozásának tapasztalatai” című cikket. A nyomozás tapasztalatainak közzétételét azzal indokolták, hogy: „a katonai elhárítás területén az írásos úton elkövetett izgatásos bűncselekmény nem túl gyakori, mégis érdemes ezzel a kérdéssel foglalkozni, akár tanulmányban, akár a megtörtént cselekmények feldolgozásában. Az ilyen jellegű bűncselekmények azért veszélyesek, mert leggyakrabban zárt katonai – laktanyák – objektumokban fordulnak elő, ahol emberek – katonák – tömegei élnek közösségben, s az ilyen bűncselekmény alkalmas arra, hogy nem csak egy vagy két embert, hanem tömegeket befolyásoljon, megtévesszen. Ha az ilyen jellegű bűncselekményt időben nem fedezik fel, akkor hatással lehet az állomány erkölcsi-politikai morális állapotára is.”¹⁶⁸

Az izgatás büntetőjogi tényállása a Büntetőtörvénykönyv szerint:

127. § (1) Aki mások előtt

- a) a magyar nemzet,
- b) a Magyar Népköztársaság, ennek államrendje, az államrend valamely alapintézménye, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya, ennek valamely alapelve,
- c) a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata,

¹⁶⁸ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 4.1 A-3008/3. A Belügyminisztérium III/IV. Csoportfőnökség 1/1974. sz. tájékoztatója. 2-10. (Írásos úton elkövetett izgatásos bűncselekmény nyomozásának tapasztalatai c. fejezet.)

d) valamely nép, nemzetiség, felekezet vagy faj, továbbá – szocialista meggyőződésük miatt – egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlölet keltésére alkalmas cselekményt követ el, hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha

a) az izgatást sajtó vagy sokszorosítás útján, avagy egyébként nagyobb nyilvánosság előtt követték el;

b) a büntett – a c) pont esetében – a Magyar Népköztársaság nemzetközi kapcsolatainak megzavarására vezetett.

(3) Aki a (2) bekezdés a) pontja szerint minősülő izgatásra irányuló előkészületi cselekményt hajt végre, három évig, háború idején hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.¹⁶⁹

A feldolgozott nyomozás a Magyar Néphadsereg 11. harckocsi hadosztályánál a 25. harckocsi ezrednél történt, Tatán 1970. február 14-én. A kiinduló operatív helyzet: „Jakabházi” fedőnevű rezidens délelőtt 11 órakor soron kívüli találkozót kért az ezred operatív főtisztjétől, ahol állambiztonsági rendkívüli eseményről tett jelentést. Az ezredparancsnokság épületének baloldali második emeleti szárnyában, a mellékhelyiségben a falán több grafitceruzás feliratot és rajzot találtak. A rajzokat az arra járó tisztek, tiszthelyettesek közül többen is látták és felháborodásuknak adtak hangot.

Az ismeretlen tettes(ek) felderítése céljából a következő azonnali operatív és nyílt intézkedések történtek:

- Ellenőrizték a helyszínt;
- a helyszínt rögzítették, a helyiséget lezárták;
- bizalmas nyomozás keretében behatárolták a valószínű tettesként számításba vehetők körét;
- soron kívüli találkozókon feladatokat szabtak a hálózatnak és a társadalmi kapcsolatoknak az ügy sikeres felderítése érdekében.

Részleteiben:

Halaszthatatlan nyomozati cselekményként helyszíni szemlét rendeltek el. A helyszíni szemle során megállapították, hogy a WC ablak felőli oldalfalán egy grafitceruzával rajzolt akasztófa, rajta lógó embert ábrázoló alak. Alatta nyomtatott betűkkel: „fekete lista” és kissé jobbra felfelé „reszkess” felirat. Ezek alatt jobbról és balról egy-egy kb. 5 cm átmérőjű halálfej rajz látható. Lefelé egymás alatt nevek olvashatók: „Kéveczki, Leskó, Kobra ftörm, Jasin törm., Kókai Sanyika, Hegesi” sorrendben. Legalul felfelé kanyarodó: „elsők lennétek, ha ... 56 ... 10 ...” tartalmú szöveg olvasható.

A helyszíni szemlebizottság elvégezte a nyomok rögzítését, a feliratokat és a rajzokat fóliapapíron és fotózással rögzítették. A szemlebizottság munkájá-

---

¹⁶⁹1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről.
<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8438> (utolsó letöltés 2010. 08.03.)

ban részt vett a Komárom megyei Rendőr-főkapitányság bűnügyi technikai osztály technikusa is. A szemlebizottságba bevonták a hadosztály függetlenített nyomozótisztjét, aki részt vett a nyílt intézkedések és nyomozati cselekmények végrehajtásában. Végül elkészítették a helyszíni szemle jegyzőkönyvét.

A falfirkákat és feliratokat rejtő mellékhelyiséget bezáratták, az illetéktelen személyek mozgását korlátozták az érintett területen. Intézkedtek arra, hogy akiknek a meghallgatása első pillanattól szükségesnek látszott – akik a feliratban név szerint szerepeltek – álljanak rendelkezésre. Az ezredparancsnok útján szabályozták a laktanya elhagyását, gyakorlatilag karantént vezettek be a szökések, külföldre szökések, vagy más rendkívüli események megelőzése érdekében, illetve a bűnisméltés lehetőségének kizárása céljából. Az állomány többségének együtt-tartása jó lehetőséget teremtett arra is, hogy a hálózati személyek és a társadalmi kapcsolatok célirányosan sikeres információszerző munkát végezhesse- nek.

A felderítő munkában céltudatosan behatárolták azoknak a személyeknek a körét, akik elkövetőként számításba jöhettek. Abból indultak ki, hogy mivel a firkálás a parancsnoki beosztású személyek meghatározott köre ellen irányult (törzsfőnök, kiképzőtiszt, fegyverzeti technikus, közvetlen alegységek politikai helyettese stb.), a velük szorosabb kapcsolatba került sorkatonák között kezdték a szűrő-kutató munkát. Megvizsgálták, hogy ezek közül kivel foglalkozott bármelyikük fegyelmi nevelő célzattal, vagy konkrét ügyben. Az első körben gyanúsíthatók számát mintegy harminc főre tették. Ezen katonák jegyzetfüzeteit azonnali intézkedéssel írásazonosítás céljából átvizsgálták. Az elkövetői kört ezzel öt főre szűkítették.

Előkészítették ezen katonák operatív meghallgatását, de mivel közülük négyen zászlóaljgyakorlat miatt nem tartózkodtak az inkriminált időpontban a laktanyában, egyedül B. István honvéd kikérdezésére került sor. B. István honvédről kikérdezése során gyorsan kiderült, hogy február 3-án fegyelmi büntetéssel lefokozták (a fenyítés oka: mint századírnok jogtalanul eltávozási engedélyt adott néhány katonatársának). B. István azt is elismerte, hogy február 13-án éjszaka a parancsnoki épületben a második emeleten, mint ügyeletes írnok (ÜI) szolgálatot teljesített.

Az operatív munka részeként a területtartó elhárító tisztek soron kívüli találkozókat szerveztek a hálózat tagjaival és a társadalmi kapcsolatokkal. Az információgyűjtést elsősorban B. István személyére koncentrálták. A beérkezett információk alapján megállapították, hogy B. István honvéd erősen sérelmezte lefokozását, de még inkább a rendfokozattal járókedvezmény (állandó kimaradás) megvonását. Haragjának, elkeseredésének többször is hangot adott. A hivatalos kapcsolatoktól is érkeztek érdemi információk. A pártpolitikai apparátusból olyan jelzések érkeztek, hogy B. személye, fegyelmetlensége sok problémát okozott az utóbbi időben, mivel századánál KISZ-titkár is volt.

Az operatív nyomozás innen kezdve új szakaszába lépett. Az ezred és a közben az operatív feladatok végzésére a hadosztály elhárító alosztályáról kirendelt elhárító tisztek a háttérbe húzódtak. A nyílt nyomozati szakban a hadosztályparancsnok, mint elsőfokú nyomozóhatóság lépett elő a nyomozás vezetőjévé. A hadosztály nyomozó főtitkja hivatalosan közölte B. Istvánnal, hogy őt gyanúsítják a fenyegető tartalmú feliratok és rajzok elkövetőjeként. B. István honvéd cselekedetét beismerte, részletes válaszokat adott az operatív főtitk kérdéseire. Tettét nem tudta különösképpen indokolni. Azzal védekezett, hogy a firkálásokat erős felindultságban, meggondolatlanságból követte el, valamiféle „bosszúállási” szándékkal. Ugyanis lefokozását és a hozzá kapcsolt mellékbüntetések elmulasztását tartotta.

A hadosztályparancsnok – az illetékes Győri Katonai Ügyészség jóváhagyásával – elrendelte B. István honvéd előzetes letartóztatását, valamint az ügyet hivatalból feljelentéssel átadta a BM III./1. Vizsgálati osztálynak.

A Csoportfőnökségen összegezték az izgatásos bűncselekmény operatív és nyílt nyomozásának tapasztalatait. Elégedetten állapították meg, hogy a helyszínes bűncselekménnyel kapcsolatos eljárási szabályokat messzemenően betartották. Gyorsan és hatékonyan megszervezték a helyszín lezárását, biztosítását, a megyei rendőr-főkapitányság bűnügyi technikusai kirendelésével rögzítették a nyomokat a későbbi bizonyítási eljárás, a tettes azonosítása céljából. Ennek ellenére rosszallóan jegyzik meg, hogy a firkálás felfedezését követő fél órában sokan nézték meg a rajzokat, feliratokat. Ennek okát abban látták, hogy a magasabb beosztású hivatalos kapcsolatok nem tettek semmit sem, a rezidens pedig beosztásánál fogva nem tudta ezt megakadályozni. Ez a mondat valószínűsíti, hogy a rezidens a tiszthelyettesi állománykategóriához tartozott, így nem volt olyan helyzetben, hogy akár beosztásánál, akár hatalmánál fogva – a dekonspirálódás veszélye nélkül – ott azonnal ilyen jellegű intézkedéseket tegyen.

Hozzájárult az ügyben a gyors eredmény eléréséhez az operatív szervek által kidolgozott rendszer a soron kívüli találkozók bevezetésével. Az operatív erők gyors átcsoportosításával elérték, hogy az elhárító tisztek a hálózattal és a társadalmi kapcsolatokkal foglalkozzanak, hogy a nyílt nyomozati cselekmények ne vonják el a figyelmüket.

Tanulásként rögzítették, hogy ilyen ügyekben bátran kell a személyi állomány segítségét kérni, ugyanakkor figyelmeztetni kell őket esküjükre, katonai és erkölcsi kötelességeikre. A lehetséges elkövetői kör meghatározásakor nem szabad csak az ún. elhárítási célkategóriákra koncentrálni. Az elkövető B. Istvánt jó katonaként jellemezték, korábban semmiféle negatív jelzés róla nem volt, sőt KISZ-titkárként működött. A tanulmány szerzői hangsúlyozták, hogy a fiatalok életkori sajátosságait is ismerni kell. Bizonyos sérelmek vagy külső hatások eseték hajlamosak meggondolatlan cselekedetekre, gyorsan elkeserednek, azonnal szeretnének elégtételt venni.

A tanulságok között olyan egészen praktikus aspektus is szerepel, mint a hasonló feliratok alapos lekaparása, többszöri átfestésének szükségessége.

Összességében a B. István által elkövetett izgatásos bűncselekmény nyomozását eredményesnek értékelték. A tettes kilétét a felfedezést követő harmadik órában megállapították, előzetes letartóztatásba helyezték.

JAGADICS PÉTER

A HORTHY–HADSEREG NEMZETVÉDELMI SZOLGÁLATA

A közelmúltban napvilágot látott szűkszavú híradás szerint a Belügyminisztérium szervezetében megalakul a Nemzeti Védelmi Szolgálat.

Mint oly sok mindenre a rendszerváltás óta volt már hasonlóság, úgy erre is akad példa.

Fontosnak tartom, hogy az olvasás közben ne feledjék az adott történelmi kort, amely háború előestéjén, korabeli nyelvezetben és kifejezésekben fogalmazza meg a honvédség nemzetvédelmi feladatait.

Mi is volt a Nemzetvédelmi Szolgálat?

Az 1939. évi II. t. c. alapján megalakult a Legfelső Honvédelmi Tanács.

Feladata volt: Békében és háborúban a honvédelmi érdekek minél hatósabb kielégítése céljából a szükséges intézkedések összhangjának biztosítása.

A Legfelső Honvédelmi Tanácsot az Államfő vezette. Távollétében a megválasztott Elnök elnökölt.

A Tanács irányelveit alapul véve minden miniszter már békében megtett minden olyan előkészületet, amely arra irányult, hogy a fennhatóságuk alá tartozó szervezetek háború esetén a honvédelem érdekében tevékenységüket zavartalanul végezhessek. Egyszerűbben: kidolgozták rendkívüli helyzet esetére a működési tervüket.

A Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium

Tagozódása:

- Honvédelmi miniszter
- Honvédelmi miniszter helyettes
- Szárnysegéd
- Személyi segédtsztek

- Titkárság

A honvédelmi miniszteri állás nem volt katonai szaktudáshoz kötve, polgári egyén is betölthette.

A gyakorlat azonban az volt, hogy a pozíciót hivatásos katona töltötte be, aki minisztersége idejére szolgálaton kívüli viszonyba helyezték, így nem volt tényleges állományban.

Ez is demonstrálta, hogy a tényleges katona nem politizál. Mivel a Honvédelmi miniszteri állás politikai állás, azt hivatásos katona nem töltheti be.

Megjegyzik: A honvédelmi miniszter egy politikus volt aki adminisztratív intézkedéseivel lényegében a vezérkari főnök elképzeléseit hajtotta végre és kifelé vállalta a politikai felelősséget.

A Honvédelmi minisztérium tagozódása:

Elnökség: Vezetője és helyettese volt. Feladata volt az összes elvi ügyek intézésénél az összhang és az egyöntetű felfogás biztosítása, valamint a minisztérium bel szervezetének ügyintézése.

Főcsoportfőnökségek:

- Földi főcsoportfőnök
- Anyagi főcsoportfőnök
- Légügyi főcsoportfőnök

Vezérkarfőnökség és ügyosztályai

A vezérkar főnökének munkáját a vezérkar főnök helyettese és személyi segédtsztek segítették. Irányítása alá tartozott a hadműveleti csoportfőnökség.

A Honvéd Vezérkar Főnöke személyi tekintetben közvetlenül az államfőnek volt alárendelve. Tagja volt a Legfelső Honvédelmi Tanácsnak. A honvédelmi miniszterhez csak tárgyi tekintetben tartozott.

A vezérkar főnök feladata volt az ország összes erőforrásának a háborúra (rendkívüli helyzetre) való előkészítése. Ennek a munkának mind az elvi részére, mind a gyakorlati végrehajtására nagy hangsúlyt helyezett. Személyzeti téren is érvényesült a befolyása. Kulcspozícióba történő kijelölés az Ő hatáskörébe tartozott, csakúgy mint a leváltás.

A nemzetvédelmi szolgálattal kapcsolatos irányítás rendje:

Az irányítást a hadműveleti csoportfőnökség szervezetébe tartozó 6.vkf. osztály végezte. Feladata a nemzetvédelmi és a propagandaszolgálat vezetése és irányítása.

- A nemzetvédelem: A honvédség szellemére és ütőképességére káros behatással járó jelenségek figyelemmel kísérése és kivédése.

- A propaganda: A honvédségen belül és kívül a harcos katonaszellem ébrentartása és fokozása. Az ellenséges propagandatevékenységek figyelemmel kísérése és azok hatásainak az ellensúlyozása.

Az osztály kettős alárendeltségű volt. Általában minden tekintetben a hadművelleti csoportfőnök útján a vezérkar főnöknek volt alárendelve.

Politikai vonatkozású és a polgári élettel összefüggő kérdések tekintetében a HM. Elnökség vezetője útján a honvédelmi miniszternek van alárendelve.

A nemzetvédelmi szolgálat vezetése és irányítása a honvédségen belül és az ország közvéleményében a honvédség érdekeinek megfelelően történik, szorosan együttműködve a m.kir. nemzetvédelmi és propagandaminiszterrel.

Nemzetvédelmi vonalon a honvédség erkölcsi értékét veszélyeztető visszaélések és közönséges bűncselekmények ügyében nyomozást vezet be és folytat le.

Egyéb bűncselekmények ellen – pl. a rémhírterjesztés – a 2. vkf. osztály kémelhárító csoportja indít eljárást.

A nemzetvédelmi szolgálat tevékenységét utasításba rögzítették, melynek tartalma nem volt nyilvános. Azt csak a szolgálat állománya ismerte.

A Nemzetvédelmi szolgálat célja és tagozódása

A nemzetvédelmi szolgálat célja a fegyveres erők erkölcsi erejének fejlesztése és megóvása.

A szolgálat tagozódása:

- Nevelői szolgálat
- Nemzetellenes (felforgató) mozgalmak ellen való küzdelem
- Megszabott propaganda feladatok végrehajtása.

Mindezek szoros összefüggésben állnak egymással és egymást kiegészítik.

1. Nevelőszolgálat

Feladata a fegyveres erők tagjainak hazafias érzésének és erkölcsi felfogásának ápolása és fejlesztése, valamint erkölcsi ellenálló képességének biztosítása.

A nevelési célkitűzések a parancsnoki hatalom révén érvényesültek.

Ennek érdekében a nemzetvédelmi szervek kötelessége:

- Megállapítani mindazon külső és belső okokat, melyek a személyi állományra bomlasztólag hatnak
- Tájékoztatni a parancsnokot mindazon jelenségekről, eseményekről, mozgalmakról, valamint intézkedésekről, amelyek az alárendeltek nevelésében hasznosan alkalmazhatók.

- Közreműködnek a személyi állomány hazafias érzésének és erkölcsi erejének fokozásában. *(Idetartoznak a katonai és nemzeti hazafias ünnepek, mint március 15-e, Hősök ünnepe június 8-a, Honvédnapp június 28-a, augusztus 20-a, október 6-a, december 6-a, a csapattest emléknapiok és hazánk történelmi nagy eseményei. Ezeket az alkalmakat a tiszthelyettesi kaszinóknak a legénységi otthonoknak, leventecsapatoknak és levente egyesületeknek, honvéd önképző köröknek és dalárdáknak ünnepélyes keretek között kell megtartani.*
- Javaslatot tesznek a nemzetvédelmi szempontból kiváló munkát végzett állomány elismerésére.

Előírták a forgatókönyvet: Szózat vagy a Hiszekegy, ének, zeneszám, szavalt, a nap eseményeit ismertető ünnepi beszéd, hazafias film bemutatása, Himnusz.

2. *Nemzetellenes- felforgató – cselekedetek, mozgalmak elleni küzdelem*

- A felforgató eszmék terjesztése elleni küzdelem.
- Ezen eszmék fegyveres erőbe történő bejutásának megakadályozása minden katonának hazafias és elsőrendű kötelessége.(a felderítés a bejelentés és a leleplezés fontossága).

3. *Propaganda feladatok végrehajtása*

A Honvédelmi Minisztertől és a Vezérkar Főnöktől kapott propaganda feladatok végrehajtása. *(mindez a kormányzói és a kormányzati speciális propagandát jelentette.)*

A nemzetvédelmi szolgálat megszervezése

A nemzetvédelmi szolgálat irányítója politikai és polgári tekintetben a honvédelmi miniszter.

A vezérkar főnöke a közvetlen irányítást végzi a hadtestparancsnokságok parancsnokai útján. Ez azt jelenti, hogy a hadtestparancsnokságok területén lévő összes alakulat – nemzetvédelmi szempontból – a hadtestparancsnoknak van alárendelve. Minden nemzetvédelmi szempontból érintett kérdést oda tartoznak jelteni.

A nemzetvédelmi szakfeladatok ellátására a hadtesteknél Nemzetvédelmi Osztály (alosztály) áll rendelkezésre.

A hadtestparancsnokság székhelyén kívüli helyőrségekben a nemzetvédelmi szolgálat feladatait az Állomásparancsnok irányítja: nemzetvédelmi előadója útján.

A csapatoknál, intézeteknél, szervezeteknél a nemzetvédelmi szolgálatot a parancsnok (főnök, vezető) szervezi meg és irányítja.

A szolgálat közvetlen ellátására a parancsnoknak nemzetvédelmi tisztek állnak rendelkezésre.

A nemzetvédelmi tisztek munkáját *nemzetvédelmi közegek* (tiszthelyettesek, legénység esetleg polgári személyek segítik).

A nemzetvédelmi szolgálat kifogástalan ellátásáért minden parancsok személyesen felelős.

A nemzetvédelmi szervek tagozódása és alárendeltsége.

(lásd: 1.2.3. számú melléklet szerint)

Ki kell emelni, hogy a Magyar Királyi Honvédség akkori szervezete 9 hadtestre épült. Ebből az I. hadtest Budapesten székel így kiegészült olyan fegyveres testületekkel, mint a koronaőrség a Testőrség és a képviselőházi őrség.

A hdt. nemzetvédelmi szolgálata együttműködik a hdt. II. (kémelhárítási osztályával).

Összeköttetést tart

- a Csendőrséggel
- az Államrendőrséggel
- a Vitézi Székkel
- a Cserkészettel
- társadalmi szervezetekkel
- közigazgatási és egyéb hatóságokkal.

Fontos megjegyezni, hogy a nemzetvédelmi jelentések fegyelmi és kiképzési kérdésekkel foglalkozó kérdéseit a Hadsereg parancsnokság útján kellett felterjeszteni.

Különleges határozványok

A Parancsnokságok (*dandár – hadosztály – hadtest – hadsereg*) ezekkel egyenrangú szervek és parancsnokságok egy tisztet bíznak meg a nemzetvédelmi előadói teendők ellátásával. Ezek a tisztek ellátják a parancsnokságok beosztottjainak nemzetvédelemmel kapcsolatos feladatait. Emelet folyamatosan ellenőrzik az alárendelt alakulatok és intézmények nemzetvédelmét és ellenőrzik a kiadott nemzetvédelmi intézkedések, rendeletek végrehajtását. Szolgálati úton javaslatot tesznek a nemzetvédelmi szolgálat szervezetét érintő kérdésekben.

A nemzetvédelmi személyzet kiválasztása, feladata és működése

A nemzetvédelmi szolgálatra való kiválasztás:

A nemzetvédelmi szolgálat alosztály – osztály tisztjeinek a kiválasztását a hdt.pk. javaslatára a vezérkar főnök hagyja jóvá.

...” Ehhez a szolgálathoz nagy élelmesség, magas szemszögű látókör, körületekintés, tapintat, széles ismeretség és összeköttetés kell. Fontos ezen szolgálat lényegének helyes felismerése, átérzése és a szolgálathoz való hajlam.” ...

Szükséges, hogy a kiválasztott tiszt a nemzetellenes áramlatok elméletével, szervezetével, célkitűzéseivel és eszközeivel tisztában legyen. Behatóan kell foglalkozni szociális kérdésekkel, mert csak így tudja munkája során felismerni azokat a bajokat, hibákat, problémákat, amelyről a parancsnokot tájékoztatni kell.

Nem elég csak a pontos helyzetfelismerés. A nemzetvédelmi tisztok munkája nem az íróasztal melletti munkában merül ki. Az egymás közti folyamatos kapcsolattartáson túl együttműködnek a polgári hatóságokkal, hazafias szervezetekkel és testületekkel, Állandó szoros és személyes összeköttetés mellett lehet csak eredményes elhárítást végezni.

A nemzetvédelmi szolgálatra való alkalmasság fontos kritériuma, hogy a nemzetvédelmi szolgálat egy-egy állomásán a tisztok huzamosabb időt töltsenek el, ezáltal kellő szakmai gyakorlatot szerezzenek. Előnyt jelent a fanatikus magyarézés és a közigazgatási szolgálat (szakszolgálatos alkalmazás).

A vezetői beosztásból távozók pótlására megfelelő utódot kell kinevelni, amely a szakmai felkészültségén túl a szükséges személyi kapcsolatok felvételére is alkalmas. **A szolgálat zökkenőmentes átadására legalább 4 hét kell.**

A nemzetvédelmi szolgálat zavartalan ellátásához egy- teljes tájékozottsággal rendelkező - állandó helyettes szükséges.

Az állomásparancsnokok, alakulatok és más szervezetek, intézmények parancsnokai, vezetői a nemzetvédelmi tiszteket, tiszthelyetteseket maguk választják ki. *(Fiatal 1-2 év szolgálati tapasztalattal rendelkező tisztet csak különleges rátermettséggel, vagy kényszerítő körülmények hatására lehet kinevezni.)* Az alkalmatlan nemzetvédelmi tiszteket, előadókat haladéktalanul le kell váltani.

A fegyveres erők azon tagjai, akik valamely módon nemzetellenes (felforgató) elemekkel, vagy politikai párttal kapcsolatba jutottak (akár személyesen, vagy írásban) ezt a tényt a nemzetvédelmi tisztnek haladéktalanul jelentik. A jelentést a hadtest nemzetvédelmi osztályához azonnal továbbítani kell. Az érdekeltek további magatartását a hdt. nemzetvédelmi osztály szabályozza.

Mindez a legteljesebb titokban marad. Az érintettek továbbra is rendesen teljesítik szolgálatukat, de a nemzetvédelmi ügyben a szolgálat alá tartoznak és oda jelentenek. *Az előjáróiknak lehetővé kell tenni, hogy az érintettek feltűnés nélkül végezhessék különleges és veszélyes szolgálatukat.*

Ellenőrzés, elbírálás (minősítés)

A hadtestparancsnok a nemzetvédelmi szolgálat munkájáról a kiadott rendelkezések lelkiismeretes végrehajtásáról *szemléi* alkalmával győződik meg.

A szolgálat osztályvezetője – nemzetvédelmi vonatkozásban – szemlejjoggal van felruházva.

A hdt. Parancsnokvezetők parancsnokok kinevezése alkalmával figyelembe veszik a nemzetvédelmi szolgálat e témában tett véleményezését. Olyan pa-

rancsnokok és vezetők, akik csak nemzetvédelmi szempontból vannak a hadtesthez rendelve – ilyen esetekben a hdt. Parancsnok tájékoztatja az elbírálásra (minősítésre) illetékes elöljárót.

Ugyanakkor a parancsnokok a nemzetvédelmi szolgálathoz beosztott tisztek esetében szintén értékelik azok munkáját – alkalmasak-e a különleges szolgálatra. *(amennyiben a nemzetvédelmi szolgálathoz beosztott tiszt nem alkalmas különleges feladata ellátására és más szolgálati hanyagság nem terheli, úgy ez az elbírálásnál /minősítésnél/ nem jelenthet hátrányt.)*

A nemzetvédelmi szervek feladata és működése

A Hadtest nemzetvédelmi osztály (alosztály) az összes fegyveres erőhöz tartozó parancsnokságoknál, alakulatoknál, hatóságoknál, intézeteknél és szervezeteknél a nemzetvédelmi feladatokat a Vezérkari Főnök utasításai az A-111 jelzésű szolgálati könyv, valamint egyéb rendeletek szerint irányítja és végrehajtja.

A hadtest nemzetvédelmi osztály (alosztály) a hadtest vezérkar főnök útján a Hadtest Parancsnoknak van alá rendelve.

A hadtest nemzetvédelmi osztály (alosztály) feladatai:

- Megszervezi, irányítja és ellenőrzi a nemzetvédelmi szolgálatot a honvédségen belül.
- Megfigyeli és felderíti az összes olyan politikai, vallási, társadalmi, gazdasági mozgalmakat, áramlatokat vagy jelenségeket, amelyek közvetve, vagy közvetlenül a nemzet és a honvédség háborús teljesítő képességére befolyással vannak.
- A honvédség erkölcsi értékét veszélyeztető visszaélések és közönséges bűncselekmények (lopás, sikkasztás, közokirat hamisítás stb.) ügyében nyomozást végez. *(minden egyéb nyomozati cselekmény a hdt. parancsnokság II. Osztály – kémelhárítás – hatáskörébe tartozik.)*
- Végzi az alárendelt szervek nemzetvédelmi felterjesztéseit.
- Elkészíti a nemzetvédelmi előadások anyagait, megrendezi az előadásokat. ***(Ebbe a tevékenységbe bevonja a tábort lelkészeket.)***
- Honvédelmi szempontból irányítja a sajtóellenőrző szolgálatot. Ez kiterjed a belföldi napisajtó, heti és időszakos folyóiratok, külföldről érkező sajtótermékek könyvek és egyéb nyomtatványok, valamint a film a rádió és a színházak ellenőrzésére.
- Megszervezi az együttműködést a közbiztonsági szervekkel (rendőrség, csendőrség) a Vitézi Székkel és az egyéb hazafias társadalmi egyesületekkel és testületekkel.
- Rendszeresen tart nemzetvédelmi értekezleteket.
- A megfigyelések és a felderítések alapján javaslatot tesz az elöljárónak az ellenrendszabályokra. Azok eredményét az utasításokban, rendeletekben meghatározott módon jelenti.
- Nyilvántartja a honvédségi és a haderőn kívüli hangulathelyzetet.
- Végrehajtja a Vkf. 6. osztálytól kapott propagandafeladatokat

- Állandó kapcsolatot tart a hdt. képességvizsgáló körzetállomással és ennek szakmunkáját felhasználja.

A hadtest nemzetvédelmi osztályhoz beosztottak sajátos szolgálatukból kifolyólag a nap bármely szakában könnyen feltalálhatók legyenek és rendelkezésre álljanak. Ezért más ügykörrel még átmenetileg sem bízhatók meg és mindenemű ügyeleti szolgálat alól mentesek.

A beérkezett jelentések (információk) kezelése: (ügymenet)

A beérkezett jelentéseket alaposan kiértékelik. Tartalmuknak megfelelően kezelik és felterjesztik....” a nemzetvédelmi szempontból igen fontos, **országos** jelentőséggel bírókat, mint **igen fontosakat** felterjesztik.” ...

A polgári vonatkozásúakat elintézésre az illetékes polgári hatóságokhoz továbbítják. A kémgyanús eseteket a hadtestparancsnokság II. osztályához juttatják el. Csak azonnali intézkedést igénylő ügyekben kell jelentést felterjeszteni, kerülni kell a sablonos jelentéseket.

Az **együttműködésre** kötelezett szervek tekintetében általános szabály, hogy az összeköttetés célja „*az irodai munka túltengése helyett*” személyes érintkezés útján nyerjenek általános tájékoztatást és az adatbeszerzések rövid úton történjenek. Nemzetvédelmi ügyekben az együttműködés kizárólagosan a nemzetvédelmi szolgálat vezetőit, vagy tisztjeit illeti meg.

A kémelhárító osztállyal és a „K” tisztekkel történő együttműködés külön van szabályozva.

Kiemelt együttműködést képez a katonai igazságügyi szervekkel történő együttműködés. A hadtestparancsnokság ügyésze már a nyomozati szakaszba bevonásra kerül – a szakszerűség biztosítása és a mielőbbi bűnvádi eljárás megindítása céljából.

A hadtest törvényszékek vezetői kötelezően értesítsék a nemzetvédelmi osztály vezetőjét minden olyan főtárgyalásról, amely nemzetvédelmi szempontból érdeklődésre tarthat számot, vagy tanulsággal szolgál.

Elfogatások, letartóztatás

Nemzetellenes okok miatt elfogott honvéd egyénről azonnal tájékoztatni kell a nemzetvédelmi szolgálatot. Amennyiben katonai hatóságok fognak el polgári egyéneket a fegyveres erő érdekeit érintő felforgató cselekmény miatt úgy azokat a nemzetvédelmi szolgálat adja át a közbiztonsági hatóságoknak. *Hogy mi a katonai vonatkozás azt a nemzetvédelmi osztály tisztázza.*

Ellenőrzés és irányítás

A nemzetvédelmi osztály a szolgálat fokozása a tapasztalatok kiértékelése – iskoláztatási céllal – havonta egy alkalommal osztályértekezletet tart.

A vezetők a vidéki alakulatokat a nemzetvédelmi szolgálat menetének ellenőrzése céljából kettőhavonta felkeresik.

A katonai és csapatparancsnokságok nemzetvédelmi tisztjeinek feladata kettős:

1. Figyelés:

- A fegyveres erő tagjainak állandó figyelemmel kísérése abból a célból, hogy nem kerültek-e kapcsolatba nemzetellenes, felforgató személyekkel.
- A hangulat állandó figyelése a hirtelen változások okainak megállapítása.
- A fegyveres hatalom tekintélye, szelleme és ütőképessége ellen irányuló törekvések azonnali jelentése.
- Irányítja és figyelemmel kíséri a légénység laktanyai és laktanyán kívüli magatartását, szórakozását, levelezését.

2. Nemzetellenes (felforgató) mozgalmak elleni küzdelem.

Fontos a gyors cselekvés.

- A laktanyába bejáró látogatók, kantinbeliek, árusok ellenőrzése. A légénység olvasmányainak az ellenőrzése.
- Csomagok, levelek, légénységi ládák ellenőrzése
- A légénység körül settenkedő – gyanús – egyének előéletére vonatkozóan a csendőrségtől, rendőrségtől környezettanulmányt kell beszerezni. A gyanúra utaló információkat haladéktalanul jelenteni.
- Folyamatosan figyelemmel kísérik a laktanya falain kívül történő antimilitarista pacifista, defetista propagandát.
- A szélsőséges pártok határozott érdeke, hogy a honvédségnél megbízható emberük (sejtjük) legyen. Ennek felfedezése elsődleges. Leleplezése és kiemelése a kémelhárító osztály feladata.
- Minden megtalált nemzetellenes röpiratot, röpcédulát – névvel, hellyel, idővel megjelölve azonnal fel kell terjeszteni.
- A nemzetvédelmi okokból elfogott egyénekről a parancsnokot azonnal értesíteni kell.
- A nemzetvédelem fontos alapja a nemzetvédelmi propaganda. Tudatosítani kell, hogy aki a honvédség tagja nem tartozhat politikai és titkos pártokhoz, egyesületekhez – csak amelyeket a HM. engedélyez. Tudatosítani kell, hogy az állami és a társadalmi rend elleni fellépéseket a katonai törvényszék szigorúbban bünteti, mint a polgári bíróságok. Értelmezni kell az „Eskü” fejeletre vonatkozó részét.

A nemzetvédelmi szolgálat további alapját az alárendeltek az alárendeltek megismerése képezi. Ehhez ismerni kell **kik a: megbízhatók, kétesek, megbízhatatlanok, gyanúsak.**

A **megbízhatóak** közül, akik hazafias gondolkodásúak, kötelességtudók és a nemzetvédelmi szolgálatra alkalmasak: **Védelmi hálózatot** kell létesíteni.

A hálózat tagjai a Nemzetvédelmi közegek.

Feladatuk: a gyanús, megbízhatatlan, kétes elemek megfigyelése, ártalmas szervezkedések, izgatások felfedése, a légénység hangulatának figyelemmel való kísérése.

A hálózat légénységi tagjai egymásról nem tudhatnak. A velük való érintkezésnél kerülni kell a feltűnést.

A nemzetvédelmi közegek – megfigyelő szolgálatra - légénységi állományú, esetenként feltétlenül megbízható polgári egyéneket vehetnek igénybe.

A nemzetvédelmi közegek csak annak tehetnek jelentést, aki őket erre a szolgálatra alkalmazta.

Polgári nemzetvédelmi közegeket különösen hadiüzemekben alkalmaznak.

A folyami erők és a légierő

A folyami erőknél valamint a légierőnél a nemzetvédelmi szolgálatot a fegyvernem parancsnoka szervezi meg és ellenőrzi, hasonlóan a szárazföldi erökhöz.

Különbség, hogy a nemzetvédelmi szolgálatot érintő rendelkezéseket alárendelt alakulatainak csak a VKF 6.osztály, vagy a területileg illetékes hadtestparancsnokság egyetértésével adhat ki.

Haderőn kívüli kiképzés

A nemzetvédelmi szolgálatot a leventeparancsnokságok is megszervezik. Erre a feladatra csak a leventeoktatókat lehet beszervezni. Erre a feladatra leventeköteles ifjak közvetlen módon nem jelölhetők ki.

Minden csapat – szakasz – vagy rajparancsnok köteles alárendelt alakulatai levente ifjairól „előjegyzést” vezetni. Az „előjegyzésnek” tartalmazni kell a levente minden egyes megnyilvánulását és jellembeli tulajdonságait. Ennek célja, hogy a parancsnokok egyénileg foglalkoznak a leventékkal, így figyelemmel tudják kísérni minden életmegnyilvánulásukat. Mindezek fontos információk a nemzetvédelmemmel kapcsolatban.

A levente parancsnokok minden hónapban hangulat és helyzetjelentést terjesztenek fel.

A leventékről kartotéklapot vezetnek. Ez a személyes adatokon kívül tartalmazza az orvosi vizsgálat eredményét, testi és szellemi képességeit és jellembeli tulajdonságait. Minden évben rögzítik a kiképzésben elért eredményeket.

A kartotéklap végleges kiértékelését átvezetik a Fejlődési törzslapra. A törzslap 20. rovatába bejegyzik, hogy a levente nemzetvédelmi szempontból megbízható, vagy megbízhatatlan. Ezt a levente 19. életévéig vezetik.

Hadiüzemek

A hadiüzemek, valamint az előkészületi intézkedésre kötelezett üzemek nemzetvédelmi tiszti szolgálatát az üzemi „K” szerv (hadiüzemi megbízott) látja el.

Fontos feladat a szélsőséges politikai irányzatok pacifista, defetista, felforgató tevékenységének, aknamunkájának a megakadályozása. Ennek érdekében megbízható munkásokat toboroznak.

A nemzetvédelmi szervek együttműködése a honvéd „K” (kémelhárító) szervekkel

A két szervezetnek a legszorosabban együtt kell működni. Mindez a kémkedéssel kapcsolatba hozható összes körülmény indokolja. A szoros együttműködés az eredményes működés alapfeltétele.

A megelőzés érdekében folytatott óvintézkedések megállapítása és végrehajtása közös támogatást igényel. A kicsinyeskedés a rivalizálás hátráltatja a munkát.

Az előélet utáni puhatolásról a kémelhárító utasítás rendelkezik. (mindez a priorálást jelenti.) A priorálás bizalmas megállapítás, adatai titkosak, avatatlanokkal való közlése az 1930. III..t.c. értelmében hűtlenség.

A priusz kizárólagos célra és használatra kérhető. A priuszlapokat mindenkor a hadtestparancsnokság II. osztálya útján kell felterjeszteni.

...” A prioráláshoz kizárólag az A – 33 jelzésű szolgálati könyvben 197.raktári számon felvett és rendszeresített priusznyomtatványt szabad felhasználni. A nyomtatványokat a HM. Elnöki osztálytól kell igényelni.” ...

A priuszlapok kitöltéséről HM miniszteri utasítás rendelkezik szigorú számadással és ügyviteli, alaki kellékekkel.

A priorálást a 2.vkf. D osztály útján kell kérni. Az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatalhoz vagy az Államrendőrség budapesti főkapitányság politikai nyilvántartójához közvetlenül priuszlapok nem küldhetők.

A priuszlapokat a személyi okmányban kell tárolni.

Kiket kell priorálni:

Honvédségi alakulatoknál, Nyílt alakulatoknál:

- Bizalmas beosztásba kerülőket (karpaszományosok, távbeszélő szd. szakasz, tisztos iskolák hallgatói, írnokok, küldöncök, hivatásos állományba átvétel, magasabb parancsnokságra vezényeltek).
- Gyanús viselkedés, gyanús körülmény.

Védett alakulatok tagjait. Az oda bevonult újoncokat nem kell, mert azokat a bevonuláskor a kiegészítő parancsnokságok priorálták.

Az újoncokkal való eljárás

A bevonuló újoncok között számos olyan akadhat, akiket a nemzetellenes eszmék már „megmételtyeztek”

Első lépés: beszélgetés kezdeményezése, hogy a bajtársak gondolkodásmódját kitapogassák.

Második lépés: az elkeseredett, elégedetlenkedő, gyámoltalan katonák támogatása és velük való barátkozás.

Szükség esetén belső megfigyelést szerveznek alkalmi nemzetvédelmi közegek, vagy bizalmi emberek közreműködésével.

Eljárás „megbízhatatlan-nak” minősített újoncokkal szemben.

Az újoncok között olyanok is lehetnek, akik a polgári életben tanúsított magatartásuk alapján megbízhatatlannak minősítettek. Erről a csapat nemzetvédelmi tiszt különféle módon értesülhet:

- Leventeparancsnokságok kartoték előjegyzéseiből
- Közbiztonsági és kémelhárító szervek priuszaiból
- Kémelhárító és közbiztonsági szervek bizalmas közléseiből.
- Nemzetvédelmi szervek megfigyeléseiből
- Hitelt érdemlő bejelentésekből – amelyeket azonban mindig ellenőrizni kell.

A megbízhatatlanná vált személyek esetében a nemzetvédelmi tiszt az alábbi módon járjon el.

1. Pontos nyilvántartás céljából vezessen egy könyvszerű állandó nyilvántartást, melybe a megbízhatatlanokat a bejelentés sorrendjében vezesse be.
2. A nyilvántartásból való törlés egyszerű áthúzással történik. Aki a csapattesttől végleg távozik, arról a tartózkodási hely rendészeti hatóságait bizalmasan értesíteni kell.
3. Az előjegyzett személyeket bizalmasan meg kell figyelni.
4. Levelezésüket, csomagjaikat, látogatóikat, laktanya-ismeretségi körüket különös gonddal kell szemmel tartani.
5. Kimenőik alkalmával, – ha indokolt – figyelésüket meg kell szervezni.
6. Az előjegyzetteket irodákba, parancsnokságokra, üzemekbe, lóápolónak, vagy olyan helyre ahol az ellenőrzés alól kivonhatja magát vezényelni nem lehet.
7. A megbízhatatlan személyek megfigyelése karhatalmi készütség – együtt-tartás – esetén fokozódik. A megbízhatatlanok őrszolgálatot nem láthatnak el, a laktanya veszélyeztetettsége esetén minden különösebb indoklás nélkül őrizetbe kell venni őket.

A polgári alkalmazottak esetében az előélet utáni puhatolózást, priorálást – még a felvétel előtt – a hadtest kémelhárító osztály hajtja végre.

Gazdászati – Közigazgatási határozványok

A nemzetvédelmi szolgálattal kapcsolatban felmerülő kiadások fedezésére külön átalány van rendszeresítve. Elnevezése: **Nemzetvédelmi átalány.**

Rendeltetése:

- A nemzetvédelmi szolgálattal kapcsolatos nyílt kiadások – könyvek, újságok,propaganda - fedezése.
- Bizalmas kiadások fedezése. – bizalmi emberek díjazása
- Nemzetvédelmi szolgálattal kapcsolatos utazások fedezése,ha azok a hdt. pénztárából már nem fedezhetők.
- Futár gépkocsi üzemanyag költségének fedezése.

Kiszabata:

A nemzetvédelmi átalányt a HM éves költségvetése állapítja meg és a Vkf. 6. osztály hitelkeretébe helyezi el. Onnan folyósítják.

A felvétel módja:

Az átalányt a 6. Osztály a nemzetvédelmi szolgálata közvetlenül utalja ki.

Rendelkezési jog:

Az átalány felett a nemzetvédelmi osztály rendelkezik.

Kezelés és elszámolás:

A kiutalt átalányt készpénzben kezelik. Nyilvántartása a G – 10 jelzésű III. szabályzat IV. fejezet 9.§ -ban foglalt határozványok érvényesek.

A készpénzátalány előjegyzést minden hónap végén le kell zárni, majd a hdt. vkf - nek jóváhagyás céljából előterjeszteni. Ennek okmányolt változatát a honvéd Vezérkar 6. osztályának meg kell küldeni.

Tekintettel a nemzetvédelmi szolgálat bizalmas voltára a bizalmi egyénektől nyugtát – elismervényt követelni nem kell.

Kifizetését a hdt.vkf. előzetesen engedélyezi, így azt az átalány előjegyzésben „bizalmi kiadások” rovatban kell elszámolni.

Az átalány felhasználásánál a takarékoságot szem előtt kell tartani, ugyanakkor a rendeltetés ellenes felhasználását szigorúan meg kell torolni.

Az átalány megvizsgálása gazdaszat – közigazgatási szemle tárgya.

Polgári ruha viselésének szabályai

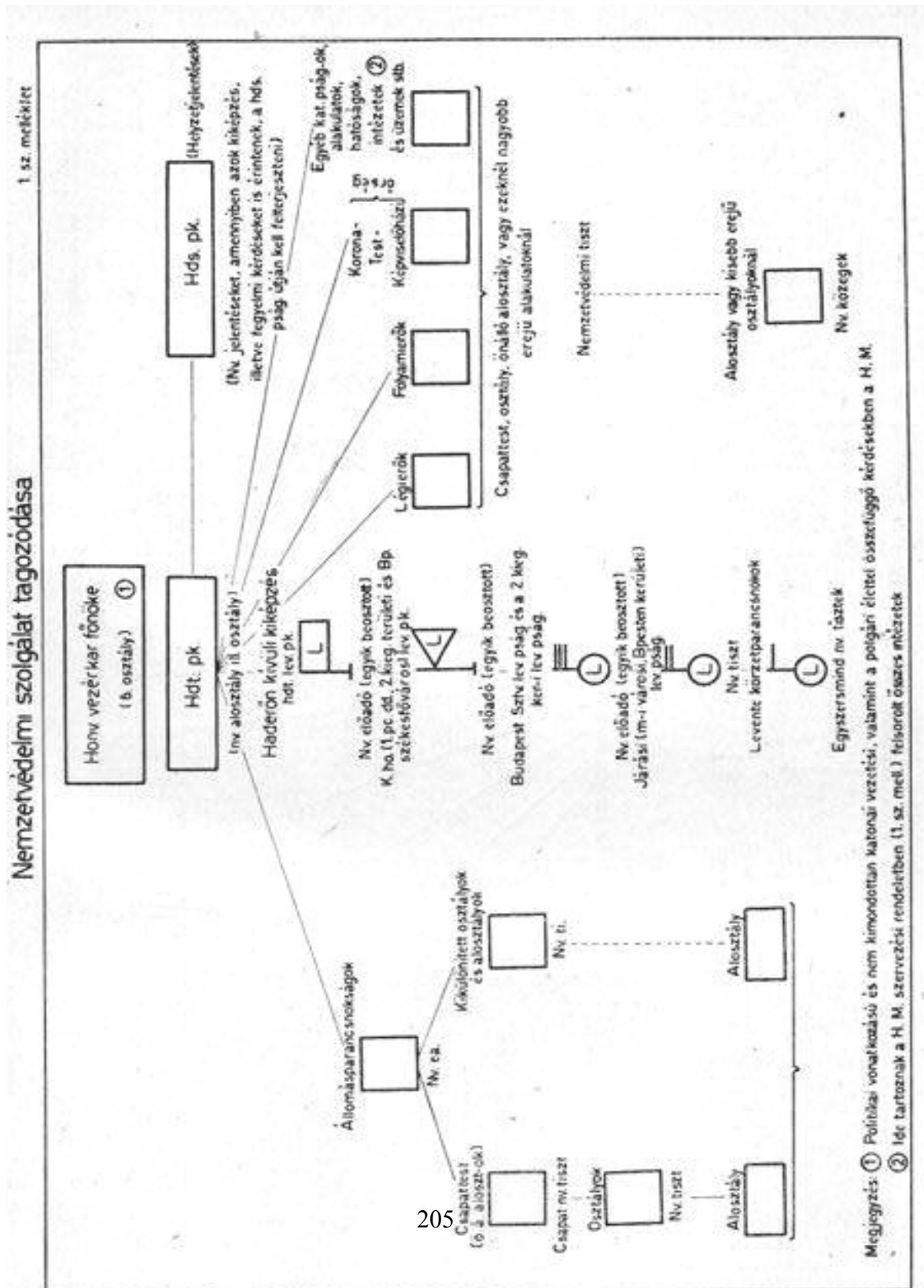
A nemzetvédelmi szolgálat tisztjei egyes feladataikat csak polgári ruhában láthatják el (nyomozás, politikai gyűlések). Ezért előirt **ruhasegély** illeti meg őket.

A szöveget végigolvasva ismerős szavak, kifejezések és mondatok rögzülnek.

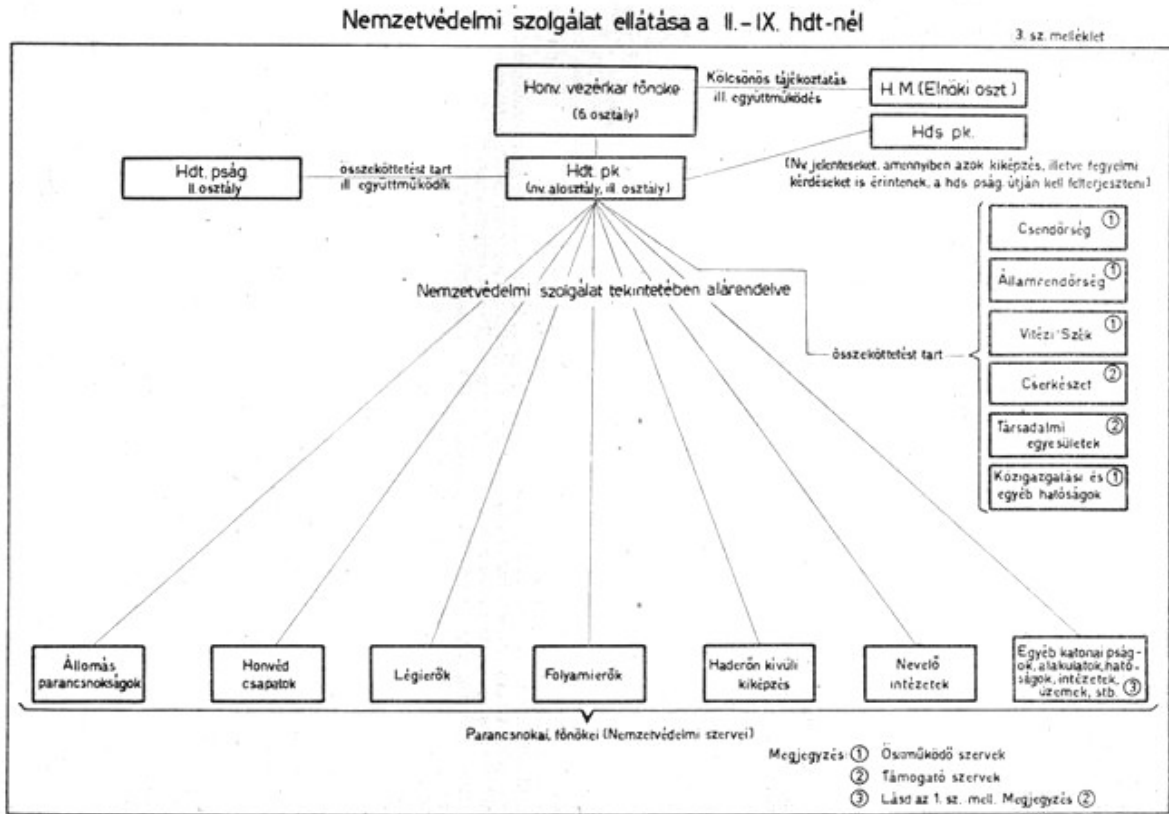
A nemzetbiztonságot minden korban kiemelten fontosnak tartják, ugyanakkor pontosan szabályozzák, rendeletek és utasítások közé zárják. Ezek speciális mozgásteret adnak, amely igen széleskörű és szerteágazó.

A nemzetvédelmi szolgálat a kémelhárítástól és a hírszerzéstől eltérően parancsnoki alárendeltségben működik, szakmai irányítás mellett. A nemzetvédelem fontos eleme az alakulatok, szervezetek rendeltetészerű működésének. Jelentősége abban van, hogy segíti a titkosszolgálati munkát.

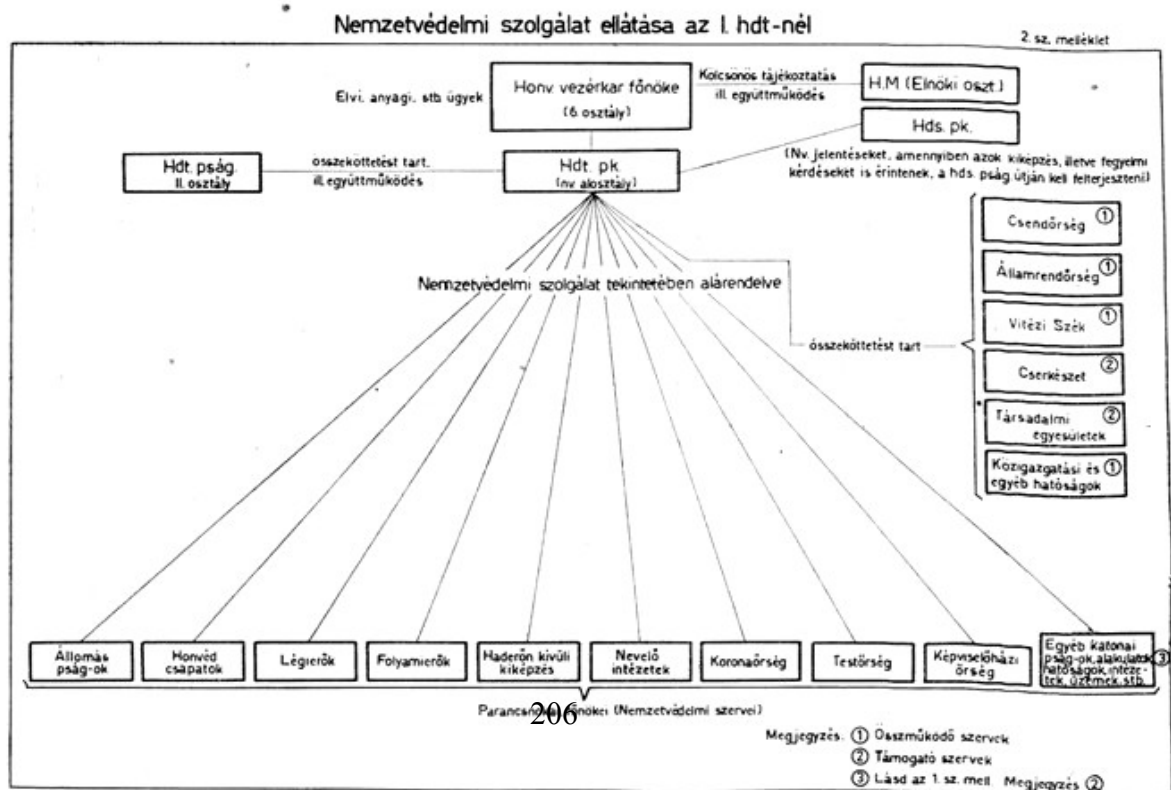
1.számú ábra:

2. számú ábra

3. számú ábra

VÁZLATOK AZ OROSZ HÍRSZERZÉS TÖRTÉNETÉBŐL

A „papírgyár”*

Hírszerzésük közel sem minden iránya vezetett sikerre. Az egyik archív dossziében felkeltette a figyelmet a külső hírszerzés USA-ban működő rezidentúrájának a 30-as évek kezdetére vonatkozó munkatervéből egy kiemelés, melyben többek között a következő volt:...ennek az ügynöknek és kapcsolatainak megléte esetén nem tartjuk célszerűnek sem a „legális” sem az „illegális” vonalon történő későbbi beépülést a Külügyminisztériumba”.

Ennyire jól informált ügynöknek tartotta abban az időben mind a rezidentúra, mind a Központ „Leo”-t, aki szavai szerint értesüléseit „Willy” és „Daniel” forrásaitól szerezte.

„Leo” 1876-ban született Németországban. Még, mint fiatal ember emigrált az USA-ba és újságírással kezdett foglalkozni. 1933-ban került a rezidentúra látókörébe, mint aktív újságíró és az illegális hírszerző, V.B.Markin vonta be az együttműködésbe anyagi alapon.

„Leo” részt vett kezdetben Amerika Szocialista Pártja baloldali szárnyának tevékenységében, majd más pártokéban, ugyanakkor hosszabb ideig nem maradt meg azokban. Politikai arculata igen meghatározhatatlan maradt, eszmei álláspontja – zavaros.

Ám az általa megnyert források mintha dolgoztak volna és nem rosszul. A rezidentúra 1934 közepén így értékelte „Willy” és „Daniel” hírszerző lehetőségeit:

„Willy” az USA Európában és a Távolszéken lévő követeinek, konzuljainak és katonai attaséinak a külügyminisztériumnak küldött jelentéseinek másolatát adja át. Az anyag nagyon értékes. Átadhatja a kormány határozatait a külpolitikai kérdésekre és a katonai hírszerzés tevékenységére vonatkozóan.

„Daniel” ugyan abban az intézményben dolgozik, mint „Willy” és ez utóbbi közreműködésével lett beszerelve. Átadja a külügyminiszternek és munkatársainak más országok követeivel folytatott beszélgetéseinek gyorsírási feljegyzéseit. Az anyag jelentős értéket képvisel”.

1934 februárban a rezidentúra felvetette a „Leo” forrásainak közvetlen kapcsolattartásra történő átvételének szükségességére vonatkozó kérdést. Ekkor

---

* Forrás: Ocsérki isztorii rosszjiszkoj vnyesnyej razvédki III. kötet 191-198.old.

hangsúlyozta, hogy „Leo” politikai aktivitása, kapcsolatai baloldali csoportosulásokkal felkelthetik az amerikai hatóságok figyelmét és nemkívánatos következményekkel járhatnak.

Ezen kívül a „Leo”-n keresztüli kapcsolat megfosztotta a rezidentúrát annak lehetőségétől, hogy alapos ellenőrzés alá vonja magukat a forrásokat.

A rezidentúra dicsérő jelentései ellenére, a Központ szintén szükségesnek tartotta „Leo”, „Willy” és „Daniel” alapos ellenőrzésének végrehajtását. Már a Külügyminisztérium kézikönyveivel való felületes tájékozódás alkalmával felmerült a gyanú, hogy „Daniel” olyan beosztást töltött be, amely nem biztosította azokhoz a dokumentumokhoz való hozzáférést, amelyeket átadott. Másik oldalról „Willy” szolgálati beosztása biztosította számára a Külügyminisztérium rejtjeles levelezéseihez és az irattárához történő közvetlen hozzáférést. Ennek alapján az ellenőröknek kezdetben az vetődött fel, hogy „Daniel” csak „Leo” képzetének szülöttje azzal a céllal, hogy növelje a tőlünk kapott anyagi ellenszolgáltatást. „Willy” létezésében akkor nem kételkedtek.

Lehetséges, hogy abban az időben nehézségekbe ütközött egy jóval alaposabb ellenőrzés. „Willy” adatai szerint az USA moszkvai nagykövete W. Bullet állítólag közölte a külügyminisztériummal, hogy jelentéseinek tartalma ismertté válik Moszkvában. Ezzel összefüggésben mintha kikérdezték volna a külügyi osztályok vezetőit az információ kiszivárgásának lehetséges csatornáiról, magának „Willy”-nek meghatározták, hogy alapos ellenőrzést folytasson le az általa vezetett osztályon. „Leo” közölte, hogy „Willy” véleménye szerint az információ kiszivárogtatásával gyanúsítottak ellenőrzésébe az amerikai speciális szolgálatok is bekapcsolódhatnak.

Ugyanakkor a rezidentúra 1934. decemberben jóváhagyott munkatervében következetesen aláhúzták „Leo” forrásai ellenőrzésének szükségességét.

Szakmai szempontból a terv előírása egy igen lényeges hiányossággal bírt. A figyelmet „Willy”-re és „Daniel”-re fókuszálva nem írt elő semmiféle intézkedést magának „Leo”-val kapcsolatban, aki egyértelműen kulcsfigura volt ebben a csoportban és annak érdekében, hogy mélységében tisztában legyenek az ő forrásaival, először magával „Leo”-val kellett volna tisztában lenni.

A feladatot a 32 éves hírszerzőnek, I.A.Ahmerovnak adták, aki 1935. áprilisában érkezett az USA-ba. Az USA-ba történt megérkezésekor ő már Törökországban és Kínában tapasztalatokat szerzett az illegális hírszerző munkában, ahol több értékes hírforrást is beszervezett, többek között Japán és Kína képviselőit. A fiatal hírszerző adottságai, kiváló angol nyelvtudása felkeltette iránta a hírszerzés vezetésének figyelmét és elősegítették munkavégzésre az USA-ba történő küldését, mint az illegális rezidentúra rezidensének tanácsadóját.

Ugyanakkor „Leo” és forrásainak istenigazából történt ellenőrzése az illegális rezidentúra új rezidensének B.J.Bazarovnak 1935 nyarán való megérkezésével vette kezdetét. A 42 éves Bazarov már tapasztalt hírszerző volt, mögötte

10 év illegális tevékenység a Balkánon és Ausztriában. Bazarov tapasztalatokkal rendelkezett a szervező munkában. Egyik legnagyobb sikere – az angol Foreign Office rejtjelzőjének szervezése, amelyet az híres illegális hírszerzővel, D.A.Bisztrolétovval együtt hajtott végre.

Benyomásait a „Leo”-val történt első kontaktusokról az első postában megírta 1935.június 5.-én. Íme a levél:

„...”Leo”nem csak hidegen fogadott, de egyszerűen ellenségesen. Világossá vált számomra nagyfokú önállósága a munkában. Ahmerov szavai szerint inkább „Leo” irányította Davis-Markint (operatív tiszt, aki „Leo”-val tartotta a kapcsolatot), mint az őt. Állandóan a nagyon elfoglalt újságíró álarcát hordja: mindig siet, félbeszakítja a feladatszabást, a találkozót, keveri a mondanivalót, ellentmond saját magának, sok mindenre nem emlékszik, nem tudja.

Néhány alkalommal rajtakaptuk, hogy otthon ült, amikor azt mondta, hogy elutazott Washingtonba. Itt van a história „David”-dal, hol ad anyagot, hol fél átadni, hol beteg, hol „Willy”-n keresztül juttatja el a feljegyzéseket, hol csak „Leo”-val akarja tartani a kapcsolatot, és végül, most bizalmasan feltárja „Leo”-nak, hogy korábban ő , állítólag, a franciáknak dolgozott, ám azok nem akkurátusan fizettek és ezért otthagya őket – ez az egész egy sötét história, mint az őszi éjszaka.

„Leo” igyekszik azt a benyomást kelteni, hogy a velünk való munkája – ez csak úgy mellékes. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy mi kb. jövedelmének a felét adjuk neki, amikor a számunkra végzett munka idejének egy hatodát teszi ki. Másfelől, ő úgy beszél magáról, mint olyan személyről, aki elkötelezett mozgalmunk iránt, dinamikus, igazi újságíró, aki egyszerűen betegnek érzi magát újság nélkül. Gondos apa, minden centet megszámol, elbűvölő ember a magánéletben, bizonyos hajlammal a melegségre, figyelmet követel személye iránt, szereti ha, dicsérik. Ebből kiindulva és emlékezve, hogy nálunk „Leo” anyagában mindössze egy szerény feljegyzés van róla, én össze fogok gyűjteni vele kapcsolatban mindent, hogy a későbbiekben az összeszedett adatok bázisán a legmegbízhatóbb következtetést vonjam le.

Az elsődleges benyomások eredményeként meghatározott taktikát alkalmaztam „Leo”-val kapcsolatban. Egyfelől, kifogástalan elvtársi kapcsolatot alakítok ki vele, feddhetetlen barátjának mutatom magam, a becsületességében, forradalmi beállítottságában való kételkedés árnyéka nélkül, mint egyenrangúval vitatom meg vele a forrásaival történő munka összes kérdését. Másfelől, - ingadozás nélkül nyíltan nyomást gyakorolok rá. Kezdetben az általam elmondottaktól az arcán az unalom grimasza tűnt fel, de most mintha kevésbé lehetne észre venni, bár a sugárzó mosolytól még messze vagyunk”.

Bazarov rezidens levele, amely erősen különbözött – manapság hasonló szituációkban megírt – sok száraz operatív dokumentumtól, életszerű leírását adja annak, ami történt, elhossa azon évek atmoszféráját, a sallangmentes, de az akkor korszak hírszerzői munkájának szakmai stílusát.

Az ellenőrzés céljából Bazarov igyekezett pontosítani „Leo”-val „Willy”-vel és „Daniel”-lel való megismerkedésének körülményeit. Az ügynök zavaros magyarázata arra utalt, hogy az egy washingtoni klubban ismerkedett meg velük.

Bazarov arra a következtetésre jutott, hogy „Leo” kétségbeesetten igyekszik eltitkolni előlünk a „Willy”-vel és „Daniel”-lel történt megismerkedés valódi körülményeit.

Bazarov a „Leo”-val való hathavi munkájának összegzését megvonva 1935.november végén tájékoztatta a Központot:

„Leo” kategorikusan ellenzi „Willy” és „Daniel” közvetlen kapcsolattartásra nekünk történő átadását, kijelentvén, hogy ez a munka befejezését jelentheti... „Willy”-hez és „Daniel”-hez nekünk „Leo” fején keresztül kell majd eljutnunk, összegyűjtve rájuk a legapróbb azonosításra alkalmas adatokat. Pontosan ennek a feladatnak fogom alárendelni teljes tevékenységemet”.

A „Leo”-val és annak forrásaival folytatott tevékenységet kísérő minden kétkedés és bonyolultság ellenére azok ebben az időszakban még is adtak igen aktuális információkat a Külügyminisztériumból, ami megengedte, hogy értékes forrásokként értékeljék őket. Ugyanakkor az idő teltével bizonyos akadozás jelentkezett. 1936. májusában Ahmerov, aki Bazarovot helyettesített szabadsága idejére, jelentette, hogy „Willy” anyagaiban, nézetei szerint, néhány valótlán értesülés szerepel, helyenként egyszerűen naiv értékelések.

1935. év folyamán a rezidentúra lelkiismeretesen gyűjtötte és ellenőrizte az összes adatot, melyeket „Leo” közölt „Willy”-ről és „Daniel”-ről, valamint a velük való munka megszervezéséről. Az ellenőrzés megmutatta, hogy „Willy” a munkahelyén volt akkor, amikor „Leo” adatai szerint szabadságon tartózkodott, Néhányszor megállapították, hogy adott napokon otthon tartózkodott, amikor, állítása szerint, Washingtonba utazott találkozóra „Willy”-vel.

„Daniel” 1935. októberben átadta a Külügyminisztériumba érkezett anyagot a londoni amerikai követ beszédéről. Bazarovnak sikerült pontosan kiderítenie, hogy a követ ebben az időben szabadságon az USA-ban tartózkodott és csak október végén tért vissza Angliába.

„Leo” azzal magyarázta ezt az ellentmondást, hogy a követ csak rövid időre érkezett Amerikába és gyorsan visszatért Angliába.

Bazarov nem egy esetben észlelte azt is, hogy „Willy” nem hiteles aláírásokat tartalmazó dokumentumokat adott át. Például, az újságból ismert volt, hogy az egyik amerikai diplomata Párizsból Damaszkuszba került áthelyezésre, ám „Willy” még sokáig adott anyagokat Párizsból, annak aláírásával. „Leo” magyarázata ennek kapcsán nem volt meggyőző.

Keresve a közvetlen kontaktus létrehozásának útját „Willy”-vel és „Daniel”-lel Bazarov a „Leo”-val történő találkozókat Washingtonba helyezte át. Ezt azzal legendázta, hogy egy önálló csoport jött létre Washingtonban, ahol kényte-

len idejének nagy részét tölteni. „Leo”-val a kapcsolatot New-Yorkban Ahmerov tartotta. „Leo” nagyon ideges lett ettől a helyzettől, ugyanakkor nem tudott ellenkezni a kapcsolattartás ezen változata ellen, és Bazarov kifejezésével élve, igyekezett „jó képet vágni egy rossz játszmahoz”. Nem sokkal ezután „Leo” jelentette, hogy a Külügyminisztériumban széleskörű kutatás kezdődött a kémkedéssel gyanúsítható személyek után. Ezzel kapcsolatosan „Willy” és „Daniel” állítólag követelte a találkozó Washingtonon kívüli lebonyolítását – előző Baltimoreban az utóbbi Philadelphiában. Bazarov feltűnő szarkazmussal jegyezte meg: „Minél többször bukik meg előttem „Leo”, és ezt ő maga is tudja, annál többször támad az ég és a föld Washingtonban azok ellen akik nekünk dolgoznak és valószínűleg, nincs távol az a nap, amikor - „Leo” kitalációja szerint – a Külügyminisztérium valamennyi dolgozója detektívvé válik”. „Leo” Bazarov általi megfigyelése Washingtonban megmutatta, hogy amikor ő szerinte Baltimore és Philadelphia között ingázott az anyagokat begyűjtendő „Willy”-től és „Daniel”-től, egyszerűen New-Yorkból Washingtonba utazott repülőgépen.

A Külügyminisztérium tekintetében folytatott megfigyelés során nem került rögzítésre a munkatársai iránt folytatott fokozott belső nyomozás egyetlen ismertetőjegye sem. A biztonsági rendszabályok a Külügyminisztériumban valóban szigorúak voltak, de a munkatársak közel fele minden akadály nélkül ki tudta vinni a hivatali dokumentumokat a velük otthontörténő munkára hivatkozva. Ami „Willy”-t illette, az ő rezsimje és leterheltségének mértéke teljességgel kizárták a munkahelyen titokban, kézírással történő másolatkészítést az anyagokról, majd azok otthoni legépelését. „Willy” munkanapjának szervezése és óvatossága ellentmondtak „Leo” azon verziójának, hogy a legépelte anyagokat szállít neki a szállodába és el tud utazni a vele való találkozókra más városokba. Hamarosan a találkozók Washingtonba történt áthelyezését követően Bazarov jelentette, hogy „Leo” végleg belekavarodott abba, hogy az átadott anyagok közül melyik származik „Willy”-től, melyik „Daniel”-től.

1936. márciusban három hónapos halogatás és huzavona után „Leo” végre megszervezte Bazarovnak a találkozót „Daniel”-lel New-Yorkban. Jelentésében Bazarov megjegyezte, hogy „Leo” csak azután volt hajlandó erre a lépésre, hogy megállapodtak abban milyen kérdéseket érintenek és milyeneket nem a beszélgetés során.

E találkozó folyamán „Leo” nagyon izgatott volt, különös gondot fordított arra, nem ülnek-e az étteremben „kívülálló” személyek. Bazarov arra a következtetésre jutott, hogy „Leo”-t nem a rendőrség ügynökei izgatták, hanem a szovjet rezidens lehetséges segítői. Külsőleg „Daniel” tipikus angolszász származású amerikai volt, sovány testalkatú, közepes termetű. Kezdetben zavartan, félénken, mindenféle magabiztonság nélkül viselkedett egész idő alatt körbe-körbe vizslatott, suttogásig lehalkította a hangját, összességében egy kishivatalnok benyomását keltette.

Az általános témákat követő beszélgetés után Bazarov elkezdte kikérdezi „Daniel”-t szolgálati kötelmeiről, osztályának felépítéséről, munkahelyi körül-

ményeiről, általános értékelést adott a kapott anyagokról, megjelölte mi az ami érdekel bennünket, és mi az ami nem. „Leo” nem zavarta a beszélgetést, sőt segített pontosítani bizonyos momentumokat. „Daniel” elmondta, hogy a gyorsíró iroda munkáját irányítja. 8 gyorsíró dolgozik nála, akiket bevonnak a Külügyminisztérium munkatársainak a külföldi követekkel folytatott beszélgetéseinek rögzítésébe. Két másik munkatárssal dolgozik egy irodában. Részünkre az anyagokat úgy készíti, hogy a normál szövegre átültetett gyorsírási jegyzőkönyveket sebtiben kézírással lemásolja, amikor azok vannak nála javításon, majd otthon saját feljegyzéseit legépeli. Azt követően, hogy a feldolgozott feljegyzést átadják az érdekelt személynek „Daniel” már nem tud hozzáférni azokhoz. „Daniel” szerint az egész munka, függetlenül annak elkészültségi szintjétől, a végrehajtóknál gyűlik össze és 3.30. órakor elzárásra kerülnek a szekrénybe. Esti időszakban kizárt a munka.

A beszélgetésben kiderült, hogy „Daniel” főbb vonásokban ismerte azon kérdések körét, melyek érintve voltak az általa állítólag adott anyagokban, ám a politikai problémák lényegét tekintve gyengén volt informálva. Kiderült „Daniel” alkoholfüggősége is, az egyik koktélt a másik után rendelte. Érzékelhetően ittas állapotban kezdte a dolgokat tényleges nevükön nevezni. Fennhangon kezdte értékelni micsoda kémhisztéria uralkodik a Külügyminisztériumban, hogy különösen fél mindenki a német kémektől és véleménye szerint, őt könnyen német kémnek tarthatják. Egy sor figyelmeztető momentum ellenére Bazarovnak ugyanakkor nem keletkezett olyan gyanúja, hogy „Leo” és „Daniel” a találkozó előtt összebeszéltek volna.

A Központ teljes mértékben osztotta Bazarov kételyeit „Leo” hírforrásaival kapcsolatosan és helyesen értelmezte a nehézségeket melyekkel a rezidentúra találkozott annak ellenőrzés során. A hírszerzés vezetése 1936. októberben tájékoztatta a rezidentst: „Jóváhagyjuk a döntését arról, hogy a „Leo”-val való tisztánlátásig a korábbiak szerint kell a munkát folytatni a hiányosságai és kettős ügynöki gyanú ellenére... „Willy” és Daniel” anyagai abban a formában, ahogy Önök küldik, kétségtelenül, nagy figyelmet érdemelnek. Ennek figyelembe vételével kérjük egyelőre vegyék le a kapcsolat-megszakítás kérdését és a rezidentúra tevékenységét az ügynökökkel való közvetlen kapcsolattartás lehetőségének kutatására építsék”.

Bazarovnak 1936. novemberben az amerikai tájékoztató füzetek alapján sikerült megállapítania, hogy „Daniel” nem rendelkezett hozzáféréssel azokhoz az anyagokhoz, amiket átadott, mivel a Külügyminisztérium pénzügyi részlegénél dolgozott.

Ugyan ebben a tájékoztató füzetben meg volt „Willy” fényképe és lakcíme is. A végrehajtott „környezettanulmány” megmutatta, hogy abban a házban egy olyan férfi lakik, akinek a külseje semmiféle hasonlósággal nem bír azéval, akit Bazarov nyomására a személyes találkozón „Willy”-ként mutattak be.

1937 kezdetén figyelembe véve az összegyűlt információkat „Leo” őszintétlenségéről gyakorlatilag mindenben, ami a hírforrásaival való munkára vonatkozott, Bazarov arra a következtetésre jutott, hogy ultimátumot kell benyújtani „Leo”-nak a „Willy”-vel való személyes találkozó kategorikus megkövetelésének formájában.

„Leo” Manhattanben lakott és egy négyemeletes ház két emeletét foglalta el. Lakásának ablakai az utcára néztek. „Leo” megfigyelésére a rezidentúrának sikerült a szemközti házban két lakást bérelnie, ahonnan jól látható volt minden, ami „Leo” lakásában történt.

1937. február közepén, a soros találkozót megelőzően, „Leo”-t szoros figyelés alá vonták, mely 60 órán át tartott. Kiderült, hogy – „Leo” állításával ellentétben – nem utazott Washingtonba. A megfigyelés időtartama alatt egy alkalommal hagyta el a lakását négy órára. Éjjel három órakor megszakítás nélkül folyt a dolgozószobájában a munka, melyben a család minden tagja részt vett, sőt felesége és fia időről-időre valamit gépeltek az írógépen. Az anyagok átadásakor „Leo” megismételte a szokásos hazugságát a Washingtonba történt utazásról és forrásaival való találkozásról.

A külső figyelmet megismételték március végén, az új találkozó előtt és ugyan azt az eredményt kapták.

A megfigyelés adatai alapján a Központ előzetes következtetést vont le arról, hogy „Leo” nem közönséges tehetségű kompilátor. A nyílt forrásokból származó értesülések felhasználása, azokból új adatok kinyerése, azok elemzése és általánosítása gyakran ad megdöbbentő eredményeket. Sok hírszerzés sem nézi le ezt a módszert. Ám az ilyen tevékenység csak kiegészítője az alapvetőnek – az ügynöki-operatívnak. „Leo”-val a munkát tovább lehetett volna folytatni, de természetesen más feltételek között.

A rezidentúra véleménye szerint azonban „Leo” tudása, műveltsége nem volt olyan magas, hogy önállóan tudta volna legyártani az összes anyagot az elejétől a végéig. Valószínűleg rendelkezett valamilyen, dokumentális információval, de átdolgozta azokat. Mindezt ki kellett deríteni, mielőtt meghozták volna a végleges döntést.

A rezidentúra állhatatos követelése után 1937. februárban „Leo” végre beleegyezett egy Ahmerov és „Willy” közötti találkozó megszervezésébe. A találkozóra Ahmerov alaposan felkészült, kidolgozta a levezetés taktikáját, a kérdéseket, melyek lehetővé tették „Willy” valódi arcának megismerését.

A találkozóra ugyan az a „Willy” érkezett, akit „Leo” már bemutatott Bazarovnak Washingtonban néhány hónappal korábban. Ez a személy kb. 40 éves, középtermetű, napbarnított arcú, mélyen ülő szemekkel. Beszéde alapján feltételezni lehetett, hogy német származású amerikai. „Willy” egy beosztott hivatalnok benyomását keltette.

A találkozó eredménye minden várakozást felül múlt. A találkozó alapos előkészítése, az azt levezető Ahmerov állhatatossága és ötletessége lehetővé tette a rezidentúrának, hogy meggyőző választ kapjanak a fő kérdésre: a bemutatott „Willy” nem az a személy, akinek őt „Leo” kiadta. A találkozó folyamán kiderült, hogy „Willy” rosszul ismeri ki magát a politikában, nem igazodik el azon kérdésekben, melyek szerepeltek az átadott anyagokban. Nem ismerte a Külügyminisztérium azon munkatársainak nevét, akiket helyzeténél fogva ismernie kellett és a maradék munkatársak tekintetében kigondolt neveket közölt. Egy férfit nevezett meg titkárként, amikor a rezidentúra előtt pontosan ismert volt, hogy az állítólagosan „Willy” által vezetett osztály titkára nő. „Willy” megmagyarázhatatlan ismerethiánnyal bírt az osztályon belül a dokumentumok nyilvántartását és mozgását azok rekvizitumait illetően. Nem tudta még a nagyobb országokban lévő amerikai követek többségének nevét sem.

Ahmerov, megállapítva az igazságot az ügynökről, nem leplezte le „Leo”-t és „Willy”-t, mivel akkor nem kapott ilyen feladatot. Ahmerov véleménye szerint „Leo” magától megértette, hogy csalására fény derült.

A találkozó ideje alatt a rezidentúra munkatársainak sikerült jól megnézniük „Willy”-t, és hamarosan pontosan megállapítani, hogy az Ahmerovnak bemutatott személy egyáltalán nem azonos azzal, akinek „Leo” állította.

1937. áprilisban B.J. Bazarov jelentette, hogy a sokadik huzavona után „Leo” oldaláról, végre létrejött Ahmerov és „Daniel” találkozója. A találkozó idején kiderült, hogy ez egyáltalán nem az a személy, akit „Leo” bemutatott Bazarovnak. „Daniel” semmit nem értett a politikához és az nem is érdekelt. Ellenőrzés céljából Ahmerov érintett olyan kérdéseket, amelyeket a forrás megvilágított anyagaiban és kiderült, hogy azokat illetően nem tájékozott. Ahmerov következetes kérdéseire állította, hogy irodai alkalmazott, aki gyorsírókat irányítja. Arra a kérdésre, hogy ki a főnöke, ő elhallgatott és végül megtagadta a név közlését, mondván, hogy nem fog neveket mondani s személyekről beszélni, mivel ő korábban erről megállapodott „Leo”-val.

Ahmerov jelentésében kiemelésre került, hogy „Daniel”-lel folytatott beszélgetés során, csak úgy, mint „Willy”-nél „Leo” állandóan beavatkozott, sugallta „Daniel”-nek a válaszokat a kérdésekre, kiigazította őt.

Ellenőrzéskén Ahmerov megkérdezte „Daniel” ismeri-e William Kellyt – a Kelet-Európa osztály vezetőjét, ahová a Szovjetunió is tartozott. „Daniel” nem ismerte Kellyt és Ahmerovnak olyan benyomása volt, hogy „Daniel” egyáltalán nem tud a Külügyminisztérium e fontos munkatársának létezéséről.

Ahmerov szerint „Leo” a találkozó eredményeként arra a következtetésre kellett jusson, hogy a szovjet hírszerzők meggyőződtek arról, hogy a „Willy”-ként és „Daniel”-ként bemutatott személyek strómanok voltak.

Összességében Ahmerov tevékenysége e három találkozó előkészítését és levezetését illetően megszolgált a magas értékelést.

A találkozók tapasztalatai alapján a Központ 1937. július 2.-én utasítást adott a „Leo”-val való kapcsolat megszakítására. Ahmerovnak javasolták, hogy hozzon intézkedéseket, melyek kizárják bármiféle ellenséges tevékenységet „Leo” részéről a rezidentúrával kapcsolatosan és esetleges kísérleteit Ahmerov „azonosítására”. Egyidejűleg a Központ utasítást adott a rezidentúra önálló munkájának aktivizálására a Külügyminisztérium tekintetében, felhasználva az ellenőrzött és megbízható ügynököket.

Ilyen volt „Leo” útja – a politikai szédeltéstől a csalásig. Személyében a külső hírszerzés egy körmönfont hamisítóval találkozott. Az amerikaiaknak a csalás ezen formájára van egy speciális kifejezése - „papírgyár”. Az ilyen „papírgyárról” írta Allen Dulles a CIA volt igazgatója: „Gyakran információik valóságosak, jól argumentáltak és kiválóan megfogalmazottak. Bennük csak egy hiányosság van – az állítások ellenére nem elsődleges forrásból származnak”.

HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK

SZABÓ ERVIN ANTAL

ÖSSZEÁLLÍTÁS A KÜLFÖLDI SAJTÓ NEMZETBIZTONSÁGI KÉRDÉSEKET ÉRINTŐ CIKKEIBŐL

Ukrajna elnökének adminisztrációja a KGB archívumok titkosításának feloldását tervezi*

Ukrajna elnökének adminisztrációjában közölték, hogy szándékukban áll a KGB anyagai titkosításának feloldása. Erről az adminisztráció vezetőjének helyettese Anna German beszélt Kijevben a „Stazi”-ről szóló kiállítás szeptember 16-i megnyitóján. Kijevben arra készülnek, hogy kidolgozzák a megfelelő törvényt, amely lehetővé tenné a szovjet speciális szolgálat dokumentumainak nyilvánosságra hozatalát. A törvény előírja majd a speciális szolgálat archív anyagainak átadását a Nemzeti Emlékezés Intézetének. Az adminisztráció elnöke alá húzta, hogy a „narancsosok „ tudatosan nem kezdeményezték a KGB archívumok átadását a tudósoknak, ám elérkezett az idő, hogy megtudjuk a teljes igazságot a kollaboránsokról, azért, hogy megtisztítsuk a társadalmat és más szemmel nézzük az ország történelmét.

„Az igazságot ismerni kell, bármilyen keserű is az, és bárkit is érintsen. Az igazságért felelni kell. Meg kell tisztítanunk társadalmunkat”, – jelentette ki German. „Egyenlőre ilyen jogszabályok nincsenek. Mi nem tudjuk ma rávenni a Biztonsági Szolgálatot a törvénysértésre”, – tette hozzá.

A KGB titkos dokumentumainak ilyen nyilvánossá tétele, German szavai szerint, növeli a hatalom iránti bizalmat.

Emlékeztetünk, hogy a napokban az UPA vezető történelemkutatóinak egyikét, az okkupációs rezsimek áldozatainak Lvov-i Nemzeti emlékezés múzeum-memoriál „Börtön a Lonckijon” (melyet még Juscsenko elnök idején hoztak létre) igazgatóját Ruszlán Zabilovot az SZBU munkatársai letartóztatták, alighogy Kijevben az állomáson leszállt a lvovi vonatról. Zabilovot egy gépkocsiba invitálták, elszállították a hivatalba, ahol 14 óráig visszatartották. Az SZBU átkutatta a „Börtön a Lonckijon” lvovi múzeumot. Elkoboztak két notbookot, 1

---

* Forrás: www.agentura.ru

merevlemez és a tudós irodájából történelmi dokumentumok papír alapú másolatait.

2010. szeptember 15.-én Kijevben az SZBU központi hivatalánál „Gyere, add fel magad” jelszó alatt tiltakozó akció zajlott a történészek elleni büntetőeljárások, a történelem cenzúrázása és az SZBU hatáskörének túllépése ellen. A tiltakozó gyűlés részt vevői „Nemet az SZBU KGBzilására”, „Nemet a KGB feltámasztására”, „Stop KGB”, „CSKA a múlt” feliratú plakátokat tartottak fel. Az SZBU székházához történt szimbolikus menet megkezdése előtt, a tüntetők között szétsztráltak az SZBU archívumából származó anyagokat tartalmazó CD-lemezt, melyek Zabilov erőfeszítéseinek eredményeként váltak ismertté.

Az SZBU archívumának titkosítás alóli feloldására vonatkozó munka 2008-ban kezdődött.

FSZB – az új nemesség, amely nem volt*

Az USA-ban és Nagy-Britanniában világot látott az ismert orosz újságírók Andrej Szoldatov és Irina Borogan új könyve „Az új nemesség”. A kutatás tárgya – az FSZB a 2000-es években.

– Ki választotta könyvük címét?

Irina Borogan: Nyikolaj Patrusjev, az FSZB igazgatója. Ezt valamikor, a Csekisták Napja alkalmából köszöntötte az FSZB munkatársait, és nevezte őket „új nemességnek”.

– Viktor Cserkaszov ismert publikációja pedig – ennek az „új nemességnek” az ideológiai programja?

Andrej Szoldatov: Nem egészen. Cserkaszov részéről, akit addigra kiszorítottak a hatalomból, ez inkább a csalódottság gesztusa volt. Ha emlékszik, ebben a publikációban Cserkaszov arra panaszkodott, hogy „a katonák kereskedővé váltak”. A speciális szolgálatok munkatársai, akik csak azután kerültek a hatalomba, hogy sokáig az utolsók voltak a „90-es évek beneficiárijainak” sorában, elkezdtek egymással harcolni kizárólag anyagi érdekből.

– Az Önök könyvében a vizsgálat tárgya – az FSZB vagy a KGB? Vagy a KGB átalakulásának folyamata FSZB-vé?

Andrej Szoldatov: Az FSZB és az, ami történt ezzel a szervezettel az utóbbi 10 év során. Más dolog, hogy a könyvön folytatott munka során kiderült, hogy nagyon sok minden nem Vlagyimir Putyin megjelenésével kezdődött, hanem sokkal korábban. Az FSZB a '90-es évek közepén kezdett megerősödni, az a szervezeti egység, amely politikai nyomozással foglalkozik, 1998-ban alakult meg.

---

* Forrás: www.agentura.ru

– **Hogy gondolják, az FSZB megerősödése – ez az állam reakciója vagy ennek a korporációnak a saját kezdeményezése?**

Irina Borogan: A 10 év során azt gondoltuk, hogy a KGB volt munkatársai, akik mellőzöttek érezték magukat, összefogtak, kidolgoztak egy közös ideológiát és kompenzálták maguknak azt, amit nem kaptak meg. És csak megírván ezt a könyvet értettük meg, hogy a szovjet speciális szolgálatok volt munkatársai részéről semmiféle hatalommegragadás nem történt. Elterjesztették saját módszereiket – ez igaz. Ám a jelenlegi államrend eszméje nem az övék, még csak nem is tettek hozzá semmit. A gazdasági és politikai rendet nem ők határozták meg, hanem azok az oligarchák és más figurák, akik Putyint hatalomra segítették. Az FSZB inkább csak segítette ennek a rendnek a megőrzését.

– **Másként mondva, a '90-es években volt alternatívája az események mai alakulásának?**

Andrej Szoldatov: Igen, volt. De a pénzemberek elhatározták, hogy a speciális szolgálatok munkatársai segítségével hatékonyabban lehet kiépíteni a kapcsolatokat az állammal. Feltételezzük, hogy ez a vélemény véglegesen 1998-ban alakult ki a válságot követően. Választhattak volna más utat is, de a nagy üzlet úgy tartotta, hogy a társadalom csak zavarná ezt.

– **Másként mondván, a KGB-FSZB felhívták a kialakult rend őrzésére, ők pedig döntöttek: amit őrzöl, az a tied?**

Andrej Szoldatov: ők nem változtatták meg a politikai és gazdasági alapokat, de a politikai kultúrát megváltoztatták. Azt, hogy eltűnt a társadalmi párbeszéd, az, ami az egyetlen reakció a hatalomnak címzett kérdésekre – megkíséríteni kideríteni, ki rendelte meg és ki fizette ezt, természetesen az ő erőfeszítéseik eredménye. Az ellenség keresése és az állandó gyanakvás kiterjedt az egész államgépezetre.

– **Önök állítják, hogy az „új nemesség” eszméje nem valósult meg. Melyek e réteg fejlődésének variációi?**

Andrej Szoldatov: Megkapván 2000-ben azt, amit nem kaptak meg a 90-es években – mindenek előtt a védettséget mindenféle külső kontrolltól – ők elégedettek. És mivel semmiféle közös állameszméjük nincs, ők a jövőben is a kísérlet körül fognak egyesülni, hogy megőrizzék a már megszerzettet.

Irina Borogan: Ők passzív szerepet játszanak, ám azon módszerek által okozott kárt, amit elterjesztettek mind az állam, mind a társadalom számára, nehéz túlértékelni. A párbeszéd és a konkurencia megsemmisítése – nem csak a politikában, de mondjuk, a tudományban, az úgy nevezett „tudós-kémek” ügye után – egészében gyengíti a rendszert.

– **FSZB – ez egy megkövesedett struktúra, vagy vannak belső erők, melyek képesek az önreformálásra?**

Andrej Szoldatov: Komfortos külső feltételek mellett ez a struktúra, mit bármely másik, nem érez kényszert az önreformálás. Ám különböző emberek és különböző vélemények belül természetesen léteznek. Például, a közép szint (ez-

redesek és őrnagyok) meglehetősen gyanakvó a tábornokok viszonylatában. Ennek a konfrontációnak a bizonyága – már számos bírósági kereset indult az FSZB vezetése ellen az egyszerű munkatársak részéről, többek között már van néhány panasz Strasbourgban is. Ez egy hallatlan dolog a 90-es évek mércéi szerint, nem beszélve a szovjet időkről.

– **Önöknek az a véleménye, hogy ezeket az embereket csak az anyagi érdekek tartják össze?**

Irina Borogan: Nem ilyen primitíven. Sokan, természetesen, anyagi érdekekből mennek szolgálni az FSZB-be – nem annyira a fizetésről van szó, mint a szociális garanciákról. Az alsó és középső szinten sokan vannak, akik idealizálják a szovjet múltat és szeretnék valamilyen eszmét szolgálni, de a passzivitás és a nem magas intellektuális színvonal okán nem képesek azt megtalálni. A legfelső szint pedig, természetesen, elkülönül a realizmus és a pragmatizmus alapján.

– **Ki megy ma az FSZB-be szolgálni?**

Andrej Szoldatov: Ennek a szervezetnek ez az egyik legnagyobb problémája. Először, nagyon erős a klánosság. Másodszor, más országokban annak a fiatalembernek, aki a speciális szolgálatoknál szeretne dolgozni el kell végeznie egy közönséges felsőoktatási intézményt, azután a szakosított tanfolyamokat. Oroszországban minden másként van, itt teljes profilú oktatási intézmények vannak. Az emberek az iskola befejezése után érkeznek és öt évig laktanyában élnek. Ennek megfelelően, a külvilágba nulla élettapasztalattal lépnek ki, sőt bizonyos rettegést éreznek e világgal szemben. Ám az FSZB a jövőbe vetett hitet adja neki, a megvédelt érzetét. És ez az egyik legfőbb ösztönző e szervezetben való munkavégzésre.

– **Ismerőse-e Önöknek Andrej Dimitrievics Szaharov egyik utolsó felszólalása, melyben állítja, hogy a KGB – a szovjet nomenklatura legkevésbé szétesett része, és ezekre az emberekre lehet számítani a szovjet rendszer megreformálásának tervezésében?**

Andrej Szoldatov: Ez az egyik legkedveltebb idézete a KGB-FSZB történészeknek... A helyzet az, hogy a szovjet időkben a BM jóval korruptabb volt, mint a KGB, mivel sokkal közelebb állt a valós élethez. Ezen kívül, a sztálini represszió eredményeként a speciális szolgálatok feletti pártellenőrzés a végső-kig szigorú volt. Ám a szovjet rendszer megreformálásában ezekre az emberekre számítani, az én véleményem szerint, nagyon idealisztikus volt.

– **És most?**

Irina Borogan: Ezek – hivatalnokok. Egyetlen, mindannyiuk számára közös eszme – a szolgálat. Milyen államnak – elvileg mindegy. Visszaszerezték elvesztett pozíciójukat, de jelentős szociális-gazdasági erővé így sem váltak.

CONTENTS

	Page
<i>EVALUATIONS, ANALYSES, STUDIES</i>	
Lajos RÁCZ	
A few theoretical questions of covert information gathering	5
Norbert PAP	
Geographical issues influencing the security policy of the Albanian residential areas	33
Balázs LAUFER	
Security aspects and legal background of migration	54
<i>CURRENT ISSUES</i>	
Mihály RÉCSEI	
New legal background of operation for the Facility Security Officer and the National Security Authority	67
Judit BALÁZS	
South-African dead-end: a snapshot	78
<i>CONSULTATION</i>	
Mária L. RÉDEI	
The foreigners who are living in Budapest	88
Zalán ZACHAR	
Geopolitics of a sea power and the Somali pirates	103
László URI	
Uniqueness of crime situations in the UN police mission in Georgia	115
<i>FORUM of PhD CANDIDATES</i>	
János BESENYŐ	
The economical life of Chad	129
Gabriella DEÁK	
The Ogaden War (1977-1978)	157
Éva LADÁNYI	
Christian Churches of the Middle-East II. part	169
	Page

Andrea Győri-Barcsa	
The role of NATO in the fight against pirates	174
Mónika Burik	
The necessity of applying the Public Private Partnership model ...	182
 <i>FROM THE HISTORY OF SECURITY SERVICES</i>	
Jenő Izsa	
Issues form the history of military counter-intelligence – investigation of written incitement	189
Péter Jagadics	
The National Defence Service of the Horthy-Army	195
Ervin Antal Szabó	
<i>Sketches from the history of Russian intelligence</i>	
The „paperfactory”	210
 <i>NEWS, EVENTS, INFORMATION</i>	
Ervin Antal Szabó	
<i>Selection of articles from foreign press releases dealing with national defence issues</i>	
The Presidential administration of Ukraine is planning to eliminate the classification of the KGB archives	219
FSZB – The new nobility, which has never existed.....	220
Contents	223
Authors	225

SZERZŐINK

Dr. Rácz Lajos nyá. ezredes

ZMNE tanszékvezető egyetemi docens

Dr. habil Pap Norbert egyetemi docens,

a Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központjának igazgatója.

Laufer Balázs

ZMNE PhD hallgató

Récsei Mihály nyá. ezredes

ZMNE PhD hallgató

Dr. Balázs Judit

Nyugat-Magyarországi Egyetem, egyetemi tanár

Dr. habil L. Rédei Mária egyetemi docens, MTA doktora

ELTE TTK FFI igazgatóhelyettes

Zachar Zalán

PTE PhD hallgató

Uri László r. alezredes

ZMNE PhD hallgató, az EULEX tanácsadója

Besenyő János őrnagy

ZMNE PhD hallgató

Deák Gabriella

ZMNE PhD hallgató

Ladányi Éva szakmai főtanácsadó

Nemzeti Erőforrás Minisztérium Szakdiplomáciai Főosztály

Győri-Barcsa Andrea

ZMNE PhD hallgató

Burik Mónika

ZMNE PhD hallgató

Dr. Izsa Jenő nyá. ezredes

ZMNE szakfelelős egyetemi docens

Jagadics Péter nyá. alezredes

Szabó Ervin Antal nyá. alezredes